301.185.14:64.03

MEDEDELINGEN LANDBOUWHOGESCHOOL
WAGENINGEN • NEDERLAND • 77-16 (1977)

FINANCIËLE PROBLEMEN ONDER JONGGEHUWDEN

EEN ONDERZOEK NAAR DIE FINANCIËLE SITUATIES, DIE VOOR BEGINNENDE GEZINNEN EEN CRISISSITUATIE BETEKENEN

H. J. R. STEIN

Afdeling Huishoudkunde, Landbouwhogeschool, Wageningen, Nederland

(Ontvangen 16-V-1977)
(with an English summary)

H. VEENMAN & ZONEN B.V. – WAGENINGEN – 1977

301, 6906

Mededelingen Landbouwhogeschool
Wageningen 77-16 (1977)
is ook gepubliceerd als proefschrift

INHOUD

INLEIDING 1

1. INHOUD EN OPZET VAN HET ONDERZOEK 4
   1.1. Wat is gezinscrisis? Poging tot een definitie 4
   1.2. Variabelen, die een rol spelen bij een gezinscrisis 5
   1.2.1. De aanleiding tot een crisis 6
   1.2.2. De definitie van de situatie 6
   1.2.3. De hulpmiddelen, waarover een gezin beschikt 7
   1.3. Financiële probleemsituaties en gezinscrisis 8
   1.4. Methoden van onderzoek 10
   1.5. Samenvatting 14

2. DE ONDERZOCHTE GEZINNEN 15
   2.1. Inleiding 15
   2.2. De keuze van de steekproef 16
   2.3. De onderzochte gezinnen 19
   2.4. De besluitvorming bij de ondervraagde echtparen 25
   2.5. De machtsverhouding bij de verschillende financiële beslissingen . 25
   2.6. Samenvatting 28

3. DE FINANCIËLE PROBLEEMSITUATIES, DIE EEN GEZINSCRISIS KUNNEN VEROORZAKEN 29
   3.1. Inleiding 29
   3.2. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming 30
   3.3. Voorbereiding op het tijdens de eerste huwelijksjaren tot stand te brengen financiële beleid 32
   3.4. Financiële moeilijkheden 33
   3.4.1. Netto inkomen minus huur (of hypotheeklasten ingeval van een koophuis) 34
   3.4.2. Sparen voor het huwelijk 35
   3.4.3. Afbetaling en persoonlijke lening 37
   3.4.4. Kinderen binnen het eerste huwelijksjaar 38
   3.4.5. Geen moeilijkheden 40
   3.5. Samenvatting financiële moeilijkheden 41
   3.6. Het tot stand brengen van het financiële beleid; profielschetsen . 42
   3.7. Profielen betreffende het tot stand brengen van een financieel beleid 43

4. RESULTATEN VAN DE STATISTISCHE METHODE; FACTOREN, DIE EEN ROL SPELEN BIJ HET IN EEN FINANCIËLE CRISISSITUATIE GERAKEN 50
   4.1. Inleiding 50
   4.2. Financiële situatie 52
   4.3. Definitie van de situatie 62
   4.3.1. Beroep van de vader 63
   4.3.2. Financiële situatie in de gezinnen van herkomst 65
   4.3.3. De levensbeschouwing 66
   4.3.4. Financiële mogelijkheden gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk 68
   4.3.5. Financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk 70
   4.3.6. Beroep van de man 72
   4.4. Hulpmiddelen 74

4.4.1. De gezinsgrootte 75
4.4.2. Huwelijksduur 76
4.4.3. Huwelijksleeftijd 77
4.4.4. Spaargedrag tijdens het huwelijk 78
4.4.5. Gehuwde vrouw met een betaalde werkkring 79
4.4.6. Geschenken in geld en/of goederen 81
4.4.7. Ervaring met het oplossen van financiële crisissituaties 83
4.4.8. Bestedingsconflicten 85
4.4.9. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming 86
4.4.10. Het opleidingsniveau 97
4.4.11. Communicatie over het financiële beleid 98
4.4.12. Gemeenschappelijke interessen 99
4.4.13. Financieel aanpassingsvermogen 100
4.4.14. Gezinsintegratie 102
4.4.15. Aard van de gezinsrelatie 104
4.5. Samenvatting van de significante statistische resultaten 107
4.6. Op basis van statistische gegevens geconstrueerde typologie van financiële probleemsituaties 108

5. RESULTATEN VAN DE CASE-STUDIES 111
5.1. Inleiding 111
5.2. Het analyseren van de case-studies 111
5.3. Variabelen die van invloed kunnen zijn op de financiële situatie en die geassocieerd zijn met het tot stand brengen van het financiële beleid 119
5.4. Definitie van de situatie 121
5.4.1. Financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk 121
5.4.2. Financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk 124
5.5. De hulpmiddelen 125
5.5.1. Integratie en aanpassingsvermogen 125
5.5.2. Ervaring tijdens het huwelijk met het afdoende tot een oplossing brengen van financiële probleemsituaties 127
5.5.3. Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming 128
5.5.4. Spaargedrag tijdens het huwelijk 130
5.5.5. Betaalde werkkring van de vrouw 132
5.6. Typologie van financiële probleemsituaties 133
5.7. Samenvatting 137

6. EEN GECOMBINEERDE BENADERING VIA DE STATISTISCHE METHODE EN DE METHODE VAN DE CASE-STUDIES 139
6.1. Inleiding 139
6.2. Onverklaarbaar financieel gedrag 139
6.3. Samenvatting van de resultaten 150

7. NABESCHOUWING 153
7.1. Enkele theoretisch relevante resultaten 153
7.2. Methodologische kanttekeningen 162
7.3. De practische relevantie van het onderzoek 164
7.4. Conclusies 172

SUMMARY 173

NOTEN 176

LITERATUURLIJST 196

BIJLAGE I. De symbolisch-interactionele gezinsbenadering en de daarmee samenhangende methodologische problematiek 201

BIJLAGE II. Methodologische problemen bij de bestudering van financiële gezinscrises 224

BIJLAGE III. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming (statistische analyse) 232

BIJLAGE IV. De harmonie- en communicatieschaal van Kooy 236

BIJLAGE V. De (gestructureerde) items, die binnen het kader van de diepte-interviews aan de orde werden gesteld 239

INLEIDING

Binnen de huishoudkunde is tot nog toe weinig onderzoek verricht, dat qua opzet geschikt is om een verklaring te bieden voor het gedrag in het kader van het huishouden. Zo is onderzoek naar inkomensbesteding voornamelijk beperkt gebleven tot het analyseren van beschikbaar statistisch materiaal. Hierbij valt met name te denken aan budget-onderzoeken, die nationaal en in E.E.G.-verband gehouden zijn. Steeds meer gaat de belangstelling van de huishoudkunde echter uit naar verklaringen van het huishoudelijk gedrag. Vandaar ook dat de probleemstelling voor dit onderzoek zo geformuleerd is, dat waar mogelijk een verklaring kan worden gevonden voor de verschillende vormen van financiële beleidsvoering, zoals we die aantroffen bij jonggehuwden.

Als object van onderzoek zijn jonggehuwden (0–3 jaar getrouwd en beide echtgenoten op de huwelijksdag jonger dan 30 jaar) gekozen. Dit op grond van een aantal uiteenlopende en interessante kenmerken:

- zij vormen in de toekomst zowel qualitatief als quantitatief een zeer belangrijke categorie van de bevolking;
- uit recentelijk onder deze bevolkingscategorie uitgevoerd onderzoek[1] kwam een omvangrijke problematiek rond het inkomen naar voren, die in de helft van de gezinnen als de voornaamste ervaren werd;
- bij hen is vermoedelijk zeer duidelijk vast te stellen welke rol de attituden ter zake van inkomen en inkomensbesteding vóór het huwelijk spelen;
- onder jonggehuwden zal de vrouw relatief vaak beroepsarbeid buitenshuis verrichten of verricht hebben;
- in verband met het voorgaande en tevens als gevolg van gewijzigde opvattingen aangaande de rolverdeling in het huishouden zal bij jonggehuwden de behoefte bestaan om de organisatie van de huishoudelijke werkzaamheden sterk te rationaliseren en gelijkmatig te verdelen.

Het gezin, dat in een crisissituatie verkeert, is reeds door vele wetenschapsbeoefenaars tot studie-object gekozen. Zo werden in de jaren dertig in de Verenigde Staten verschillende studies ondernomen om een inzicht te krijgen in de gevolgen van de economische depressie. Met name de gevolgen van de werkloosheid van de man voor het gezin werden onderzocht. KOOS[2] en ANGELL[3] constateerden, dat tengevolge van dezelfde gebeurtenis (de werkloosheid van de man) bepaalde gezinnen aan heftiger en veelvuldiger crises blootstonden dan andere. Ditzelfde verschijnsel werd ook bij gezinnen met een andere problematiek, zoals alcoholisme[4] of het opvangen van en de omgang met een geestelijk gehandicapt kind[5], waargenomen.

Voorlopig in het midden latend wat gezinscrisis precies inhoudt, moeten we ons hier, voor een verdere afbakening van het onderwerp, afvragen aan welke gebeurtenissen of processen binnen het gezin het crisisproces kan worden bestudeerd.

In de meeste gevallen is het verschijnsel van de gezinscrisis onderzocht in

verband met extreme of toevallige, in ieder geval buiten de normale routine of ontwikkelingsgang van het gezin vallende gebeurtenissen, zoals daar zijn: de gezinscrisis als gevolg van plotselinge werkloosheid, overlijden van een gezinslid, rampen en psychische problemen. Ook zaken, waarmee elk gezin te maken heeft, zoals het voeren van een sluitend financieel beleid, kunnen zich echter, zij het vaak betrekkelijk onzichtbaar voor de buitenwereld, tot een crisissituatie ontwikkelen. Via de hier ondernomen studie is getracht dieper in te gaan op de vraag welke financiële situaties door welke echtparen als crisissituaties ervaren worden. Het uitgangspunt vormden hierbij de talloze studies naar gezinscrises als gevolg van totaal verschillende gebeurtenissen.

Om te weten te komen of het netwerk van voorzieningen aangepast moet worden en of de bestaande mogelijkheden van de maatschappelijke dienstverlening beter voor het jonge gezin toegankelijk gemaakt dienen te worden, is eerst antwoord op een aantal vragen noodzakelijk. In welke situaties ondervinden jonggehuwden moeilijkheden bij het trachten financieel rond te komen? Waardoor worden die jonge gezinnen gekenmerkt, die, hoewel in een nauwelijks of niet waarneembare financiële probleemsituatie verkerend, toch in een crisissituatie terechtkomen? In welke mate spelen factoren als integratie en aanpassingsvermogen van het jonge gezin hierbij een rol?

Deze en soortgelijke vragen vereisen zowel explorerend als toetsend onderzoek. 'Financiële problemen onder jonggehuwden' vormt als studie een eerste aanzet hiertoe; een aanzet, die door het geringe onderzoeksmateriaal, dat tot onze beschikking stond, in eerste instantie explorerend van opzet moest zijn.

Het tot stand brengen van een financieel beleid is een gebeuren, waarmee alle jonggehuwden te maken krijgen. Daarbij kunnen zich problemen voordoen, waarvoor sommige jonge echtparen geen passende oplossing weten te vinden. Wanneer bestaande gewoontes en praktijken inadequaat zijn om deze probleemsituaties op te lossen, willen we, in navolging van ELIOT[6], van een crisissituatie spreken.

HILL[7] geeft in een theoretische verhandeling aan welke variabelen onderscheiden kunnen worden bij het al dan niet in een crisissituatie geraken van een gezin:

- het gebeuren (dat tot een crisis in het gezin kan leiden);
- de betekenis, die vanuit het gezin of leden daarvan aan dit gebeuren wordt gegeven;
- de hulpmiddelen, die het gezin tot zijn beschikking heeft.

Uitgaande van dit schema van HILL, hebben we onderzocht, of en in hoeverre het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid tot een gezinscrisis uitgroeit, wanneer we rekening houden met de moeilijkheden, die hiermee gepaard kunnen gaan, met de hulpmiddelen, die men tot zijn beschikking heeft en zeker ook met de definitie, die het gezin van zijn financiële beleidsvoering geeft.

Op grond van het bovenstaande is de *probleemstelling* van het onderzoek aldus geformuleerd:

1. In hoeverre leidt de problematiek rond de inkomensbesteding voor jonggehuwden tot het ontstaan van crisissituaties.

2. Welke factoren spelen in de onder 1 genoemde context een rol bij het al dan niet in een crisis geraken van het jonge gezin.
3. Welke aanwijzingen zijn op grond van de onder 1 en 2 verkregen informatie te formuleren omtrent doelgerichte en functionele maatregelen ten behoeve van de huidige en toekomstige jonge gezinnen op het gebied van onderwijs, voorlichting en andere gemeenschapsvoorzieningen.

1. INHOUD EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

1.1. WAT IS GEZINSCRISIS? POGING TOT EEN DEFINITIE

Het begrip gezinscrisis kwam voor het eerst duidelijk naar voren ten tijde van de economische depressie in de jaren dertig, toen in de Verenigde Staten verschillende studies ondernomen werden, die tot doel hadden inzicht te krijgen in de gevolgen van langdurige werkloosheid voor het gezin. Hierbij ontstond nogal eens verwarring, doordat begrippen als gezinscrisis, gezinsproblemen en 'stress', als gevolg van het ontbreken van een duidelijke omschrijving, door elkaar werden gebruikt. Derhalve een belangrijke reden om reeds in het eerste hoofdstuk vast te stellen, wat in het verdere verloop van deze studie onder het begrip gezinscrisis zal worden verstaan.

Alvorens hiertoe overgegaan wordt, willen we beginnen met een korte beschrijving van enkele relevante onderzoekingen op het gebied van de gezinscrisis. CAVAN en RANCK[8] verrichtten onderzoek onder arbeidersgezinnen en constateerden dat, in geval van werkloosheid, zowel een aanpassing van het rolpatroon, als een aanpassing van gezinsdoeleinden en -verwachtingen noodzakelijk waren teneinde een crisisproces zonder al te veel gezinsdesorganisatie te laten verlopen. Bepalend voor een gezinscrisis is, dat men inziet, dat de situatie waarin men verkeert, niet met bestaande gewoonten en praktijken kan worden opgelost. Pas wanneer een of meerdere gezinsleden de situatie als een probleem gaan definiëren, dat niet op te lossen is met de middelen, waarover men beschikt, kan gesproken worden van een gezinscrisis. In dit verband is het goed mogelijk, dat gezinnen, die objectief bezien in dezelfde situatie verkeren en op relevante gezinskenmerken geen duidelijke verschillen vertonen, de situatie waarin ze verkeren toch zeer uiteenlopend beoordelen.

ANGELL[9], die het effect van werkloosheid op het 'middle-class' gezin onderzocht, maakt bij zijn studie een onderscheid tussen het overlevings- of symbiotische niveau (positie, status) en het sociaal-psychologische niveau (houdingen, gevoelens, maar ook door de gezinsleden gehanteerde definities van elkaars functies). Werkloosheid en inkomensvermindering oefenden een druk uit op het gezin en bleken vaak gepaard te gaan met een positieverschuiving van man en vrouw. ANGELL concludeert dan, dat de aanpassing van het socio-psychologisch aan het symbiotische niveau een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van crisisprocessen. Als belangrijkste variabelen onderscheidt hij in dit verband het integratieniveau en het aanpassingsvermogen van het betreffende gezin.

Ook bij studies naar gezinscrises als gevolg van alcoholisme[10] of de aanwezigheid van een geestelijk gehandicapt kind[11], kwamen enkele algemene aspecten van het crisisproces naar voren.

Vooral FARBER heeft de taak op zich genomen een aantal, door andere onderzoekers beschreven, crisisprocessen te vergelijken en aan te vullen met resultaten van eigen onderzoek. Hij onderscheidt dan twee benaderingen van

het crisisverschijnsel[12]. In de eerste plaats een benadering die de nadruk legt op de objectieve aspecten van het crisisproces. Er wordt nagegaan welke aanwijsbare moeilijkheden allerlei gebeurtenissen met zich meebrengen. Vervolgens onderzoekt men dan welke gezinskenmerken van belang zijn, opdat het gezin deze moeilijkheden de baas kan blijven.

Een tweede benadering, die FARBER aantreft en die hij ook zelf sterk bepleit, is een centraal stellen van het crisisproces op zichzelf. Hierbij zijn crisisveroorzakende gebeurtenissen slechts indirect van belang, omdat zij de kans op een crisis vergroten door de volgende kenmerken:

a. Zij vormen de aanzet tot een verandering in waarden en rollen.
b. Zij veroorzaken situaties, waarin het gezin niet over een pasklare handelswijze beschikt.
c. De verstoringen, die zij teweegbrengen, worden door de gezinsleden als onwenselijk beschouwd.

Een van de oogmerken van de hier ondernomen studie is een poging tot integratie van deze beide benaderingen. Zowèl een classificatie van crisisveroorzakende gebeurtenissen, àls een beschrijving van de interactie-processen binnen crisissituaties worden beoogd.

Hiermee samenhangend hebben we gekozen voor de definitie die ELIOT[13] van crisis geeft: *'Een crisis is een stadium in een interactieproces, waarbij de betrokken persoon of groep in een probleemsituatie verkeert, die niet op te lossen is met de bestaande gewoonten en praktijken, zodat alle aandacht op de impasse wordt gericht'.*

Deze definitie biedt mogelijkheden tot een classificatie van crisisveroorzakende gebeurtenissen en kenmerken van al dan niet crisisgevoelige gezinnen en vestigt bovendien de nadruk op de interactionele aspecten van het crisisproces.

1.2. VARIABELEN DIE EEN ROL SPELEN BIJ EEN GEZINSCRISIS

Uit de hiervoor geciteerde studies kwam steeds weer naar voren, dat een identieke gebeurtenis voor sommige gezinnen wél een crisisproces op gang bracht en voor andere niét. We hebben crisis gedefinieerd als een probleemsituatie, die niet op te lossen is met de bestaande gewoonten en praktijken. HILL[14] heeft aangegeven welke variabelen onderscheiden kunnen worden in relatie tot het ontstaan van crisisprocessen:

Een *gebeurtenis* zal resulteren in een gezinscrisis wanneer, als gevolg ervan, problemen binnen de gezinssituatie ontstaan. Sommige gezinnen beschikken evenwel over de middelen om dergelijke problemen het hoofd te bieden, terwijl andere hiertoe niet toereikend uitgerust zijn.

Naast de gebeurtenis, die tot een crisis in een gezin kan leiden, spelen de *hulpmiddelen,* waarover het gezin beschikt, derhalve een belangrijke rol. Uit verschillende studies bleek echter, dat ook tal van gezinnen, die zo op het oog uitstekend toegerust waren om problemen het hoofd te bieden, er toch niet in slaagden een crisis te vermijden.

In dergelijke gevallen is het van doorslaggevende betekenis *hoe* de gezinsleden de *situatie definiëren.*

Samenvattend komt Hill tot de conclusie dat de volgende drie variabelen een rol spelen bij het ontstaan van een gezinscrisis:

a. factoren die moeilijkheden kunnen veroorzaken en die geassocieerd zijn met een bepaalde gebeurtenis;
b. hulpmiddelen waarover het gezin beschikt om probleemsituaties het hoofd te bieden;
c. de betekenis die door het gezin of de leden daarvan aan situaties wordt gegeven (het reeds in 1927 door THOMAS[15] besproken effect van de definitie van de situatie op iemands handelen).

1.2.1. *De aanleiding tot een crisis*

Het zou niet juist zijn veel waarde te hechten aan de bestaande en nog te ontwerpen classificaties van problematische situaties, die een crisisproces op gang kunnen brengen. De problemen, die een bepaalde gebeurtenis met zich meebrengt, zijn vaak moeilijk te scheiden van de definitie, die het gezin van de situatie geeft. Tevens kunnen dezelfde probleemsituaties voor verschillende gezinnen zeer uiteenlopende moeilijkheden met zich meebrengen.

In deze studie is getracht de talrijke financiële probleemsituaties terug te brengen tot enkele dieperliggende kenmerken van het gezinsproces. Een gebeurtenis wordt niet uitsluitend als initiërende factor beschouwd, maar evenzeer in verband gezien met de definities van de situatie, reallocatie van rolpatronen en veranderingen in het voor een gezin relevante normen-, waarden- en verwachtingspatroon[16].

1.2.2. *De definitie van de situatie*

Het ontstaan van een gezinscrisis is niet enkel te verklaren uit de problemen, die een gebeuren (zoals het totstandbrengen van een financieel beleid door jonggehuwden) met zich mee kan brengen. Een belangrijke rol speelt ook de definitie van de situatie. Mensen leven en werken in talloze, elkaar steeds weer afwisselende, situaties, die voortdurend als 'werkelijk' gedefinieerd worden. Dit heeft tot gevolg dat men ernaar handelt en aldus de situatie werkelijk maakt. THOMAS[17] vatte dit samen in zijn bekende theorema: 'If men define situations as real, they are real in their consequences'. Volgens hem kunnen er twee soorten definities onderscheiden worden: de individuele definities, die voortkomen uit het temperament van het individu en de collectieve, sociale definities, die tot het traditionele goed van groepen behoren. Socialisering is dan het proces, waardoor de individuele definities afgestemd worden op, of gevormd worden door, de traditionele sociale definities. Uiteraard is er hier sprake van een gradering van definities van specifiek tot algemeen. De meer algemene definities zijn bijvoorbeeld die van de moraal van een samenleving. Als alle definities worden ook deze algemene, en doorgaans vage, definities overgedragen op het individu door middel van zogenaamde 'defining agencies'. Het gaat hierbij met name om groepen, die THOMAS[18] in navolging van COOLEY 'primary groups' noemt: het gezin, de school en de buurt.

Hoewel hij weinig aandacht besteedde aan cultuur-sociologische problemen, heeft THOMAS wel terdege ingezien, dat de moderne geïndustrialiseerde samenleving enkele zeer specifieke kenmerken draagt. Het individu participeert bijvoorbeeld in vele, naar waarden en normen sterk uiteenlopende, groepen en wordt aldus geconfronteerd met vele, dikwijls sterk verschillende, definities: 'There are many rival definitions of the situation and none of them is binding'[19]. Elk van de gezinsleden beschouwt zich als lid van andere groepen of grotere sociale verbanden. Aangezien dit kader voor elk individu en elke groep verschillend kan zijn, is hiermee de variabele betekenis van een gebeurtenis gegeven en tevens de variabele reactie. De mate, waarin de individuele definities van de gezinsleden samenvallen, bepaalt het gemeenschappelijk bewustzijn en de gemeenschappelijke referentiegroepen. Naarmate gezinsleden echter binnen het gezinsverband uiteenlopende verwachtingen ten opzichte van zichzelf en elkaar koesteren, zal het moeilijker zijn bestaande problemen buiten de crisissfeer te houden. Niet alleen kunnen gezinsleden onderling verschillende definities hanteren, ook komt het voor, dat gezinnen als geheel aan eenzelfde situatie een sterk verschillende betekenis hechten. Het gezin is namelijk binnen de maatschappij nog ingebed in tal van subgroepen zoals ondermeer sociaal-economische en religieuze groeperingen.

1.2.3. *De hulpmiddelen, waarover een gezin beschikt*

De derde variabele, die HILL[20] onderscheidt zijn de 'resources', de hulpmiddelen, die aangewend kunnen worden om probleemsituaties op te lossen, dan wel door hun afwezigheid een crisisproces op gang kunnen brengen. In tegenstelling tot hetgeen bij de definitie van de situatie het geval was, gaat het nu om meer objectieve kenmerken van het gezin. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de financiële hulpverlening aan het jonge gezin, de grootte van dat gezin en de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

Bij de bestudering van gezinscrises is echter getracht, naast dergelijke min of meer toevallige met het desbetreffende onderzoeksgebied samenhangende, variabelen, ook enkele meer algemene gezinsaspecten te onderkennen. Twee punten komen in dat verband naar voren. Allereerst de kwestie van de *gezinsintegratie*. De definitie, die KOOS[21] van een goed geïntegreerd gezin geeft, kan in deze verduidelijkend werken. Een goede gezinsintegratie kenmerkt zich volgens hem door:

- kennis en aanvaarding van de eigen en andermans rollen;
- primair stellen van het gezinswelzijn boven het individuele welzijn;
- een op een gemeenschappelijk doel gerichte visie en handelswijze;
- een duidelijke behoefte aan het gezinsleven deel te nemen.

In de tweede plaats is daar dan het *aanpassingsvermogen* van het gezin. ANGELL[22] wees erop, dat eigenschappen als gezinsharmonie, communicatie en een door alle gezinsleden geaccepteerd en nageleefd rolpatroon, geen afdoende verklaring geven voor de manier, waarop een gezin binnen een probleemsituatie reageert. Een te starre gezinsintegratie kan in bepaalde gevallen een barrière gaan betekenen voor het soepel oplossen van problemen en zodoende een crisis bevorderen. Vandaar dat ANGELL het aanpassingsvermogen van het gezin in-

voerde: de potentie om van bestaande gewoonten en praktijken over te stappen op een alternatief gedragspatroon.

Met name in situaties, waarin de gezinsleden over weinig ervaring beschikken, is het denkbaar, dat het aanpassingsvermogen van het gezin een belangrijker rol speelt dan de integratie van het gezin. Een gering aanpassingsvermogen, resulterend in een star volgehouden rolpatroon, geeft geen gelegenheid om ervaring op te doen met een andere rolverdeling en rolinhoud. Het gevolg hiervan is, dat men grote kans loopt via een ontoereikende handelwijze een gezinscrisis te moeten doormaken.

1.3. Financiële probleemsituaties en gezinscrisis

Tot besluit zullen we het voorgaande iets meer toespitsen op de specifiek financiële probleemsituaties, waar het in deze studie om gaat. We kunnen niet volledig aan de eisen van een toetsend onderzoek voldoen, aangezien het hier een explorerend onderzoek betreft, waarbij de onderzoeker zich meer flexibel heeft trachten op te stellen, dan bij verificatie-studies mogelijk is. Toch is het wel interessant te ontdekken in hoeverre bepaalde hypothesen over het ontstaan van een gezinscrisis, ook met als studieobject jonggehuwden en hun financiële beleidsvoering, bevestigd worden. De explorerende onderzoeksopzet bracht met zich mee, dat de resultaten van de quantitatieve analyse niet zonder meer generaliseerbaar waren. Dit hoefde echter geenszins de betekenis van een dergelijke analyse te niet te doen. Bepaalde verbanden konden verduidelijkt worden en op deze manier werd de mogelijkheid geboden om in de toekomst een meer uitgebalanceerd toetsend onderzoek op te zetten.

Juist ook omdat de verificatie binnen de huidige sociologie steeds meer centraal komt te staan en dit ten koste gaat van de uitbreiding van het theoretische kader, is gekozen voor een explorerende onderzoeksopzet. Getracht is de bestaande crisistheorieën aan te vullen via een studie naar de weinig onderzochte, financiële probleemsituaties, die zich bij jonge gezinnen blijken voor te doen.

Aan de hand van resultaten uit vroeger onderzoek[23] werden daarnaast enkele hypothesen afgeleid, die binnen de context van de financiële problematiek van jonggehuwden verder bestudeerd konden worden. Uit de crisisliteratuur bleek, dat er veel onderzoek gedaan was naar objectieve kenmerken van het gezin, zoals de rolstructuur en de mate van gezinsintegratie. De resultaten van dergelijke studies konden in twee categorieën ingedeeld worden:

1. de invloed van de gezinsintegratie op het ontstaan van een crisissituatie;
2. de invloed van het aanpassingsvermogen op het ontstaan van een crisissituatie.

Bij de gezinsintegratie draait het volgens studies van Angell[24], Cavan[25] en Koos[26] vooral om de harmonie tussen de gezinsleden en de onderlinge communicatie als basis voor de kennis van rolpatronen en verwachtingen. Aan de hand van deze twee aspecten is de gezinsintegratie bestudeerd naar de veronderstelde samenhang met de financiële crisisgevoeligheid van jonge gezinnen.

Het aanpassingsvermogen, zoals door ANGELL [27] gedefinieerd, verwijst naar de flexibiliteit, waarover het gezin beschikt, teneinde via een aangepast gedrag te verhinderen, dat probleemsituaties in de crisissfeer terechtkomen. In deze studie is in dit verband aan de volgende factoren aandacht geschonken:

1. het al dan niet succesvol oplossen van vroegere financiële probleemsituaties;
2. de besluitvorming op financieel gebied;
3. de aanpassing aan de financiële situatie, waarin men verkeert;
4. de aanpassing aan elkaars wensen en verlangens bij het nemen van financiële beslissingen.

Teneinde de gezinnen naar de mate van harmonie te ordenen, is gebruik gemaakt van een door KOOY [28] geconstrueerde schaal. Deze schaal heeft het voordeel boven de veelal Amerikaanse schalen, dat ze ontwikkeld is met als uitgangspunt de Nederlandse samenleving en zodoende naar inhoud en samenstelling van de items een grotere validiteit waarborgt. Dit geldt ook voor de, eveneens door KOOY ontwikkelde, communicatie-schaal, waarvan we in dit onderzoek tevens gebruik hebben gemaakt. Voor een nauwkeurige beschrijving van deze schalen wordt verwezen naar bijlage IV.

De items, die een indicatie beogen te geven van het aanpassingsvermogen van het gezin, zijn ontleend aan LOCKE en KARLSSON [29].

Naast de reeds in vele studies veronderstelde en getoetste verbanden tussen integratie, aanpassingsvermogen en crisisgevoeligheid, is tevens aandacht besteed aan variabelen die, gezien de resultaten van vroeger onderzoek, dan wel naar aanleiding van de resultaten van de vraaggesprekken, relevant leken. Nagegaan werd de invloed van volgende variabelen op het ontstaan van financiële crisissituaties onder jonggehuwden:

Variabelen die moeilijkheden kunnen veroorzaken en die geassocieerd zijn met het tot stand te brengen financiële beleid:

- spaar- en koopgedrag tijdens de verkeringsperiode;
- netto gezinsinkomen per maand minus de huur (hypotheeklasten in geval van een koophuis);
- afbetaling/persoonlijke lening (behalve hypotheeklasten in geval van een koophuis);
- huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind.

Hulpmiddelen, waarover men de beschikking heeft:

- de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming (voeding, kleding, overige grote aankopen, afwikkeling geldzaken);
- communicatie over belangrijke uitgaven;
- overeenkomsten en verschillen in interessesfeer;
- huwelijksduur;
- huwelijksleeftijd;
- bestedingsconflicten;
- financiële problemen in het begin van het huwelijk;
- spaargedrag tijdens het huwelijk;
- rekening houden met inkomen;

- aanpassing van de gezinsleden aan elkanders financiële wensen en verlangens;
- geschenken in geld en/of goederen;
- werken van de vrouw tijdens het huwelijk;
- de gezinsgrootte;
- het opleidingsniveau;
- de aard van de gezinsrelaties.

De definitie van de situatie:
- het beroep van de vaders in de gezinnen van herkomst;
- de financiële situatie in de gezinnen van herkomst;
- financiële mogelijkheden gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk;
- de levensbeschouwing;
- het beroep van de man;
- financiële achteruitgang tijdens het huwelijk.

Al deze variabelen zijn in verband gebracht met het ontstaan van financiële crisissituaties onder jonggehuwden.

Via een qualitatieve data-analyse wordt bovendien dieper ingegaan op het crisisproces aan de hand van een aantal case-studies. Hiervoor kan verwezen worden naar de hoofdstukken 5 en 6.

1.4. METHODEN VAN ONDERZOEK

De statistische methode is bruikbaar of zelfs aanbevelenswaardig, wanneer de probleemstelling betrekking heeft op een sociaal verschijnsel, ten aanzien waarvan de onderzoeker tevoren de beschikking heeft over een hypothese of theorie. Aangezien uit de crisistheorieën van met name HILL, ANGELL en HANSEN [30] een aantal concrete voorspellingen kon worden afgeleid, zijn we ertoe overgegaan op quantitatieve wijze te toetsen of deze voorspellingen, gezien het voorhanden empirische materiaal, al dan niet opgingen. We meenden echter, dat we ons niet moesten beperken tot het achteraf op quantitatieve wijze verifiëren van dergelijke theorieën. In dat geval zou de sociale werkelijkheid van het jonge gezin in te sterke mate methodisch gereduceerd worden tot dat, wat alleen quantitatief geanalyseerd kan worden. De (quantitatieve) statistische methode was naar ons oordeel ontoereikend om de sociale werkelijkheid te begrijpen en begrijpelijk te maken en zij diende derhalve gecombineerd te worden met qualitatieve methoden en technieken.

Zowel binnen het symbolisch-interactionisme als in de 'verstehende Soziologie' van WEBER [31] wordt terecht gewezen op de noodzaak om begrippen en theorieën voortdurend op de sociale leefwereld betrokken te houden. Belangrijk is in dit verband ook de, op het werk van SCHUTZ [32] georiënteerde, sociologie, die stelt dat de sociale werkelijkheid in eerste instantie een intersubjectief ervaren werkelijkheid is en wel de alledaagse leefwereld met als vanzelfsprekend aangenomen waarden, verwachtingen en betekenissen.

Weliswaar werd de qualitatieve methode van de case-studies door ons ook toegepast om een enkele hypothese, die niet via quantitatieve methoden getoetst kon worden, binnen de context van de financiële problematiek van jonggehuwden te bestuderen. Belangrijker bij haar toepassing was echter de explorerende functie, waarbij zoveel en zo rijk mogelijk materiaal verzameld kon worden om de intersubjectief ervaren werkelijkheid in al haar schakeringen tot haar recht te laten komen. Een dergelijke explorerende aanvulling op de resultaten van de statistische methode was naar onze mening zeker ook noodzakelijk, omdat we nog niet de beschikking hadden over een uitgewerkte theorie over het crisisverschijnsel.

Bij de case-study methode staat centraal, dat het menselijk gedrag bestudeerd en begrepen moet worden vanuit het perspectief van de betrokken persoon. Opnieuw THOMAS aanhalend: 'Ieder mens definieert zijn wereld op zijn eigen wijze'. Als de socioloog dergelijke definities en het resulterende gedrag exact wil verklaren, dient hij door te dringen binnen deze subjectieve wereld van definities, ervaringen en reacties. PARK [33], THOMAS' opvolger in Chicago, brengt dit zeer treffend aldus onder woorden: 'In the case of human beings, it is the wide range of subjective life of mental and imaginative behavior, which intervenes between stimulus and response, which makes human behavior fundamentally different from that of lower animals. It is this, too, which makes human behavior, particularly in the case of certain persons, so problematic and so difficult to understand. It is the purpose of the case-study to get a record of this inner life'. Dit benadrukken van de 'humanistische coëfficiënt', kunnen we reeds vele jaren eerder terugvinden in de 'verstehende Soziologie' van Max Weber ('subjectiv gemeinter Sinn').

Aangezien we ons voorgenomen hadden de case-studies onderling enigermate vergelijkbaar te houden, was een zekere structurering van de vraagstelling tijdens de interviews onvermijdelijk. Een dergelijke structurering bood bovendien de mogelijkheid om wat meer te weten te komen over kwesties, die de respondent onbelangrijk toeschenen, maar die dit in de ogen van de onderzoeker zeker niet waren. Bij deze structurering moet men niet zozeer denken aan gestructureerde antwoordcategorieën of schalen, als wel aan bepaalde open vragen, welke in de diepte-interviews ingepast zijn. Deze interviews werden in verband met de nauwkeurigheid in de meeste gevallen op de band opgenomen. De opzet was om tijdens enkele vraaggesprekken, waarbij beide echtgenoten aanwezig zouden zijn, de verschillende perspectieven van de huwelijkspartners te onderscheiden. Zo waren we niet aangewezen op de eenzijdige visie van slechts één van de beide betrokken personen. Bovendien kon de onderzoeker, wanneer het vermoeden bestond, dat er invalide antwoorden gegeven werden, enkele check-vragen opnemen tijdens een volgend interview om dit te controleren.

Sommige verdedigers van de case-study gaan intussen te ver in hun visie op haar betekenis voor conceptualisering en theorievorming. Begrippen en de daaruit opgebouwde theorieën behoeven volgens hun zienswijzen niet vooraf op logisch-deductieve wijze opgesteld te worden, aangezien ze immers tijdens het inductieve onderzoek oprijzen uit de te onderzoeken werkelijkheid. Op deze

manier zouden theorieën worden ontdekt en zou men de zekerheid hebben, dat ze in de werkelijkheid gefundeerd zijn[34].

Een dergelijke, volledig op inductie gebaseerde methodologie, waarbij de sociale werkelijkheid onvooringenomen tegemoet wordt getreden en waarbij zo uniformiteiten worden afgeleid en in begrippen en theorieën worden uitgedrukt, kan naar onze mening echter niet bestaan. De socioloog kan de werkelijkheid niet 'onvooringenomen' tegemoet treden, aangezien empirisch onderzoek binnen de alledaagse leefwereld een vorm van symbolische interactie is met intersubjectief aanvaarde betekenissen, waarden en normen. CICOUREL[35] stelt terecht, dat de meettechnieken, die binnen de sociologie gebruikt worden, voortdurend gezien moeten worden tegen de achtergrond van de taal, die zowel de socioloog als de respondent gebruikt. De taal verwoordt de betekenissen, waarden en normen van een cultuur. En het is via de taal, dat de socioloog eem waardebetrokken analyse van cultuurobjecten geeft, die alleen adequaat kan zijn binnen de sociale constellatie en in de historische periode waarin de desbetreffende waarden gelden[36]. Met deze waardebetrokkenheid hangt de belangstelling voor een bepaalde probleemstelling samen, zodat wetenschappelijk onderzoek altijd gebaseerd blijft op speculatieve, deductief opgestelde, hypothesen, die door onderzoek gestaafd of gefalsifieerd kunnen worden.

Wanneer men zich niet laat verleiden tot de illusie dat begrippen en theoretische proposities, die resulteren uit een louter op inductie gebaseerde methodologie, een natuurgetrouwe afbeelding van de werkelijkheid zijn, kunnen de resultaten van dergelijke inductieve methoden echter een zeer belangrijke functie vervullen bij het beschrijven van de sociale werkelijkheid en haar zinsstructuren. Bij gebruikmaking van een dergelijke methode kan men de sociaalwetenschappelijke typenconstructie immers direct betrokken houden op de alledaagse typificaties van de leefwereld van de respondent.

Bij het begrijpen en begrijpelijk maken van de sociale werkelijkheid valt er niet aan te ontkomen, dat dit geschiedt door middel van analytisch-deductieve typen en modellen. Inductieve methoden, die erop gericht zijn het sociale handelen van mensen te analyseren en te begrijpen zonder het methodisch tot zinledigheid te reduceren, kunnen echter daarnaast een belangrijke rol spelen bij het begrijpelijk maken van de sociale werkelijkheid.

Met de bedoeling vanaf het begin van het onderzoek gevoelig te blijven voor de te begrijpen sociale werkelijkheid werd begonnen met de analyse van de case-studies. Een dergelijke werkwijze bood de beste waarborgen om de begrippen en theorieën voortdurend betrokken te houden op de sociale werkelijkheid, die we in eerste instantie wilden leren begrijpen en voor anderen begrijpelijk wilden maken. Bovendien kon de statistische methode, waarbij het accent kwam te liggen op de quantitatieve toetsing van bestaande theorieën, zo voortdurend in relatie worden gebracht met de met betekenis en interpretaties geladen interacties binnen de sociale leefwereld.

Voor wat betreft deze analyse van het statistische materiaal werden vier soorten variabelen onderscheiden:

1. variabelen die geassocieerd leven met het tot stand brengen van een financieel beleid door jonggehuwden;
2. variabelen met betrekking tot de definitie van de financiële situatie;
3. variabelen met betrekking tot de middelen, die men ter beschikking heeft, om bepaalde probleemsituaties het hoofd te bieden;
4. variabelen met betrekking tot het optreden van financiële crisissituaties.

De eerste drie soorten variabelen werden bij de analyse als de onafhankelijke variabelen beschouwd, terwijl het optreden van financiële crisissituaties als de afhankelijke variabele werd gezien.

We waren ons bij de analyse van de statistische gegevens wel degelijk bewust van de gevaren, die bovenstaande indeling met zich meebracht, met name waar het gaat om het bestaan van oorzakelijke verbanden. Zo kunnen de problemen, die een gebeurtenis met zich meebrengt, niet automatisch als de belangrijkste oorzaak van een gezinscrisis beschouwd worden, aangezien één en dezelfde gebeurtenis door het ene echtpaar wel en door het andere niet als een probleem kan worden gezien. Ook is geen enkele spanningsveroorzakende gebeurtenis hetzelfde voor verschillende echtparen, omdat de moeilijkheden, die ermee gepaard gaan, (sterk) uiteenlopen.

Verscheidene factoren zullen onderling gerelateerd een rol spelen bij de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden. Financieel gedrag kan alleen verklaard worden als een gevolg van factoren, die in onderling verband werkzaam zijn. De opzet van het onderzoek bood echter, waar het de statistische analyse betrof, alleen de mogelijkheid om de verschillende factoren één voor één te onderzoeken. Hierbij bleven we ons wel bewust van het feit, dat de zo aangetoonde statistische verbanden door tal van uitzonderingen gekenmerkt werden en slechts een eerste stap waren op een lange weg.

Tot slot zijn we er dan nog toe overgegaan de resultaten van de statistische methode te vergelijken met die van de methode van de case-studies. Dit met de bedoeling zo meer inzicht te krijgen in de financiële problematiek van de jonggehuwden. Hierbij valt met name te denken aan:

- het financiële gedrag van jonggehuwden, die, gezien hun moeilijkheden, hulpmiddelen en definitie van de situatie, niet in staat geacht werden een georganiseerd financieel beleid tot stand te brengen, maar daar desalniettemin in geslaagd waren;
- het financiële gedrag van jonggehuwden, die, gezien hun moeilijkheden, hulpmiddelen en definitie van de situatie, in staat geacht werden een oplossing te kunnen vinden voor hun financiële problemen, maar daar desondanks niet in geslaagd waren.

Alle data, die betrekking hebben op de echtparen, wier financieel gedrag niet verklaard kon worden via een op basis van statistische gegevens geconstrueerde typologie van financiële probleemsituaties en/of via een typologie, die berustte op de resultaten van de case-studies, werden nogmaals aan een intensieve analyse onderworpen. Het analyseren van deze 'onverklaarbare' echtparen bleek een moeizaam karwei te zijn. We moesten ons er steeds van bewust blijven, dat we hier bezig waren hypothesen af te leiden, nadat de data bekend waren geworden. Deze achteraf geformuleerde hypothesen zullen dan

ook in belangrijke mate bepaald zijn door de specifieke min of meer toevallige eigenschappen van de onderzochte groep. Vandaar dat het een eerste vereiste voor komend onderzoek is deze hypothesen te toetsen aan ander materiaal, waarbij volledig wordt vastgehouden aan de formulering van de hypothesen en deze als zodanig aan toetsing onderworpen worden. Het is immers geen kunst om hypothesen te verifiëren, die tot stand zijn gekomen, nadat de data de onderzoeker bekend zijn geworden. Belangrijk is of dergelijke hypothesen, ook bij toetsing aan ander materiaal, zonder een enkele vorm van aanpassing geverifieerd worden.

1.5. Samenvatting

Aan het begin van deze studie naar de financiële problemen onder jonggehuwden, die niet op te lossen zijn met de bestaande gewoonten en praktijken, zijn de belangrijkste aspecten, die bij een literatuurstudie van het verschijnsel van de gezinscrisis naar voren komen, op een rijtje gezet. De meeste aandacht hebben we besteed aan die onderzoeken, die betrekking hebben op de gevolgen van economische depressie en vooral van werkloosheid van de man voor het gezin. Dit omdat dergelijke studies qua onderwerp het meest overeenkwamen met de in het onderhavige onderzoek bestudeerde problematiek. De onderzoeker heeft namelijk geen enkele studie naar de financiële problemen onder jonggehuwden kunnen achterhalen[37], waarbij gebruik gemaakt was van het theoretisch kader, zoals dat ontwikkeld is binnen de sociologie van de gezinscrisis.

Bij bestudering van de literatuur over gezinscrises bleek, dat veelal speciale aandacht besteed werd aan de invloed van de gezinsintegratie en het aanpassingsvermogen van het gezin. Ditzelfde gold voor de door Hill[38] ontworpen indeling met betrekking tot het ontstaan van een gezinscrisis, waarin deze drie soorten van variabelen onderscheidt:

- variabelen die geassocieerd zijn met de gebeurtenis;
- variabelen die tot de hulpmiddelen gerekend kunnen worden;
- variabelen die een rol spelen bij de definitie van de situatie.

Voor beide punten is binnen dit onderzoek dan ook een centrale plaats ingeruimd. Wat betreft de methoden van onderzoek is gebruik gemaakt van de statistische methode, indien concrete voorspellingen konden worden afgeleid uit bestaande crisistheorieën. Waar mogelijk zijn we ertoe overgegaan te toetsen of dergelijke voorspellingen, gezien het beschikbare empirische materiaal, al dan niet bleken op te gaan. Om te voorkomen dat we de sociale werkelijkheid van de jonggehuwden te zeer zouden reduceren tot dat wat alleen quantitatief geanalyseerd kon worden, en met de bedoeling de veelgeschakeerde sociale werkelijkheid optimaal tot haar recht te laten komen, werd tevens besloten de (quantitatieve) statistische methode te combineren met de qualitatieve methoden en technieken van een case-study analyse.

2. DE ONDERZOCHTE GEZINNEN

2.1. INLEIDING

De onderzoeksopzet is bepalend voor de keuze van de echtparen die de waarnemingseenheden van een studie gaan vormen. De uitgebreide vraaggesprekken, de deels participerende observatie, de omvang van de populatie en het feit, dat het accent van het onderzoek op exploratie is komen te liggen, noodzaakten ons tot het trekken van een gestratificeerde steekproef. Explorerend onderzoek is erop gericht een algemene theorie over een bepaald verschijnsel te ontwikkelen. Dit vereist onderzoek onder een aantal waarnemingseenheden met als uiteindelijk doel het ontdekken van verbanden, het op het spoor komen van een samenhangend stel hypothesen en het ontwikkelen van bepaalde meetinstrumenten. SELLTIZ [39] heeft het in dit verband terecht over 'one is seeking rather than testing'. Ondanks het feit dat we over bepaalde crisistheorieën konden beschikken, waren we van oordeel, dat een explorerende benadering van het crisisverschijnsel binnen een nog niet bestudeerde context een belangrijke bijdrage kon vormen tot een uitbouw van de bestaande verklarende en voorspellende theorie. *De bedoeling van deze studie is om via een onderzoek naar financiële crises onder jonggehuwden een bijdrage te leveren tot een algemene crisistheorie;* ofwel om, zoals GLASER en STRAUSS [40] dat formuleren, via een 'substantive theory' mee te werken aan de constructie van een 'formal theory'. Tevens zullen binnen de context van dit onderzoek enkele, door tal van studies gesteunde, hypothesen omtrent de samenhang tussen gezinsintegratie, aanpassingsvermogen en crisisgevoeligheid getoetst worden. Dit echter steeds onder verwijzing naar de geringe generaliseerbaarheid van de gevonden resultaten, die in verband staat met het exploratieve accent dat deze studie kenmerkt. Wanneer eenmaal voor een bepaald type van onderzoek gekozen is, zoals in dit geval voor een explorerende benadering, betekent dit namelijk altijd een begrenzing van probleem, analyse en generalisatieniveau. In deze studie wilden we in de eerste plaats de gezinscrisis bestuderen, zoals die zich voor kan doen als gevolg van de moeilijkheden, die het jonge echtpaar ondervindt om tot een sluitend financieel beleid te komen. Pas op de tweede plaats werd aandacht besteed aan een enkele, reeds in ander onderzoek geformuleerde hypothese, die als mogelijke verklaring voor de crisisgevoeligheid van een gezin kan gelden.

Het bovenstaande betekent, dat we grotendeels aangewezen waren op vraagstellingen met een geringe mate van structurering en tevens waar mogelijk op participerende observatie. Alleen op deze manier kon de vraagstelling zo goed mogelijk aangepast worden aan de respondent en aan de omstandigheden. Op enkele uitzonderingen na was de respondent niet gebonden aan vaste antwoord-categorieën. De uitzonderingen zijn de schalen en enkele gestructureerde items, die noodzakelijk waren voor de toetsing van de resultaten van vroeger onderzoek. De gehanteerde schalen zijn reeds toegepast in enkele andere

onderzoeken binnen de Nederlandse samenleving (KOOY, RIJPMA[41]).

De gestructureerde vragen zijn tijdens proefinterviews kritisch bekeken en op enkele punten aangepast. De gestructureerde vraagstelling was er in grote lijnen op gericht een antwoord te krijgen op de in hoofdstuk I aan de orde gestelde kwestie van de financiële crisisgevoeligheid van het jonge gezin. Voor meer details van de in deze studie gehanteerde schalen en gestructureerde vraagstelling kan verder naar de bijlagen IV en V verwezen worden.

Door middel van twee tot vier vraaggesprekken, waarbij beide huwelijkspartners aanwezig waren, werd getracht inzicht te krijgen in de financiële situatie van het jonge echtpaar. De interviews duurden gemiddeld anderhalf tot twee uur. Het eerste interview had vooral tot doel via een uitvoerige kennismaking een vertrouwensrelatie te scheppen. Er werd bij de gesprekken niet alleen geïnformeerd naar de huidige financiële situatie, maar ook naar de financiële situatie in de gezinnen van herkomst. In enkele gevallen konden we hierbij één of beide ouderparen betrekken, maar meestal waren we aangewezen op de terugblik door de respondenten, zodat een zekere vertekening van de realiteit tot de mogelijkheden behoorde. Aan het eind van het laatste vraaggesprek werd aan beide echtgenoten afzonderlijk een vragenlijst voorgelegd. Deze vragenlijst bevatte enkele items met betrekking tot het aanpassingsvermogen van het gezin. Bovendien was de verkorte versie van een door KOOY ontwikkelde harmonie- en communicatieschaal hierin opgenomen.

2.2. DE KEUZE VAN DE STEEKPROEF

Het onderzoek is verricht binnen de gemeente Ede, op grond van een aantal overwegingen. Hiervan waren de sterke differentiatie wat betreft beroepsstructuur en levensbeschouwing de belangrijkste. Tevens was daar de gunstige ligging van deze gemeente ten opzichte van het werkadres van de onderzoeker, waardoor reistijd en reiskosten sterk beperkt konden worden.

Een kenmerk van explorerend onderzoek is, dat de populatie in het algemeen niet scherp omschreven wordt. Aanvankelijk weet men nog niet precies wat onderzocht gaat worden, welke meetinstrumenten men gaat gebruiken en voor welke populatie de resultaten van het onderzoek kunnen gelden. Meestal dient de definitie van de relevante populatie in verband met deze losse structuur van het onderzoek enkele malen aangepast te worden. Om bepaalde verbanden binnen zoveel mogelijk subpopulaties te kunnen bestuderen, kan men de populatie niet van te voren nauw begrenzen, maar moet men de mogelijkheid openhouden om de populatie te kunnen verbreden.

De populatie wordt in subpopulaties (lagen of strata) ingedeeld, waarna de steekproef wordt samengesteld door uit elke subpopulatie een gedeelte te trekken. Na beëindiging van het vooronderzoek is de populatie dan ook op grond van enkele, voor de financiële situatie van het jonge gezin van belang geachte, variabelen in lagen ingedeeld. Hierbij is ernaar gestreefd, dat de steekproef een goede afspiegeling van de populatie geeft. Hierin zijn we niet volledig geslaagd, aangezien we bijvoorbeeld voor bepaalde gegevens rechtstreeks op de popula-

tie aangewezen waren en er, gezien de omvang van deze populatie, voor een aselecte steekproef gekozen werd om deze gegevens te verkrijgen. Een dergelijke steekproef geeft niet exact aan hoe de zaken in de populatie staan, maar zal wel een goede benadering hiervan geven.

Via deze aselecte steekproef uit alle in de jaren 1972–1975 te Ede getrouwde paren, in zoverre ter plaatse nog woonachtig en waarvan tevens beide partners bij de huwelijkssluiting jonger dan 30 jaar waren, werden 280 adressen verkregen. Van deze 280 echtparen werden er 272 bereid gevonden enkele voor het onderzoek relevante vragen te beantwoorden. Met behulp van de aldus verkregen gegevens en de gegevens die ons van gemeentewege ter beschikking waren gesteld, werd een afspiegeling op voor het onderzoek relevante variabelen verkregen, waaraan de uiteindelijke waarnemingseenheden dienden te voldoen. Deze variabelen (beroep van de man als indicatie voor het inkomen, werken van de vrouw, en de aanwezigheid van kinderen) werden vervolgens gecombineerd tot 16 subpopulaties. De 8 echtparen, die weigerden mee te werken, bleken, voor zover aan de hand van de gemeentegegevens kon worden nagegaan, in geen enkel geval tot een weinig voorkomende subpopulatie te behoren.

Na overweging van de omvang van de te verkrijgen gegevens, de waarnemingstechniek en de verwerkingsmogelijkheden, werd op basis van de beschikbare tijd en financiën besloten tot een gestratificeerde steekproef (tabel 1a). Waar mogelijk zijn de waarnemingseenheden aselect getrokken. Daar de steekproefomvang klein gehouden werd, zou het echter onmogelijk worden, zonder te grote toevalligheden iets te weten te komen over de zwak vertegenwoordigde subpopulaties. Vandaar dat subpopulaties, die minder dan 15 gezinnen omvatten, sterker dan evenredig vertegenwoordigd zijn binnen de steek proef. Daarnaast waren er, zoals bij elk onderzoek, een aantal respondenten, die op grond van uiteenlopende redenen niet in de studie opgenomen konden worden.

In dit verband gezien geeft een analyse van de aanvankelijk geselecteerde paren het volgende beeld:

128 echtparen werden in totaal benaderd;
21 echtparen weigerden hun medewerking;
9 echtparen werden ondanks herhaalde pogingen nimmer thuis aangetroffen;
3 echtparen bleken ondertussen verhuisd te zijn;
2 echtparen bleken voortdurend invalide antwoorden te geven, welke situatie, ondanks inspanningen van de kant van de interviewers, niet te verbeteren was.

Dientengevolge zijn 93 echtparen uiteindelijk in het onderzoek opgenomen.

Eén opmerking dient hierbij nog gemaakt te worden. De 21 echtparen, die hun medewerking weigerden, werden alle, op één enkele uitzondering na, tijdens de zomermaanden benaderd. In een aantal gevallen had men vakantie en wenste men de kostbare vrije tijd niet op te offeren aan langdurige vraaggesprekken. Bovendien bestaat de indruk, dat het prachtige weer van zomer 1975 nu ook niet bepaald bevorderlijk was voor een toeschietelijke houding.

In enkele gevallen werd een uitvallend echtpaar niet vervangen, aangezien

besloten was de drie meest frequent voorkomende subpopulaties enigszins ondervertegenwoordigd te laten. De geïnteresseerde lezer kan zelf in tabel 1a precies nagaan welke subpopulaties onder- respectievelijk oververtegenwoordigd zijn binnen de uiteindelijke steekproef.

TABEL 1a. Indeling in subpopulaties (gebaseerd op 272 gezinnen) en de aselecte steekproef uit deze subpopulaties van de uiteindelijke waarnemingseenheden (93).

beroep man [42]	werken vrouw	kinderen	frequentie subpopulaties	steek-proef
arbeider/lagere employé	ja	ja	4	2
arbeider/lagere employé	ja	nee	95	29
arbeider/lagere employé	nee	ja	98	29
arbeider/lagere employé	nee	nee	22	6
hogere employé	ja	ja	1	1
hogere employé	ja	nee	8	3
hogere employé	nee	ja	8	4
hogere employé	nee	nee	3	2
zelfstandig	ja	ja	3	1
zelfstandig	ja	nee	4	2
zelfstandig	nee	ja	9	3
zelfstandig	nee	nee	3	2
geen beroep/studerend	ja	ja	1	1
geen beroep/studerend	ja	nee	13	8
geen beroep/studerend	nee	ja	0	0
geen beroep/studerend	nee	nee	0	0
Totaal			272	93

De hier beschreven selectieprocedure van de 93 waarnemingseenheden houdt een duidelijke waarschuwing in tegen een te snel generaliseren van de in deze studie gevonden resultaten. Nog eens zij herhaald, dat de belangrijkste doelstelling van dit onderzoek steeds is geweest om zoveel mogelijk verschillende gegevens te verkrijgen, teneinde op die manier te kunnen bijdragen tot de theorievorming over het verschijnsel van de gezinscrisis. Via een toetsend onderzoek laat zich in de toekomst nagaan of bepaalde hypothesen wel of niet juist zijn.

Tot slot volgt nog de samenstelling van de verschillende groepen uitvallers.

TABEL 1b. Samenstelling van de groep: *verhuisd en niet thuis*.

beroep man	werken vrouw	kinderen	frequentie
arbeider/lagere employé	ja	nee	4
arbeider/lagere employé	nee	ja	5
hogere employé	ja	nee	1
zelfstandig	—	—	1
geen beroep/studerend	ja	nee	1
Totaal			12

TABEL 1c. Samenstelling van de groep: *invalide antwoorden.*

beroep man	werken vrouw	kinderen	frequentie
arbeider/lagere employé	ja	nee	1
zelfstandig	nee	ja	1
Totaal			2

TABEL 1d. Samenstelling van de groep: *weigeraars.*

beroep man	werken vrouw	kinderen	frequentie
arbeider/lagere employé	ja	ja	1
arbeider/lagere employé	ja	nee	7
arbeider/lagere employé	nee	ja	6
arbeider/lagere employé	nee	nee	3
hogere employé	nee	ja	1
zelfstandig	—	—	2
geen beroep/studerend	ja	nee	1
Totaal			21

2.3. DE ONDERZOCHTE GEZINNEN

Teneinde een beeld te krijgen van de situatie der jonggehuwden in de gemeente Ede, is de samenstelling van de 93 jonge echtparen in verschillende opzichten weergegeven en waar mogelijk vergeleken met die van alle jonge echtparen in de gemeente Ede [43].

Ten aanzien van de *leeftijden*, waarop gehuwd werd, blijkt het volgende:

TABEL 2. Verdeling van de huwelijksleeftijden van de ondervraagde mannen en van alle mannen beneden de dertig jaar, die in de jaren 1973 en 1974 gehuwd zijn en behoorden tot de werkelijke bevolking van de gemeente Ede. (percentages).

huwelijksleeftijd	93 mannelijke respondenten	Ede 1973	Ede 1974
< 21	8,6	13,5	11,6
21 - 24	63,4	55,4	59,1
25 - 29	28,0	31,1	29,3
Totaal	100 %	100 %	100 %
	N = 93	N = 753	N = 799

Naar huwelijksleeftijd van de vrouw ontstaat het volgende beeld:

TABEL 3. Verdeling van de huwelijksleeftijden van de ondervraagde vrouwen en van alle vrouwen beneden de dertig jaar, die in de jaren 1973 en 1974 gehuwd zijn en behoorden tot de werkelijke bevolking van de gemeente Ede. (percentages).

huwelijksleeftijd	93 vrouwelijke respondenten	Ede 1973	Ede 1974
21	40,8	43,7	45,3
21 - 24	49,5	47,7	46,1
25 - 29	9,7	8,6	8,6
Totaal	100 %	100 %	100 %
	N = 93	N = 753	N = 799

De *huwelijksduur* lag binnen de steekproef als volgt:

TABEL 4. De ondervraagde echtparen naar huwelijksduur.

huwelijksduur in jaren	percentage echtparen
$< 1^1/_2$	43
$1^1/_2$ - 3	57
Totaal	100%
	N = 93

De *gezinsgrootte* werd binnen de steekproef door onderstaande verdeling gekenmerkt. Hierbij is een vergelijking gemaakt met de resultaten van het onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden'[44]. In beide studies is ruim 40% van de ondervraagde echtparen minder dan anderhalf jaar gehuwd. Dit kan een verklaring vormen voor het verbazend geringe verschil in de percentages kinderloze echtparen, ondanks verschillen in de begrenzing van de huwelijksduur tussen beide studies.

TABEL 5. De ondervraagde echtparen naar kindertal.

kindertal	0-3 jaar gehuwden	0-5 jaar gehuwden (Problemen onder Jonggehuwden)
0	52,7	50
1	44,1	39
2 of meeer	3,2	11
Totaal	100%	100%
	N = 93	N = 150

Bij de verdelingen van de *opleidingsniveaus* is ook een vergelijking getrokken met de resultaten van bovengenoemd onderzoek[45].

TABEL 6. Het opleidingsniveau van de man.

opleiding	0-3 jaar gehuwden	0-5 jaar gehuwden (Problemen onder Jonggehuwden)
Basisonderwijs en/of LAVO en/of MAVO	69,9	71
VWO/HAVO	20,4	20
Academici en hoger beroepsonderwijs	9,7	9
Totaal	100%	100%
	N = 93	N = 150

Bij deze en de volgende tabellen dient een kanttekening gemaakt te worden over de samenvoeging van basisonderwijs en MAVO/LAVO tot één categorie. Omdat in beide onderzoeken een verschillende indeling van opleidingsniveaus gehanteerd is, was het voor de overzichtelijkheid en de vergelijkbaarheid noodzakelijk deze categorieën te combineren. Wel bestaat de zekerheid, dat het percentage mannen, dat alleen lager onderwijs genoten heeft, in de onderhavige studie met 18,3% aanzienlijk hoger ligt dan de 3% die in het onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden' gevonden werd.

TABEL 7. Het opleidingsniveau van de vrouw.

opleiding	0-3 jaar gehuwden	0-5 jaar gehuwden (Problemen onder Jonggehuwden)
Basisonderwijs en/of LAVO en/of MAVO	87,1	77
VWO/HAVO	10,8	21
Academici en hoger beroepsonderwijs	2,2	1
Onbekend		1
Totaal	100%	100%
	N = 93	N = 150

De samenstelling van de steekproef naar het *beroep van de man,* vergeleken met het beroep van alle in de jaren 1972–1975 in Ede gehuwde mannen.

TABEL 8. De ondervraagde mannen naar beroep en de beroepen van alle mannen, die in de jaren 1972–1975 in Ede getrouwd zijn.

beroep [46]	93 mannelijke respondenten	in 1972–1975 in Ede getrouwd
Zelfstandig	8,6	6,4
Hogere employé	10,8	6,1
Lagere employé	36,6	37,3
Arbeider	34,4	45,5
Niet werkzaam/studerend	9,7	4,7
Totaal	100,1%	100%
	N = 93	N = 2324

De financiële mogelijkheden van de jonggehuwden werden gemeten aan de hand van het *netto gezinsinkomen minus de huur* (of de maandelijkse lasten in geval van een koophuis). Zowel het netto inkomen per maand als de huur en hypotheeklasten konden gemakkelijk achterhaald worden. Dit lag duidelijk moeilijker bij andere potentiële aftrekposten, zoals verzekeringspremies en persoonlijke leningen. In verband met de betrouwbaarheid van de gegevens zijn dergelijke aftrekposten bij de berekening van het inkomen achterwege gelaten. Een indeling naar het aldus berekende inkomen, leverde onderstaande tabel op:

TABEL 9. Netto gezinsinkomen minus huur (hypotheeklasten koophuis) per maand.

inkomen in guldens per maand	percentage van de ondervraagde jonggehuwden
< 1200	30,1
1200 - 1500	40,9
> 1500	29,0
Totaal	100%
	N = 93

De *besluitvorming* binnen de echtelijke verhouding werd op een aantal punten bestudeerd. Het betrof hier de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming, waar het ging om voeding, kleding, grote uitgaven en de regeling van de geldzaken. De volgende antwoordcategorieën werden onderscheiden:

a. de man neemt meestal of altijd de beslissing;
b. de beslissing wordt door man en vrouw in gezamenlijk overleg genomen;
c. de beslissing wordt door de man of vrouw even vaak, maar zonder overleg genomen;
d. de vrouw neemt meestal of altijd de beslissing.

In alle gevallen werd tijdens het tweede vraaggesprek nagegaan in hoeverre dezelfde antwoorden verkregen werden bij een gelijke vraagstelling. De verschillen die daarbij optraden, hadden vooral betrekking op de besluitvorming

bij grote aankopen en de regeling van de geldzaken. Indien de antwoorden verschilden, werd in de loop van een derde vraaggesprek hierop ingegaan, teneinde op deze manier een zo betrouwbaar mogelijk inzicht te krijgen in de machtsverhouding bij financiële besluitvorming.

Een dergelijke aanpak resulteerde in de volgende tabellen:

TABEL 10a. De ondervraagden naar de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

beslissing genomen:	ideeën voor wat betreft de voeding	de hoeveelheid geld aan voeding te besteden
vooral of uitsluitend door man	2,2	6,5
door man en vrouw in gezamenlijk overleg	14,0	38,7
door man of vrouw even vaak, maar zonder overleg	7,5	3,2
vooral of uitsluitend door vrouw	76,3	51,6
Totaal	100%	100%
	N = 93	N = 93

TABEL 10b. De ondervraagden naar de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

beslissing genomen:	ideeën voor wat betreft kleding	de hoeveelheid geld aan kleding te besteden
vooral of uitsluitend door man	2,2	8,6
door man en vrouw in gezamenlijk overleg	32,3	64,5
door man of vrouw even vaak, maar zonder overleg	12,9	4,3
vooral of uitsluitend door vrouw	52,7	22,6
Totaal	100,1%	100%
	N = 93	N = 93

TABEL 10c. De ondervraagden naar de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

beslissing genomen:	ideeën voor wat betreft andere grote aankopen	de hoeveelheid geld aan andere grote aankopen te besteden
vooral of uitsluitend door man	23,7	20,4
door man en vrouw in gezamenlijk overleg	48,4	69,9
door man of vrouw even vaak, maar zonder overleg	18,3	1,1
vooral of uitsluitend door vrouw	9,7	8,6
Totaal	100,1%	100%
	N = 93	N = 93

Tot slot nog een onderverdeling naar de rolverhouding tussen man en vrouw voor wat betreft de regeling van de geldzaken.

TABEL 11. De machtsverhouding bij het regelen van de geldzaken.

rolverdeling:	regeling geldzaken
vooral of uitsluitend door man	31,2
door man en vrouw in gezamenlijk overleg	36,6
door man of vrouw even vaak, maar zonder overleg	3,2
vooral of uitsluitend door vrouw	29,0
Totaal	100%
	N = 93

Het al dan niet een *betaalde werkkring hebben van de vrouw* ten tijde van het eerste vraaggesprek is in onderstaande tabel aangegeven. Hierbij is een vergelijking getrokken met de resultaten van het onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden'.

TABEL 12. De ondervraagde vrouwen naar al dan niet betaalde werkkring; het al dan niet een betaalde werkkring hebben van de 0-5 jaar gehuwde vrouw in het onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden'.

economische positie:	93 ondervraagde vrouwen	150 vrouwen in 'Problemen onder Jonggehuwden' [47]
betaalde werkkring	50,5%	31%
geen betaalde werkkring	49,5%	68%
onbekend		1%
Totaal	100 %	100%
	N = 93	N = 150

Enkele van bovenstaande tabellen geven weer in hoeverre deze steekproef van jonggehuwden afwijkt van de samenstelling van de populatie van alle jonggehuwden binnen de gemeente Ede. Bovendien is in enkele gevallen een vergelijking getrokken met een steekproef, die representatief werd geacht voor alle 0-5 jaar gehuwden in Nederland.

Zoals wel te verwachten was, blijken de vergeleken samenstellingen nergens identiek, maar opvallend zijn toch wel de geringe onderlinge afwijkingen. Dit springt des te meer in het oog, omdat we, door non-response en een oververtegenwoordiging van enkele subpopulaties, niet op dergelijke overeenkomsten hadden durven hopen.

2.4. De besluitvorming bij de ondervraagde echtparen

De meeste tabellen spreken voor zichzelf en zullen in dit hoofdstuk dan ook niet verder behandeld worden. Een uitzondering wordt echter gemaakt voor de tabellen 10 en 11 over de besluitvorming op financieel gebied.

Tijdens het huwelijk ontwikkelt zich tussen man en vrouw een zekere machtsverhouding bij de financiële besluitvorming. Wanneer de tabellen 10a, 10b, 10c en 11 gecombineerd worden, ontstaat een totaalbeeld van de machtsverhouding op financieel gebied, zoals die zich aftekende bij de in deze studie ondervraagde jonggehuwden.

Tabel 13. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

machtsverhouding	aantal	percentage
besluitvorming sterk, dan wel uitsluitend, door man bepaald	5	5,4
besluitvorming grotendeels, dan wel uitsluitend, door man en vrouw in gezamenlijk overleg bepaald	32	34,4
besluitvorming door de man en door de vrouw even sterk bepaald, maar zonder veel onderling overleg	26	28,0
besluitvorming sterk, dan wel uitsluitend, door vrouw bepaald	30	32,3
Totaal	93	100,1%

We hebben deze percentages vergeleken met de antwoorden, die bij het reeds meermalen geciteerde onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden'[48] op de vraag naar het beheer van het inkomen gegeven werden. Deze vergelijking leverde als resultaat op, dat daar in 8% van de gevallen de man, in 28% de vrouw en in 64% beiden (in gezamenlijk overleg dan wel autonoom) het inkomen beheerden. Deze percentages wijken slechts in zeer geringe mate af van de in deze studie gevonden resultaten. Bovendien blijkt er in beide studies weinig verandering op te treden in een eenmaal tot stand gebracht financieel beleid.

2.5. De machtsverhouding bij de verschillende financiële beslissingen

Enkele punten van de financiële besluitvorming zijn nader bestudeerd. Bij de jonge echtparen wordt de aankoop van etenswaren sterk (76,3%) door de vrouw geregeld. Ook wanneer de vrouw gedurende meer dan 25 uur per week buitenshuis werkzaam is, draagt zij er meestal (64%) zorg voor dat er elke dag eten op tafel komt. De hoeveelheid geld, die ze hieraan kan besteden, dient ze, voor wat betreft meer dan de helft van de ondervraagde echtparen, zelf te bepalen.

De aanschaf van kleding is qua idee bij meer dan de helft van de jonggehuwden hoofdzakelijk of alleen van de vrouw afkomstig. Vergeleken met de aankoop van etenswaren is hier evenwel in meerdere gevallen sprake van gezamenlijk overleg. De beslissing over de hoeveelheid geld die voor kleding

beschikbaar is, wordt zelfs in de meeste gevallen (64,5%) gezamenlijk genomen.

De overige grote aankopen, zoals meubels, auto, televisie, stereo-apparatuur of keukenuitrusting, worden veelal gezamenlijk vastgesteld. Opmerkelijk is op dit terrein de dominante positie van de man (23,7% voor het idee respectievelijk 20,4% voor de uitvoering ervan).

De machtsverhouding bij het regelen van de geldzaken, zoals de afwikkeling van girorekeningen en/of bankzaken, kennis van de financiële situatie en de afweging van inkomsten versus uitgaven, vertoont weer een ander beeld. Bij ongeveer een derde (36,6%) van de jonge echtparen geschiedt dit in onderling overleg; in de andere gevallen regelt ofwel de man (31,2%) ofwel de vrouw (29,0%) de geldzaken.

Via een qualitatieve analyse van de gevoerde vraaggesprekken werd duidelijk, dat de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming op één punt aanzienlijke verschillen vertoonde, wanneer het ging om vrouwen, die gedurende 25 of meer uren per week buitenshuis werkzaam waren, vergeleken met de overige vrouwelijke respondenten. Het betrof hier de besluitvorming bij de aankoop van etenswaren (tabel 14).

TABEL 14. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming wat betreft de aankoop van voeding.

rolverdeling	vrouwelijke respondenten, die gedurende 25 uur of meer per week buitenshuis werken	vrouwelijke respondenten, die gedurende minder dan 25 uur per week buitenshuis werken, dan wel in het geheel niet buitenshuis werken
oeslissing vooral, of uitsluitend, door man genomen	5	0
beslissing door man en vrouw in gezamenlijk overleg genomen	18	11
beslissing door man of vrouw even vaak maar zonder overleg genomen	13	4
beslissing vooral, of uitsluitend, door vrouw genomen	64	85
Totaal	100%	100%
	N = 39	N = 54

Veranderingen in de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming, die zich bij een enkel echtpaar voordeden, waren terug te brengen tot onbekwaamheid tot het voeren van een financieel beleid en/of het beëindigen van een werkkring door de vrouw. In het laatste geval ging dat dan gepaard met een verschuiving binnen de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming op huishoudelijk gebied.

Aan de hand van een beschrijving van de financiële besluitvorming, zoals die plaatsvond bij het gezin B., kan de machtsverhouding door middel van een voorbeeld verduidelijkt worden:

Het gezin B. vertoont op alle zeven onderdelen van de financiële besluitvorming (eten 2x, kleding 2x, overige uitgaven 2x en regeling geldzaken) de meest voorkomende rolverdeling.

Meneer B. heeft de LTS afgemaakt en is tekenaar op een machinefabriek. Zijn vrouw heeft de huishoudschool bezocht. Tot acht weken voor de geboorte heeft ze buitenshuis gewerkt. In de toekomst is ze echter alleen van plan te gaan werken, ingeval van een dwingende financiële noodzaak. Als het maar enigszins mogelijk is, blijft ze liever thuis.

Het regelen van de dagelijkse huishoudelijke inkopen is volledig de taak van mevrouw B. Ook toen ze buitenshuis werkte, kwam het maar zeer sporadisch voor, dat haar man de inkopen deed. Nu ze evenwel hele dagen thuis is, vinden beiden het niet meer dan vanzelfsprekend, dat de huishoudelijke inkopen en de hoeveelheid geld daarvoor door de vrouw bepaald worden. Bij de aanschaf van kleding komt mevrouw B. meestal met de ideeën, zowel waar het kleding voor haar zelf betreft, als waar het om de kleding voor haar man en kind gaat. Gezien de geringe mogelijkheden, die het inkomen biedt, vindt er overleg plaats over de hoeveelheid geld, die aan de voorgestelde kleding besteed kan worden. Wanneer mevrouw B. niet met de ideeën zou komen, dan kwam er van kleren kopen niets terecht. Dit in verband met de minimale eisen, die meneer B. aan zijn eigen kleding stelt en zijn geringe interesse voor de kleren van zijn vrouw. Geheel anders is het gesteld met de grote uitgaven op ander gebied. Daar komt men via overleg en kennis van elkaars verlangens tot een gezamenlijke beslissing, zowel met betrekking tot de aard van de aankoop, als de beschikbare financiën. Maandelijks trekt men enige tijd uit voor overleg over het uitgavenbeleid van de komende maand en een evaluatie van de afgelopen maand, waarbij tevens besloten wordt welk bedrag op de spaarrekening wordt vastgezet. Tijdens dit overleg wordt een planning gemaakt van de te verwachten kleding-aankopen en eventuele andere grote uitgaven. Het geld, dat beschikbaar is voor kleding en grote aankopen, wordt, in tegenstelling tot het huishoudgeld, door man en vrouw gezamenlijk bepaald. De financiële beslissingen betreffende het huishouden worden verder echter, zonder enige vorm van overleg, door mevrouw B. geregeld.

Binnen de financiële besluitvorming van het jonge gezin zijn enkele duidelijk vrouwelijke gebieden te onderkennen, te weten de zorg, dat er elke dag eten op tafel komt en de aanschaf van nieuwe kleren. Wanneer de vrouw een werkkring buitenshuis heeft, wordt de zorg voor het eten weliswaar in meerdere gevallen met de man gedeeld, maar ook dan blijft het een typisch vrouwelijke aangelegenheid.

Besluiten over de hoeveelheid geld, die voor kleding en eventuele andere grote uitgaven beschikbaar is, nemen de jonggehuwden meestal in gezamenlijk overleg. Wanneer het idee voor een grote aankoop, zoals bijvoorbeeld een t.v. of een koelkast, niet van beiden afkomstig is, is het meestal de man, die er mee aankomt.

Wat de regeling van de geldzaken betreft neemt de man ongeveer even vaak (31,2%) een dominante positie in als de vrouw (29,0%). In overige gevallen worden de geldzaken bijna altijd in gezamenlijk overleg geregeld (36,6%). Wanneer we het bovenstaande samenvatten, blijkt dat een typisch mannelijke rol bij de financiële besluitvorming van jonggehuwden met geen mogelijkheid te onderscheiden valt. Dit in tegenstelling tot de specifiek vrouwelijke rollen betreffende de zorg voor het eten en de kleding.

2.6. Samenvatting

Bepalend voor de keuze van de jonggehuwden, die de waarnemingseenheden van deze studie vormen, is in eerste instantie de onderzoeksopzet. Deze resulteerde in een steekproef, waarbij de populatie in strata (subpopulaties) werd opgedeeld. Vervolgens werd de steekproef samengesteld door uit elk stratum een gedeelte te trekken. Enkele strata zijn hier bij over- respectievelijk ondervertegenwoordigd binnen de steekproef in verband met het explorerende karakter van het onderzoek. Wil men derhalve op basis van deze studie, toch een schatting maken van de parameters voor alle 0-3 jaar gehuwden, die in Ede getrouwd en tevens nog woonachtig zijn, dan moeten de steekproefgegevens per stratum eerst gewogen worden, alvorens ze samen te voegen. De steekproef is niet volledig representatief voor alle jonggehuwden in de gemeente Ede, laat staan voor geheel Nederland. Maar dit is gezien de onderzoeksopzet ook geenszins een primaire doelstelling geweest.

In vergelijking met enkele cijfers betreffende de gemeente Ede en met een eerder onderzoek onder jonggehuwden, op basis van een quotasampling over geheel Nederland[49], blijkt de samenstelling van de 93 jonge gezinnen in tal van opzichten slechts zeer geringe verschillen te vertonen. De percentages jonggehuwden met en zonder kinderen verschillen bijvoorbeeld niet noemenswaardig van de percentages, die bij het onderzoek 'Problemen onder Jonggehuwden'[50] aangetroffen werden. Dit laatste gaat ook op voor de samenstelling naar opleidingsniveau van de man. De indeling naar beroep van de 93 ondervraagde mannen wijkt nauwelijks af van die van alle in de jaren 1972–1975 in Ede gehuwde mannen.

De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming vertoont tal van varianten. In de meeste gevallen neemt de vrouw de beslissingen op het gebied van de dagelijkse huishoudelijke inkopen. Dit is ook, zij het in mindere mate, het geval indien ze full-time buitenshuis werkzaam is. Tevens zijn de ideeën voor de aanschaf van kleding in de meeste gevallen van haar afkomstig. Over de financiële mogelijkheden tot kledingaankopen wordt echter meestal gezamenlijk beslist. Dit laatste geldt ook, wanneer het gaat om eventuele grote uitgaven op ander gebied. Bovendien komen de ideeën in dat geval vaak ongeveer even sterk van de man als van de vrouw. Het regelen van de geldzaken verschilt nogal van gezin tot gezin.

Een meerderheid van de jonggehuwden vertoont nog het traditionele beeld van de vrouw, die, ook al heeft ze een volledige dagtaak buitenshuis, er zorg voor dient te dragen, dat er in ieder geval eten in huis is.

Een duidelijke minderheid van de echtparen, waarvan de vrouw full-time werkt, verdeelt de financiële verantwoordelijkheid op huishoudelijk gebied waar het de keuze van de dagelijkse boodschappen betreft. De machtsverhouding bij de overige financiële beslissingen wijkt bij deze echtparen echter nauwelijks af van die bij de echtparen, waarvan de vrouw helemaal niet, of slechts gedurende een gedeelte van de week een werkkring buitenshuis heeft.

3. DE FINANCIËLE PROBLEEMSITUATIES, DIE EEN GEZINSCRISIS KUNNEN VEROORZAKEN

3.1. INLEIDING

De 93 jonge echtparen uit Ede vertonen op tal van punten duidelijke overeenkomsten met alle jonggehuwden binnen de gemeente Ede. Ook met de jonggehuwden, die in het rapport 'Problemen onder Jonggehuwden' bestudeerd zijn met de bedoeling nadere informatie te verschaffen over de feitelijke situatie van het jonge gezin in Nederland, zijn weinig verschillen waarneembaar. In tal van opzichten spreiden ze een heterogeniteit ten toon, die kenmerkend is voor de Nederlandse samenleving.

In dit hoofdstuk wordt gepoogd een beschrijving te geven van de verschillende probleemsituaties, waarin jonggehuwden terecht kunnen komen.

Alle jonggehuwden staan voor de taak een financieel beleid te voeren, waarbij, naast individuele wensen en verlangens, vooral rekening met de inkomenssituatie gehouden dient te worden. Van gezin tot gezin verschillen de inkomens- en gezinssituatie en de daarmee samenhangende problemen een georganiseerd financieel beleid tot stand te brengen.

Zoals in hoofdstuk I is uiteengezet, hoeft de noodzaak een financieel beleid te ontwerpen lang niet in alle gevallen een crisissfeer op te roepen. Van een crisis is pas sprake: *wanneer een stadium in het interactieproces tussen man en vrouw bereikt wordt, waarbij de betrokken personen in een probleemsituatie verkeren, die niet op te lossen is met de bestaande gewoonten en praktijken, zodat alle aandacht op de impasse wordt gericht*[51]. De crissituatie betekent een ernstig probleem, omdat ze met de beschikbare middelen niet op te lossen is en derhalve gevoelens van onzekerheid en angst veroorzaakt. Bovendien is een crisis een soort van beslissingssituatie. Er moet een oplossing worden gevonden om te verhinderen, dat het gezin permanent gedesorganiseerd raakt als gevolg van het feit, dat men volledig door het probleem in beslag genomen wordt. In dat geval wordt het immers moeilijk als gezin op andere gebieden optimaal te blijven functioneren.

Er zijn duidelijke onderlinge verschillen waarneembaar in de moeilijkheden, die de jonggehuwden ondervinden om tot een georganiseerd financieel beleid te komen. In sommige gevallen is de balans tussen inkomsten en uitgaven dermate gunstig, dat de noodzaak tot een preciese financiële planning afwezig is. Andere jonge echtparen hebben daarentegen extra veel moeite met het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid, bijvoorbeeld als gevolg van een laag inkomensniveau of een weinig doelgericht spaarbeleid voor het huwelijk. Elk echtpaar moet echter op de een of andere manier zijn uitgaven aanpassen aan de inkomsten. Deze situatie wordt gekenmerkt door een zekere moeilijkheidsgraad, die mede bepaald wordt door de hulpmiddelen, waarover het gezin beschikt. Als voorbeeld geven we een jong echtpaar, dat moest trouwen, omdat de vrouw in verwachting was. Het inkomen van de

man is, onder meer in verband met leeftijd en opleiding, aan de lage kant. Bovendien komt er door het plotselinge huwelijk weinig van sparen, zodat enkele noodzakelijke uitgaven via een persoonlijke lening afgewikkeld worden. Gezien de zwangerschap is het voor de vrouw onmogelijk een betaalde werkkring te vinden. De conclusie luidt: weinig financiële middelen en tál van problemen bij het opstellen van een sluitende begroting.

Een schril contrast hiermee vormt een echtpaar waarvan de vrouw fulltime blijft werken, dat enkele jaren voor een uitzet gespaard heeft en niet door afbetalingslasten gekweld wordt.

De hulpmiddelen waarover jonggehuwden beschikken, zoals bijvoorbeeld het aanpassingsvermogen en de wijze van financiële besluitvorming, kunnen sterk verschillend zijn. Het ene gezin past zich gemakkelijk aan een bepaalde financiële situatie aan. Men houdt rekening met de financiële mogelijkheden, ook al zijn die zeer gering. Op grond van overleg en een zekere mate van harmonie tussen man en vrouw worden uitgaven gedaan, waar beiden achterstaan. In weer een ander geval wordt het inkomen aangevuld met geschenken of een geldlening van de ouders. Ervaring met het oplossen van financiële moeilijkheden in het begin van het huwelijk kan ook een rol spelen bij het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid.

Nog een enkele opmerking moge gemaakt worden over de manier waarop men de gebeurtenis definieert. Dit kan van gezin tot gezin aanzienlijk uiteenlopen. In het ene geval is men van huis uit of via een dubbel inkomen gewend veel meer uitgaven te doen dan, gezien de huidige financiële situatie, mogelijk is. Degenen, die in een dergelijke situatie komen te verkeren, zullen meer problemen ontmoeten dan zij, die vroeger slechts weinig mogelijkheden op financieel gebied gekend hebben. We zagen dan ook, dat sommige jonggehuwden weinig of geen moeilijkheden ondervonden bij het afstemmen van het uitgavenniveau op de inkomsten. Andere slaagden er daarentegen slechts met de grootste moeite, of in het geheel niet in, met hun inkomen rond te komen.

De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming zal bij dit alles waarschijnlijk ook een rol spelen.

3.2. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming

Via de scores op een zevental financiële beslissingen, waarvoor men in elk huwelijk regelmatig komt te staan, is gepoogd een totaalbeeld te construeren. Het gaat hierbij om de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming voor wat betreft kleding (2x), voeding (2x), overige grote uitgaven (2x) en om de machtsverhouding bij het regelen van de geldzaken (1x).

De mogelijkheid is aanwezig, dat een bepaalde beslissing meestal of altijd door de man dan wel door de vrouw genomen wordt. De desbetreffende beslissing kan echter ook door beiden genomen worden, in welk geval nog een onderscheid te maken valt naar het al dan niet beslissen in gezamenlijk overleg.

Van de verschillende manieren, waarop de financiële besluitvorming kan

verlopen, is een samenvatting gegeven in bijlage III. Daar hebben we de volgende categorieën onderscheiden:

1. *door de man gedomineerde* financiële besluitvorming;
2. *door de vrouw gedomineerde* financiële besluitvorming;
3. *wisselend autonome* financiële besluitvorming;
4. *democratische* financiële besluitvorming.

De jonggehuwden, bij wie de financiële besluitvorming door de *man gedomineerd* wordt, blijken ver in de minderheid. Bij slechts 5 van de 93 ondervraagde echtparen was dit het geval. Bij een dergelijke machtsverhouding neemt de man het merendeel van de beslissingen voor zijn rekening. Zo de vrouw in een dergelijk geval al autonoom beslissingen neemt, liggen deze meestal op het gebied van de zorg voor het eten. In een enkel geval komt ze ook met ideeën voor de aanschaf van kleding. Het regelen van de geldzaken, het bepalen van de hoeveelheid geld voor kleding en eventuele andere grote uitgaven worden meestal door de man verricht. De vrouw krijgt huishoudgeld, waarvan de hoeveelheid door de man vastgesteld wordt.

Dit alles betekent, dat het financieel beleid eenzijdig bepaald wordt. In geval van een strak omlijnde financiële planning zal het voor de vrouw, die niet actief hierbij betrokken is geweest, moeilijk worden zich aan de eenzijdig vastgestelde regels te houden. Daarnaast ontbreekt hier de gedeelde verantwoordelijkheid, waarbij van twee kanten alternatieve handelswijzen aangedragen kunnen worden.

Veel vaker echter wordt de besluitvorming door de *vrouw gedomineerd*. Bij 30 van de 93 echtparen bleek dit het geval. De vrouw doet de dagelijkse inkopen, waarbij ze geheel naar eigen goeddunken over het inkomen kan beschikken. Ze staat ook grotendeels alleen voor het regelen van de geldzaken en de kledingaankopen. Alleen de ideeën voor grote aankopen komen in een aantal gevallen van beide partners. De financiële kant van dergelijke aankopen wordt echter in veruit de meeste gevallen, ondanks de dominante positie van de vrouw, in gezamenlijk overleg besproken.

We vonden slechts twee echtparen, die gekenmerkt worden door een op elk gebied door de vrouw gedomineerde besluitvorming. Meestal wordt, met name bij eventuele grote uitgaven, overleg gepleegd en speelt de man een min of meer beperkte rol binnen het totale besluitvormingsproces. Ook hier blijft evenwel alles bij elkaar sprake van een eenzijdig bepaald financieel beleid, gekenmerkt door de hierboven al aangegeven problemen, die zich dan kunnen voordoen bij het tot stand brengen van een gemeenschappelijk financieel beleid.

Bij de grootste van de onderscheiden categorieën jonggehuwden (32 echtparen) blijkt sprake van een *democratische* besluitvorming. Gezien het gezamenlijk overleg, waarbij ieder een (ongeveer) even sterke stem heeft, zal het minder moeilijk zijn om het samen eens te worden over het te voeren financieel beleid. De ideeën komen van twee kanten en de financiële verantwoordelijkheid is ongeveer gelijk verdeeld. In slechts vier gevallen bestaat een op alle punten democratische besluitvorming. Meestal wordt de aankoop van

etenswaren echter aan de vrouw overgelaten, terwijl de man meer de ideeën voor grote aankopen aandraagt en zorg draagt voor de regeling van de geldzaken.

De *wisselend autonome* besluitvorming komt voor bij 26 jonge echtparen. Het totaalbeeld van de financiële besluitvorming wordt hier gekenmerkt door weinig onderling overleg. Zo er in een dergelijk geval al overleg gepleegd wordt, draait dit bijna altijd om de hoeveelheid geld, die aan een bepaalde post besteed kan worden. De zorg voor het eten blijft in de meeste gevallen het terrein van de vrouw, evenals de ideeën voor kleding.

Meer dan bij de andere besluitvormingsstructuren is er echter ook op deze terreinen sprake van een autonomie van beide huwelijkspartners. Deze wisselende autonomie geldt ook voor wat betreft de ideeën om tot andere grote aankopen over te gaan. Het regelen van de geldzaken is echter bijna altijd de taak van de man. Door het ontbreken van gezamenlijk overleg valt te verwachten, dat zich, ook bij de wisselend autonome besluitvorming, moeilijkheden zullen voordoen bij het tot stand brengen van een gemeenschappelijk financieel beleid.

3.3. Voorbereiding op het tijdens de eerste huwelijksjaren tot stand te brengen financiële beleid

De voorbereiding varieert van een lange periode van doelgericht spaargedrag en aankoopbeleid, tijdens verkering of verloving, tot het uitstellen van elke vorm van financiële planning tot na de huwelijkssluiting.

Dertien jonge echtparen beschikten niet over spaargeld of goederen om de financiële lasten van de eerste huwelijksjaren te verlichten. Van de jonggehuwden, die zich via sparen gedurende maximaal een jaar op het huwelijk hadden voorbereid, kwam deze voorbereiding in zes gevallen van de kant van de man en in vijftien gevallen van die van de vrouw. Slechts twee echtparen hadden in onderling overleg reeds enkele maanden voor het huwelijk een financieel plan opgesteld.

De meeste jonggehuwden waren echter meer dan een jaar bezig met de financiële voorbereiding op het huwelijk, zij het niet altijd in gezamenlijk overleg. In twaalf gevallen stond de vrouw er alleen voor en in drie gevallen de man. De overige tweeënveertig jonge echtparen hielden zich echter reeds lang voor het huwelijk aan een in gezamenlijk overleg vastgesteld spaar- en uitgavenpatroon.

Terwille van de overzichtelijkheid is in tabel 15 een samenvatting gegeven van de financiële voorbereiding van de jonggehuwden.

TABEL 15. Voorbereiding op een financieel beleid.

gespaard en/of goederen gekocht voor het huwelijk door:	tijdsduur van de voorbereiding			
	nooit	≤ 1 jaar	> 1 jaar	totaal
man en vrouw gezamenlijk	—	2	42	44
man alleen	—	6	3	9
vrouw alleen	—	15	12	27
geen van beiden	13	—	—	13
Totaal	13	23	57	93

3.4. FINANCIËLE MOEILIJKHEDEN

De onderzoeker kan de verschillende financiële moeilijkheden, waarmee jonggehuwden te maken kunnen krijgen wel onderscheiden, maar dat betekent nog niet, dat elk echtpaar hem in deze definitie volgt. THOMAS en ZNANIECKI[52] zijn de eersten geweest, die de betekenis van de definitie van de situatie voor het gedrag van een persoon of groep duidelijk aantoonden in hun 'Polish Peasant'. Ze waren vooral geïnteresseerd in de situaties, waarin het handelen van de mens zich afspeelt. Het sociale gebeuren zien zij als een wederzijdse beïnvloeding van individueel bewustzijn en 'objectieve' werkelijkheid van waarden en gedragsregels[53].

De 'objectiviteit' van deze werkelijkheid is echter het resultaat van menselijke definities, die binnen bepaalde situaties geformuleerd worden. Mensen leven en werken in talloze elkaar steeds afwisselende situaties, die voortdurend als werkelijk gedefinieerd worden, met als gevolg dat men ernaar handelt en aldus de situaties werkelijk maakt. THOMAS[54] onderscheidt, zoals we gezien hebben, twee soorten van definities: de individuele en de collectieve sociale definities. Via socialisering worden de individuele definities afgestemd op de traditionele sociale definities. Daar elk gezin opgenomen is binnen één of meer subgroepen binnen de maatschappij, zijn er, van gezin tot gezin, belangrijke verschillen, welke financiële situaties als een probleem worden beschouwd. Zo zagen we ook zelf keer op keer dat een, naar het idee van de waarnemer vrijwel identieke situatie, verschillend gedefinieerd wordt. Omstandigheden die iedere waarnemer als een financieel probleem zou kenmerken, worden door sommige echtparen geenszins zo ervaren. Dit brengt als consequentie met zich mee, dat men ook geen maatregelen neemt om er verbetering in aan te brengen. Aan de andere kant kunnen jonggehuwden in zodanige financiële situaties verkeren, dat niemand problemen zou vermoeden, terwijl het desbetreffende echtpaar zelf wel een probleemsituatie onderkent.

Bij onderstaande analyse van de moeilijkheden, die jonggehuwden kunnen ondervinden om financieel rond te komen, is rekening gehouden met de definitie van de (financiële) situatie door de respondent. Alle moeilijkheden zullen aan de hand van enkele voorbeelden belicht worden. Waar mogelijk ook die situaties, die door de onderzoeker als problematisch beschouwd werden, maar

die door de desbetreffende jonggehuwden niet zo ervaren werden, en die situaties, waarin het tegenovergestelde het geval is.

3.4.1. *Netto inkomen minus huur (of hypotheeklasten in geval van een koophuis).*

Er waren grote verschillen in dit inkomen tussen de jonggehuwden. Dit was voornamelijk een gevolg van de genoten opleiding, het full- of part-time meeverdienen van de vrouw en huurverschillen.

Voor 28 jonge echtparen lag dit inkomen beneden de 1200 gulden per maand. Lang niet voor al deze jonggehuwden ontstonden daardoor echter problemen om financieel rond te komen. In een aantal gevallen bleek een dergelijk inkomen echter te gering om de noodzakelijk geachte uitgaven te kunnen verrichten, zoals bij het gezin R.

Aanvankelijk was er sprake van een dubbel inkomen, doordat mevrouw R. een betaalde werkkring had. Na twee maanden raakte ze echter in verwachting en hoewel ze tot zes weken voor de geboorte doorwerkte, was dit amper voldoende om zich naar behoefte te kunnen inrichten. Nu meneer R. het alleen moet verdienen, is het maandelijks inkomen minus de huur tot beneden de 900 gulden gedaald. Bovendien moet daar nu ook nog een kind van onderhouden worden. Omdat men nooit geld opzij gelegd heeft en de vrouw met geen mogelijkheid weer aan het werk kan komen, slaagt men er slechts met zeer veel moeite in elke maand, zonder schulden te maken, rond te komen.

Van de 28 jonge echtparen, die in deze laagste inkomenscategorie vielen, waren er 11, die hier geen moeilijkheden van ondervonden. De huwelijksleeftijd van de man lag voor deze laatste groep boven de 22 jaar en die van de vrouw, op een enkele uitzondering na, boven de 21 jaar. Bovendien waren ze allen, gedurende meer dan een jaar voor het huwelijk, gewend van de eigen verdiensten rond te komen. Geen van deze jonggehuwden meende er, wat financiële mogelijkheden betreft, op achteruit te zijn gegaan.

Ervaring om met een gering inkomen rond te komen, blijkt in deze gevallen van belangrijke betekenis voor een definitie van de financiële situatie, waarbij geen inkomensproblematiek wordt onderkend.

Het echtpaar C. is anderhalf jaar getrouwd. Mevrouw C. was bij het huwelijk bijna 22 jaar, haar man 23. Door de dood van zijn vader, moest meneer C. reeds op jonge leeftijd in zijn eigen levensonderhoud gaan voorzien. Ook mevrouw C. ging al op veertienjarige leeftijd werken en moest thuis kostgeld afdragen, terwijl ze daarnaast haar kleren zelf moest bekostigen. Door haar ouders werd ze verplicht elke maand een bedrag op haar spaarbankboekje te zetten. Mede door deze langjarige financiële ervaring met een gering inkomen en het tot een oplossing brengen van de financiële aanpassingsmoeilijkheden tijdens de eerste (dure) huwelijksmaanden, onderkent het echtpaar C. geen echte inkomensproblematiek. De eerste tijd heeft men enkele aankopen op afbetaling gedaan, maar daar komt men thans op terug. Geen van beiden is van huis uit veel luxe gewend, zodat men al zeer tevreden is met wat men thans bezit. Gezamenlijk wordt elke maand een totaalbedrag vastgesteld voor de komende uitgaven. Het geld, dat daarna eventueel overblijft wordt op de bank vastgezet. Vooral met het oog op een aanstaande geboorte wordt getracht zoveel mogelijk geld over te houden.

Een tiental echtparen, in de inkomenscategorieën boven de 1200 gulden,

had moeilijkheden om de uitgaven met een dergelijk inkomen te dekken. In twee gevallen was zelfs een netto maandinkomen van boven de 1500 gulden ontoereikend om de noodzakelijk geachte uitgaven te kunnen verrichten. Centraal hierbij stond steeds weer het ontbreken van een serieuze financiële planning. Veelal werd het inkomen direct besteed, zodat er geen of weinig geld achter de hand was voor plotselinge uitgaven. Voor een dergelijke herhaaldelijk terugkerende situatie wordt dan de hoogte van het inkomen aansprakelijk gesteld en als probleem gedefinieerd.

Het echtpaar X. is acht maanden getrouwd en begon met een uitzet van allerlei tweedehands goederen, aangezien geen van beiden veel gespaard had. Beiden waren 21 jaar toen ze trouwden. Thuis moest wel kostgeld betaald worden voor eten en kleding, maar mocht de rest naar eigen goeddunken besteed worden. Zo heeft men slechts de laatste maanden van de verloving wat geld opzij gelegd om tenminste de bruiloft te kunnen betalen. Aangezien er vervolgens geen geld meer over was, is men een persoonlijke lening aangegaan. Hiermee werden niet alleen de koelkast en wasmachine betaald, maar ook een nieuwe auto.

Om de zware schulden te kunnen aflossen en nieuwe meubels te kunnen kopen, blijft de vrouw nog ongeveer acht maanden werken. Omstreeks die tijd heeft men echter een kind gepland, ongeacht de financiële situatie van dat moment.

Thans bedraagt het netto inkomen, na aftrek van de huur, 1800 gulden per maand, waarvan dan nog 600 gulden afgelost moet worden. Zowel meneer als mevrouw X. kunnen autonoom over het inkomen beschikken. Als gevolg van een dergelijk, weinig gecoördineerd uitgavenbeleid, moet men aan het eind van de maand vaak op de ouders terugvallen.

In een poging dit in de toekomst te voorkomen, regelt mevrouw X. de laatste maanden de geldzaken. Zij is degene, die meestal het eten en de kleding betaalt en zo precies weet wat er verder uitgegeven kan worden, na aftrek van de maandelijkse aflossing. Tevens heeft men het plan opgevat aan het begin van elke maand een bepaald bedrag op de bank vast te zetten.

Ondanks deze goede voornemens bleek tijdens het laatste interview, dat meneer X. zonder overleg een aquarium aangeschaft had en op deze manier de financiële planning doorkruist had. Opnieuw voelde men weer de last van een ontoereikend inkomen en was men genoodzaakt geld bij de ouders te lenen.

3.4.2. *Sparen voor het huwelijk*

Onder sparen wordt in deze context ook de aanschaf van goederen, met het oog op het komende huwelijk, verstaan. Van de jonggehuwden hadden 36 echtparen slechts gedurende enkele maanden of in het geheel niet gespaard. In 17 gevallen bracht dit met name de eerste huwelijksmaanden ernstige problemen met zich mee om financieel rond te komen. De eerste tijd zijn er immers tal van noodzakelijke uitgaven, die veelal buiten het bereik van het maandelijks inkomen vallen. Voor 19 echtparen leverde een geringe omvang van het spaarbedrag echter geen problemen op bij de financiële beleidsvoering.

Twee aspecten komen hierbij naar voren. Deze echtparen behoorden grotendeels tot de middelste of hoogste inkomenscategorieën en/of aspireerden geenszins een volledige inrichting vanaf het begin van het huwelijk.

Het algemene beeld is echter, dat men zich direct bij het huwelijk nieuw en volledig wil kunnen inrichten, ongeacht of het geld via sparen beschikbaar is, dan wel geleend moet worden.

Het gezin T. heeft weinig gespaard en voelt dit wel als een belangrijke oorzaak voor de problemen, die men heeft om financieel rond te komen.

Het gezin T. is anderhalf jaar getrouwd en zit diep in de financiële problemen. Aanvankelijk wilde men samenwonen om aan elkaar te wennen, maar daar staken de ouders een stokje voor. Om toch zo snel mogelijk te kunnen trouwen, wilde men toen een kind.

Als deze voorgeschiedenis anders verlopen was, zou men waarschijnlijk in staat geweest zijn meer te sparen. Nu kwam daar niets van, terwijl na korte tijd het inkomen van de vrouw ook nog wegviel. Het inkomen bedraagt momenteel 1200 gulden netto, na aftrek van de huur. Aan het begin van het huwelijk heeft men een lening gesloten om het een en ander te kunnen aanschaffen. Pas vorige maand is de laatste aflossing van 300 gulden afbetaald. Ondanks deze lening moet er nog regelmatig iets aangeschaft of vernieuwd worden.

Hoewel geen van beiden sterk geporteerd is voor sparen en men net zo lief op afbetaling koopt, zien zowel meneer als mevrouw T. het ontbreken van een beginkapitaal toch wel als het voornaamste financiële probleem.

Een aantal jonggehuwden heeft, ondanks het ontbreken van enig beginkapitaal, geen problemen om financieel rond te komen. In bijna al deze gevallen is er een zodanig inkomen, dat er voldoende overblijft om zich reeds in de eerste huwelijksmaanden volledig te kunnen inrichten. Niet echter bij het echtpaar O., dat er desondanks geen enkel probleem van maakt, dat men zich door het ontbreken van de financiële middelen niet direct kan inrichten.

Het echtpaar O. heeft slechts enkele maanden gespaard, opdat men in ieder geval de bruiloft en een nieuwe koelkast kon betalen. Verder heeft men zich met behulp van tweedehands goederen zo goed mogelijk proberen in te richten.

Het netto inkomen, na aftrek van de huur, bedraagt 1375 gulden, maar zal binnenkort aanzienlijk minder worden, aangezien meneer O. van plan is hele dagen te gaan studeren. Beiden zijn van oordeel, dat ze van een geringer inkomen gemakkelijk moeten kunnen rondkomen, daar ze weinig geld aan kleding uitgeven en bovendien net zo lief te midden van grotendeels op straat verzamelde goederen leven, als omringd te worden door de nieuwste technische apparatuur. Als er maar eten op tafel komt en zo nu en dan een spijkerbroek gekocht kan worden, zijn beiden zeer tevreden.

Vanuit een dergelijke levensvisie is het dan ook niet verwonderlijk, dat men nooit rood heeft gestaan of gebruik heeft hoeven te maken van een persoonlijke lening of afbetalingsregeling.

Het echtpaar O. heeft geen enkel probleem om financieel rond te komen en verwacht dat evenmin in de toekomst, gezien de grote reserve elke maand. Het ontbreken van een financiële buffer om tijdens de eerste huwelijksmaanden op terug te vallen werd evenmin als een probleem ervaren. Dit omdat men zich als gevolg van de geringe materiële verlangens tot beider volle tevredenheid, zonder schulden te maken, heeft kunnen inrichten.

Het merendeel van de jonggehuwden heeft meer dan een jaar gespaard voor het huwelijk. Slechts in een viertal gevallen was men van oordeel, dat eventuele financiële moeilijkheden ook dan nog terug te voeren waren tot een te gering beginkapitaal. Deze jonggehuwden behoorden, op één uitzondering na, tot de laagste inkomenscategorie. Zo bijvoorbeeld het gezin K.

Het gezin K. bestaat uit man, vrouw en een dochtertje van anderhalf jaar. Mevrouw

K. heeft de eerste zes maanden van het huwelijk part-time gewerkt, maar stopte hiermee, als gevolg van het feit, dat ze na vier maanden in verwachting geraakte. Ten tijde van de vraaggesprekken blijkt ze reeds in verwachting van haar tweede kind.

Men kan na aftrek van de huur gemiddeld 1050 gulden per maand besteden, afhankelijk van het overwerk, dat de man verricht. Hoewel met name mevrouw K. gedurende meer dan drie jaar voor het huwelijk gespaard heeft, bleek dit niet voldoende om zich volledig in te richten. Dit ondermeer gezien de vroege komst van een baby. Van het inkomen bleef niets over, zodat men zich verder moest inrichten van de vakantiebonnen, die meneer K. ontving.

Bij nader inzien had het echtpaar K. het huwelijk dan ook liever enige tijd uitgesteld, zodat men alles had kunnen aanschaffen, zonder dat vakantiebonnen daartoe aangewend moesten worden.

3.4.3. *Afbetaling en persoonlijke lening*

Van de jonggehuwden hebben 26 echtparen tijdens het huwelijk gebruik gemaakt van een afbetalingsregeling, dan wel een persoonlijke lening. In 11 gevallen veroorzaakte deze steeds weer terugkerende aanslag op het inkomen problemen bij de financiële planning. Qua inkomen vallen deze 11 echtparen, op één enkele uitzondering na, in de laagste inkomenscategorie. Bovendien stond (en staat) bijna altijd op zijn minst één van beide echtgenoten in principe afwijzend tegenover een dergelijke manier van betalen.

Het gezin M. is één van de gezinnen voor wie de lasten van de aflossing, in relatie met het geringe inkomen, het vaak onmogelijk maken financieel rond te komen.

Het echtpaar M. is anderhalf jaar getrouwd en heeft een kind van 13 maanden. Als gevolg van het gedwongen huwelijk op jonge leeftijd had men niet voldoende geld om de noodzakelijk geachte inrichting direct aan te schaffen. Regelmatig zijn er moeilijkheden met het uitgavenbeleid.

Meneer M. werkt op een fokkerij van pelsdieren, waar hij niet meer dan het minimumloon verdient. Mevrouw M. is door een zwakke gezondheid niet in staat bij te verdienen. Toch is enkele maanden geleden, op sterke aandrang van meneer M., een kleuren-t.v. op afbetaling gekocht. De oude t.v. was niet meer te repareren en het verlangen naar een kleuren-t.v. won het van de afkeer van een afbetalingsregeling, die tot dan toe bij meneer M. de overhand had. Zijn vrouw staat echter nog steeds afwijzend tegenover deze aankoop in verband met de extra belasting van het inkomen. Ook meneer M. is, nu de beslissing eenmaal genomen is, wel geschrokken van de consequenties, die deze met zich meebracht en probeert zoveel mogelijk overwerk aan te nemen, teneinde de toegenomen financiële moeilijkheden enigszins te verlichten.

Beiden zijn van oordeel, dat het gebruik maken van een afbetalingsregeling in veel gevallen een te zware druk op het inkomen zal betekenen, welke via een gericht spaarbeleid voorkomen had kunnen worden.

In ongeveer dezelfde situatie verkeert het gezin N. Daar wordt echter alleen het inkomen aansprakelijk gesteld voor de financiële problemen, waarin men verkeert.

Ook het echtpaar N. moest reeds op jonge leeftijd trouwen. Er was geen geld, zodat men een persoonlijke lening sloot om zich enigszins in te kunnen richten. Meneer N. verdient ongeveer 1100 gulden netto per maand, waar dan nog de 248 gulden voor de huur en de 200 gulden voor de aflossing af moeten.

Als enige oorzaken voor de financiële moeilijkheden, waarin men voortdurend ver-

keert, worden het ontbreken van beginkapitaal en het inkomen gezien; niet de zware persoonlijke lening. Reeds als vrijgezel kocht meneer N. zijn auto's op afbetaling en dat beviel prima, vooral ook omdat zijn inkomen in die tijd aanzienlijk hoger lag. Sinds het huwelijk is men echter bezig een eigen zaak op te zetten en dat betekent, dat er weinig geld voor het huishouden overblijft, zodat daar regelmatig problemen zijn om financieel rond te komen.

Zowel meneer als mevrouw N. zijn van mening, dat ze ook zonder de persoonlijke lening, in eenzelfde situatie zouden verkeren. Het geld zou dan toch immers ook opgaan aan noodzakelijke uitgaven, die slechts korte tijd uitgesteld kunnen worden. Wanneer de lening binnenkort afgelost is, zal men dan ook zeker een nieuwe sluiten, om het huis verder te kunnen inrichten.

De meeste jonggehuwden, die gebruik gemaakt hebben van een afbetalingsregeling of een persoonlijke lening, vinden niet dat het daardoor moeilijker wordt om financieel rond te komen. Al deze echtparen vallen in de hogere inkomenscategorieën. Toch staat ook nog in 60% van deze probleemloze gevallen tenminste één van beide echtgenoten afwijzend tegenover een dergelijke manier van betalen. De hoogte van het inkomen voorkomt evenwel, dat dergelijke gevoelens geactiveerd worden tot het ervaren van een financiële problematiek als gevolg van de aflossing.

Een dergelijke situatie doet zich bijvoorbeeld voor bij het echtpaar Y.

Het echtpaar Y. is twee jaar getrouwd en heeft nog geen kinderen. Voorlopig zijn beiden van oordeel, dat ze nog jong genoeg zijn voor kinderen. Bovendien wil mevrouw Y. nog enige tijd blijven werken, zowel vanwege het voordeel van de ruimere financiële mogelijkheden, als vanwege het feit, dat ze er niet 'aan moet denken' de gehele dag thuis te zitten.

Hoewel mevrouw Y. van huis uit sterk afwijzend staat tegenover lening of afbetaling, is op aandrang van meneer Y. besloten een persoonlijke lening aan te gaan aan het begin van het huwelijk. Vooral meneer Y. wilde zich van het begin af aan zo volledig mogelijk inrichten, zodat men toen nog ongeveer 3000 gulden moest lenen. In die tijd werkte mevrouw Y. hele dagen, waardoor het maandelijks netto inkomen, na aftrek van de huur, rond de 1900 gulden bedroeg. Men had zich volledig ingericht en er waren weinig grote uitgaven meer noodzakelijk. Na aftrek van de 300 gulden aflossing bleef er nog voldoende over voor eten, kleding en eventuele andere uitgaven. Geen enkele maal zijn er voor dit echtpaar problemen geweest om financieel rond te komen, waardoor beiden eigenlijk nooit met de, eventueel nadelige, gevolgen van de lening geconfronteerd zijn.

Zoals alle jonge echtparen, die enigermate afwijzend staan tegenover het kopen op afbetaling of het sluiten van een lening, is het echtpaar Y. vastbesloten in de toekomst niet meer van een dergelijke regeling gebruik te maken.

3.4.4. *Kinderen binnen het eerste huwelijksjaar*

Wanneer de vrouw reeds voor het huwelijk of in de eerste maanden van het huwelijk in verwachting raakt, betekent dit in bijna alle gevallen een aanslag op het inkomen, waarmee niet direct rekening gehouden is. Bij 14 jonge echtparen, die tijdens het eerste huwelijksjaar een kind kregen, was er sprake van een gedwongen huwelijk, terwijl in 5 gevallen het kind in de eerste huwelijksmaanden verwekt was.

Toch bracht een dergelijke vroege geboorte niet voor iedereen financiële problemen met zich mee. Twee echtparen meenden, dat hun financiële proble-

matiek in ieder geval niet veroorzaakt werd door hun gedwongen huwelijk. Deze mening was onder meer het echtpaar W. toegedaan.

Het echtpaar W. heeft twee kinderen en is thans twee jaar getrouwd. Reeds bij de eerste kennismaking raakte mevrouw W. in verwachting. Omdat meneer W. ongeveer 15.000 gulden op de bank had staan, werd besloten direct te trouwen. Van dit geld werd het huis ingericht en de bruiloft betaald.

Meneer W. had voor het huwelijk al meer dan 8 jaar als chauffeur gewerkt en zo dit geld kunnen sparen. Nadat men zich ingericht had, was er evenwel geen cent meer over, zodat alle verdere kosten door het inkomen van meneer W. gedekt moesten worden. In verband met haar vergevorderde zwangerschap mocht mevrouw W. namelijk geen baan zoeken. Na aftrek van de huur bleef er maandelijks een goede 1000 gulden over. Bovendien raakte mevrouw W. na de geboorte van haar eerste kind direct weer in verwachting, zodat de bestaande situatie gehandhaafd bleef. Omdat de verlangde kleuren-t.v. en stereo-installatie niet contant betaald konden worden, werd besloten deze op afbetaling te kopen.

Het echtpaar W. wil 3 of 4 kinderen en is van oordeel dat de vrouw niet buitenshuis dient te werken, maar thuis hoort bij de kinderen. Het geringe inkomen van meneer W. en de zware aflossing ziet men als de oorzaak van de financiële moeilijkheden, waarin men verkeert; niet het gedwongen huwelijk of de snelle komst van een tweede kind. Mevrouw W. maakt de kleding voor de kinderen zelf, zodat daar niet zoveel geld in gaat zitten. En aan de andere kant was ze toch niet van plan een betaalde werkkring te zoeken tijdens haar huwelijk.

Drie echtparen, waarvan de vrouw in de eerste huwelijksmaanden in verwachting raakte, zien een dergelijke vroege geboorte evenmin als een probleem voor de financiële beleidsvoering. Het echtpaar S. vormt een voorbeeld van de snelle geboorte van een kind, zonder dat dat in verband gebracht wordt met de ontstane financiële moeilijkheden.

Mevrouw S. raakte reeds de eerste maand van het huwelijk in verwachting. Beide echtgenoten waren onderling overeengekomen, dat mevrouw S. geen betaalde baan zou aannemen in het begin van het huwelijk. Men had voldoende gespaard om zich in te kunnen richten en het inkomen van de man was in die tijd meer dan voldoende om mee rond te komen. Daarnaast was er zowel bij meneer als mevrouw S. een sterk verlangen naar een kind.

Bij dit alles was echter niet voorzien, dat meneer S. na enige tijd de kans kreeg voor zichzelf te beginnen, waarbij hij dan wel voorlopig met een lager inkomen genoegen zou moeten nemen. Hierdoor werd het echter wel steeds moeilijker om financieel rond te komen. In het gezin S. werden deze moeilijkheden niet in verband gebracht met het aan huis gebonden zijn van de vrouw. Zowel meneer als mevrouw S. staan namelijk afwijzend tegenover het buitenshuis werken van de gehuwde vrouw, zodat de financiële middelen, ook zonder kind, toch dezelfde zouden zijn gebleven.

Anders is het gesteld met het echtpaar Q., voor wie een geboorte na 11 maanden huwelijk wel degelijk een toename van de financiële problematiek betekende.

Het echtpaar Q. is bijna twee jaar getrouwd. Men heeft het huwelijk uitgesteld tot er voldoende geld was om zich direct volledig in te kunnen richten.

Zowel meneer als mevrouw Q. waren toen van mening, dat een getrouwde vrouw geen anti-conceptie moet toepassen met de bedoeling zo te kunnen blijven doorwerken. Vandaar dat mevrouw Q. reeds na 2 maanden in verwachting raakte en enkele maanden

later haar baan opgaf. Dit betekende echter ook, dat het inkomen met 400 gulden per maand terugliep, en zo nu en dan ontoereikend bleek om de noodzakelijke aankopen te kunnen verrichten. Noodgedwongen is mevrouw Q. naailes gaan nemen, om op den duur zoveel mogelijk kleren zelf te kunnen maken.

Het echtpaar Q. is echter thans eenstemmig van mening, dat de financiële moeilijkheden voorkomen hadden kunnen worden door de geboorte van het kind enige tijd uit te stellen. Mevrouw Q., die het bij nader inzicht maar niets vindt om hele dagen thuis te zitten, had dan de gelegenheid gehad gedurende langere tijd buitenshuis te werken. Op die manier zou de financiële situatie ook minder problemen bieden, dan nu het geval is.

Tijdens het laatste vraaggesprek blijkt, dat mevrouw Q. een part-time baan aangenomen heeft, daartoe in de gelegenheid gesteld door het feit, dat ze haar kind enige dagen naar haar moeder kan brengen. Voorlopig wil men dan ook om financiële redenen geen tweede kind. Eerst moet er voldoende zekerheid zijn, dat de financiële positie dermate goed is, dat het geen problemen oplevert, wanneer het inkomen van de vrouw wegvalt.

Wanneer de kinderen in het tweede of derde huwelijksjaar geboren werden, bleek dat zelden in verband gebracht te worden met een financiële problematiek. Acht jonge echtparen waren echter van oordeel, dat ook een geboorte in het tweede of derde huwelijksjaar financiële moeilijkheden had veroorzaakt. In zes gevallen was hier evenwel van een relatief vroege geboorte, namelijk tussen de 12e en 15e huwelijksmaand, sprake. Ook hier waren een falende geboorteregeling of onvoldoende inzicht in de financiële consequenties van de zwangerschap weer de grote boosdoeners.

Het echtpaar Z. had 4 jaar gespaard om een snackbar te kunnen pachten. Doordat beiden hele dagen in het bedrijf werkten, kon men financieel goed draaien. Dit werd anders toen mevrouw Z. na 7 maanden in verwachting raakte en het van de dokter heel kalm aan moest doen. Nu stond meneer Z. er alleen voor en was het noodzakelijk een medewerker aan te trekken, die echter ook betaald moest worden. Na de geboorte kwam het tweede probleem, namelijk dat van de oppas voor het kind. Dit alles bracht het echtpaar Z. ertoe de snackbar op te geven.

Met veel moeite slaagde meneer Z. erin een andere baan te vinden, waar hij wel genoegen moest nemen met een aanzienlijk lager inkomen.

Beiden zijn thans van oordeel, dat ze beter even hadden kunnen wachten met kinderen krijgen, om zo vanuit een sterkere financiële positie de tijdelijke uitval van mevrouw Z. te kunnen opvangen. Men vindt het, gezien de uitstekende perspectieven, nog steeds zonde, dat de snackbar opgegeven moest worden.

3.4.5. *Geen moeilijkheden*

Van de jonggehuwden onderkenden 22 echtparen geen enkel probleem bij de financiële beleidsvoering. Opmerkelijk is, dat van deze groep slechts een enkel echtpaar in de laagste inkomenscategorie valt. Met name ingeval van ruime financiële mogelijkheden komt het voor dat een afbetalingslast, bestedingsmoeilijkheden of een vroege geboorte niet als een financieel probleem gedefinieerd worden.

De meeste van deze echtparen hebben echter geen enkel, voor de onderzoeker waarneembaar, probleem ontmoet bij het tot stand brengen van hun financieel beleid. In het algemeen was het inkomen ruim voldoende om de verlangde uitgaven te dekken. Er waren weinig of geen bestedingsmoeilijkheden. Bovendien werd er zowel tijdens als voor het huwelijk gespaard en werd er

slechts zelden gebruik gemaakt van afbetaling of een persoonlijke lening.

Een enkel echtpaar, dat er wat dit betreft ongunstiger voorstond, had veel voordeel van zijn, in de eerste huwelijksmaanden opgedane, ervaring met de oplossing van een moeilijke financiële situatie. Zo bijvoorbeeld het echtpaar S.

Het echtpaar S. is reeds eerder beschreven als een voorbeeld van de snelle geboorte van een kind, hetgeen niet in verband gebracht werd met de moeilijke situatie in het begin van het huwelijk. Een onvoorziene inkomensdaling, als gevolg van het feit, dat meneer S. voor zichzelf begon, maakte het noodzakelijk, dat men de eerste tijd vaak met minder dan 800 gulden per maand moest zien rond te komen. In onderling overleg was besloten, dat meneer S. voor zichzelf zou beginnen en was als consequentie daarvan aanvaard, dat beiden zich zoveel mogelijk zouden beperken in hun materiële verlangens.

Hoewel het ten tijde van de interviews mogelijk is meer geld te besteden, blijkt men zo aan de geringe financiële mogelijkheden gewend te zijn geraakt, dat er geen extra geld voor het huishouden nodig is, zodat alles wat over is in de zaak gestoken kan worden. In dit gezin worden de geringe inkomsten, noch de vroege zwangerschap, als een financiële moeilijkheid gedefinieerd. Steeds weer blijkt de opgedane ervaring toereikend voor een probleemloos financieel beleid.

3.5. Samenvatting financiële moeilijkheden

We hebben gezien, dat het tot stand brengen van een financieel beleid voor de verschillende jonggehuwden lang niet altijd dezelfde moeilijkheden opleverde. De problemen, die een dergelijke gebeurtenis met zich mee kan brengen, zijn aan de hand van een aantal financiële situaties belicht.

De hoogte van het inkomen, het spaar- en aankoopgedrag voor het huwelijk, afbetaling of persoonlijke leningen en de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind, bleken problemen te kunnen opleveren. Sommige jonggehuwden ondervonden meerdere van deze moeilijkheden tegelijk, terwijl andere slechts een enkel of in het geheel geen financieel probleem (onder-) kenden.

Behalve de factoren, die geassocieerd zijn met de gebeurtenis, hebben we nog een tweetal variabelen onderscheiden, te weten de hulpmiddelen, waarover het gezin beschikt en de manier, waarop men de gebeurtenis definieert.

Bij de voorbeelden kwam de betekenis van hulpmiddelen, als rolverdeling bij de financiële besluitvorming, communicatie en ervaring met het oplossen van moeilijke financiële situaties, al naar voren. Veel duidelijker ligt dit nog bij de enorme verschillen in de definities van de situaties.

Er zijn echtparen, die tal van moeilijkheden ondervonden bij de financiële beleidsvoering. Andere echtparen, die in een vergelijkbare situatie verkeerden, zagen daarentegen geen enkel probleem op financieel gebied. In weer een ander geval had men met weinig of geen van de hiervoor besproken moeilijkheden te maken, maar definieerde men de financiële situatie toch als een probleem. Hier is de definitie van de situatie de bepalende factor bij het eventuele ontstaan van een gezinscrisis.

Wanneer een echtpaar er echter in slaagt de financiële problematiek op te lossen, dan ontstaat, ongeacht de ernst van de financiële problemen, geen

gezinscrisis. Via bestaande en in het verleden werkzame technieken wordt dan voorkomen, dat men in een toestand van permanente desorganisatie en onzekerheid komt te verkeren.

In de bovenstaande cases werd tot het bestaan van een financiële crisissituatie geconcludeerd, wanneer tenminste één van de betrokken huwelijkspartners van mening was in een financiële probleemsituatie te verkeren, welke niet opgelost kon worden met de bestaande gewoonten en praktijken.

3.6. Het tot stand brengen van het financiële beleid; profielschetsen

In studies van Koos [55] en Hill [56] wordt gebruik gemaakt van profielschetsen van de verschillende aanpassingsprocessen, die zich bij een bepaalde gebeurtenis kunnen voordoen. Op eenzelfde manier kunnen we hier te werk gaan bij het financiële beleid van jonggehuwden.

We hebben een onderverdeling in vijf perioden gemaakt. In de *eerste plaats* de voorbereiding op de financiële aspecten van het huwelijk, waarbij met name te denken valt aan een gezamenlijk gepland spaar- en aankoopbeleid voor het huwelijk. In de *tweede plaats* eventuele conflicten over de rolverdeling bij de financiële besluitvorming, eventuele bestedingsmoeilijkheden en het aanpassingsvermogen van het echtpaar. In de *derde plaats* de onmiddellijke reactie van de jonggehuwden op de noodzaak van een financiële beleidsvoering en de problemen, die zich daarbij kunnen voordoen. Als *vierde fase* het financiële beleid na deze onmiddellijke reactie. *Tenslotte* dan nog het financiële beleid op de langere termijn: *een financiële crisissituatie,* wanneer tenminste één van beide huwelijkspartners van mening is, dat de financiële problemen niet op te lossen zijn met de bestaande gewoonten en praktijken; dan wel *een georganiseerd financieel beleid,* wanneer géén van beide huwelijkspartners onoplosbare problemen onderkent bij de financiële beleidsvoering. Drie verschillende ontwikkelingsprocessen zijn hierbij onderscheiden:

1. een georganiseerd financieel beleid, dat in korte tijd tot stand wordt of is gebracht;
2. een georganiseerd financieel beleid, waarvan het tot stand brengen enige maanden vergt of gevergd heeft;
3. onoplosbare problemen bij de financiële beleidsvoering.

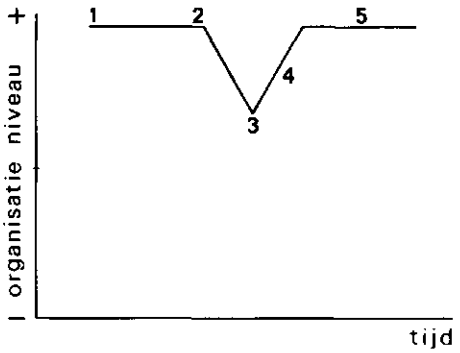
Een georganiseerd financieel beleid betekent dus een uitgavenbeleid, waarbij zich voor geen van de beide huwelijkspartners problemen voordoen, die gezien de bestaande gewoontes en praktijken als onoplosbaar ervaren worden. Wie de uiteindelijke beslissing neemt, doet niet zozeer ter zake, alswel dat geen der beide echtgenoten een onzeker gevoel dient te hebben, omdat bepaalde uitgaven voortdurend achterwege blijven, of juist niet achterwege blijven, of omdat er permanent conflicten zijn over de rolverdeling.

Via een case-study analyse van de verschillende jonggehuwden is verder ook een oordeel geveld over de mate van organisatie bij het tot stand brengen van het financiële beleid tijdens de eerste huwelijksjaren.

3.7. PROFIELEN BETREFFENDE HET TOT STAND BRENGEN VAN EEN FINANCIEEL BELEID

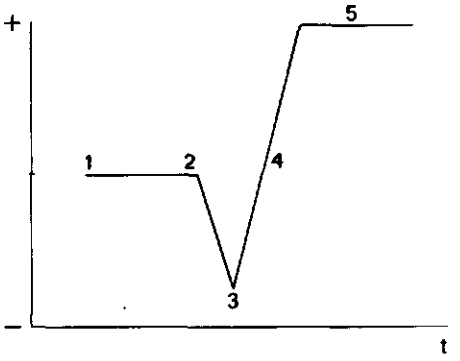
Een in korte tijd tot stand gebracht georganiseerd financieel beleid: Via een case-study analyse werden de verschillende profielen afgeleid. Het zijn korte samenvattingen van de processen, die de jonggehuwden doorlopen bij het tot stand brengen van hun financieel beleid.

Van een georganiseerd financieel beleid, dat in korte tijd tot stand gebracht wordt, kunnen zo bijvoorbeeld onderstaande profielen ontstaan:

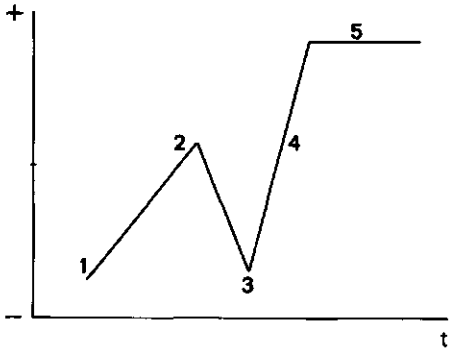

Punt (1) vormt een weergave van de voorbereiding op de financiële kant van het huwelijk. Punt (2) geeft een indicatie voor het optreden van conflicten bij de financiële besluitvorming; voor onderlinge bestedingsmoeilijkheden en voor het aanpassingsvermogen aan de financiële situatie. De onmiddellijke reactie op eventuele problemen bij de financiële beleidsvoering wordt aangeduid door punt (3) en bij punt (4) vinden we de financiële beleidsvoering na deze onmiddellijke reactie. Bij punt (5) tenslotte hebben we te maken met het uiteindelijke financiële beleid.

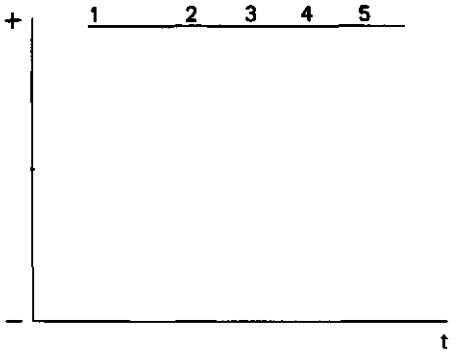
De voorbereiding (1) en de eerste aanpak (2) hoeven natuurlijk niet optimaal te zijn om toch via een scherpe hoek bij (3) in korte tijd tot een georganiseerd financieel beleid te kunnen komen:

Ook kunnen er verschillen zijn tussen de voorbereiding en de feitelijke gezinssituatie, waarbij dan bijvoorbeeld aan het volgende profiel te denken valt:

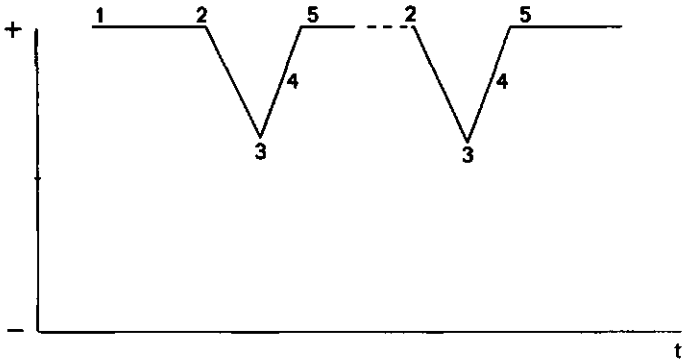

Tevens is het mogelijk, dat elke vorm van desorganisatie achterwege blijft, waardoor onderstaand profiel ontstaat:

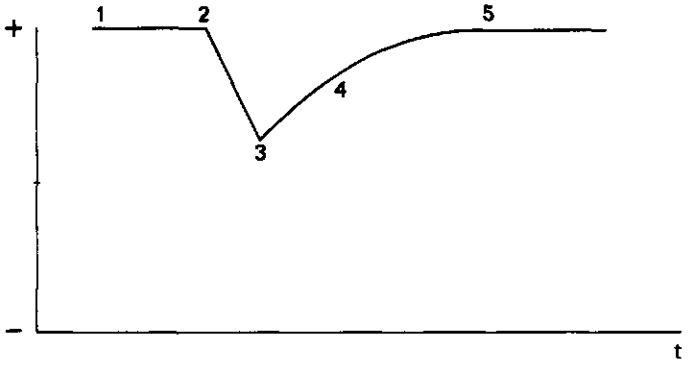

Hier is de voorbereiding en de gezinssituatie optimaal en doet zich geen enkel probleem voor bij de financiële beleidsvoering van de jonggehuwden.

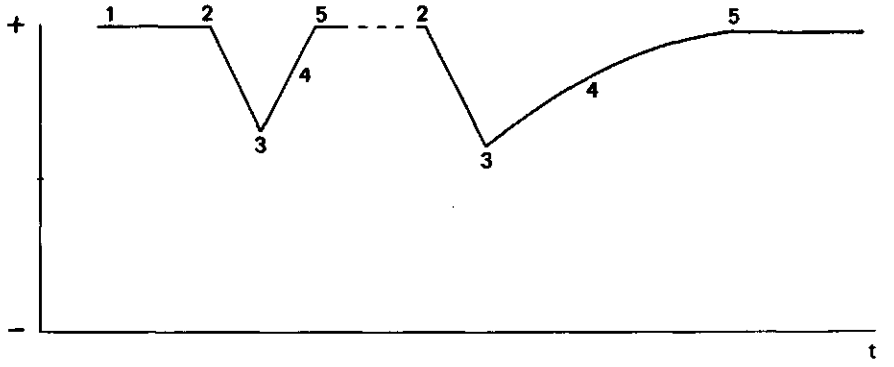
Tot slot is het voorstelbaar, dat zich als gevolg van plotselinge financiële moeilijkheden, zoals het wegvallen van het inkomen van de vrouw, een profiel met meerdere snelle reacties aftekent.

Een georganiseerd financieel beleid, waarvan het tot stand komen enige maanden vergt: Een dergelijk profiel wordt getypeerd door een minder scherpe hoek bij (3) en een minder snel tot stand brengen van het uiteindelijke financiële beleid.

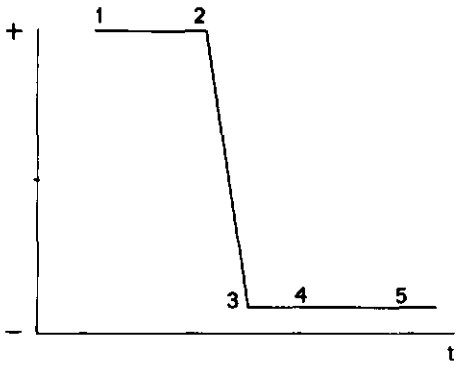

Het is een voorbeeld van een goede financiële voorbereiding en weinig conflicten bij de besluitvorming, maar desondanks enige maanden, die verlopen zijn, alvorens men hersteld is van de reactie op problemen bij het uitgavenbeleid. Pas na enig oefenen slaagt men erin financieel orde op zaken te stellen. Anders is dit gesteld bij het volgende profiel:

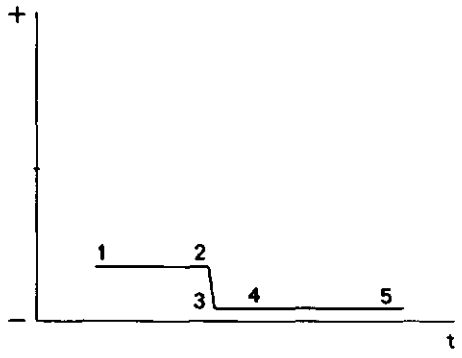
We zien een reactie op financiële problemen in de loop van het huwelijk, waarbij het enige tijd duurt, alvorens het financieel beleid aaraan is aangepast. In een dergelijk geval is het denkbaar, dat de eerste reactie aan het begin van het huwelijk wel snel verliep, maar dat er de tweede keer moeilijkheden zijn om van een gewoontegetrouw uitgavenbeleid afstand te doen.

Onoplosbare problemen bij de financiële beleidsvoering: Een financiële crisissituatie kan natuurlijk voorafgegaan worden door een slechte voorbereidingsfase, maar het volgende profiel is ook voorstelbaar:

Ondanks een goede voorbereiding en een soepel verlopende besluitvorming en aanpassing ontstaan toch permanent financiële moeilijkheden, waarvoor men geen afdoende oplossing weet te vinden.

Tenslotte dan nog een laatste profiel:

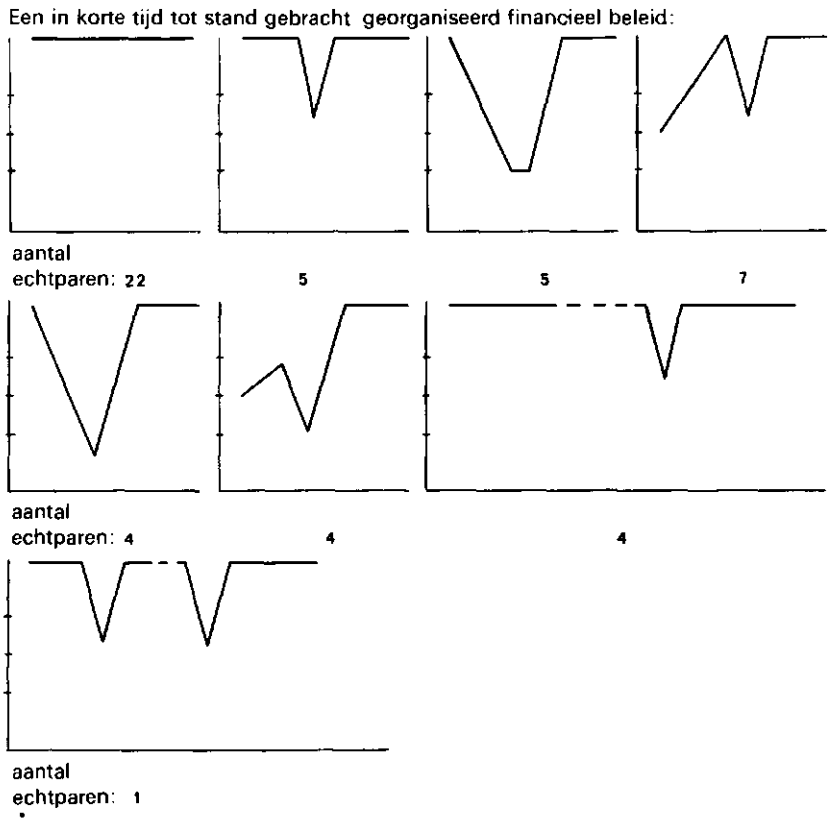

Hierboven is sprake van een echtpaar, dat gekenmerkt wordt door een slechte voorbereiding, besluitvorming en aanpassing.

Ook nu zijn er nog tal van andere profielen denkbaar, zoals bijvoorbeeld een financiële crisissituatie, die zich pas later in het huwelijk voordoet. Interessanter lijkt het echter over te gaan tot de verschillende profielen, die in werkelijkheid bij de jonggehuwden onderscheiden konden worden.

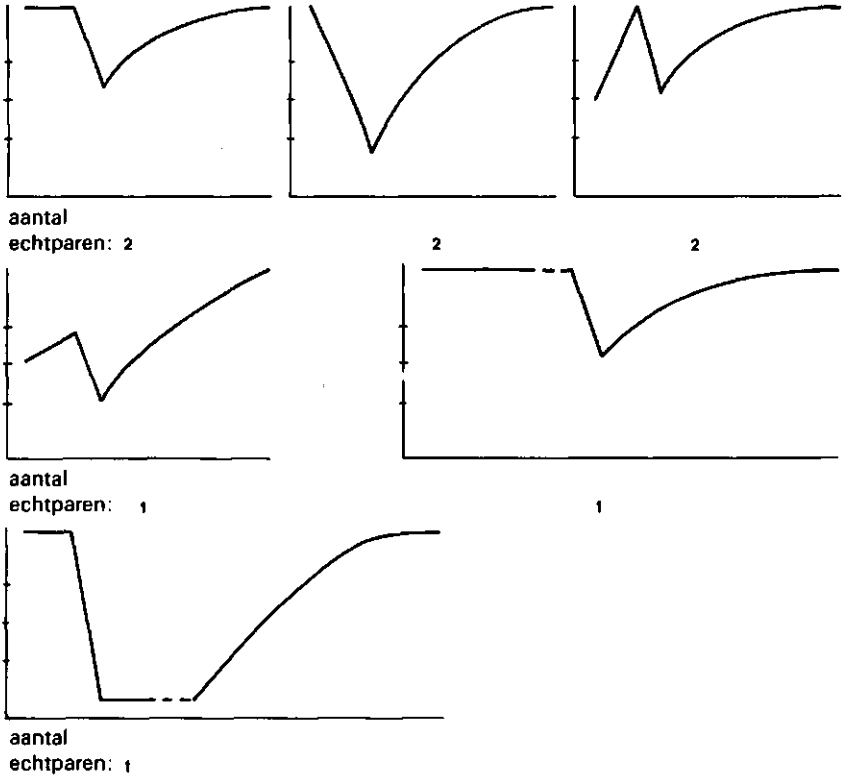
Eén opmerking dient vooraf nog gemaakt te worden. De profielen vormen een, weinig gedetailleerde, samenvatting van de verschillende processen, die zich afspelen. Zo vormt de afstand tussen (2) en (3) evenmin als de positie van (3) een preciese weergave van de mate van desorganisatie bij de onmiddellijke reactie. En de hoek bij (3) maakt alleen onderscheid tussen een snel en een langzaam herstel. De gehanteerde schematische opzet lijkt ons, in het kader van deze studie, echter voldoende om een inzicht te krijgen in de verschillende processen, die jonge echtparen bij hun financiële beleidsvoering doormaken.

De profielen, die we binnen de drie onderscheiden beleidstypen aantroffen, zijn hieronder samengevat:

Van deze jonge echtparen hebben er 22 op geen enkele manier financiële problemen gehad, terwijl de andere 30 echtparen erin slaagden snel een oplossing te vinden voor hun financiële moeilijkheden.

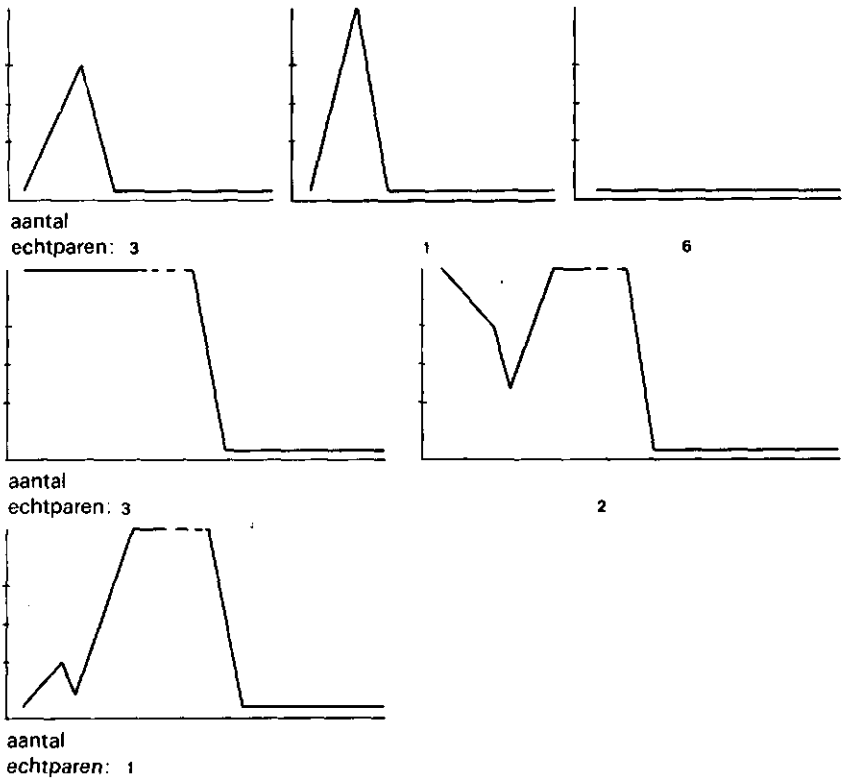
Een georganiseerd financieel beleid, waarvan het tot stand komen enige maanden vergt.

De 9 jonge echtparen in deze groep zijn er ook alle in geslaagd een oplossing te vinden voor hun financiële problemen, zij het, dat dit proces hier meer tijd in beslag genomen heeft.

Onoplosbare problemen bij de financiële beleidsvoering:

Bij 26 van de 32 echtparen zien we al direct aan het begin van het huwelijk een financiële crisissituatie ontstaan. Alleen de laatste 6 profielen duiden op een crisis in de loop van het huwelijk, samenvallend met een aanzienlijke inkomensdaling (veroorzaakt door het wegvallen van het inkomen van de vrouw).

4. RESULTATEN VAN DE STATISTISCHE METHODE: FACTOREN, DIE EEN ROL SPELEN BIJ HET IN EEN FINANCIËLE CRISISSITUATIE GERAKEN

4.1. INLEIDING

Het al dan niet optreden van een financiële crisissituatie is in de onderhavige studie als afhankelijke variabele beschouwd. Via een analyse van de verschillende 'cases' werden de financiële crisissituaties opgespoord. In achtereenvolgende vraaggesprekken is via gebruikmaking van dezelfde vraagstelling een onderzoek ingesteld naar de financiële situaties, waarin de jonge echtparen verkeren. In hoofdstuk 5 zal een intensiever gebruik gemaakt worden van deze case-studies, waar het gaat om de bestudering van de verschillende processen, die zich afspelen bij de financiële beleidsvoering.

In dit hoofdstuk zijn deze verschillen gereduceerd tot de scores 0 en 1. Het ontbreken van een financiële crisissituatie: geen van beide huwelijkspartners onderkent financiële problemen, die onoplosbaar zijn met de bestaande gewoonten en praktijken, is aangeduid met de score 0.

De score 1 werd gereserveerd voor de jonggehuwden die wél in een financiële crisissituatie verkeerden. Dit wil zeggen, dat tenminste één van de betrokken huwelijkspartners van mening is in een financiële probleemsituatie te verkeren, welke niet op te lossen is met de bestaande gewoonten en praktijken.

Aanvankelijk werd nog overwogen om bij onderkenning van een crisis door één van beide partners de score 1 toe te kennen en bij onderkenning door beide partners de score 2. Aangezien een crisis bijna altijd door beide partners onderkend bleek te worden, is, mede gezien het geringe aantal respondenten, afgezien van een dergelijke differentiatie in de scoretoewijzing.

Met het oog op de validiteit is een suggestieve vraagstelling vermeden en zijn, in die gevallen waar invalide antwoorden vermoed werden, checkvragen opgenomen om dat te controleren.

De 'face-validiteit' [57] van de vraagstelling is zowel nagegaan in een specifiek daarop gericht vooronderzoek, als in het hoofdonderzoek.

Op een gedeelte van het materiaal is een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest toegepast, waarbij 2 codeurs slechts bij 2 van 32 vergeleken echtparen niet tot een eensluidend oordeel kwamen. In deze gevallen is het oordeel van de oorspronkelijke onderzoeker aangehouden.

Waarom sommige jonggehuwden in een financiële crisissituatie komen te verkeren in het begin van hun huwelijk en andere niet, is de vraag, waar alles om draait in dit hoofdstuk. De verschillen, die zich voordoen binnen het financiële gedrag van jonggehuwden worden pas in hoofdstuk 5 beschreven. De verschillen in situatie en definitie van de situatie, de moeilijkheden en de hulpmiddelen waarover men kan beschikken, dat alles wordt nu echter eerst vanuit een ander gezichtspunt bekeken. Het gaat niet om *wat* de jonggehuwden meemaken op financieel gebied, maar *waarom* het ene echtpaar erin

slaagt eventuele financiële moeilijkheden op te lossen en het andere echtpaar niet.

Voor dit doel zijn vier soorten gegevens onderscheiden:

1. gegevens met betrekking tot de situatie, waarin de jonggehuwden verkeren;
2. gegevens die een rol kunnen spelen bij de definitie van de situatie;
3. gegevens met betrekking tot de middelen, die het echtpaar tot zijn beschikking heeft om spanningveroorzakende situaties het hoofd te bieden;
4. gegevens die een beeld geven van het optreden van financiële crisissituaties (de afhankelijke variabele).

Alvorens over te gaan tot het bespreken van de statistische resultaten, eerst nog een enkele opmerking over het operationaliseren van bepaalde begrippen tot variabelen. Sommige begrippen, zoals huwelijksduur, opleiding of levensbeschouwing, zijn gemakkelijk operationeel te maken. Anders is het gesteld met begrippen als harmonie, communicatie en financiële besluitvorming. In dat laatste geval zijn meerdere indicatoren noodzakelijk en kan bijvoorbeeld via een optelling van de scores op alle indicatoren voor elke waarnemingseenheid de definitieve score vastgesteld worden.

Vooral hier doet zich het probleem van de validiteit voor. Bijna altijd treedt een vertekening op, omdat lang niet alles wordt gemeten wat in feite onder het concept verstaan moet worden. Teneinde zoveel mogelijk dergelijke vertekeningen op te kunnen sporen, zijn in de vraaggesprekken een aantal checkvragen opgenomen. Hiermee kunnen we controleren waar invalide antwoorden voorkomen en vervolgens trachten bepaalde begrippen beter te operationaliseren.

Een andere manier om de validiteit te meten is toegepast bij het operationaliseren van de begrippen 'interessesfeer' en 'communicatie'. Daar zijn de resultaten van de gehanteerde meetinstrumenten vergeleken met die van reeds bestaande meetinstrumenten (de harmonie- en communicatieschaal van Kooy).

Voortdurend is aandacht besteed aan de redactie van de vraagstelling en zijn de respondenten aangespoord alle informatie te verschaffen, die ze van belang achtten om inzicht te verkrijgen in hun financiële situatie. Op deze manier is getracht zo veel mogelijk aspecten van een bepaald begrip te kunnen onderkennen.

Behalve het validiteitsprobleem bestaat ook nog het betrouwbaarheidsprobleem. Onbetrouwbaarheid van metingen wil zeggen, dat het meetresultaat in zekere mate onderhevig is aan toevallige fluctuaties. Waar reden voor ongerustheid aanwezig was, is een 'test-retest' procedure toegepast. Bij een dergelijke procedure wordt aan dezelfde respondent op 2 verschillende tijdstippen hetzelfde meetinstrument voorgelegd. De antwoorden zullen dan slechts in geringe mate mogen verschillen, willen we kunnen spreken van een betrouwbaar meetinstrument.

Daarnaast is in een aantal gevallen gebruik gemaakt van een inter-onderzoeker-betrouwbaarheidstest: verschillende codeurs coderen, onafhankelijk van elkaar, hetzelfde materiaal, waarna de resultaten vergeleken worden.

In het vervolg worden de toegepaste checks op validiteit en betrouwbaarheid aan de hand van de gevonden resultaten verder toegelicht.

4.2. Financiële situatie

De financiële beleidsvoering stelt niet alle jonggehuwden voor problemen. Er zijn duidelijke verschillen in de financiële situaties en de definities van deze situaties. De volgende probleemgebieden hebben we, op grond van literatuurstudie en een diepgaand onderzoek onder de 93 echtparen, in associatie met de financiële situatie onderscheiden:

- de hoogte van het netto gezinsinkomen per maand (minus de huur of hypotheekaflossing);
- afbetaling en/of persoonlijke lening;
- het spaar- en aankoopbeleid voor het huwelijk;
- de aanwezigheid van kinderen in het eerste huwelijksjaar.

Bij de *hoogte van het netto inkomen* zijn drie inkomenscategorieën onderscheiden en vervolgens gerelateerd aan het al dan niet optreden van financiële crisissituaties.

Tabel 16. Jonggehuwden ingedeeld naar netto gezinsinkomen per maand (minus de huur of hypotheekaflossing) en vergeleken t.a.v. het al dan niet optreden van financiële crisissituaties.

financiële crisissituaties:	netto maandinkomen			
	<1200	1200–1500	>1500	Totaal
geen crisissituatie	11	26	24	61
wel crisissituatie	17	12	3	32
Totaal	28	38	27	93

$\chi^2 = 15{,}21^{58}$

We zien voor tabel 16 een significantieniveau van 0,001. Dit betekent, dat er bij verwerping van de nulhypothese (dat er geen verband bestaat) slechts een kans van 1 op de 1000 is, dat deze nulhypothese ten onrechte verworpen wordt. Met een dergelijke geringe foutenmarge kunnen we dan ook aannemen, dat er een verband bestaat tussen de hoogte van het netto inkomen en het optreden van financiële crisissituaties.

Behalve het inkomen werd een, naar tijdsduur gemeten, *spaargedrag en uitgavenbeleid* verondersteld een rol te spelen bij de crisisproblematiek onder de jonggehuwden (tabel 17). Een veronderstelling, die door de resultaten bevestigd werd.

TABEL 17. Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk vergeleken ten aanzien van het al dan niet optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren.

financiële crisissituaties:	spaar- en koopgedrag voor huwelijk:			
	nooit gespaard/ gekocht voor huwelijk	gedurende 1 jaar of minder gespaard/ gekocht voor huwelijk	gedurende meer dan 1 jaar gespaard/ gekocht voor huwelijk	Totaal
geen crisissituatie	6	11	44	61
wel crisissituatie	7	12	13	32
Totaal	13	23	57	93

$\chi^2 = 8{,}79$ sign. niveau 0,02

Het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk werd verondersteld in verband te staan met het spaargedrag van de jonggehuwden in de tijd, dat ze voor het eerst geld gingen verdienen (tabel 18 en 19).

TABEL 18. Spaargedrag van de man in de tijd, dat hij voor het eerst geld ging verdienen, vergeleken t.a.v. het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk.

spaar- en koopgedrag voor huwelijk:	spaargedrag man:		
	niet gespaard	wel gespaard	Totaal
niet gespaard/gekocht	9	4	13
gedurende 1 jaar of minder gespaard/gekocht	15	8	23
gedurende meer dan 1 jaar gespaard/gekocht	12	45	57
Totaal	36	57	93

$\chi^2 = 19{,}53$ sign. niveau 0,001

TABEL 19. Spaargedrag van de vrouw in de tijd, dat zij voor het eerst geld ging verdienen, vergeleken t.a.v. het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk.

spaar- en koopgedrag voor huwelijk:	spaargedrag vrouw:		
	niet gespaard	wel gespaard	Totaal
niet gespaard/gekocht	8	5	13
gedurende 1 jaar of minder gespaard/gekocht	6	17	23
gedurende meer dan 1 jaar gespaard/gekocht	3	54	57
Totaal	17	76	93

$\chi^2 = 23{,}42$ sign. niveau 0,001

Uit deze twee tabellen blijkt, dat er een significant verband bestaat tussen het spaargedrag in de tijd, dat men voor het eerst zelf ging verdienen en het spaar- en koopgedrag in de verkerings- of verlovingstijd.

Verder is nagegaan in hoeverre het spaargedrag voor het huwelijk een indicatie vormde voor een spaarzaam financieel beleid tijdens het huwelijk (tabel 20).

TABEL 20. Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk vergeleken t.a.v. het spaargedrag tijdens de eerste huwelijksjaren.

tijdens huwelijk	voor huwelijk: niet gespaard /gekocht	gedurende 1 jaar of minder gespaard/ gekocht	gedurende meer dan 1 jaar gespaard/ gekocht	Totaal
niet gespaard	8	10	14	32
wel gespaard	5	13	43	61
Totaal	13	23	57	93

$\chi^2 = 7{,}53$ sign. niveau 0,05

Nogmaals zij erop gewezen, dat statistische significantie alleen maar een indicatie is voor een betrouwbare voorspelling, dat een verband in feite bestaat en niet door het toeval veroorzaakt is. Gezien de resultaten van de qualitatieve analyse werd in dit geval nagegaan of het significante verband in tabel 20, via het invoeren van een derde variabele (de hoogte van het inkomen) nader gespecificeerd kon worden.

TABEL 20.1. Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk en spaargedrag tijdens het huwelijk bij echtparen met een netto maandinkomen minus huur (of hypotheekaflossing) van *f* 1.400,— of minder.

spaargedrag in huwelijk:	spaar- en koopgedrag voor huwelijk: nooit	≤ 1 jaar	> 1 jaar	Totaal
niet sparen	4	7	14	25
wel sparen	3	6	13	22
Totaal	7	13	27	47

TABEL 20.2. Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk en spaargedrag tijdens het huwelijk bij echtparen met een netto maandinkomen minus huur (of hypotheekaflossing) van meer dan *f* 1.400,—.

spaargedrag in huwelijk:	spaar- en koopgedrag voor huwelijk: nooit	≤ 1 jaar	> 1 jaar	Totaal
niet sparen	4	3	0	7
wel sparen	2	7	30	39
Totaal	6	10	30	46

Uit tabel 20.1 komt duidelijk naar voren, dat bij de lagere inkomens het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk nauwelijks van invloed is op het spaargedrag tijdens het huwelijk. Het inkomen is vaak alleen toereikend voor voeding, kleding en huur, zodat er weinig overblijft om te sparen. Anders is het gesteld bij de hogere inkomens (tabel 20.2), waar meer financiële speelruimte aanwezig is. In dergelijke gevallen bestaat er wel degelijk een relatie tussen spaar- en koopgedrag voor het huwelijk en het spaargedrag tijdens het huwelijk. Zo is de, volgens onze criteria significante, relatie in tabel 20, door invoering van een derde variabele (het inkomen) nader gespecificeerd [59]. In verband met het optreden van enkele zeer geringe celfrequenties, zijn we er in dit geval echter niet toe overgegaan een χ^2 te berekenen.

Tenslotte is het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk nog vergeleken ten aanzien van het gebruik maken van een afbetalingsregeling of een persoonlijke lening tijdens het huwelijk. Wanneer men voor het huwelijk weinig of niet gespaard heeft, dan blijkt men tijdens het huwelijk relatief vaak gebruik te maken van een persoonlijke lening of afbetalingsregeling (tabel 21).

TABEL 21. Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk vergeleken ten aanzien van het gebruikmaken van een afbetalingsregeling of persoonlijke lening in de eerste huwelijksjaren.

afbetaling of pers.-lening tijdens huwelijk:	spaar- en koopgedrag tijdens huwelijk: nooit gespaard/ gekocht voor huwelijk	gedurende 1 jaar of minder gespaard/ gekocht voor huwelijk	gedurende meer dan 1 jaar gespaard/ gekocht voor huwelijk	Totaal
wel afbetaling/ persoonlijke lening	8	10	8	26
geen afbetaling/ persoonlijke lening	5	13	49	67
Totaal	13	23	57	93

$\chi^2 = 15{,}52$ sign. niveau = 0,001

Een derde aspect van de financiële situatie is het al dan niet *gebruik maken van afbetaling en persoonlijke leningen*. Zoals reeds uit tabel 21 bleek, is er een verband tussen het spaargedrag voor het huwelijk en het gebruik maken van afbetaling en leningen tijdens de eerste huwelijksjaren.

Verondersteld werd, dat het gebruik maken van afbetaling en persoonlijke leningen in de gezinnen van herkomst ook van invloed zou zijn op het financiële gedrag van de jonggehuwden. Deze veronderstelling kan op grond van de gevonden χ^2, als bevestigd beschouwd worden.

TABEL 22. Gebruik maken van afbetaling of persoonlijke lening door de ouders van de man vergeleken t.a.v. het gebruik van afbetaling of persoonlijke leningen door de jonggehuwden in de eerste huwelijksjaren.

afbetaling of lening door jonggehuwden:	afbetaling of persoonlijke lening door ouders man: geen afbetaling/ persoonlijke lening	wel afbetaling/ persoonlijke lening	Totaal
geen afbetaling/ persoonlijke lening	59	8	67
wel afbetaling/ persoonlijke lening	13	13	26
Totaal	72	21	93

$\chi^2 = 15{,}39$ sign. niveau = 0,001

TABEL 23. Gebruik maken van afbetaling of persoonlijke lening door de ouders van de vrouw vergeleken t.a.v. het gebruik van afbetaling of persoonlijke leningen door de jonggehuwden in de eerste huwelijksjaren.

afbetaling of lening door jonggehuwden:	afbetaling of persoonlijke lening door ouders vrouw: geen afbetaling/ persoonlijke lening	wel afbetaling/ persoonlijke lening	Totaal
geen afbetaling/ persoonlijke lening	60	7	67
wel afbetaling/ persoonlijke lening	18	8	26
Totaal	78	15	93

$\chi^2 = 5{,}72$ sign. niveau = 0,02

Het inkomen tijdens de eerste huwelijksjaren werd verondersteld eveneens een rol te spelen bij het gebruik van afbetaling en persoonlijke leningen.

TABEL 24. Netto maandinkomen minus huur (of hypotheekaflossing)* vergeleken t.a.v. het gebruik van afbetaling of persoonlijke leningen door de jonggehuwden in de eerste huwelijksjaren.

afbetaling of persoonlijke lening in de eerste huwelijksjaren:	netto maandinkomen minus huur of hypotheekaflossing: minder dan f 1.200,—	f 1.200,— f 1.500,—	meer dan f 1.500,—	Totaal
geen afbetaling/ persoonlijke lening	20	27	20	67
wel afbetaling/ persoonlijke lening	8	11	7	26
Totaal	28	38	27	93

* Voor echtparen, die geen gebruik maken van afbetaling of persoonlijke leningen, is in deze tabel het gemiddelde maandinkomen tijdens het huwelijk berekend. Voor echtparen, die er wel gebruik van maken, is het inkomen berekend op het moment, dat voor het eerst gebruik gemaakt werd van afbetaling of persoonlijke lening.

$\chi^2 = 0{,}03$ sign. niveau = 0,99

In dit geval bestaat weinig twijfel over het ontbreken van een statistisch significant verband tussen inkomen en gebruik maken van afbetaling en/of persoonlijke lening.

In hoeverre het gedwongen huwelijk het gebruik maken van een afbetalingsregeling of een persoonlijke lening in de hand werkt, is tenslotte ook nog nagegaan:

TABEL 25. De al dan niet gedwongen huwelijken vergeleken t.a.v. het gebruik van afbetaling of persoonlijke leningen door de jonggehuwden in de eerste huwelijksjaren.

afbetaling of persoonlijke lening in de eerste huwelijksjaren:	gedwongen huwelijk:		
	geen gedwongen huwelijk	gedwongen huwelijk	Totaal
geen afbetaling/ persoonlijke lening	61	6	67
wel afbetaling/ persoonlijke lening	18	8	26
Totaal	79	14	93

$\chi^2 = 6{,}98$ sign. niveau = 0,01

Waar het in deze studie echter in de eerste plaats om gaat, is de vraag naar een mogelijk verband tussen de verschillende aspecten van de (financiële) situatie en het optreden van een financiële crisis. Zo komen we dan uiteindelijk bij tabel 26 terecht.

TABEL 26. Het gebruik van afbetaling of persoonlijke leningen vergeleken t.a.v. het al dan niet optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren.

financiële crisissituatie:	afbetaling/persoonlijke lening in de eerste huwelijksjaren:		
	geen afbetaling/ persoonlijke lening	wel afbetaling/ persoonlijke lening	Totaal
geen crisissituatie	51	10	61
wel crisissituatie	16	16	32
Totaal	67	26	93

$\chi^2 = 11{,}77$ sign. niveau = 0,001

We vinden hier een significantieniveau van 0,001, zodat geconcludeerd kan worden tot het bestaan van een verband tussen het gebruik maken van afbetaling of persoonlijke lening en het optreden van financiële crisissituaties.

Als laatste onderdeel van de (financiële) situatie van de jonggehuwden is aandacht geschonken aan de *huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind*. In alle gevallen, waar de vrouw buitenshuis werkzaam was, stopte ze

uiterlijk zes weken voor de geboorte. Vaak gebeurde dat zelfs veel eerder. Een geboorte binnen het eerste huwelijksjaar vinden we natuurlijk bij de 14 echtparen, die moesten trouwen. Maar eveneens treffen we dit aan bij 5 echtparen, waarvan de vrouw reeds in de eerste huwelijksmaanden in verwachting raakte. Op een enkele uitzondering na bleef de vrouw tijdens het huwelijk dan nog wel even doorwerken, doch het meeverdienen van de vrouw duurde in een dergelijke situatie nooit langer dan 8 maanden. Met name bij de gedwongen huwelijken werd meestal slechts enkele maanden een dubbel inkomen genoten.

Verondersteld werd, dat factoren zoals opleiding [60] en levensbeschouwing een rol zouden spelen bij dergelijke vroege geboorten.

Op grond van de 'Indeling van het volledig dagonderwijs in niveaus en sectoren' [61] hebben we een viertal opleidingsniveaus onderscheiden. Al naar gelang de hoogte van het niveau van opleiding werden de scores 1 tot en met 4 toegekend. Wanneer beide echtgenoten alleen lager onderwijs hebben genoten, krijgen we zo als totaalscore 1 + 1 = 2. De totaalscore kon op die manier variëren van 2 tot en met 8.

Uit tabel 27 blijkt dan dat, naarmate de opleiding van beide partners samen hoger is, de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind minder vaak beneden de 12 maanden ligt.

TABEL 27. Gecombineerd opleidingsniveau van man en vrouw vergeleken t.a.v. de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind.

huwelijksduur bij geboorte eerste kind:	opleidingsniveau:		
	laag (totaalscore): (2-4)	hoog (totaalscore): (5-8)	Totaal
12 maanden of minder	17	2	19
meer dan 12 maanden	46	28	74
Totaal	63	30	93

$\chi^2 = 5{,}10$ sign. niveau 0,05

RAINWATER [62] vond 15 jaar geleden, dat vrouwen met een zeer laag opleidingsniveau een afkeer vertoonden van tegennatuurlijke geboorteverhoedende middelen en het kinderen krijgen vooral als een zaak van het (nood)lot beschouwden. De aandacht, die de massa-media in de tussentijd aan de anticonceptie hebben besteed en de toegenomen sexuele voorlichting doen in deze een minder uitgesproken verband verwachten (tabel 28).

TABEL 28*. Opleiding van de vrouw vergeleken t.a.v. de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind.

huwelijksduur bij geboorte eerste kind:	opleidingsniveau:		
	G.L.O./ B.U.O.	overige onderwijs-niveaus en -sectoren	Totaal
12 maanden of minder	5	14	19
meer dan 12 maanden	10	64	74
Totaal	15	78	93

$\chi^2 = 2{,}37$ sign. niveau 0,20

* In tabel 28 is de te verwachten frequentie in de eerste cel: 19 x 15/93 = 3,1. BLALOCK [63] wijst op de noodzaak om in alle gevallen, waar een te verwachten frequentie de waarde 5 of minder aanneemt, een correctie toe te passen bij gebruikmaking van χ^2-toets. Bij berekening van de χ^2 in tabel 28 is deze correctie toegepast, waardoor de χ^2 lager uitkomt dan zonder correctie.

Op grond van de resultaten in tabel 28 kunnen we zelfs in het geheel niet meer besluiten tot het bestaan van een statistisch significant verband tussen het opleidingsniveau van de vrouw en de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind.

De levensbeschouwing van de jonggehuwden werd verondersteld ook steeds een rol te spelen binnen het kader van de geboortenplanning. De Rooms-Katholieke Kerk heeft bijvoorbeeld duidelijke regels opgesteld, waarbinnen slechts een zeer kleine plaats voor geboortenbeperkende methoden wordt opengelaten [64]. In verband met de geringe randtotalen moest de Rooms-Katholieke levensbeschouwing samengevoegd worden met de categorie overige levensbeschouwingen. Deze laatste categorie bestond in Ede grotendeels uit mensen met een orthodoxe levensvisie.

TABEL 29. De levensbeschouwing van de man vergeleken t.a.v. de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind:

huwelijksduur bij geboorte eerste kind:	levensbeschouwing man:			
	R.K. en overige	N.H.	buiten-kerkelijk	Totaal
12 maanden of minder	8	9	2	19
meer dan 12 maanden	19	30	25	74
Totaal	27	39	27	93

$\chi^2 = 4{,}71$ sig. niveau = 0,10

TABEL 30. De levensbeschouwing van de vrouw vergeleken t.a.v. de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind.

huwelijksduur bij geboorte eerste kind:	levensbeschouwing vrouw:			
	R.K. en overige	N.H.	buiten-kerkelijk	Totaal
12 maanden of minder	8	9	2	19
meer dan 12 maanden	24	30	20	74
Totaal	32	39	22	93

$\chi^2 = 2{,}68$ sign. niveau = 0,30

In de tabellen 29 en 30 is het, gezien het aantal cellen, moeilijk de vereiste correctie toe te passen. Daarnaast leek het theoretisch bezien weinig zinvol om de categorieën nog verder te combineren. Vandaar dat deze tabellen toch opgenomen zijn, met de kanttekening erbij dat de gevonden χ^2 wat aan de hoge kant zal liggen. Ondanks de groot uitgevallen χ^2 kan echter toch niet tot het bestaan van een statistisch significant verband besloten worden. Hierbij moet nog worden opgemerkt, dat ook bij respondenten, die zeggen tot de Nederlands-Hervormde Kerk te behoren, de orthodoxe visie oververtegenwoordigd is. Vandaar waarschijnlijk het geringe verschil met de Rooms-Katholieke (en overige) levensbeschouwing(en).

Wanneer we weer terugkeren naar de financiële aspecten van de vroege geboorte, is het logisch een verband te veronderstellen tussen de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind en het netto maandinkomen. De geboorte van een kind betekent het wegvallen van het inkomen van de vrouw. Zeker wanneer dit in de eerste huwelijksmaanden geschiedt, is het inkomen van de man in de meeste gevallen nog op een laag niveau gelegen (tabel 31).

TABEL 31. Huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind vergeleken ten aanzien van het netto maandinkomen, na aftrek van de huur of hypotheekaflossing.

netto maandinkomen na aftrek huur of hypotheekaflossing:	huwelijksduur bij geboorte 1e kind:			
	$\leqslant$ 12 mnd.	$>$12 mnd.	geen kinderen	Totaal
1200	11	10	7	28
1200–1500	6	10	22	38
1500	2	5	20	27
Totaal	19	25	49	93

$\chi^2 = 16{,}83$ sign. niveau = 0,01

Zoals reeds verwacht werd, komt het veronderstelde verband in tabel 31 duidelijk naar voren.

In tabel 32 wordt een significant verband aangetoond tussen het optreden

van een financiële crisis en de geboorte van een kind binnen het eerste huwelijksjaar. Dit verband blijkt echter bij analyse van de tabellen 32.1 en 32.2 (constant houden van het inkomen) veel minder sterk en volgens onze criteria niet meer significant te zijn. De partiëlen zijn aanzienlijk geringer dan de marginale associatie in tabel 32.

Hier hebben we te maken met een geval van interpretatie, aangezien het oorspronkelijke verband gereduceerd wordt bij invoering van de variabele inkomen die, in de tijd, tussen de huwelijksduur bij de geboorte en het optreden van een crisissituatie geplaatst kan worden.

TABEL 32. Marginale associatie huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind en het al dan niet optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren.

financiële crisissituaties:	*huwelijksduur bij geboorte 1e kind:*			
	⩽12 mnd.	>12 mnd.	geen kinderen	Totaal
wel crisissituatie	12	9	11	32
geen crisissituatie	7	16	38	61
Totaal	19	25	49	93

$\varkappa^2 = 9{,}53$ sign. niveau = 0,02

TABEL 32.1. Partiële associatie huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind en het al dan niet optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren; echtparen met een netto maandinkomen, na aftrek van huur of hypotheekaflossing, van minder dan 1200 gulden.

financiële crisissituatie:	huwelijksduur bij geboorte 1e kind:			
	⩽12 mnd.	>12 mnd.	geen kinderen	Totaal
wel crisissituatie	8	6	3	17
geen crisissituatie	3	4	4	11
Totaal	11	10	7	28

$\varkappa^2 = 1{,}49$ sign. niveau = 0,50

TABEL 32.2. Partiële associatie huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind en het al dan niet optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren; echtparen met een netto maandinkomen, na aftrek huur of hypotheekaflossing, van 1200 gulden of meer.

financiële crisissituatie:	huwelijksduur bij geboorte 1e kind:			
	⩽12 mnd.	>12 mnd.	geen kinderen	Totaal
wel crisissituatie	4	3	8	15
geen crisissituatie	4	12	34	50
Totaal	8	15	42	65

$\chi^2 = 4{,}48$ sign. niveau = 0,20

Op grond van deze resultaten hebben we tevens nagegaan of de reeds aangetoonde relaties tussen het spaargedrag voor het huwelijk (respectievelijk het gebruik maken van afbetaling en lening) en het optreden van financiële crisissituaties, eveneens blijken te veranderen bij invoering van de variabele inkomen. In beide gevallen bleef er echter, wat deze partiële associaties betreft, sprake van een significant verband. Wel was het zo, dat de partiëlen onderling van elkaar verschilden. Bij de lage inkomens vermindert de waarde van de χ^2 in tegenstelling tot bij de inkomens boven de 1200 gulden. Door rekening te houden met de inkomens van de jonggehuwden vindt een specificatie plaats van de gevonden verbanden.

Samenvatting van de statistische resultaten[65].

variabelen die financiële moeilijkheden kunnen veroorzaken en die geassocieerd zijn met het tot stand brengen van een financieel beleid	het optreden van een financiële crisissituatie:	
	χ^2	significantieniveau:
netto maandinkomen minus de huur of hypotheekaflossing	15,21	0,001
spaar- en koopgedrag voor het huwelijk	8,79	0,02
gebruikmaking van afbetaling of pers. lening (afgezien van een hypotheek)	11,77	0,001
huwelijksduur bij de geboorte van het 1e kind	9,53	0,02*

* Significantie-niveau komt boven de 0,05 te liggen bij constant houden van het netto maandinkomen.

4.3. DEFINITIE VAN DE SITUATIE

Elk echtpaar definieert, wat het als probleem beschouwt, mede op grond van waarden, verwachtingen en behoeften. Naast de collectieve definities kunnen ook de definities van ieder der echtgenoten afzonderlijk onderscheiden worden. De uiteindelijke betekenis, die aan de situatie wordt toegekend, is

gebaseerd op de individuele en coltectieve zelfopvatting. De zelfopvatting (self) ontwikkelt zich, volgens MEAD, tijdens het proces van sociale ervaringen en handelingen, waarin het individu direct na de geboorte terecht komt en waarin hij met anderen te maken krijgt. Kenmerkend voor de zelfopvatting is volgens hem[66], dat men zichzelf als object kan beschouwen door buiten zichzelf te treden. Via het zich indenken en inleven in de ander kan men op indirecte wijze vanuit deze positie zichzelf als object ervaren en een identiteit verwerven. Zelfopvatting ontwikkelt zich via een proces van: 'taking the attitudes of other individuals toward himself, within a social environment or context of experience and behaviour in which both he and they are involved'[67]. Deze anderen kunnen ouders, vrienden en kennissen zijn, maar ook collectiviteiten, zoals sociale groepen of grotere sociale verbanden. Aangezien deze anderen voor elk individu en elke groep kunnen verschillen, is hiermee de variabele betekenis van en de reactie op de gebeurtenis verklaard.

MERTON'S[68] 'reference group theory' vormt een belangrijke aanvulling op Mead's theorieën, doordat gesteld wordt, dat de ander niet noodzakelijkerwijs deel hoeft uit te maken van een groep, waartoe het individu zelf behoort. Veelal past men zich ook aan bij de waarden en verwachtingen van groepen, waartoe men graag zou willen behoren, doch waarvan men nog geen lid is.

Een aantal variabelen, die mogelijkerwijze een rol spelen bij de definitie, die het echtpaar van de financiële situatie geeft, zijn nader bestudeerd, te weten:
- beroep van de vader;
- financiële situatie in de gezinnen van herkomst;
- levensbeschouwing;
- financiële mogelijkheden voor het huwelijk;
- financiële achteruitgang tijdens het huwelijk;
- beroep van de man.

Tijdens de vraaggesprekken werd onze aandacht gericht op de invloed van de financiële mogelijkheden voor het huwelijk op de definitie van de situatie. Het beroep van de vader, respectievelijk van de man, het opleidingsniveau en de levensbeschouwing zijn hier de meer bekende variabelen, die ontleend zijn aan talloze studies, waarin de invloed van dergelijke factoren op de definitie van situaties is aangetoond.

In de hoofdstukken 5 en 6 zal vooral aandacht worden besteed aan de individuele definities van de situatie. Bij 7 echtparen verschillen de huwelijkspartners namelijk onderling in hun definitie van de financiële situatie. Binnen de statistische benadering zijn alleen de 86 echtparen met een gemeenschappelijke definitie van de financiële situatie in de analyse betrokken. Eventuele tekortkomingen zullen verderop zo goed mogelijk worden aangevuld met de resultaten, die de case-study methode opleverde.

4.3.1. *Beroep van de vader*

Het beroep van de vader vormt een indicatie voor de sociale positie van het gezin van herkomst. De in deze studie gehanteerde beroepsclassificatie is geba-

seerd op de beroepsgroepenindeling van de ALGEMENE WONINGTELLING 1956 [69], tenminste voor wat betreft de indeling in arbeiders en hogere en lagere employés. De overblijvende beroepen zijn door de onderzoekers ingedeeld in de categorieën 'zelfstandigen' en 'overige beroepssituaties'.

Door verschillen in waarden, behoeften en verwachtingen tussen sociaal-economische groeperingen kan eenzelfde situatie sterk in betekenis verschillen. Ervaringen met een situatie van werkloosheid of een lage positie op de maatschappelijke ladder in het gezin van herkomst zullen mogelijk een positief effect hebben op de definitie van de financiële situatie aan het begin van het huwelijk. Het materiële aspiratieniveau zal niet zo hoog liggen en zodoende minder moeilijk in overeenstemming zijn te brengen met de 'reële' financiële situatie.

Verschillen tussen 'middle'- en 'lower'-class gezinnen komen duidelijk naar voren in een studie van KOHN [70], waarbij zowel de Amerikaanse als de Italiaanse situatie onderzocht wordt. Binnen 'middle-class' gezinnen blijkt het gezinsleven vooral gericht op doeleinden en idealen op lange termijn, terwijl het 'lower-class' gezin de controle en organisatie van rollen centraal stelt. FARBER [71] spreekt in verband daarmee van twee verschillende soorten crisis: een tragische crisis (in het geval van de bedreiging van het aspiratie-niveau) en een rol-organisatorische crisis. Binnen deze context kunnen nog tal van andere voorbeelden aangehaald worden [72] van verschillen in doeleinden, waarden en verwachtingen tussen sociaal-economische groeperingen.

In hoeverre speelt nu het beroep van de vader een rol bij de definitie van de financiële (probleem-)situatie in de eerste huwelijksjaren? Twee inkomensgroepen zijn hier weer onderscheiden, teneinde een antwoord te kunnen geven op de vraag, of het al dan niet ontbreken van een samenhang misschien verklaard kan worden uit de samenhang met een derde variabele (i.c. het inkomen). Het beroep van de vader van de man blijkt niet significant gerelateerd aan de definitie van de financiële situatie door de jonggehuwden. Bij de lagere inkomens kwam wel naar voren, dat, indien de vader van de man tot de arbeiderspopulatie gerekend kon worden, de jonggehuwden relatief vaak in een crisissituatie verkeerden.

Dit resultaat is in tegenspraak met onze veronderstelling, dat ervaring met een moeilijke financiële situatie in het gezin van herkomst behulpzaam zou kunnen zijn bij de oplossing van de eigen financiële problematiek. Het beroep van de vader van de vrouw blijkt evenmin significant gerelateerd te zijn aan de definitie van de financiële situatie. Ook binnen de twee onderscheiden inkomenscategorieën ontbreekt hier elke vorm van een significant verband.

Vervolgens gaan wij in op de vraag, in hoeverre een bepaalde combinatie van sociaal-economische situaties in de gezinnen van herkomst een rol speelt bij de definities van de situatie. Voor dit doel zijn drie categorieën onderscheiden:

1. een combinatie van zelfstandigen en/of hogere employés;
2. een combinatie van zelfstandigen óf hogere employés en lagere employés óf arbeiders;
3. een combinatie van lagere employés en/of arbeiders.

We vinden dan een niet-significant verband, zowel voor wat betreft de marginale associatie, als voor wat betreft de partiële associaties binnen de twee onderscheiden inkomenscategorieën.

Samenvatting van de statistische resultaten.

het beroep van de vader	het optreden van een financiële crisissituatie: χ^2	significantieniveau
beroep van de vader van de man	1,37	0,70
beroep van de vader van de vrouw	0,12	0,95
beroep van de vader van de man en de vader van de vrouw gecombineerd	0,09	0,98

4.3.2. *Financiële situatie in de gezinnen van herkomst*

De jonggehuwden baseren hun financieel handelen grotendeels op de definitie van de situatie. In navolging van MEAD[73] hebben we gesteld, dat het grootste deel van het menselijk gedrag aangeleerd is in zinvolle interacties. Doordat reacties van anderen overeenkomen met reacties, die men zelf reeds ontwikkeld heeft, worden betekenissen en waarden, die men deelt met zijn communicatiepartners, voortdurend versterkt. Afhankelijk van de groepen en groeperingen, waartoe men behoort of graag wil behoren, kan een bepaalde situatie echter op tal van verschillende manieren gedefinieerd worden[74]. De gekozen definitie zal ondermeer afhangen van de houding, die men aanneemt ten opzichte van de ander(en), door wie deze definitie gehanteerd wordt (worden). Deze anderen, wier attituden of rollen geïnternaliseerd worden, zijn zowel ouders en vrienden, als sociale groepen of de maatschappij in zijn geheel. Binnen het kader van deze studie werd verondersteld, dat de financiële situatie in het gezin van herkomst een rol zou spelen bij de definitie van de financiële situatie door jonggehuwden. Met name tijdens het lange socialiserings-proces binnen het ouderlijk gezin zouden de individuele definities afgestemd worden op of gevormd worden door de gemeenschappelijke definities binnen deze gezinnen van herkomst.

Naar we veronderstelden zou een weinig rooskleurige financiële situatie in de jeugd de jonggehuwden van een manier van definiëren hebben voorzien, waarbij men er niet zo gauw toe overgaat tot het bestaan van een financiële problematiek te besluiten.

In hoeverre wordt nu een dergelijke veronderstelling door resultaten gestaafd?

Om hierop een antwoord te vinden, kon de financiële situatie in de gezinnen van herkomst door de respondenten op vier manieren gedefinieerd worden: (1) slecht; (2) krap, uitkijken; (3) goed en (4) royaal.

Hoewel de jonggehuwden in de meeste gevallen, wat tijd betreft, nog niet zover afstaan van de laatste jaren in het ouderlijk gezin, moet wel rekening gehouden worden met het feit, dat we hier te maken hebben met een terugblik vanuit een vaak sterk afwijkende situatie.

Via een test-retest procedure onder 70% van de onderzochte jonggehuwden is de betrouwbaarheid van de vraagstelling gemeten. Hierbij bleek, dat nogal

eens een verschuiving plaats had gevonden tussen de categorieën 'krap' en 'slecht' en tussen de categorieën 'goed' en 'royaal'. Daarentegen kwam het slechts in drie gevallen voor, dat de situatie de eerste keer als 'goed' gedefinieerd werd en de tweede keer als 'krap'.

Gezien deze verschuivingen en vanwege de geringe frequenties zijn de categorieën 'slecht' en 'krap' samengevoegd, evenals de categorieën 'goed' en 'royaal'.

Wat de validiteit betreft, waren we aangewezen op de 'face-validity', de validiteit, die het instrument voor ons had na nauwkeurige inspectie op de redactie van de vraagstelling.

De financiële situatie bij de man thuis bleek, evenmin als die bij de vrouw thuis, in verband te staan met het optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren. Ook bij constant houden van het inkomen kwam in geen enkel geval een significant verband naar voren.

Wanneer de financiële situaties in de beide gezinnen van herkomst samengevoegd werden tot één variabele en wanneer deze variabele in verband gebracht werd met het optreden van financiële crisissituaties onder de jonggehuwden, bleek evenmin sprake te zijn van een significant verband.

Samenvatting van de statistische resultaten.

financiële situatie in de gezinnen van herkomst:	het optreden van een financiële crisissituatie:	
	χ^2	significantieniveau
financiële situatie bij man thuis	2,05	0,20
financiële situatie bij vrouw thuis	0,28	0,70
financiële situatie bij man en vrouw thuis gecombineerd	1,81	0,50

4.3.3. *De levensbeschouwing*

Kooy[75] vindt dat van de 16-20 jarige Nederlandse jongeren 44% geregeld, 13% soms en 43% praktisch nooit of nooit naar de kerk gaat. Toch rekende 72% van deze jongeren zich tot kerkelijken.

Van de jonggehuwden, waar het in deze studie om gaat, gaf 71% van de mannen en 76% van de vrouwen te kennen tot een bepaalde kerk te behoren, zonder dat dat ook hier betekende, dat al deze jonggehuwden geregeld de kerk bezochten.

Naast onderlinge theologische en ethische verschillen is de levensbeschouwing gerelateerd aan verschillende sociale karakteristieken[76]. Het opleidingsniveau van de rooms-katholieken bleek bijvoorbeeld veelal lager te liggen dan dat van de buitenkerkelijken, terwijl ze ook op intelligentie-testen lager scoren[77]. De verwachting bestaat evenwel, dat deze achterstand snel ingehaald wordt, hetgeen ook blijkt uit het feit, dat wij voor geen der sexen nog een significant verband aantroffen tussen levensbeschouwing en opleidingsniveau.

Toch blijven bepaalde gedragswijzen georiënteerd aan normen, wier gelding leidt tot conservering van het bestaande. Met name valt hierbij te denken aan

de godsdienstige en de daarop gebaseerde zedelijke normen, aldus KOOY[78] in zijn beschouwingen over het modern Westers gezin. Ondanks dat men in de meeste gevallen nog maar weinig binding met de kerk heeft, is het moeilijk van bepaalde traditionele gedragspatronen af te wijken. In hoeverre de levensbeschouwelijke situatie bepalend is voor de (traditionele) gedragsalternatieven, waarover men kan beschikken bij de definitie van de financiële situatie, is onderzocht aan de hand van het optreden van financiële crisissituaties. Verondersteld werd, dat de buitenkerkelijken minder crisisgevoelig zouden zijn op grond van een mogelijk groter arsenaal van oplossingsstrategieën.

Allereerst gaan we echter nog even terug naar het veronderstelde verband tussen levensbeschouwing en opleiding.

Voor wat betreft de levensbeschouwing zijn de volgende categorieën onderscheiden: buitenkerkelijken; nederlands-hervormden; en overige levensbeschouwingen.

Bij de opleiding is een tweedeling aangebracht in: laag niveau (G.L.O., B.U.O., L.B.O. en de lagere trap van het A.V.O.); en hoog niveau (M.B.O., H.B.O., W.O., en de hogere trap van het A.V.O.).

De levensbeschouwing van de man ($\chi^2 = 0{,}42$; sign. niveau = 0,90) noch die van de vrouw ($\chi^2 = 1{,}10$; sign. niveau = 0,70) blijkt dan significant gerelateerd aan de genoten opleiding.

Tevens is onderzocht of de levensbeschouwing in verband staat met het inkomen. Dit verband kan dan mogelijk gespecificeerd worden via het al dan niet werken van de gehuwde vrouw en/of mogelijke verschillen in de beroepssamenstelling. De levensbeschouwing van de man en van de vrouw bleek echter niet significant gerelateerd aan het inkomen, en evenmin aan het al dan niet werken van de vrouw in de eerste huwelijksjaren. Er was ook geen sprake van, dat de levensbeschouwing van de man significant gerelateerd was aan het door hem uitgeoefende beroep. Wat het beroep van de man betreft, is hierbij een onderscheid gemaakt tussen enerzijds arbeiders en lagere employés en anderzijds de overige beroepen (meest hogere employés en zelfstandigen).

Hoe is het nu tenslotte echter gesteld met een eventueel verband tussen de levensbeschouwing en het optreden van financiële crisissituaties? Wordt de hierboven uitgesproken veronderstelling, dat buitenkerkelijkheid relatief bezien minder vaak financiële crisissituaties met zich meebrengt, door de feiten gestaafd?

Het antwoord op deze vragen moet een ontkenning zijn, daar de levensbeschouwing van de man ($\chi^2 = 0{,}25$ en sign. niveau = 0,90), noch die van de vrouw ($\chi^2 = 0{,}91$ en sign. niveau = 0,70) significant gerelateerd blijkt te zijn aan het optreden van financiële crisissituaties. Het ontbreken van een relatie tussen levensbeschouwing en het buitenshuis werken van de gehuwde vrouw vormt, in dit verband gezien, waarschijnlijk een van de vele indicaties, dat jonge mensen toch steeds meer afstand doen van bepaalde, met de levensbeschouwing samenhangende, traditionele gedragspatronen[79].

Samenvatting van de statistische resultaten.

levensbeschouwing	het optreden van een financiële crisissituatie: χ^2	significantieniveau:
levensbeschouwing man	0,25	0,90
levensbeschouwing vrouw	0,91	0,70
levensbeschouwing man en vrouw gecombineerd	0,74	0,50
levensbeschouwing man bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	1,92	0,50
levensbeschouwing man bij netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	0,37	0,90
levensbeschouwing vrouw bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	0,47	0,80
levensbeschouwing vrouw bij netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	0,50	0,80

levensbeschouwing:	buitenshuis werkende gehuwde vrouw: χ^2	significantieniveau:
levensbeschouwing man	0,14	0,95
levensbeschouwing vrouw	2,91	0,30

levensbeschouwing:	opleidingsniveau: χ^2	significantieniveau:
levensbeschouwing man	0,42	0,90
levensbeschouwing vrouw	1,10	0,70

levensbeschouwing:	netto gezinsinkomen per maand: χ^2	significantieniveau:
levensbeschouwing man	0,91	0,70
levensbeschouwing vrouw	2,86	0,30

levensbeschouwing:	beroep van de man: χ^2	significantieniveau:
levensbeschouwing man	0,40	0,90

4.3.4. *Financiële mogelijkheden gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk*

De culturele en materiële achtergrond van de onderzochte jonggehuwden zal, naar verwacht mag worden, op tal van punten verschillen vertonen. Behalve socialisatie binnen de gezinnen van herkomst, spelen ook tal van andere condities een rol bij de definitie van de financiële situatie [80].

Als een van de belangrijkste condities valt dan te denken aan de financiële mogelijkheden, waarover de jonggehuwden gedurende de laatste jaren voor het huwelijk de beschikking hadden. Veelal is er in die jaren sprake van een eigen inkomen en verwacht mag worden, dat de levenswijze in die tijd, zo kort voor het huwelijk, van invloed zal zijn op de definitie van de financiële situatie tijdens het huwelijk. Via internalisatie van attituden van mensen met wie men

in die tijd omgaat, worden gemeenschappelijke reacties ontworpen. MEAD[81] spreekt in een dergelijk verband van verwachtingen, die zeker enige tijd lang door zullen werken binnen een nieuwe situatie en sociale relatie: i.c. het huwelijk.

In hoeverre nu dergelijke individuele verwachtingen, die stammen uit de laatste twee jaar voor het huwelijk, van invloed zijn op de financiële crisisgevoeligheid van het jonge echtpaar, hebben we getracht na te gaan aan de hand van de definitie, die beide echtgenoten geven van hun financiële mogelijkheden gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk.

Via een 'test-retest' procedure is de betrouwbaarheid van de definities tijdens twee vraaggesprekken onderzocht, waarbij bleek, dat slechts in 4% van de gevallen tijdens het tweede vraaggesprek een verschillende definitie gehanteerd werd. Bij het analyseren van de gegevens is in die gevallen de definitie aangehouden, die tijdens het eerste vraaggesprek gegeven werd. Dit in de veronderstelling, dat men zich de situatie voor het huwelijk tijdens dat eerste interview nog het best zal herinneren.

De financiële mogelijkheden voor het huwelijk moest de respondent relateren aan de financiële mogelijkheden tijdens het huwelijk, waarbij een tweedeling was aangebracht in:

1. Voor het huwelijk dezelfde, of minder financiële mogelijkheden;
2. Voor het huwelijk meer financiële mogelijkheden.

Meer financiële mogelijkheden voor het huwelijk bieden ruimte aan een groter aantal (materiële) verwachtingen, die bij het tot stand brengen van het financiële beleid tijdens het huwelijk aangepast moeten worden aan een minder rooskleurige financiële situatie. Verwacht mag worden, dat men in een dergelijk geval relatief vaak onoplosbare problemen zal ervaren bij de definitie van de financiële situatie.

Bij analyse van de verschillende definities komt een statistisch significant verband naar voren tussen de financiële mogelijkheden van de man, zowel als van de vrouw, voor het huwelijk en de financiële crisisgevoeligheid van het jonge echtpaar. Gezien de verschillen in $\varkappa^2$ is nagegaan in hoeverre de marginale associaties blijven bestaan bij constant houden van de financiële mogelijkheden van de man, respectievelijk van die van de vrouw. Bij constant houden van de financiële mogelijkheden van de man verdwijnt elke vorm van significantie voor wat betreft de relatie tussen de financiële mogelijkheden van de vrouw en de financiële crisisgevoeligheid van het echtpaar.

Op basis van onze criteria kunnen we evenmin spreken van een statistisch significant verband tussen de financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk en de crisisgevoeligheid van het jonge echtpaar ($\varkappa^2 = 1{,}56$; sign. niveau = 0,30), wanneer de vrouw voor het huwelijk financieel meer kon doen dan tijdens het huwelijk. Was dit laatste niet het geval, dan was er wel sprake van een significant verband tussen de financiële mogelijkheden van de man en de financiële crisisgevoeligheid van het jonge echtpaar. Bij constant houden van het inkomen blijft dit verband tussen de financiële mogelijkheden van de man en de financiële crisisgevoeligheid significant.

De gevonden resultaten bevestigen het vermoeden, dat tijdens de vraag-

gesprekken al steeds sterker naar voren kwam, dat de man, in tegenstelling tot de vrouw, zijn verwachtingspatroon slechts met grote moeite kan bijstellen. De vrouw die voor het huwelijk over meer financiële mogelijkheden beschikte, legde in die tijd veel vaker geld opzij om te sparen dan de man die in een dergelijke situatie verkeerde ($\chi^2 = 8{,}50$; sign. niveau 0,01). Daarnaast blijkt uit de qualitatieve analyse, dat de man voor het huwelijk zijn geld meestal opmaakt aan auto's, foto- en stereo-apparatuur. Dit zijn artikelen, die bij financiële achteruitgang het eerst voor bezuiniging in aanmerking komen. Dergelijke verschillen in verwachtingspatroon tussen man en vrouw vormen mogelijk een verklaring voor de verschillen in aanpassing, die noodzakelijk zijn om tot een door beide echtgenoten als zinvol ervaren financieel beleid te komen.

Samenvatting van de statistische resultaten.

financiële mogelijkheden de laatste twee jaar voor het huwelijk:	het optreden van een financiële crisissituatie: χ^2	significantieniveau
financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk	10,97	0,001
financiële mogelijkheden van de vrouw voor het huwelijk	5,32	0,05
financiële mogelijkheden man voor het huwelijk, wanneer de financiële mogelijkheden van de vrouw voor het huwelijk dezelfde of minder waren dan tijdens het huwelijk	11,65	0,001
financiële mogelijkheden man voor het huwelijk, wanneer de vrouw voor het huwelijk meer financiële mogelijkheden had dan tijdens het huwelijk	1,56	0,30
financiële mogelijkheden vrouw voor het huwelijk, wanneer de financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk dezelfde of minder waren dan tijdens het huwelijk	0,79	0,50
financiële mogelijkheden vrouw voor het huwelijk, wanneer de man voor het huwelijk meer financiële mogelijkheden had dan tijdens het huwelijk	0,22	0,70
financiële mogelijkheden man voor het huwelijk bij een netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	7,82	0,01
financiële mogelijkheden man voor het huwelijk bij een netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	10,99	0,001

4.3.5. *Financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk*

De visie op het huwelijk, zoals we die in dit hoofdstuk steeds weer tegenkomen, is van drie kanten theoretisch onderbouwd. In de eerste plaats zijn we te rade gegaan bij Max Weber, die de samenleving als een netwerk van beteke-

nissen beschouwt; in de tweede plaats bij Mead, die de zelfopvatting als een sociaal verschijnsel onderkent; en tenslotte is daar dan nog de fenomenologische analyse van de sociale constructie van de werkelijkheid, zoals we die vinden bij BERGER[82] en SCHUTZ[83].

Voor het voortbestaan van het huwelijk is het noodzakelijk, dat een samenhangende realiteit tot stand wordt gebracht, die door de huwelijkspartners als zinvol ervaren wordt. Een belangrijke rol hierbij speelt de maatschappij binnen welke het huwelijk gesloten wordt, via de traditionele, in de sociale collectiviteit verankerde, attituden of gemeenschappelijke reacties. Met name de taal vormt een symbolische basis voor de samenleving. Een basis, die voor beide echtgenoten meestal in grote lijnen dezelfde is. Via de taal krijgt men de beschikking over een samenhangend geheel van kant en klare definities van bepaalde situaties en daaruit voortvloeiende gedragspatronen. Vooral binnen een moderne geïndustrialiseerde samenleving participeert het individu in vele, naar waarden en normen sterk uiteenlopende, groepen en wordt aldus geconfronteerd met vele, dikwijls sterk verschillende, definities. 'There are many rival definitions of the situation and none of them is binding'[84]. Bij het huwelijk komen twee verschillende mensen samen, waardoor voor ieder een min of meer ingrijpende aanpassing van de voor het huwelijk gehanteerde definities noodzakelijk wordt. De verschillen hangen samen met de uiteenlopende groepen en sociale verbanden, waarvan men voor het huwelijk deel uitmaakte, of waaraan men toentertijd refereerde.

Eén van de vele gemeenschappelijke reactiepatronen, die tijdens het huwelijk ontworpen moet worden, is de financiële beleidsvoering. Wanneer de financiële situatie nu tijdens het huwelijk verandert, i.c. er slechter op wordt, betekent dat, dat het bestaande gemeenschappelijke reactiepatroon aangepast moet worden aan de nieuwe situatie. Een dergelijk proces zal, naar we veronderstellen, relatief vaak met zich meebrengen, dat financiële problemen onderkend zullen worden bij de definitie van de financiële situatie. Het zal moeite kosten afstand te doen van een verwachtingspatroon, dat gebaseerd is op financiële mogelijkheden, die thans niet meer voorhanden zijn. De vraag is echter in hoeverre een dergelijke veronderstelling door de feiten gestaafd wordt.

Financiële achteruitgang tijdens het huwelijk blijkt inderdaad gerelateerd aan de financiële crisisgevoeligheid ($\varkappa^2 = 4{,}08$; sign. niveau 0,05). Wanneer rekening gehouden wordt met de hoogte van het inkomen ten tijde van de vraaggesprekken, wordt dit verband nader gespecificeerd, omdat de partiële associaties blijken te verschillen en aanzienlijk kleiner uitvallen, dan de oorspronkelijke marginale associatie. Met name de negatieve verbanden tussen inkomen en financiële crisisgevoeligheid en tussen financiële achteruitgang en inkomen (ten tijde van het interview) spelen een rol bij de oorspronkelijke associatie. Opmerkelijk is evenwel, dat *beide* $\varkappa^2$-waarden niet meer significant zijn, wanneer rekening gehouden wordt met de hoogte van het inkomen. Verwacht werd juist, dat, met name binnen de laagste inkomenscategorie, de $\varkappa^2$-waarde veel hoger zou liggen.

Samenvatting van de statistische resultaten.

financiële achteruitgang tijdens het huwelijk:	het optreden van een financiële crisissituatie: χ^2	significantieniveau
het al dan niet meegemaakt hebben van een financiële achteruitgang tijdens het huwelijk	4,08	0,05
het al dan niet meegemaakt hebben van een financiële achteruitgang tijdens het huwelijk, bij een huidig netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	1,89	0,20
het al dan niet maagemaakt hebben van een financiële achteruitgang tijdens het huwelijk, bij een huidig netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	0,82	0,50

4.3.6. *Beroep van de man*

Zoals bekend wordt het menselijk handelen sterk bepaald door de zelfopvatting, de identiteit. Het is niet eenvoudig dit begrip te definiëren. Maar wanneer we uitgaan van het werk van COOLEY, JAMES en MEAD[85], kunnen we identiteit omschrijven als: alles wat antwoord geeft op de vraag 'wie ben ik?' en op de vraag 'wie is hij/zij?'[86] De dubbele vraagstelling is belangrijk, want wat ik als mijn identiteit ervaar, hoeft nog niet samen te vallen met wat anderen als mijn identiteit beschouwen.

Binnen deze context is het van belang de aandacht te vestigen op de theorie van gemotiveerd gedrag, die Nelson Foote ontwikkeld heeft. Als belangrijkste aspect van gemotiveerd gedrag onderscheidt hij de zodanige definitie van een situatie, dat deze tot actie oproept, terwijl de gevolgen van die actie min of meer voorzien worden. Gemotiveerd gedrag is dan ook altijd een houding, waarbij de actor zich identificeert met zijn definitie. Hij maakt deze tot een identiteitsaangelegenheid om de woorden van ZIJDERVELD[87] te gebruiken. Dergelijke definities zijn doorgaans die van een sociale groep of groepering waarmee men interacteert en/of waarop men zijn handelen betrekt.

GOLDSTEIN[88] vond zo bij zijn studie van de vakbeweging verschillende visies, waar het stakingen en politieke acties betreft, tussen technisch hoog gekwalificeerd personeel en de gewone fabrieksarbeider. SHIBUTANI[89] geeft een in dit verband relevante definitie van het concept 'referentie-groep' als: 'that group whose presumed perspective is used by an actor as the frame of reference in the organization of his perceptual field'. Een dergelijke definitie beperkt zich niet louter tot georganiseerde groepen, die duidelijk te onderscheiden zijn, maar omvat alle eenheden, waaraan men zijn identiteit kan ontlenen. Te denken valt hierbij aan een bepaalde persoon, een aantal mensen, waarmee men voortdurend in contact staat, maar ook aan een beroepscategorie of een subcultuur.

Om het menselijk handelen te verklaren dienen we derhalve enig inzicht te hebben in de definities van de situatie, die gehanteerd worden en dit vereist weer kennis van de verschillende referentiekaders.

Op grond van bovenstaande overwegingen is hier aandacht geschonken aan

de mogelijke invloed van het beroep van de man op de definitie van de financiële situatie. Gezien de celfrequenties is besloten niet over te gaan tot de berekening van een χ^2, maar worden de gevonden resultaten wel in tabelvorm weergegeven.

Hoewel onderstaande gegevens niet verder quantitatief geanalyseerd zijn, kunnen we op basis van de qualitatieve analyse, die in hoofdstuk 5 uitvoerig besproken wordt, reeds hier het een en ander opmerken over de mogelijke oorzaken van de verschillen in financiële crisisgevoeligheid tussen de lagere employés en de arbeiders. Van de arbeidersgezinnen met een inkomen beneden de 1500 gulden maakte de man voor zijn huwelijk in meer dan de helft van de gevallen al zijn verdiende geld direct op aan auto's en het bezoeken van café's en dancings. Dit is een consumptiepatroon, dat binnen het huwelijk vaak ingrijpende veranderingen moet ondergaan, aangezien de eerste levensbehoeften, alswel een meer op de toekomst gericht uitgavenpatroon, dan primair komen te staan. Een soortgelijk consumptiepatroon, waarbij iedere vorm van sparen ontbreekt, troffen we zelden aan bij de lagere employés. Zodoende is het niet zo vreemd, dat deze laatsten veel minder vaak het gevoel hebben, dat ze tijdens het huwelijk concessies moeten doen, wat hun consumptiepatroon betreft.

TABEL 33.1. Beroep van de man vergeleken ten aanzien van het optreden van een financiële crisissituatie; netto gezinsinkomen na aftrek van de huur (of hypotheekaflossing) beneden de 1500 gulden per maand.

financiële crisissituaties:	beroep man:				
	zelfstandig	hogere employé	lagere employé	arbeider	Totaal
geen financiële crisissituatie	1	0	17	14	32
wel financiële crisissituatie	2	1	7	15	25
Totaal	3	1	24	29	57

TABEL 33.2. Beroep van de man vergeleken ten aanzien van het optreden van een financiële crisissituatie; netto gezinsinkomen na aftrek van de huur (of hypotheekaflossing) van 1500 gulden of meer per maand.

financiële crisissituaties:	beroep man:				
	zelfstandig	hogere employé	lagere employé	arbeider	Totaal
geen financiële crisissituatie	5	8	8	3	24
wel financiële crisissituatie	0	1	2	0	3
Totaal	5	9	10	3	27

4.4. HULPMIDDELEN

De laatste variabele, die we behandelen in verband met het al dan niet in een crisis geraken van het gezin, zijn de hulpmiddelen, die het gezin ter beschikking staan bij het oplossen van problemen. ANGELL[90] rekent die aspecten van het gezinsleven tot de hulpmiddelen, die door hun aan- of afwezigheid het gezin voor crisis behoeden of juist een crisis veroorzaken. Hier valt dan te denken aan financiële middelen, maar ook aan bepaalde structurele eigenschappen van het gezin, zoals de wijze van besluitvorming.

Naast het opsporen van dergelijke relevante, maar min of meer toevallige factoren, is ook veel onderzoek verricht naar de basis van gezinskracht of -zwakte. KOOS[91] benadrukt in dit verband het belang van een goed geïntegreerd gezin, waarbij de verschillende gezinsleden zich bewust zijn van de eigen en andermans rollen en deze ook aanvaarden, terwijl individuele verlangens ondergeschikt gemaakt worden aan het gezinswelzijn en gemeenschappelijke doelstellingen. In hoeverre de mate van integratie een antwoord geeft op de vraag hoe een gezin in feite op problemen reageert, heeft ANGELL proberen na te gaan. Naast de integratie van het gezin wijst hij op de noodzaak ook nog een onderscheid te maken in gezinsaanpassingsvermogen, de flexibiliteit van het gezin. Dit vooral omdat de snelle oplossing van probleemsituaties sterk bepalend is voor de crisisgevoeligheid.

Interessant is ook het onderscheid tussen positionele en persoonlijke relaties, zoals dat door HANSEN[92] gemaakt wordt. HANSEN bestudeert de samenhang tussen gezinsrelaties en crisisgevoeligheid. Naarmate er minder mogelijkheden aanwezig zijn om het gedrag van de gezinsleden zodanig te beïnvloeden, dat de leden samenblijven en elkaars rolverwachtingen blijven beantwoorden, zal de crisisgevoeligheid van het gezin toenemen. Persoonlijke en positionele invloed, behorende bij persoonlijke en positionele relaties, spelen een belangrijke rol bij deze beïnvloeding. Persoonlijke relaties ontwikkelen zich vooral om de behoeften en wensen van het individu en de waargenomen behoeften van de ander te bevredigen. Positionele relaties daarentegen ontwikkelen zich om de gemeenschappelijke problemen van de groep op te lossen, waarbij de oplossing vooral gebaseerd is op een bepaalde groepsstructuur en taakverdeling. Er bestaat steeds een bepaalde verhouding tussen de persoonlijke en positionele aspecten van een bepaalde relatie, op grond waarvan HANSEN vier gezinstypen ontwikkelt:

1. Gezinnen met sterke persoonlijke en sterke positionele relaties, gekenmerkt door stabiliteit, hoge mate van bevrediging voor de leden en conformiteit aan de groepsmores. In geval van spanning kunnen de leden door de positionele én de persoonlijke aspecten van de relatie tot conformiteit gebracht worden.
2. Gezinnen met sterke persoonlijke en zwakke positionele relaties, gekenmerkt door weinig stabiliteit en minder kracht om spanning te weerstaan.
3. Gezinnen met zwakke persoonlijke en sterke positionele relaties, gekenmerkt door een sterke mate van inflexibiliteit, waardoor slechts tot een

bepaalde hoogte weerstand kan worden geboden aan spanningveroorzakende gebeurtenissen.

4. Gezinnen met zwakke persoonlijke en zwakke positionele relaties, gekenmerkt door instabiliteit en een hoge mate van crisigevoeligheid.

Aan elk van de hierboven besproken aspecten zal aandacht worden besteed, welke dan toegespitst is op de financiële situatie van jonggehuwden.

Aan het begin van het onderzoek beschikten we over een aantal veronderstellingen, die voornamelijk ontleend waren aan de door ons bestudeerde crisisliteratuur. Het al dan niet in een crisis geraken van het gezin blijkt dan in verband te staan met uiteenlopende hulpmiddelen als: financiële middelen, gezinsgrootte, gezinsorganisatie en aanpassingsvermogen.

Aangezien we niet over een uitgewerkte theorie over het crisisverschijnsel konden beschikken, waren we gedwongen zo veel mogelijk explorerend te werk te gaan. Vanuit een voortdurend veranderende invalshoek, is dan ook getracht al die aspecten van het gezinsleven, die door hun aan- of afwezigheid het gezin voor een financiële crisissituatie behoeden, of het er juist toe brengen, op te sporen.

Achtereenvolgens zal de invloed van de volgende variabelen bestudeerd worden:

- de gezinsgrootte
- de huwelijksduur
- de huwelijksleeftijd
- het spaargedrag tijdens het huwelijk
- de gehuwde vrouw, met een betaalde werkkring
- geschenken in geld en/of goederen
- ervaring met het tot een oplossing brengen van financiële crisissituaties
- bestedingsconflicten
- financiële besluitvorming
- opleidingsniveau
- communicatie
- harmonie
- financieel aanpassingsvermogen
- integratie
- aard van de gezinsrelaties.

4.4.1. *De gezinsgrootte*

Het krijgen, respectievelijk hebben, van kinderen is een aspect van het gezinsleven, dat naar we veronderstelden, met name in de eerste huwelijksfase, financiële problemen kan veroorzaken of doen toenemen. We denken hierbij aan het wegvallen van het inkomen van de vrouw en de extra uitgaven, die de geboorte van het eerste kind met zich meebrengt. BAKKÉ[93] vindt bij zijn onderzoek naar de gevolgen van werkloosheid voor het gezin inderdaad, dat de gezinsgrootte een van de factoren is, die de crisisgevoeligheid van het gezin bepaalt.

Ook uit de resultaten van ons onderzoek blijkt, dat de aanwezigheid van kinderen significant gerelateerd is aan het optreden van een financiële crisis-

situatie (χ^2 = 6,56; sign. niveau = 0,02). Gezien de sterke oververtegenwoordiging van jonggehuwden met kinderen binnen de laagste inkomenscategorie (χ^2 = 12,25; sign. niveau = 0,001) rijst echter de vraag naar een mogelijke verklaring van het oorspronkelijke verband bij constant houden van het inkomen. Wanneer we een tweedeling maken in netto gezinsinkomens (na aftrek van huur of hypotheekaflossing) van minder dan 1200 gulden per maand en hogere inkomens, dan vinden we binnen deze twee onderscheiden inkomenscategorieën, dat er in het geheel geen sprake meer is van een significant verband tussen gezinsgrootte en het optreden van financiële crisissituaties. Het oorspronkelijke verband kan verklaard worden uit de samenhang met een derde variabele, i.c. het inkomensniveau.

4.4.2. *Huwelijksduur*

Er zijn verschillende aspecten aan de huwelijksduur te onderscheiden, die mogelijk van belang zijn voor de financiële situatie, waarin een echtpaar verkeert. Wanneer men minder dan anderhalf jaar getrouwd is, betekent dat, dat de vrouw weinig tijd gehad heeft om (eventueel) een bijdrage te leveren aan het gezinsinkomen. Aan de andere kant zal het inkomensniveau van degenen, die tijdens de vraaggesprekken reeds langer gehuwd zijn, veelal lager liggen, voornamelijk als gevolg van het wegvallen van het inkomen van de vrouw bij de geboorte van het eerste kind. Deze veronderstellingen worden door de resultaten bevestigd, zowel de oververtegenwoordiging van de laagste inkomens onder de langer gehuwden, als het verband tussen huwelijksduur en een eventuele achteruitgang in inkomen tijdens het huwelijk (χ^2 = 15,11; sign. niveau 0,001). Onder de langer gehuwden vinden we eveneens de veronderstelde oververtegenwoordiging van vrouwen, die gedurende meer dan een jaar een betaalde full-time werkkring (> 25 uur per week) (gehad) hebben.

Zoals te verwachten viel, bestaat er ook een significant verband tussen huwelijksduur en de aanwezigheid van kinderen, waarbij een χ^2 van 21,00 (sign. niveau 0,001) berekend werd. Een langere huwelijksduur betekent, in tijdsduur gemeten, meer ervaring met de financiële beleidsvoering, alsook meer ervaring met het tot een oplossing brengen van financiële probleemsituaties. Dit laatste als gevolg van een meer frequent optredende achteruitgang in inkomen.

Wanneer we al deze positieve en negatieve effecten van de huwelijksduur op de financiële situatie in ogenschouw nemen, is het niet zo vreemd dat de huwelijksduur 'an sich' niet significant (χ^2 = 0,60, sign. niveau 0,50) gerelateerd blijkt aan het optreden van financiële crisissituaties. Zelfs bij constant houden van het inkomen tekenen zich geen significante relaties af. De data en de opzet van het onderzoek lenen zich er echter niet toe andere variabelen constant te houden, om zo, via een nadere analyse, de gevonden resultaten meer plausibel te maken. Voorlopig is het voldoende te weten, dat huwelijksduur en financiële crisisgevoeligheid weinig directe samenhang vertonen.

4.4.3. *Huwelijksleeftijd*

De huwelijksleeftijd is in deze studie tot de categorie van de 'hulpmiddelen' gerekend [94]. De volgende mogelijkheden zijn met betrekking tot de huwelijksleeftijd van de man onderscheiden: jonger dan 22 jaar, 22-25 jaar en 25-30 jaar. Met het oog op de frequentieverdeling vertoont de huwelijksleeftijd van de vrouw qua indeling enige verschillen, doordat andere leeftijdsgrenzen aangehouden zijn, te weten: jonger dan 20 jaar, 20-23 jaar en 23-30 jaar.

De huwelijksleeftijd van de man blijkt, evenals die van de vrouw, significant geassocieerd met het optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren ($\chi^2 = 9{,}43$; eenz. sign. niveau = 0,005; respectievelijk $\chi^2 = 5{,}34$, eenz. sign. niveau = 0,05).

Vervolgens is nagegaan of deze significante samenhang verduidelijkt kan worden via mogelijke associaties met een derde en/of vierde variabele. Allereerst is daarbij dan gedacht aan het netto gezinsinkomen na aftrek van de huur (of hypotheeklasten). De veronderstelde positieve associaties tussen de huwelijksleeftijd van de man, respectievelijk die van de vrouw, en het gezinsinkomen blijken niet significant te zijn ($\chi^2 = 0{,}85$; eenz. sign. niveau = 0,25; resp. $\chi^2 = 1{,}63$; eenz. sign. niveau = 0,15).

Denkbaar is ook dat een hogere huwelijksleeftijd veelal betekent, dat er snel kinderen komen en het inkomen van de vrouw wegvalt, hetgeen van invloed is op de hoogte van het gezinsinkomen. Binnen de categorie van jonggehuwden met kinderen en binnen de categorie van jonggehuwden zonder kinderen blijkt echter geen sprake te zijn van een eventuele specificatie, waarbij zich significante partiële associaties aftekenen tussen de huwelijksleeftijd en het optreden van financiële crisissituaties.

Bij constant houden van het inkomen blijkt een significante relatie te bestaan tussen huwelijksleeftijd van de man en het optreden van financiële crisissituaties in geval van gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand ($\chi^2 = 8{,}93$; eenz. sign. niveau = 0,01). Bij een inkomen van 1200 gulden of meer per maand kunnen we echter meer spreken van een significant verband ($\chi^2 = 2{,}23$; eenz. sign. niveau = 0,25). De huwelijksleeftijd van de vrouw is binnen geen van de onderscheiden inkomenscategorieën significant gerelateerd aan het optreden van financiële crisissituaties.

Tevens is nagegaan of de oorspronkelijk gevonden relatie tussen huwelijksleeftijd en het optreden van crisissituaties verandert bij het invoeren van de variabele: spaar- en koopgedrag voor het huwelijk. Hier is van de veronderstelling uitgegaan, dat het huwen op latere leeftijd meer mogelijkheden tot sparen biedt en zodoende indirect minder financiële problemen veroorzaakt.

Ook bij constant houden van het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk blijkt slechts één partiële associatie significant te zijn. Het gaat hier om de associatie tussen huwelijksleeftijd van de man en het optreden van financiële crisissituaties in die gevallen, waarin men weinig of niet gespaard heeft ($\chi^2 = 3{,}19$; eenz. sign. niveau = 0,05).

Samenvattend kunnen we concluderen, dat er een significant verband blijkt te bestaan tussen de huwelijksleeftijd van de man (resp. van de vrouw) en het optreden van financiële crisissituaties in de eerste huwelijksjaren. Bij

invoering van de variabele gezinsinkomen blijkt, in geval van een inkomen beneden de 1200 gulden per maand, de partiële associatie tussen de huwelijksleeftijd van de man en het optreden van financiële crisissituaties significant te zijn. Hetzelfde geldt bij invoering van de variabele spaar- en koopgedrag voor het huwelijk. Ook dan is er sprake van slechts één significante partiële associatie. Het betreft hier de relatie tussen huwelijksleeftijd van de man en het optreden van financiële crisissituaties, in die gevallen, waarin de jonggehuwden weinig tijd hebben besteed aan de aanschaf van een huwelijksuitzet en/of het verwerven van een spaarbedrag. Wanneer we de overige partiële associaties bekijken, vertonen die, met name waar het de huwelijksleeftijd van de vrouw betreft, een minder sterke samenhang en zijn niet significant.

4.4.4. *Spaargedrag tijdens het huwelijk*

Onder spaargedrag wordt hier verstaan de bezitsvorming via sparen op een spaarbankboekje of spaarrekening. In verband met de betrouwbaarheid van de gegevens werden andere spaarvormen, zoals het sparen in geld (thuis), sparen door aankoop van duurzame consumptiegoederen en gedwongen besparingen (zoals sociale verzekerings- en pensioenpremies) niet meegerekend. Het sparen via een spaarbankboekje of spaarrekening bleek bij een voor Nederland representatief onderzoek onder mannelijke gezinshoofden en alleenstaande mannen werkzaam in loondienst in 71% van de gevallen voor te komen[95]. Zelf vonden we in Ede onder de jonggehuwden een percentage van 65%.

GALENSON[96] onderzocht in Amerika de voorspelbaarheid van spaargedrag binnen het gezin en ontdekte, dat het inkomens niveau van het gezin een belangrijke verklarende variabele daarbij was.

Voor wat onze studie betreft, kunnen we, zeker bij mensen die pas getrouwd zijn en de eerste tijd vaak voor aanzienlijke uitgaven komen te staan, verwachten dat ze in geval van een laag inkomen weinig mogelijkheden tot sparen hebben. Slechts 50% van de jonggehuwden met een netto gezinsinkomen van minder dan 1200 gulden per maand, spaarde via een spaarbankboekje en/of spaarrekening, tegen 72% van de jonggehuwden, die er financieel beter voorstonden. Tevens troffen we een significant verband aan tussen het kopen op afbetaling in de gezinnen van herkomst en het spaargedrag van de jonge echtparen ($\chi^2 = 4{,}77$; sign. niveau = 0,05).

Ditzelfde geldt ook voor het verband tussen spaargedrag van de man (respectievelijk van de vrouw) in de verlovings- en verkeringstijd en spaargedrag van het jonge echtpaar ($\chi^2 = 8{,}79$; sign. niveau = 0,02; resp. $\chi^2 = 12{,}58$; sign. niveau = 0,01).

Onze belangstelling ging in eerste instantie echter uit naar de relatie tussen spaargedrag tijdens het huwelijk en het optreden van een financiële crisissituatie. We vonden een χ^2 van 21,06 (sign. niveau = 0,001) en konden derhalve concluderen tot het bestaan van een significant verband.

Bij invoering van de inkomensvariabele kon de oorspronkelijke relatie nader gespecificeerd worden. Bij de laagste inkomens is het spaargedrag minder bepalend voor de crisisgevoeligheid dan bij de hogere inkomens. Via de

qualitatieve analyse kwam naar voren, dat het gespaarde bedrag in een dergelijke situatie meestal zeer gering is in vergelijking met de bedragen, die binnen de andere inkomenscategorieën gespaard worden. Door de geringe omvang van de bezitsvorming bij de lagere inkomens, zal de variabele spaargedrag daar van minder betekenis zijn voor de financiële crisisgevoeligheid van het jonge echtpaar.

4.4.5. *Gehuwde vrouw met een betaalde werkkring*

Het uitoefenen van een beroep door de gehuwde vrouw zal sterk samenhangen met de verantwoordelijkheden, die de gezinsfase, waarin ze verkeert, met zich meebrengt. Voor de 0-3 jaar gehuwde vrouw zal zo het al dan niet hebben van kinderen van doorslaggevende betekenis zijn, gezien de aandacht die het jonge kind vereist. Een belasting, welke veelal niet te combineren valt met buitenshuis plaatsvindende beroepsarbeid.

Een belangrijk kenmerk van de gehuwde werkende vrouw blijkt de veelal betere opleiding, die zij genoten heeft in vergelijking met de niet werkende gehuwde vrouw. Aan de hand van de, bij de hier ondernomen studie, gevonden gegevens hebben we nagegaan in hoeverre deze bewering, die ondermeer gebaseerd is op de voor Nederland geldende gegevens van de volkstelling 1971, bevestigd wordt.

Onze belangrijkste taak blijft echter het opsporen van een mogelijke samenhang tussen het uitoefenen van een betaald beroep door de gehuwde vrouw en het optreden van financiële crisissituaties. De betaalde beroepsarbeid van de gehuwde vrouw betekent een bijdrage aan het gezinsinkomen en is op grond van dat feit tot de 'hulpmiddelen' gerekend. Verondersteld werd, dat, wanneer de vrouw een betaald beroep uitoefende, in mindere mate financiële crisissituaties zouden optreden, dan wanneer dat niet (meer) het geval was.

Tabel 34 geeft een indicatie voor de beroepsarbeid en de gezinssituatie van de jonggehuwde vrouw, zoals we die bij dit onderzoek aantroffen.

TABEL 34. De gezinssituatie van de vrouw vergeleken t.a.v. het al dan niet uitoefenen van een betaald beroep door de vrouw.

beroepsarbeid gehuwde vrouw:	gezinssituatie: geen kinderen	wel kinderen	Totaal
geen betaalde werkkring	7 (14,3%)	39 (88,6%)	46
betaalde werkkring	42 (85,7%)	5 (11,4%)	47
Totaal	49 (100 %)	44 (100 %)	93

Op grond van de gegevens van de volkstelling 1971 kwamen we tot een percentage van 8,4% van de gehuwde vrouwen met een jongste kind uitsluitend 0-3 jaar, die een beroep uitoefenen. Een percentage, dat enigszins lager ligt dan de 11,4%, die in de onderhavige studie gevonden werd (zie tabel 34). Een verklaring hiervoor kan zijn, dat we door de frequente contacten met onze onderzoekspopulatie gemakkelijk konden achterhalen of de vrouw een

beroep uitoefende, waarvan de verdiensten niet aan de belasting werden opgegeven. Dit laatste was moeilijk na te gaan bij de volkstelling, zodat het geen verbazing hoeft te wekken, dat die in een lager percentage vrouwen met een beroep van het totaal aantal vrouwen per sociale groep resulteerde.

Het veronderstelde hogere opleidingsniveau voor wat betreft de gehuwde werkende vrouw in vergelijking met de gehuwde niet-werkende vrouw, werd niet door de resultaten bevestigd ($\chi^2 = 0{,}006$).

De positieve associatie tussen het uitoefenen van een bepaald beroep door de gehuwde vrouw en de hoogte van het gezinsinkomen blijkt, zoals we reeds verwachtten[97], in sterke mate te bestaan ($\chi^2 = 13{,}76$; eenz. sign. niveau = 0,0005). Dit geldt ook voor de verwachte negatieve samenhang tussen het uitoefenen van een betaald beroep door de gehuwde vrouw en het optreden van financiële crisissituaties ($\chi^2 = 5{,}15$; eenz. sign. niveau = 0,025).

In hoeverre deze laatste samenhang verandert binnen de twee onderscheiden inkomenscategorieën[98] is vervolgens ook onderzocht. Te verwachten viel namelijk, dat de oorspronkelijke samenhang verklaard kon worden uit de samenhang met een derde variabele, in dit geval het gezinsinkomen. Bij gezinsinkomens beneden de 1200 gulden per maand blijft de gevonden samenhang tussen het uitoefenen van een betaald beroep door de gehuwde vrouw en het optreden van financiële crisissituaties van significante betekenis ($\chi^2 = 3{,}80$; eenz. sign. niveau = 0,025). Anders is het gesteld met de hogere gezinsinkomens, waar het oorspronkelijke verband grotendeels verdwenen is ($\chi^2 = 0{,}09$; eenz. sign. niveau = 0,40). Voor de jonggehuwden met de laagste gezinsinkomens betekent het inkomen van de vrouw waarschijnlijk, dat men er binnen deze categorie, financieel bezien, het beste voor komt te staan, zodat een aantal financiële probleemsituaties zich in mindere mate of in het geheel niet zullen voordoen.

Tenslotte is nog onderzocht of het verband tussen het uitoefenen van een betaald beroep door de gehuwde vrouw en het optreden van financiële crisissituaties, zowel binnen de categorie van vrouwen met kinderen als binnen de categorie van vrouwen zonder kinderen, blijft bestaan. De zorg voor een kind valt meestal moeilijk te combineren met het werken buitenshuis. Gevolg hiervan is, dat de vrouw met werken stopt, waardoor de financiële situatie verslechtert. Een dergelijke situatie kan dan weer sneller tot het ontstaan van financiële problemen leiden. Mogelijkerwijze zullen de partiële associaties binnen de categorieën met en zonder kinderen dan ook vrij zwak zijn. Het grootste deel van het oorspronkelijke verband zal in dat geval voor rekening komen van de samenhang tussen de aanwezigheid van kinderen en het uitoefenen van een betaald beroep en voor rekening van de samenhang tussen de aanwezigheid van kinderen en het optreden van financiële crisissituaties. In tabel 36 zien we echter dat de partiële associatie voor wat betreft de jonggehuwden met kinderen, zelfs bij toepassing van een continuïteitscorrectie, duidelijk blijft bestaan.

TABEL 35. Partiële associatie beroepsarbeid gehuwde vrouw, optreden van financiële crisissituaties, jonggehuwden zonder kinderen.

optreden financiële crisissituaties	beroepsarbeid: geen betaalde werkkring	betaalde werkkring	Totaal
financiële crisissituatie	1	10	11
geen financiële crisissituatie	6	32	38
Totaal	7	42	49

$\varkappa^2 = 0{,}02$ (met continuïteitscorrectie).

TABEL 36. Partiële associatie beroepsarbeid gehuwde vrouw, optreden van financiële crisissituaties, jonggehuwden met kinderen.

optreden financiële crisissituaties	beroepsarbeid: geen betaalde de werkkring	betaalde werkkring	Totaal
financiële crisissituatie	20	1	21
geen financiële crisissituatie	19	4	23
Totaal	39	5	44

$\varkappa^2 = 2{,}98$ (met continuïteitscorrectie).

4.4.6. *Geschenken in geld en/of goederen*

Tot de hulpmiddelen, die de jonggehuwden ter beschikking kunnen staan om financiële problemen het hoofd te bieden, behoren ook geschenken in goederen en/of geld. Al die aspecten van het gezinsleven, die door hun aan- of afwezigheid het gezin voor een crisis behoeden of het er juist toe brengen, kunnen immers tot de hulpmiddelen gerekend worden. Zo ook de goederen of geldbedragen, die men met het oog op het te sluiten huwelijk, dan wel in de eerste huwelijksjaren, ten geschenke krijgt. Het aantal malen, dat een jong echtpaar geschenken ter waarde van 300 gulden of meer heeft gekregen, hebben we gerelateerd aan het optreden van financiële crisissituaties onder de jonggehuwden. De benedengrens van 300 gulden is aangehouden om zeker te zijn van een duidelijke verbetering van de materiële positie (ook in geval van een enkel geschenk). Bovendien bleek, dat de totaalwaarde van de kleinere geschenken in de meeste gevallen aanzienlijk beneden de 300 gulden lag, zodat dergelijke geschenken, gezien hun geringe effect als hulpmiddel, verder achterwege zijn gelaten.

Wat betreft het aantal geschenken in geld of goederen in de orde van 300 gulden of meer is de volgende driedeling aangebracht:

1. nooit een dergelijk geschenk ontvangen;

2. slechts éénmaal een dergelijk geschenk ontvangen;
3. tweemaal een dergelijk geschenk ontvangen;
4. meer dan tweemaal een dergelijk geschenk ontvangen.

De veronderstelling lijkt gewettigd, dat een toename van het aantal geschenken een verbetering van de materiële positie betekent en in meer of mindere mate in de hand werkt, dat een aantal materiële verlangens bevredigd kan worden, zodat de financiële crisisgevoeligheid vermindert. Een dergelijke veronderstelling wordt evenwel geenszins door de gevonden resultaten bevestigd ($\varkappa^2 = 0{,}72$).

Vervolgens kan dan natuurlijk weer onderzocht worden of het ontbreken van het veronderstelde significante verband verklaard kan worden door invoering van een derde variabele: het gezinsinkomen. Binnen de categorie van gezinsinkomens beneden de 1200 gulden per maand, inkomens waarbij zich de meeste financiële problemen voordoen, heeft het aantal ontvangen geschenken geen significante invloed op de financiële crisisgevoeligheid ($\varkappa^2 = 0{,}01$). Dit laatste geldt trouwens ook voor de categorie van de hogere gezinsinkomens ($\varkappa^2 = 0{,}01$).

Op basis van de gevonden resultaten kan evenmin geconcludeerd worden tot het bestaan van een verband tussen de hoogte van het gezinsinkomen en het aantal geschenken dat de jonggehuwden ontvangen ($\varkappa^2 = 0{,}01$).

Interessant leek het ons om in dit laatste geval eens na te gaan, in hoeverre er een samenhang bestond tussen de financiële positie van potentiële hulpverleners (m.n. ouders en schoonouders) en de financiële positie van de jonggehuwden. Op grond van de qualitatieve analyse van het onderzoeksmateriaal bestond de indruk, dat jonggehuwden, die er financieel slecht voorstonden, tevens degenen waren, die gezien de financiële positie van de ouders en/of schoonouders weinig geschenken van die kant konden verwachten.

In dit verband willen we hier toch vast kort op enkele resultaten van de qualitatieve analyse ingaan. De geschenken, die de jonggehuwden ontvangen, zijn, op een enkel huwelijkscadeau na, afkomstig van de ouders resp. schoonouders. Hierbij valt op, dat de financiële en gezinssituatie in de gezinnen van herkomst een belangrijke rol spelen. Zoals reeds verwacht was, komen de meeste geschenken van die ouders, die er financieel het beste voorstaan en/of weinig 'verplichtingen' tegenover andere kinderen hebben (ouderparen met slechts één of twee kinderen).

Het bovenstaande samenvattend blijkt, dat er geen verband bestaat tussen het aantal (grote) geschenken, dat jonggehuwden ontvangen en het optreden van financiële crisissituaties. Een dergelijk verband komt zelfs niet naar voren binnen de categorie van de laagste gezinsinkomens. Hier kan een incidentele verbetering van de materiële positie waarschijnlijk niet verhinderen, dat financiële problemen, gezien het relatief lage inkomen, voortdurend weer terugkeren. Ook binnen de categorie van de hogere gezinsinkomens blijkt niets van een significant verband tussen het aantal geschenken, dat jonggehuwden ontvangen en het optreden van financiële crisissituaties.

4.4.7. *Ervaring met het oplossen van financiële crisissituaties*

Als blijkt dat jonggehuwden niet over de middelen beschikken om een oplossing te vinden voor de financiële probleemsituaties, waarin zij tijdens de eerste huwelijksjaren verkeren, betekent dit, dat het financiële beleid bijgesteld moet worden. Elke financiële crisissituatie kan dan ook beschouwd worden als de aanvang van een proces, dat ingaat tegen een bestaande organisatie van normen en waarden van de gezinsleden. Een dergelijke benadering, waarbij naast de negatieve aspecten van een crisisproces, zoals het verloren gaan van bepaalde gezinsdoeleinden, posities en rollen, vooral de nadruk wordt gelegd op de reorganisatie van het gezinsleven, wordt met name door FARBER [99] gepropageerd. Eén vraag wordt hierbij niet aan de orde gesteld, n.l. de vraag of de gevolgen van een crisis voor het gezin als gunstig of ongunstig moeten worden beschouwd [100].

In dat verband valt te verwachten, dat een jong echtpaar, dat in een financiële crisissituatie terecht is gekomen en er vervolgens in geslaagd is een oplossing hiervoor te vinden, goed voorbereid zal zijn op nieuwe financiële problemen. Dit zal in veel mindere mate het geval zijn bij echtparen, die eveneens in een financiële crisissituatie verkeren, maar die er ten tijde van de vraaggesprekken nog steeds niet in geslaagd zijn hun financiële beleid en materiële verwachtingen afdoende te herorganiseren. We veronderstelden dan ook dat jonggehuwden, die er in geslaagd waren vroegere financiële crisissituaties afdoende tot een oplossing te brengen, in veel mindere mate tijdens de vraaggesprekken te kennen zouden geven in een financiële crisissituatie te verkeren, dan jonggehuwden, die nog steeds geen afdoende oplossing hadden gevonden voor financiële crisissituaties, die zich in de loop van hun huwelijk voordeden. Jonggehuwden, die in de eerste huwelijksjaren geen enkel blijk gaven van een financiële crisisproblematiek, zouden eveneens een relatief geringe crisisgevoeligheid moeten vertonen. Of een dergelijke veronderstelling door de feiten bevestigd zou worden, was echter nog de vraag.

Naar het optreden van financiële crisissituaties in de tijd voorafgaande aan de vraaggesprekken is op twee verschillende tijdstippen geïnformeerd: tijdens het eerste interview en, al naar gelang de situatie, tijdens het tweede of derde interview. Wanneer één dan wel beide echtgenoten in twee vraaggesprekken te kennen gaven, dat men reeds vanaf het begin van het huwelijk, dan wel vanaf een later tijdstip, met financiële problemen te maken had, die niet op te lossen waren met de bestaande gewoonten en praktijken, dan is een dergelijk echtpaar tot de categorie van jonggehuwden gerekend, *die tijdens de eerste huwelijksjaren regelmatig in een financiële crisissituatie verkeren.*

Die jonge echtparen, waarvan de man en/of de vrouw tijdens de vraaggesprekken te kennen gaven in financiële probleemsituaties te hebben verkeerd, die niet op te lossen waren met de toen bestaande gewoonten en praktijken, maar waarvan de man én de vrouw er tevens blijk van gaven deze problemen in de loop der tijd afdoende tot een oplossing te hebben gebracht, werden geacht *ervaring te hebben met de oplossing van financiële crisissituaties.*

Tenslotte was er dan nog een aantal jonggehuwden, waarvan de man en/of

de vrouw pas in de loop van de vraaggesprekken te kennen gaven in een financiële crisissituatie te verkeren. Deze echtparen werden, samen met de echtparen, die in het geheel geen crisissituatie meegemaakt hadden (en hebben), gerekend tot de categorie: *geen ervaring met financiële crisissituaties*.

Indien de uitspraken, die op twee verschillende tijdstippen genoteerd werden, onderlinge verschillen vertoonden, werd in een derde gesprek dieper ingegaan op de financiële situatie vóór de interview-fase. Dit met de bedoeling om tot een betrouwbaar oordeel te kunnen komen aangaande de ervaring met het tot een oplossing brengen van financiële crisissituaties.

Bij een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest onder 32 echtparen werd de ervaring met financiële crisissituaties in 6 gevallen verschillend gecodeerd. Deze uitkomst is zeker niet slecht, wanneer we de problemen bij het definiëren van het begrip financiële crisissituatie in aanmerking nemen.

Tabel 37 is dan het resultaat van een werkwijze waarbij de codering van de oorspronkelijke interviewers aangehouden is.

TABEL 37. Ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk, vergeleken t.a.v. het optreden van financiële crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken.

	ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk:			
optreden van financiële crisissituaties crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken	geen ervaring met financiële crisissituaties	wel ervaring met het optreden van financiële crisissituaties en met de oplossing ervan	wel ervaring met het optreden van financiële crisissituaties, maar *niet* met de oplossing ervan	Totaal
geen financiële crisissituatie	49	11	1	61
wel financiële crisissituatie	10	3	19	32
Totaal	59	14	20	93

$\chi^2 = 41{,}55$. sign. niveau = 0,001.

Tabel 37 vormt een afdoende illustratie en bevestiging van de veronderstelling, dat ervaringen met een onoplosbare financiële problematiek relatief vaak in een permanente financiële crisissituatie resulteren. In hoeverre deze samenhang blijft bestaan bij constant houden van het netto gezinsinkomen, is eveneens onderzocht (zie tabel 38/39).

TABEL 38. Partiële associatie ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk, optreden van financiële crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken; netto gezinsinkomens beneden de 1200 gulden per maand.

	ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk:			
optreden van financiële crisis-situaties ten tijde ten tijde van de vraaggesprekken:	geen ervaring met financiële crisissituaties	wel ervaring met het optreden van financiële crisissituaties en met de oplossing ervan	wel ervaring met het optreden van financiële crisissituaties, maar *niet* met de oplossing ervan	Totaal
geen financiële crisissituatie	9	2	0	11
wel financiële crisissituatie	4	2	11	17
Totaal	13	4	11	28

TABEL 39. Partiële associatie ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk, optreden van financiële crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken, netto gezinsinkomens van 1200 gulden of meer per maand.

	ervaring met financiële crisissituaties in het begin van het huwelijk:			
optreden van financiële crisis-crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken:	geen ervaring met financiële crisissituaties	wel ervaring met het optreden van financiële crisis-situaties en met de oplossing ervan	wel ervaring met het optreden van financiële crisis-situaties maar *niet* met de oplossing ervan	Totaal
geen financiële crisissituatie	40	8	1	49
wel financiële crisissituatie	6	1	9	16
Totaal	46	9	10	65

Aangezien zowel in tabel 38 als in tabel 39 twee van de verwachte celfrequenties minder dan 5 zijn en het in dit geval theoretisch zinloos is om categorieën te combineren, hebben we geen χ^2 berekend [101]. De celfrequenties vormen echter ook wat deze twee tabellen betreft een bevestiging van de veronderstelde samenhang tussen het optreden van financiële crisissituaties ten tijde van de vraaggesprekken en de opgedane ervaring met het tot een oplossing brengen van dergelijke crisissituaties.

4.4.8. *Bestedingsconflicten*

De meeste jonggehuwden krijgen tijdens de eerste huwelijksjaren te maken met financiële problemen. Deze kunnen tot een financiële crisissituatie uit-

groeien, wanneer bestaande rollen en normen als inadequaat gedefinieerd worden om dergelijke problemen het hoofd te bieden. Wanneer men zich ervan bewust wordt, dat bepaalde gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld een bestedingsconflict, abnormaal zijn, kan men verband gaan zien tussen financiële problemen en dergelijke gebeurtenissen. Onderlinge bestedingsmoeilijkheden kunnen zodoende voorwaarde worden voor de definitie van een financiële crisissituatie. De bestedingsconflicten zijn in een dergelijk geval niet alleen voorwaarde voor de definitie van een situatie als een crisis, maar maken daarna ook zelf deel uit van deze crisissituatie. Men gaat zich realiseren, dat er een einde moet komen aan de bestedingsconflicten, wil men erin slagen een oplossing te vinden voor de financiële problemen, waarin men verkeert.

Van de ondervraagde jonggehuwden gaf in 35% van de gevallen de man en/of de vrouw een bevestigend antwoord op de vraag: heeft men af en toe, dan wel regelmatig, onderling moeilijkheden over de wijze van besteding van het inkomen? Eenzelfde vraag werd bij het onderzoek 'Problemen onder jonggehuwden [102] door 41% van de mannen en 36% van de vrouwen bevestigend beantwoord.

Wanneer men financieel niet goed kan rondkomen, valt te verwachten, dat er eerder bestedingsconflicten zullen ontstaan; een verband, dat bevestigd wordt door de resultaten van het onderzoek 'Problemen onder jonggehuwden' [103]. Ondanks het feit, dat we een associatie konden verwachten tussen de hoogte van het gezinsinkomen en het optreden van bestedingsconflicten, en ondanks het reeds aangetoonde verband tussen de hoogte van het gezinsinkomen en het optreden van financiële crisissituaties, veronderstelden we (bij constant houden van het inkomen) toch ook een significante positieve samenhang tussen het optreden van bestedingsconflicten en het optreden van financiële crisissituaties.

Het verwachte significante positieve verband tussen het optreden van bestedingsconflicten en het optreden van financiële crisissituaties wordt inderdaad door de gevonden resultaten bevestigd (χ^2 = 9,19; eenz. sign. niveau = 0,0012). Een negatief verband tussen de financiële mogelijkheden (hoogte van het netto gezinsinkomen) en het optreden van bestedingsconflicten is eveneens significant (χ^2 = 3,76; eenz. sign. niveau = 0,03). Bij constant houden van het gezinsinkomen is de partiële associatie tussen het optreden van bestedingsconflicten en het optreden van financiële crisissituaties alleen significant in het geval van gezinsinkomens beneden de 1200 gulden per maand (χ^2 = 3,74; eenz. sign. niveau = 0,03). Dit is niet het geval voor de hogere inkomens (χ^2 = 0,58; eenz. sign. niveau = 0,25). In die laatste situatie is er financieel meer mogelijk, waardoor bestedingsconflicten minder hardnekkige vormen aannemen en door hun aanwezigheid niet zozeer een beletsel vormen voor het probleemloos functioneren van het financiële beleid.

4.4.9. *De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming*

Het onderzoek naar de machtsverhouding van man en vrouw binnen het huwelijk, dat door BLOOD en WOLFE [104] verricht is, vormde de basis en het uitgangspunt voor tal van latere studies. Via 909 vraaggesprekken met gehuwde

vrouwen uit Detroit en omgeving werd getracht inzicht te verkrijgen in de machtsverdeling bij een achttal besluitvormingsprocessen. De antwoordcategorieën, die hierbij onderscheiden werden, waren:

a. alleen de man beslist;
b. de beslissing wordt in sterkere mate door de man genomen;
c. de beslissing wordt door man en vrouw in even sterke mate genomen;
d. de beslissing wordt in sterkere mate door de vrouw genomen;
e. alleen de vrouw beslist.

Op grond van de resultaten, die via deze onderzoeksopzet verkregen werden, concludeerden BLOOD en WOLFE, dat de man, voor wat betreft de Amerikaanse samenleving, een dominante rol vervult binnen het huwelijk.

SAFILIOS-ROTHSCHILD [105] maakt bij bovengenoemde studie echter terecht de kanttekening, dat zo wel inzicht verkregen wordt in de wijze waarop de Amerikaanse vrouw het besluitvormingsproces ervaart, maar dat een dergelijke ervaring geenszins met de werkelijke machtsverhouding overeen behoeft te komen.

Een ander veel voorkomend probleem bij studies naar de machtsverhouding is het zonder onderscheid door elkaar gebruiken van begrippen als 'family power', 'family authority' en 'decision-making' [106].

BLOOD en WOLFE zijn wat dat betreft gedeeltelijk een uitzondering, doordat zij wel een duidelijk onderscheid aanbrengen in de termen 'macht' (power) en 'gezag' (authority). Onder 'macht' verstaan zij: 'the potential ability of one partner to influence the others behavior: it is manifest in the ability to make decisions affecting the life of the family'. 'Gezag' beschouwen zij daarentegen als de gelegaliseerde vorm van macht: 'power held by one partner because both partners feel it is proper for him to do so' [107].

BLOOD en WOLFE maken daarentegen weer de fout begrippen als macht en gezag te gebruiken, terwijl ze in feite slechts de machtsverdeling bij de besluitvorming kunnen bedoelen.

SPREY [108] stelt, dat de relatie tussen de begrippen macht en besluitvorming slechts hypothetisch is. Het toegeven van man of vrouw tijdens een besluitvormingsproces kan door tal van oorzaken gekenmerkt worden. Zo vermoedt SPREY, dat er vaak een bepaalde strategie achterzit, wanneer een partner toegeeft tijdens een besluitvormingsproces.

Ook SAFILIOS-ROTHSCHILD beschouwt 'family power' als een samenspel van meerdere factoren en onderscheidt drie verschillende manieren, waarop de machtsverhouding van man en vrouw binnen het huwelijk gemeten kan (en moet) worden: 'the outcome of decision-making; the patterns of tension and conflict management and the type of prevailing division of labor' [109]. De consequentie van een dergelijke visie is, dat de machtsverhouding niet alleen via gestructureerde items, betreffende de besluitvorming, gemeten kan worden, maar dat tevens een observatie-onderzoek of een onderzoek, waarbij gebruik gemaakt wordt van diepte-interviews, op zijn plaats is. In die laatste twee gevallen kan dan rekening worden gehouden met de beïnvloedingsmethoden, waarvan man en vrouw gebruik maken.

Resultaten van vroeger onderzoek naar de machtsverhouding bij de besluitvorming. BLOOD en WOLFE [110] geven twee verklarende theorieën over de machtsverhouding binnen het huwelijk:

a. *de theorie van de culturele invloed:* de gezinnen doen wat de cultuur hen gebiedt te doen. Vooral in een statische samenleving zal dit verschijnsel sterk aanwezig zijn.
b. *'resource-theorie':* de balans van de macht zal overhellen naar die partner die over de meeste 'resources' beschikt. Onder 'resources' wordt verstaan: '... anything that one partner may make available to the other, helping the latter satisfy his needs or attain his goals'[111].

De onder a. vermelde theorie van de culturele invloed doet verwachten, dat groepen, die sterk traditioneel gebonden zijn, de invloed van dergelijke traditionele waarden uit de cultuur zullen ondervinden. Een sterke dominantie van de man in de man-vrouw-verhouding werd in dit verband bijvoorbeeld door BLOOD en WOLFE verwacht bij katholieken, boeren, immigranten, oudere echtparen en ongeschoolden. Uiteindelijk konden ze echter geen significant verband aantonen tussen het behoren tot een van deze groeperingen en de dominante positie van de man[112]. Toen de theorie van de culturele invloed niet als verklaring kon dienen, werd de 'resource-theorie' ontworpen. De macht binnen het huwelijk zal in de meeste gevallen erkende macht, d.w.z. 'gezag' (authority) zijn. Op grond van een vergelijking van bepaalde resources, zoals beroep, opleiding, inkomen en sociale status, waarover beide huwelijkspartners kunnen beschikken en op grond van de plaats, die deze verschillende resources in de samenleving innemen, zou de machtsverhouding binnen het huwelijk bepaald kunnen worden[113]. Latere Europese onderzoekingen naar de balans van de macht binnen het huwelijk[114] noodzaakten tot een modificatie van de 'resource-theorie'. Voorwaarde voor een positief verband tussen de grootte van de 'resources' en de macht van de man binnen het huwelijk is een samenleving, waarin een grote flexibiliteit mogelijk is in de machtsverhouding tussen man en vrouw en waarin de gelijkheidsethiek een culturele waarde is. Wanneer niet aan deze voorwaarde is voldaan, blijken bepaalde resources, zoals het opleidingsniveau van de man, juist een meer egalitaire machtsverhouding in de hand te werken.

LUPRI [115] bevestigt bij een onderzoek in Duitsland de 'resource-theorie' en legt er uitgebreid de nadruk op, dat de absolute omvang van de 'resources' niet de machtsverhouding bepaalt, maar dat de vergelijking van de 'resources' van man en vrouw de invloedrijke factor is.

Via een laboratorium-observatiemethode berekende STRAUSS [116] de machtsverdeling binnen het huwelijk en komt tot de conclusie dat democratische echtparen gemakkelijk de leidersrol uitwisselen in crisissituaties in tegenstelling tot echtparen, die gekenmerkt worden door een autonome machtsstructuur.

TURK en BELL [117] hebben een item opgenomen, waarin de mening van beide echtgenoten gevraagd wordt over de machtsverhouding. Uit de antwoorden blijkt dat deze vraag lang niet altijd door beide partners eensluidend beantwoord wordt en dat de neiging bestaat zichzelf onder te waarderen.

Een aantal kritische kanttekeningen bij de 'resource-theorie' van BLOOD en WOLFE worden ook gemaakt door HEER[118]. Niet het verschil in werkelijke waarden van de 'resources' is naar zijn mening belangrijk, maar het verschil tussen de waarde van de 'resources' binnen het huwelijk en van 'resources', die de vrouw zou kunnen verwerven buiten haar huwelijk, bepaalt de uiteindelijke machtsverhouding (de theorie van de 'relatieve resources'). Deze theorie geeft een verklaring voor de verschillen in de machtsverhouding, die blijken op te treden in de verschillende huwelijksfasen. Voor de vrouw met kleine kinderen staan zeer weinig mogelijkheden open op de arbeidsmarkt. Wanneer de kinderen groter worden, gaat dat gepaard met een verbetering van haar professionele kansen, waardoor haar te verwachten 'resources' toenemen en het verschil in 'resources' met haar echtgenoot afneemt, zodat er een verschuiving in de machtsverhouding optreedt, die samenhangt met de huwelijksfase.

Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming. Onze interesse ging in eerste instantie uit naar de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming en de relatie tussen de wijze, waarop financiële beslissingen genomen worden en het optreden van financiële crisissituaties. Er moet dan ook met nadruk worden gesteld, dat we slechts de pretentie hebben uitspraken te doen over één aspect van de financiële machtsverhouding, te weten de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

Voor het operationaliseren van het begrip machtsverhouding bij de financiële besluitvorming was het noodzakelijk een aantal indicatoren te selecteren. De moeilijkheid was er achter te komen welke financiële beslissingen een zo werkelijkheidsgetrouw mogelijk beeld van de financiële besluitvorming gaven. De bedoeling was de financiële besluitvorming via diepte-interviews op het spoor te komen, waarbij in zoverre van structurering van de vraagstelling sprake was, dat bij alle respondenten geïnformeerd werd naar het verloop van een zevental besluitvormingsprocessen. Deze zeven belangrijke financiële beslissingen, waarmee alle jonggehuwden regelmatig te maken kregen, werden geacht een indicatie te geven voor de financiële besluitvorming.

Voor wat betreft de besluitvorming over de aanschaf van voeding, kleding en overige grote aankopen is een onderscheid aangebracht in:
- de manier waarop bepaald wordt, dat een aankoop gewenst is;
- de manier waarop beslist wordt over de financiële mogelijkheden om tot de desbetreffende aankoop over te gaan.

Dit onderscheid is aangebracht, omdat gemakkelijk verwarring kan ontstaan, wanneer zonder verdere specificatie gevraagd wordt naar de financiële besluitvorming op deze terreinen. De antwoorden op een te algemene vraagstelling kunnen eigenlijk niet vergeleken worden, omdat de mogelijkheid opengelaten wordt, dat de ene respondent verwijst naar de besluitvorming betreffende de gewenste aankopen (materieel aspect), terwijl de andere respondent alleen de financiële aspecten van de besluitvorming in zijn oordeel betrekt. Naast de besluitvorming over de voeding (2x), de kleding (2x) en de overige grote aankopen (met een benedengrens van 100 gulden, 2x), is als laatste indicator het regelen van de geldzaken opgenomen; een totaal derhalve van 7 indicatoren.

Een volgend probleem waar we mee te maken kregen, was de keuze van de respondent. BLOOD en WOLFE [119] concluderen uit voorgaande onderzoekingen, dat *hetgeen man en vrouw over het huwelijk zeggen, vrijwel overeenkomt.* Later onderzoek heeft daarentegen belangrijke verschillen aan het licht gebracht tussen de uitspraken, die man en vrouw doen over de machtsverhouding bij de besluitvorming [120]. De geaardheid van de respondent blijkt dan wel degelijk invloed uit te oefenen op de resultaten. Daarom hebben we zowel de man als de vrouw naar een oordeel over de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming gevraagd.

Ook het coderen van de diepte-interviews leverde de nodige problemen op. De scores op de zeven indicatoren werden voor elke waarnemingseenheid (= jong echtpaar) door de onderzoeker toegewezen, waarbij rekening werd gehouden met de frequentie van de genomen beslissingen. Een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest, waarbij verschillende codeurs hetzelfde materiaal, onafhankelijk van elkaar, codeerden, resulteerde in 95,5% van de gevallen in gelijke scores. Daar lagen de problemen dus niet zozeer, maar wel bij het berekenen van de totaalscore, waar de vraag naar voren kwam, of men alle indicatoren een gelijk gewicht diende toe te kennen. Omdat onze belangstelling vooral uitging naar de machtsverhoudingen bij de financiële besluitvorming op een aantal verschillende gebieden, hebben we afgezien van een factoranalyse en hebben we, om de totaalscore te berekenen, een gelijk gewicht toegekend aan alle zeven indicatoren. De onzekerheid over de juiste wegingscoëfficiënten bij de berekening van de totaalscore noodzaakt ons tot een voorzichtig hanteren van het begrip 'machtsverhouding bij de financiële besluitvorming'.

Zowel SAFILIOS-ROTHSCHILD [121] als OLSON [122] wijzen op de problemen, die een sterke structurering van de vraaggesprekken met zich meebrengt. In een dergelijk geval meet men alleen de visie van de respondent. Wanneer men gebruik maakt van de diepte-interviews en observatie-methoden, moet het mogelijk zijn wel een scheiding aan te brengen tussen de 'predicted power' (de macht die de respondent zegt te hebben) en de 'actual power' (de macht die de respondent in feite heeft) [123]. OLSON heeft de relatie tussen de 'predicted power' en de 'actual power' onderzocht door middel van experimentele observatie. Via een vragenlijst, die door beide echtgenoten afzonderlijk werd ingevuld, werden discussiepunten opgespoord, waarop verschil van mening bestond. Vervolgens werd er over die punten gediscussieerd, welke discussie door de onderzoeker geobserveerd werd, teneinde de 'actual power' te ontdekken. Na de discussie moesten de partners ieder afzonderlijk beschrijven welke rol zij dachten zelf in de discussie gespeeld te hebben en wie volgens hen de discussie gewonnen had. Op deze manier vond OLSON de 'predicted power'. Belangrijke resultaten, die uit OLSON'S onderzoek naar voren komen zijn:

1. er is geen overeenstemming tussen de 'actual' en de 'predicted' power en dit geldt voor beide partners even sterk;
2. wanneer er verschil is tussen de machtsmetingen, dan is de 'predicted power' van de man hoger dan zijn 'actual power'. Bij de vrouw is de 'predicted power' lager dan haar 'actual power'. De man schrijft zichzelf

meer macht toe, dan hij in feite heeft en voor de vrouw geldt het tegenovergestelde.

Ook wij hebben een onderscheid gemaakt tussen de begrippen 'feitelijke macht' (actual power) en 'veronderstelde macht' (predicted power). De qualitatieve gegevens, die de diepte-interviews opleverden, zijn, waar het de zeven belangrijke financiële beslissingen betreft, door verschillende codeurs gecodeerd, waarbij de toegekende scores de *'feitelijke machtsverhouding'* weergeven.

De interonderzoeker-betrouwbaarheidstest[124] resulteerde slechts in 4,5% van de gevallen in een verschillende score, zodat we met een gerust hart voor de betrouwbaarheid van de meting kunnen instaan. Over blijft dan nog het validiteitsprobleem. Om zoveel mogelijk de niet valide antwoorden te kunnen opsporen, is de financiële besluitvorming in de loop van meerdere vraaggesprekken aan de orde gesteld. In hoofdzaak waren we echter aangewezen op de 'face-validiteit', de validiteit die de indicatoren voor de onderzoeker hebben, nadat deze de redactie van de vraagstelling grondig heeft geïnspecteerd.

De 'veronderstelde' machtsverhouding is voor 61 jonge echtparen gemeten door gebruikmaking van dezelfde zeven indicatoren, die nu echter vergezeld gingen van gefixeerde antwoordcategorieën.

Teneinde de betrouwbaarheid van de antwoorden te kunnen checken zijn dezelfde items tijdens twee vraaggesprekken, met een tussenruimte van ongeveer een maand, aan de respondenten voorgelegd. Het oordeel van de man bleek in 11,5% van de gevallen veranderd te zijn; het oordeel van de vrouw in 10,6% van de gevallen. De onderlinge beïnvloeding, die kan optreden bij de beantwoording van de vragen, hebben we getracht zoveel mogelijk te ondervangen door de vrouw aan het begin van elk interview over de machtsverhouding te ondervragen en de man aan het eind. Hierbij werd ervoor gezorgd in de tussentijd tal van andere zaken aan de orde te stellen.

Welke zijn nu precies de zeven indicatoren, aan de hand waarvan de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming is gemeten? De volgende indicatoren zijn in de diepte-interviews ingepast:

1. wie bepaalt, dat er etenswaren gekocht moeten worden?
2. wie bepaalt of het financieel mogelijk is, dat de gewenste etenswaren ook in feite gekocht kunnen worden?
3. wie bepaalt, dat er kleding gekocht moet worden?
4. wie bepaalt of het financieel mogelijk is, dat de gewenste kleding ook in feite gekocht kan worden?
5. wie bepaalt, dat er overige grote aankopen verricht moeten worden?
6. wie bepaalt of het financieel mogelijk is, dat de gewenste overige grote aankopen ook in feite verricht kunnen worden?
7. wie regelt de geldzaken en wie is precies op de hoogte van de financiële stand van zaken?

Zowel voor de codering van de diepte-interviews, als bij de items met de gefixeerde antwoordmogelijkheden, zijn de volgende categorieën onderscheiden:

1. de man neemt meestal of altijd de beslissing;
2. de beslissing wordt door man en vrouw in gezamenlijk overleg genomen;
3. de beslissing wordt door man en vrouw even vaak, maar zonder gezamenlijk overleg, genomen;
4. de vrouw neemt meestal of altijd de beslissing.

Hypothesen. De theoretische en methodologische uitweiding was noodzakelijk om de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming, zoals die gevonden werd bij ons onderzoek onder 93 jonggehuwde echtparen, in een breder verband te kunnen plaatsen. Duidelijk werd, dat bij een onderzoek naar de machtsverhouding binnen het huwelijk beide echtgenoten bij de vraaggesprekken betrokken dienden te worden. Bovendien moet bij een dergelijk onderzoek rekening gehouden worden met de verschillende strategieën, die de partners gebruiken in geval van meningsgeschillen[125], zodat niet het survey de aangewezen methode is, maar eerder gedacht moet worden aan een observatie-onderzoek of een onderzoek waarbij gebruik gemaakt wordt van diepte-interviews[126]. Voor deze laatste vorm hebben we hier gekozen. De onderzoeker kan als observator tijdens een dergelijk interview waarnemen wie de belangrijkste plaats inneemt bij het tot stand komen van een bepaald besluit. Een nadeel van deze methode was, dat de gegevens moeilijk te quantificeren waren en dat de respondenten ervan op de hoogte waren, dat ze geobserveerd werden, waardoor ze mogelijk in hun gedrag geremd werden.

Wat de validiteit van de gegevens betreft, waren we voornamelijk aangewezen op ons oordeel over de 'face-validiteit'. De betrouwbaarheid van de gegevens is nagegaan via een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest en een stabiliteitstest[127].

Hoewel het in de eerste plaats onze bedoeling was een mogelijk verband tussen de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming en het optreden van financiële crisissituaties bij jonggehuwden op te sporen, is tevens aandacht besteed aan de toetsing van een aantal hypothesen, die in de hiervoor genoemde studies geformuleerd zijn.

Twee hypothesen zijn ontleend aan OLSON[128]:

1. Het aantal verschillen tussen de 'feitelijke' en de 'veronderstelde' machtsverhouding bij de financiële besluitvorming is significant groter, dan het aantal overeenkomsten. Dit geldt voor beide echtgenoten even sterk.
2. Wanneer er verschil is tussen de 'feitelijke' en de 'veronderstelde' machtsverhouding, dan is de door de man 'veronderstelde' machtsverhouding meer door de man gedomineerd dan de 'feitelijke' machtsverhouding. Voor wat de vrouw betreft is het tegenovergestelde het geval.

Op grond van de theorie van de 'relative resources' werden de volgende hypothesen geformuleerd:

3. Bij de hogere inkomens, die alléén gebaseerd zijn op het salaris van de man, zal de financiële besluitvorming sterker door de man gedomineerd worden dan bij de lagere inkomens. Ditzelfde zal zich voordoen bij de hogere inkomens, die gebaseerd zijn op een salaris, dat door man en vrouw samen verdiend wordt.

4. Wanneer het opleidingsniveau van de man hoger ligt dan dat van de vrouw, zal de financiële besluitvorming sterker door de man gedomineerd worden, dan wanneer het opleidingsniveau gelijk ligt, of wanneer het opleidingsniveau van de vrouw hoger ligt dan dat van de man[129].

Uitgaande van de kritiek van HEER[130], dat niet het verschil in werkelijke waarden van de 'resources' belangrijk is, maar de waarde van de 'resources' in de ogen van de desbetreffende echtgenoten, werd hypothese 5 geformuleerd:

5. Voor de gehuwde vrouw met kinderen staan weinig mogelijkheden op de arbeidsmarkt open, in tegenstelling tot voor de gehuwde vrouw zonder kinderen. Deze laatste kan derhalve veel meer 'resources' verwachten dan de eerste, als gevolg waarvan de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming in mindere mate door haar man gedomineerd zal worden, dan voor de gehuwde vrouw met kinderen het geval is.

Tot slot dan nog de voor de onderhavige studie zeer relevante conclusie van STRAUSS[131]: dat echtparen die gekenmerkt worden door een democratische besluitvorming, de leidersrol gemakkelijker uitwisselen in crisissituaties dan echtparen die gekenmerkt worden door een autoritaire machtsstructuur. Hiervan uitgaande is de volgende hypothese geformuleerd:

6. Echtparen, waarbij de financiële besluitvorming democratisch verloopt, zijn beter in staat een oplossing te vinden voor financiële problemen, dan echtparen wier financiële besluitvorming door één van de partners gedomineerd wordt, dan wel wisselend autonoom verloopt. Dit omdat bij een democratische besluitvorming de meest competente partner de leidersrol kan gaan vervullen.

Resultaten van de toetsing

Hypothese 1: De feitelijke machtsverhouding bij de financiële besluitvorming (de 'actual power') is gemeten aan de hand van de scores, die op grond van de diepte-interviews werden toegekend. De veronderstelde machtsverhouding (de 'predicted power') is gemeten via de antwoorden op de zeven vragen met gefixeerde antwoordcategorieën.

De nulhypothese werd aldus geformuleerd: het aantal malen dat de 'feitelijke' en de 'veronderstelde' machtsverhouding overeenkomen, ligt niet significant lager, dan het aantal malen, dat er verschil optreedt tussen de twee metingen.

In 88,5% van de gevallen kwam de feitelijke machtsverhouding overeen met de door de man veronderstelde machtsverhouding (z-score = 15,91; $p < 0{,}0001$: het aantal overeenkomsten ligt zelfs significant hoger, dan het aantal verschillen) en in 89,5% van de gevallen met de door de vrouw veronderstelde machtsverhouding (z-score = 16,32; $p < 0{,}0001$: het aantal overeenkomsten ligt eveneens significant hoger, dan het aantal verschillen).

Derhalve een falsifiëring van hypothese 1, waarin juist

het tegenovergestelde werd beweerd, n.l. het voorkomen van een significant groter aantal verschillen, dan overeenkomsten tussen de 'feitelijke' en de 'veronderstelde' macht.

Hypothese 2: Voor wat betreft de verschillen tussen de 'feitelijke' machtsverhouding en de door de man 'veronderstelde' machtsverhouding werd de volgende nulhypothese geformuleerd: wanneer de feitelijke- en de door de man veronderstelde machtsverhouding van elkaar verschillen, ligt het aantal malen, dat hij zichzelf meer macht toekent dan feitelijk het geval is, niet significant hoger dan het aantal malen, dat hij dit niet doet.

Uit de resultaten blijkt, dat de man zich slechts in 32,7% van de gevallen meer macht toekent, dan in werkelijkheid het geval is (z-score = 2,42; $p < 0{,}008$: de man heeft zelfs significant vaker de neiging zijn macht te onderschatten).

Voor wat betreft de verschillen tussen de feitelijke en de door de vrouw veronderstelde machtsverhouding werd als nulhypothese geformuleerd: dat het aantal malen, dat zij zichzelf minder macht toekent, niet significant lager ligt dan het aantal malen, dat zij dit niet doet.

In 51,1% van deze gevallen kent zij zichzelf minder macht toe dan zij in feite heeft (z-score = 0,135; niet significant vaker een onder- dan wel overschatting van de eigen macht).

Hypothese 2, waarin verondersteld werd, dat de man de neiging zou hebben zijn macht te overschatten, in tegenstelling tot de vrouw, moet op grond van de resultaten verworpen worden.

Hypothese 3: Er is een onderscheid gemaakt tussen de netto inkomens (na aftrek van de huur of hypotheeklasten) van 1200 gulden of meer per maand, die alleen gebaseerd zijn op het salaris van de man en de overige netto inkomens (na aftrek van de huur of hypotheeklasten).

Als nulhypothese werd geformuleerd: dat de financiële besluitvorming bij gezinnen met een enkel op het salaris van de man gebaseerd netto inkomen van 1200 gulden of meer per maand, niet verschilt van de financiële besluitvorming bij de overige gezinnen (een netto inkomen beneden de 1200 gulden per maand; dan wel een netto inkomen van 1200 gulden of meer per maand, op basis van verdiensten van man en vrouw samen).

Wanneer de gezinsinkomens vergeleken worden ten aanzien van de machtsverhouding op de zeven verschillende terreinen van de financiële besluitvorming, vinden we samengevat onderstaande resultaten:

machtsverhouding bij de financiële besluitvorming op de volgende terreinen:	netto gezinsinkomens per maand, gedifferentieerd naar de hoogte van het inkomen en het aandeel van de vrouw daarin ($Y \geqslant 1200$ *enkel salaris man;* resp. $Y < 1200$ of $Y \geqslant 1200$ als salaris man én vrouw samen):	
	$\varkappa^2$	eenz. sign. niveau
ideeën voor wat betreft de voeding	0,01	0,47
de hoeveelheid geld die aan de voeding besteed kan worden	0,26	0,35
ideeën voor wat betreft de kleding	0,01	0,47
de hoeveelheid geld die aan de kleding besteed kan worden	0,25	0,35
ideeën voor wat betreft de overige grote aankopen	0,79	0,25
de hoeveelheid geld die aan de overige grote aankopen besteed kan worden	1,14	0,15
de regeling van de geldzaken	0,50	0,25

De nulhypothese, dat er geen verband bestaat tussen het inkomen (gedifferentieerd naar de hoogte en het aandeel van de vrouw) en de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming, kan voor geen van de verschillende besluitvormingsprocessen verworpen worden tengunste van hypothese 3. In hypothese 3 werd namelijk een positief significant verband verondersteld tussen de hogere inkomens, waarvoor uitsluitend de man verantwoordelijk is en een door de man gedomineerde financiële besluitvorming.

Hypothese 4: Wat betreft de indeling naar opleidingsniveau hebben we gebruik gemaakt van de onderwijsmatrix 1970. Als nulhypothese geldt weer het ontbreken van elke vorm van een significant verband tussen verschillen in opleidingsniveau en de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

Via dezelfde werkwijze, die bij hypothese 3 is toegepast, ontdekten we in dit geval wel financiële besluitvormingsprocessen, waarvoor de nulhypothese verworpen moest worden ten gunste van hypothese 4: dat er een positieve significante samenhang bestaat tussen het voorkomen van een door de man gedomineerde financiële besluitvorming en het feit, dat hij een betere opleiding heeft genoten dan zijn vrouw. Het betreft hier de beslissing over de hoeveelheid geld, die aan kleding besteed kan worden $\varkappa^2 = 2.79$; p (eenz.) $< 0,05$) en het regelen van de geldzaken ($\varkappa^2 = 3,92$; p (eenz.) $< 0,025$).

Hypothese 5: De nulhypothese: dat er geen significant verband bestaat tussen de aanwezigheid van kinderen en de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming werd op dezelfde manier getoetst als de hypothesen 3 en 4. In dit geval kon de nulhypothese voor geen enkel besluitvormingsproces verworpen worden ten gunste van hypothese 5: dat de financiële besluitvorming bij echtparen zonder kinderen in mindere mate door de man gedomineerd wordt dan bij de echtparen met kinderen.

Hypohese 6: Als nulhypothese werd geformuleerd, dat er geen significant verband bestaat tussen de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming en het optreden van financiële crisissituaties.

TABEL 40. De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming vergeleken ten aanzien van het optreden van financiële crisissituaties.

	machtsverhouding bij de financiële besluitvorming:		
optreden van financiële crisissituaties:	democratische machtsverhouding	gedomineerde en wisselend autonome machtsverhouding	Totaal
geen crisissituatie	24	37	61
wel crisissituatie	8	24	32
Totaal	32	61	93

$\chi^2 = 1{,}91$ eenz. sign. niveau = 0,10.

Op grond van de gevonden χ^2 kunnen we ook hier niet tot het in hypothese 6 veronderstelde significante verband tussen de machtsverhouding en het optreden van financiële crisissituaties besluiten. Wanneer we het gezinsinkomen constant houden, wordt het niet significante verband nader gespecificeerd: bij inkomens beneden de 1200 gulden per maand is de χ^2 aanzienlijk groter ($\chi^2 = 2{,}40$; eenz. sign. niveau = 0,10), dan bij de hogere inkomens ($\chi^2 = 0{,}09$; eenz. sign. niveau = 0,40). Geen van beide partiële associaties is echter significant.

Samenvatting van de resultaten. Wanneer bovenstaande resultaten nu kort samengevat worden, dan blijkt, dat de feitelijke machtsverhouding bij de financiële besluitvorming weinig verschilt van de door de man en de vrouw veronderstelde machtsverhouding. Als er wel verschillen optreden blijkt, dat de man significant vaker de neiging heeft zijn macht te onderschatten, terwijl de vrouw haar macht ongeveer evenvaak overschat als onderschat. De hypothesen, die afgeleid zijn van de theorie van de 'relative resources', konden slechts op enkele terreinen van de financiële besluitvorming geverifieerd worden, met name waar het de regeling van de geldzaken betrof.

Hoewel de veronderstelde verbanden slechts zelden significant zijn, wordt de

richting van het veronderstelde verband, voor wat de verschillende financiële beslissingen betreft (op één uitzondering na) door de resultaten bevestigd. De uitzondering betreft de door HEER[132] geformuleerde hypothese: dat de financiële besluitvorming bij echtparen zonder kinderen in mindere mate door de man gedomineerd zal worden dan bij echtparen met kinderen. Ook deze hypothese wordt bij toetsing gefalsifieerd, maar bovendien blijkt, dat de richting van het veronderstelde verband lang niet voor alle besluitvormingsprocessen door de resultaten bevestigd wordt.

Het veronderstelde verband tussen de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming en het optreden van financiële crisissituaties blijkt evenmin significant te zijn, hoewel tabel 40 wel de indicatie geeft, dat financiële crisissituaties relatief veel minder vaak optreden bij een democratische besluitvorming dan bij een andere machtsverhouding.

4.4.10. *Het opleidingsniveau*

In tal van studies is de invloed van de opleiding op het menselijk handelen onderzocht en onderkend. Veel aspecten van individueel- en gezinsbestaan zijn nauw verbonden met het opleidingsniveau. Dat geldt met name voor het inkomen, de beroepskeuze, geografische mobiliteit, consumptiepatronen en vrijetijdsbesteding.

Op grond van deze gedragsbeïnvloeding is het opleidingsniveau gewoonlijk één van de karakteristieke eigenschappen, die de socioloog bij zijn onderzoek in beschouwing neemt. Gezien de inhoud en doelstelling van de meeste onderwijsvormen betekent een hoger opleidingsniveau niet alleen meer kennis en een betere opname en evaluatie van nieuwe informatie, maar ook een meer openstaan voor een gebruik maken van nieuwe alternatieven[133].

MICHAEL[134] vindt een direct verband tussen opleiding en consumptief gedrag, onafhankelijk van de relatie tussen opleiding en inkomen. Naarmate de man een betere opleiding genoten heeft, slaagt men erin een, gezien de mogelijkheden, meer efficiënt consumptiepatroon te ontwerpen.

Een verband tussen opleiding en het optreden van financiële crisissituaties werd bij onze onderzoekpopulatie verondersteld. Via een betere opleiding zou men meer mogelijke oplossingen kunnen bedenken en minder snel in paniek raken.

Allereerst bleek het opleidingsniveau van de man significant gerelateerd ($\varkappa^2 = 7{,}20$; sign. niveau 0,05) aan het gezinsinkomen, terwijl dit laatste weer significant gerelateerd was aan het optreden van financiële crisissituaties ($\varkappa^2 = 15{,}21$; sign. niveau 0,001). De opleiding van de man, noch die van de vrouw, noch het gecombineerde opleidingsniveau van man en vrouw samen, bleken echter significant gerelateerd aan het optreden van financiële crisissituaties. Bij constant houden van het inkomen, is er alleen binnen de laagste inkomenscategorie sprake van een significant verband, zowel waar het gaat om de opleiding van de man, als waar het gaat om het gecombineerde opleidingsniveau. Voor een mogelijk significant verband tussen opleiding van de vrouw en het optreden van financiële crisissituaties binnen de laagste inkomenscategorie, is op grond van de celfrequenties geen $\varkappa^2$ berekend. De

enkele vrouwen met een hogere opleiding binnen deze categorie behoorden echter niet tot de echtparen, die in een crisissituatie verkeerden. Binnen de andere inkomenscategorieën kwam het significantie-niveau dat correspondeerde met de gevonden $\varkappa^2$-waarden niet beneden de 0,50, zodat de nulhypothese betreffende het ontbreken van een verband niet verworpen kon worden.

Uit dit voorbeeld blijkt weer eens, dat er niet voldoende reden is om bij het ontbreken van een marginaal verband tussen twee variabelen met de analyse te stoppen. Alleen wanneer de partiëlen allemaal gelijk zijn aan 0, kan gezegd worden, dat er geen verband bestaat tussen de oorspronkelijke variabelen.

Als mogelijke verklaring voor de hier gevonden resultaten kunnen we met behulp van de qualitatieve analyse aanvoeren, dat in geval van een laag inkomen de geringe financiële mogelijkheden eerder optimaal benut kunnen worden, wanneer men openstaat voor nieuwe alternatieven. Dit laatste dan als kenmerk van een betere opleiding. In geval van ruime financiële mogelijkheden zijn vaak meerdere financiële alternatieven mogelijk, waardoor de opleiding een minder belangrijke rol speelt bij de definitie van de situatie.

Samenvatting van de statistische resultaten:

opleiding	het optreden van een financiële crisissituatie: $\varkappa^2$	significantie niveau
opleiding van de man	2,24	0,50
opleiding van de vrouw	1,62	0,50
opleiding van man en vrouw gecombineerd	0,02	0,99
opleiding van de man bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	0,53	0,50
opleiding van de vrouw bij netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	0,01	0,95
opleiding van man en vrouw gecombineerd bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	5,03	0,05
opleiding van man en vrouw gecombineerd bij netto gezinsinkomen van 1200 gulden of meer per maand	1,16	0,30

4.4.11. *Communicatie over het financiële beleid*

Dat communicatie een belangrijke voorwaarde is voor de huwelijksaanpassing, komt uit tal van Amerikaanse en Europese onderzoekingen[135] naar voren. Dit effect van communicatie op de huwelijksaanpassing zal de lezer duidelijker worden, wanneer hij kennis neemt van de, naar onze mening, zeer relevante wijze, waarop MEAD het begrip 'zinvolle communicatie' formuleert: 'Wanneer een gebaar van actor A. een bedoeling heeft, die in actor B. wordt opgeroepen en via diens reactie ook in A. weer wordt opgeroepen, waardoor A. zich niet alleen tot B., maar ook tot zichzelf in de rol en de houding van B. moet richten, kunnen we spreken van zinvolle (symbolische) interactie of communicatie[136]'. Zinvolle communicatie houdt in, dat de attituden van mensen met wie men omgaat, geïnternaliseerd worden, waardoor een min of meer aangepast, stabiel en voorspelbaar handelen mogelijk wordt[137].

Binnen het kader van de hier ondernomen studie werd verondersteld, dat de mate van communicatie over de verschillende soorten van aankopen als een hulpmiddel kon gelden. Hoe beter beide echtgenoten via communicatie-processen op de hoogte zijn en blijven van elkaars materiële en financiële verwachtingen, des te gemakkelijker zal het zijn een goed georganiseerd en geïntegreerd financieel beleid tot stand te brengen.

De communicatie over het financiële beleid werd gemeten tijdens de diepte-interviews naar de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming. Vier indicatoren werden voor dit doel onderscheiden: de mate van communicatie over de ideeën voor wat betreft de aanschaf van voeding (1), kleding (2), grote aankopen (3) en de communicatie bij het regelen van de geldzaken (4). Wanneer communicatie plaats vond tijdens elk van deze vier onderscheiden besluitvormingsprocessen, werd de score 4 (= 4 x 1) toegekend. Voor het achterwege blijven van communicatie bij een bepaalde beslissing werd de score 0 toegekend, zodat een totale afwezigheid van communicatie in de score $4 \times 0 = 0$, resulteerde.

Met het oog op de validiteit van het meetinstrument is nagegaan in hoeverre de scores verschilden van de scores op een criteriumvariabele. Als criteriumvariabele werd gekozen voor de communicatie, zoals die gemeten wordt bij gebruikmaking van de verkorte communicatieschaal van KOOY[138]. GOODMAN en KRUSKAL'S[139] coëfficiënt gamma leverde een waarde op van 0,35, welke uitkomst op een positief verband tussen de scores op de twee meetinstrumenten duidde.

De betrouwbaarheid kon voor 61 jonggehuwde paren via een stabiliteitstest onderzocht worden, waarbij bleek dat de resultaten van de diverse metingen elkaar weinig ontliepen (in slechts 5,3% van de gevallen verschilden de scores onderling van elkaar).

In hoeverre is er nu inderdaad sprake van een significant verband tussen de mate van communicatie over het financiële beleid en het optreden van financiële crisissituaties? Bij analyse van de gevonden resultaten verschijnt een $\varkappa^2$ van 4,26 (sign. niveau = 0,05), op grond waarvan we kunnen concluderen tot het bestaan van een significant verband tussen de mate van communicatie over het financieel beleid en het optreden van financiële crisissituaties. Bij constant houden van het inkomen blijkt tenslotte, dat dit verband veel sterker is bij de lagere inkomens ($\varkappa^2 = 2{,}71$; sign. niveau = 0,10) dan bij de hogere inkomens ($\varkappa^2 = 0{,}39$; sign. niveau = 0,70).

4.4.12. *Gemeenschappelijke interessen*

Wanneer de interessen van de huwelijkspartners niet al te sterk uiteenlopen, is dat een factor, die de huwelijksaanpassing duidelijk in de hand werkt[140]. Beide echtgenoten hebben voortdurend te maken met de verwachtingen en de verlangens van de ander; de ander is voortdurend op de achtergrond aanwezig bij bijna alle dagelijkse handelingen. Dit geldt in versterkte mate voor jonggehuwden, voor wie het een eerste noodzaak is om twee min of meer verschillende verwachtingspatronen aan elkaar aan te passen, zodat een gemeenschappelijk reactiepatroon ontstaat[141]. Teneinde een stabiel en voorspelbaar

reactiepatroon te kunnen ontwerpen, dienen de attituden van de ander zoveel mogelijk geïnternaliseerd te worden. Het zijn de zinvolle interacties waaronder bovenal de taal, die deze internalisatie mogelijk maken.

Wat betreft de financiële problematiek van de jonggehuwden werd verondersteld, dat de mate, waarin de individuele definities van elkaar verschilden, bepalend zou zijn voor de ernst van de financiële problematiek. Hoe meer de individuele definities uiteenlopen, des te moeilijker zal het zijn om een gemeenschappelijk financieel reactiepatroon tot stand te brengen. Op grond van deze veronderstelling hebben we de mate, waarin de interessen van man en vrouw gelijk gericht zijn als één van de hulpmiddelen bij het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid beschouwd.

Aan de hand van vier indicatoren werd de mate van gemeenschappelijke interesse gemeten: wie bepaalt dat er etenswaren gekocht moeten worden (1); wie bepaalt dat er kleding gekocht moet worden (2); wie bepaalt dat er overige grote aankopen verricht moeten worden (3); wie regelt de geldzaken en is precies op de hoogte van de financiële stand van zaken (4).

Alleen wanneer er een beslissing in gezamenlijk overleg genomen werd, hetgeen betekende, dat beide echtgenoten bij vrijwel alle aankopen of regelingen ongeveer even sterk betrokken waren, werd geconcludeerd tot het bestaan van een gelijk gerichte interesse aangaande de desbetreffende beslissing.

De mate van gemeenschappelijke interesse werd geacht maximaal te zijn, wanneer jonggehuwden op elk van de vier onderscheiden indicatoren in de categorie 'beiden gezamenlijk' ingedeeld waren. We hebben hier gebruik gemaakt van dezelfde codering als bij de feitelijke machtsverhouding betreffende de financiële besluitvorming. Alleen zijn de categorieën 'beiden autonoom', 'man dominant' en 'vrouw dominant' hier samengevoegd tot één categorie *'interesse niet gelijk gericht'* en wordt de categorie 'beiden gezamenlijk' hier aangeduid als *'gelijkgerichte interesse'*. De lezer, die geïnteresseerd is in de toegepaste checks op de betrouwbaarheid, kan derhalve verwezen worden naar het hoofdstuk over de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming.

De validiteit van het meetinstrument is onderzocht door na te gaan hoe de scores op het meetinstrument samengingen met de scores op een criteriumvariabele, te weten: harmonie van de huwelijkspartners gemeten via de verkorte harmonieschaal van KOOY[142]. GOODMAN en KRUSKAL's[143] coëfficiënt gamma blijkt de waarde 0,38 aan te nemen. Een dergelijke uitkomst wijst op een positief verband tussen 'gemeenschappelijke interesse in het uitgavenbeleid' en 'harmonie (de criteriumvariabele).

Hoe is het nu gesteld met de verwachte samenhang tussen de mate van gemeenschappelijke interesse en het optreden van financiële crisissituaties? De veronderstelde significante samenhang blijkt in het geheel niet te bestaan ($\varkappa^2 = 0{,}04$; sign. niveau = 0,90). Hetzelfde geldt voor de partiële associaties bij constant houden van het gezinsinkomen.

4.4.13. *Financieel aanpassingsvermogen*

In tal van onderzoekingen naar het ontstaan van gezinscrises wordt meer systematisch, los van toevallige factoren, gezocht naar de basis van de gezins-

kracht of -zwakte. ELIOT[144] noemt in dat verband als voornaamste aspect de gezinssolidariteit, een aspect, dat door meer onderzoekers als zeer belangrijk wordt beschouwd. Meestal wordt dan echter gesproken van gezinsintegratie in plaats van gezinssolidariteit[145].

Een goed geïntegreerd gezin wordt vooral gekenmerkt door[146]:
- bewustzijn en aanvaarding door ieder lid van zijn en andermans rollen;
- gezinswelzijn, dat prevaleert boven individueel welzijn;
- gezinsleden vinden bevrediging binnen het gezin.

De vraag rijst echter of deze eigenschappen het gezin zonder meer onkwetsbaar maken voor spanningen. Zij zeggen nog niet veel over hoe het gezin nu in feite op bepaalde spanningen reageert en welke oplossingen worden gehanteerd om crises te weerstaan. ANGELL[147] voegt dan ook aan de dimensie van stabiliteit een andere toe, nl. die van het aanpassingsvermogen van het gezin. Naast het bewustzijn van gemeenschappelijke belangen en economische interdependentie, blijkt uit ANGELL'S studie, dat vooral het gezinsaanpassingsvermogen bepaalt, of een gezin kwetsbaar is. LOCKE[148] en KARLSSON[149] beschouwen het toegeven bij meningsverschillen, het snel bijleggen van ruzies en een weinig dominerende houding als belangrijke indicatoren voor het gezinsaanpassingsvermogen.

In het kader van de financiële problematiek van het jonge gezin hebben we hier het begrip 'financieel aanpassingsvermogen' ingevoerd. Een begrip, waarvan we de belangrijkste dimensies aan de hand van twee indicatoren hebben gemeend te kunnen operationaliseren. Deze indicatoren hebben betrekking op het oplossen van meningsverschillen over het uitgavenbeleid en het rekening houden met hetgeen men zich, gezien het inkomen, kan veroorloven. De opzet was, dat de respondenten een oordeel zouden geven over het aanpassingsvermogen van hun huwelijkspartner. De antwoorden van beide partners werden voor elk item gecombineerd en in twee antwoordcategorieën opgedeeld:

1. beiden een goede aanpassing;
2. één van beiden/beiden een minder goede aanpassing.

Aanvankelijk was ook nog een derde indicator opgenomen, maar op grond van de geringe face-validiteit is besloten deze niet bij de uiteindelijke analyse te betrekken.

Na het invullen van de vragenlijst werd de andere partner om commentaar gevraagd op de beoordeling. Aangezien men, op een enkele uitzondering na (4,5%), met het oordeel van zijn of haar partner kon instemmen, betekent dit, dat bij een herhaling van de meting de resultaten elkaar weinig ontlopen. Ware deze tweede meting onafhankelijk van de eerste uitgevoerd, dan zou volledig zijn voldaan aan de eisen die gesteld moeten worden aan een betrouwbaarheidscontrole van een meetinstrument. Aangezien de resultaten van de metingen slechts zo weinig verschillen, menen we ook hier echter vrij zeker te kunnen zijn van de betrouwbaarheid van het gehanteerde meetinstrument.

Wanneer we nu onze aandacht verleggen naar de gevonden resultaten, dan blijkt, dat de snelheid waarmee meningsverschillen over het uitgavenbeleid

worden opgelost, niet gerelateerd is aan het optreden van financiële crisissituaties ($\varkappa^2 = 0{,}02$; sign. niveau = 0,90).

Anders is het gesteld met het verband tussen het rekening houden met hetgeen men zich, gezien het inkomen, kan veroorloven en het optreden van financiële crisissituaties. Voor wat betreft de laagste gezinsinkomens is er sprake van een (negatief) significant verband tussen de mate waarin men rekening houdt met hetgeen men zich, gezien het inkomen, kan veroorloven en het terecht komen in een financiële crisissituatie ($\varkappa^2 = 3{,}25$; eenz. sign. niveau $= 0{,}05$).

De dimensie van het financiële aanpassingsvermogen, die betrekking heeft op de aanpassing aan de verlangens van de echtgenoot of echtgenote, blijkt derhalve niet gerelateerd aan de financiële kwetsbaarheid van het jonggehuwde paar. Dit in tegenstelling tot de dimensie van het financiële aanpassingsvermogen, die betrekking heeft op de aanpassing aan de financiële mogelijkheden, waarover men de beschikking heeft.

4.4.14. *Gezinsintegratie*

Bij bestudering van de literatuur over de verschillende aspecten van de gezinscrises, blijkt dat er een sterke begripsverwarring bestaat. Naast de reeds hiervoor aangeduide begrippen gezinssolidariteit en gezinsorganisatie wordt in veel onderzoekingen het begrip gezinsintegratie gehanteerd. Al deze drie begrippen verwijzen echter inhoudelijk naar een bewuste meningsovereenstemming tussen de huwelijkspartners. Het gezinsleven staat centraal en individuele meningen zijn ondergeschikt aan het gezinswelzijn en gemeenschappelijke doelstellingen. Aangezien in de meeste (recente) studies met het begrip gezinsintegratie gewerkt wordt, hebben we in deze studie ook de voorkeur aan dat begrip gegeven.

Kooy [150] heeft voor het meten van de meningsovereenstemming en de kennis van elkanders mening binnen de Nederlandse huwelijken een aantal items geselecteerd. Deze hadden betrekking op bepaalde aspecten van de echtelijke verhouding zoals affectie, sexualiteit, verhouding tot de buitenwereld en vrijetijdsbesteding. Elk item was tweeledig; de respondent werd een eigen oordeel gevraagd en bovendien werd een oordeel over de huwelijkspartner verlangd. Daarnaast werd elk item zowel aan de man als aan de vrouw voorgelegd. Uit het eerste deel van de vraag kon worden afgeleid of de partners hetzij wel, hetzij niet dezelfde mening hadden. Uit de antwoorden op het tweede deel van de vraag liet zich afleiden, in hoeverre de huwelijkspartners elkanders mening over een bepaald onderwerp kenden; in hoeverre er dus door hen over het onderwerp gecommuniceerd moest zijn.

Naast de oorspronkelijke harmonie- en communicatieschaal, die gebaseerd waren op 19 items, heeft Kooy bovendien via schaalreductie een kleine harmonie- en communicatieschaal ontworpen. Items waarvan de scores relatief zwak correlleerden met de schaalscores kregen geen plaats toegekend in de kleine schaal. De aldus ontworpen kleine communicatie- en harmonieschaal, die gebaseerd zijn op vier items, werden door ons als meetinstrument gebruikt om inzicht te krijgen in de bewuste (= communicatie) menings-

overeenstemming (= harmonie). In de bijlage wordt uitvoerig ingegaan op deze twee meetinstrumenten, hetgeen ons niet verhindert, de vier items ook hier vast weer te geven:

1. Zoudt u een paar dagen per jaar er helemaal alleen op uit willen trekken, vakantie dus zonder uw vrouw/man en kinderen?
   (Antwoordalternatieven: ja, zeer graag; ja graag; neen, niet graag.)
2. Ieder echtpaar gaat wel eens uit, naar kennissen of vrienden, of naar de bioscoop, naar een toneelstuk e.d. Wat zoudt u het liefst willen?
   (Antwoordalternatieven: meer uitgaan dan nu; minder dan nu; het zo houden.)
3. Ieder mens heeft er wel eens behoefte aan te merken, dat hij/zij gewaardeerd wordt door anderen. Zoudt u eens willen aankruisen, hoe u op dat punt uw relatie met uw vrouw/man ziet?
   (Antwoordalternatieven: ik zou wel willen dat zij/hij mij meer waardering liet blijken; mijn vrouw/man laat mij voldoende waardering blijken.)
4. Soms heb je, ook in het huwelijk, het gevoel, dat je te ver van iemand afstaat, dat je niet voldoende contact hebt. Wilt u eens aankruisen wat uw gevoel op dit punt is?
   (Antwoordalternatieven: ik zou eigenlijk wel meer écht contact met mijn vrouw/man willen hebben; ik heb het gevoel dat ik voldoende contact met mijn vrouw/man heb.)

De harmonieschaal komt op zeer eenvoudige wijze tot stand. Er wordt een 0 toegekend, wanneer de partners op een vraag hetzelfde antwoord hebben gegeven, terwijl een 1 wordt toegekend wanneer hun antwoorden blijken te verschillen. Omdat het om vier vragen gaat, worden de schaaluitersten 4 x 0 = 0 en 4 x 1 = 4. Een behaalde totaalscore 0 duidt dus op een meningsovereenstemming op alle punten; een totaalscore van 4 op meningsverschil op alle punten. Evenals KOOY doet, hebben we ook in de onderhavige studie alle vragen even zwaar laten meewegen bij de meting van de meningsovereenstemming (harmonie). Dit is gedaan omdat de relatieve indicatieve zwaarte van ieder der vragen slechts zeer moeizaam zou kunnen worden vastgesteld.

De communicatieschaal is op een wat minder simpele wijze ontworpen, dan de vorige schaal. Wanneer voor het kennen van de mening van de partner door een respondent een + wordt toegekend, voor het door hem uitdrukkelijk gestelde niet weten ervan een 0 en voor het door hem onjuist beoordelen ervan een —, dan kunnen de volgende combinatiemogelijkheden zich voordoen[151]:

man	vrouw	puntentoekenning (KOOY)
+	+	1
+	0	2
0	+	
+	—	3
0	0	
—	+	
—	0	4
0	—	
—	—	5

In geval van een ++ is er een wederzijds weten van de mening van de ander; in geval van een — — een wederzijds niet weten van de mening van de ander. Aan deze beide grensmogelijkheden worden de getalswaarden 1 en 5 toegekend. De tussenliggende mogelijkheden worden teruggebracht tot 3 categorieën (2, 3 en 4). Omdat het ook hier om (dezelfde) 4 vragen gaat, zij het dan dat nu een oordeel over de partner gevraagd wordt, zijn de schaaluitersten nu 4 x 1 = 4 en 4 x 5 = 20).

De aldus geconstrueerde harmonie- en communicatieschaal konden naar onze mening in een gecombineerde vorm een indicatie geven van een zeer belangrijk aspect van de gezinsintegratie, namelijk de mate van bewuste meningsovereenstemming. Hiertoe werd een tweedeling aangebracht in:

1. volledige meningsovereenstemming (harmonie score = 0) en maximale communicatie (communicatiescore = 4) tussen de huwelijkspartners: *sterke mate van gezinsintegratie;*
2. het niet samengaan van een volledige meningsovereenstemming en een maximale communicatie tussen de huwelijkspartners: *minder sterke mate van gezinsintegratie.*

Gezinsintegratie wordt, zoals we gezien hebben, door tal van onderzoekers[152] als een voorname factor beschouwd bij het oplossen van probleemsituaties. Ook waar het de specifieke financiële problematiek van jonggehuwden betreft, vinden we inderdaad een significante samenhang tussen gezinsintegratie en het optreden van financiële crisissituaties ($\chi^2 = 3{,}44$; eenz. sign. niveau = 0,05). Wanneer het gezinsinkomen constant gehouden wordt, blijkt dat deze significante samenhang blijft bestaan voor de laagste inkomens ($\chi^2 = 2{,}71$; eenz. sign. niveau = 0,05). Dit is niet het geval bij de hogere inkomens ($\chi^2 = 1{,}70$; eenz. sign. niveau = 0,10).

Op grond van deze resultaten kan de gezinsintegratie tot de middelen gerekend worden, die het gezin behulpzaam kunnen zijn bij het weerstaan van spanningen en die kunnen verhinderen, dat bepaalde gebeurtenissen als crisisveroorzakend gedefinieerd worden.

4.4.15. *Aard van de gezinsrelatie*

HANSEN[153] beschouwt de aard van de gezinsrelaties als basis van de (on)kwetsbaarheid van een gezin voor spanning. Crisisgevoeligheid hangt samen met de mogelijkheden het gedrag van groepsleden zodanig te beïnvloeden, dat zelfs ten tijde van spanning de leden samenblijven en elkaars rolverwachtingen blijven beantwoorden. HANSEN onderscheidt twee soorten van invloed, waarop dit samenblijven van de groepsleden en de beïnvloedbaarheid van elkaars gedrag gebaseerd kan zijn:

- invloed, die de leden op elkaar uitoefenen als personen;
- invloed, die de leden op elkaar uitoefenen vanuit de positie, die zij innemen binnen de groepsstructuur.

Persoonlijke relaties ontwikkelen zich vooral om de behoeften en wensen van het individu en de waargenomen behoeften van de ander te bevredigen. Positionele relaties ontwikkelen zich voornamelijk om de gemeenschappelijke problemen op te lossen, waarbij de oplossing vooral gebaseerd is op een

bepaalde groepsstructuur en taakverdeling en op een bepaald autoriteitspatroon.

Op grond van deze indeling ontwikkelt HANSEN vier gezinstypen:

1. Gezinnen met sterke persoonlijke en sterke positionele relaties: ten tijde van spanning kunnen de leden effectief tot conformiteit worden gebracht, doordat zowel de persoonlijke als de positionele invloed op het gedrag toeneemt.
2. Gezinnen met sterke persoonlijke en zwakke positionele relaties: weinig kracht om ernstige spanningen te weerstaan, doordat de relaties direct en alleen zijn afgestemd op de wederzijdse satisfactie van de leden. Bij toename van de spanning kan de positionele invloed toenemen of de persoonlijke invloed afnemen, zodat type 1 of type 4 ontstaat.
3. Gezinnen met zwakke persoonlijke en sterke positionele relaties: grote mate van inflexibiliteit en het overheersen van het dwangelement in de relatie, waardoor zich veel conflictstof kan ophopen, die zich bij spanning plotseling kan ontladen.
4. Gezinnen met zwakke persoonlijke en zwakke positionele relaties: onstabiel en bijzonder kwetsbaar voor spanning.

Uit deze vier typen komt naar voren, dat HANSEN van mening is, dat het ontbreken van een bepaald soort relatie gecompenseerd kan worden door een ander soort relatie (typen 2 en 3), waardoor het gezin toch relatief weinig crisisgevoelig blijft. Daarnaast blijkt uit deze typologie, dat naast individuele motivatie ook evenwichtshandhavende mechanismen een rol spelen bij het vinden van een oplossing voor probleemsituaties.

Deze theoretische concepten 'persoonlijke relatie' en 'positionele relatie' hebben we getracht te operationaliseren tot variabelen. Persoonlijke relaties ontwikkelen zich volgens HANSEN vooral om de behoeften en wensen van het individu en de waargenomen behoeften van de ander te bevredigen. Het waarnemen van de behoeften van de ander kon gemeten worden aan de hand van de communicatie, die plaatsvindt bij de financiële besluitvorming. Het rekening houden met de behoeften van de ander werd naar onze mening aangegeven door de mate waarin bestedingsconflicten voorkwamen. Wanneer bij tenminste 3 van de 4 onderscheiden besluitvormingsprocessen meestal of altijd communicatie plaatsvond, terwijl er bovendien geen bestedingsconflicten aanwezig waren, werd dit geacht een indicatie te zijn voor een *sterke persoonlijke relatie*.

Een echtpaar, dat daarentegen gekenmerkt werd door een geringe mate van communicatie en/of door bestedingsconflicten, werd ingedeeld in de categorie echtparen met een *zwakke persoonlijke relatie*.

Vervolgens de positionele relatie, welke volgens HANSEN vooral gebaseerd is op een bepaald autoriteitspatroon en op een bepaalde taakverdeling. De machtsverhouding bij de 7, in een vorige paragraaf onderscheiden besluitvormingsprocessen, werd geacht een indicatie te geven voor deze invloed, die de echtgenoten op elkaar uitoefenen vanuit de positie, die ze innemen in de groepsstructuur. Wanneer meer dan de helft van de onderscheiden besluitvormingsprocessen door één partner gedomineerd werd, ongeacht het feit of

het nu de man dan wel de vrouw was, waren we van oordeel, dat een *sterke positionele relatie* bestond. Wanneer het merendeel van de beslissingen echter door beide partners genomen werd (in gezamenlijk overleg of wisselend autonoom) dan was dat het kenmerk van een *zwakke positionele relatie.*

In tabel 41 kan worden nagegaan of de consequenties, die HANSEN aan zijn vier logische gezinstypen verbindt, ook in de praktijk blijken op te gaan.

TABEL 41. De aard van de gezinsrelatie vergeleken t.a.v. het optreden van financiële crisissituaties.

optreden van financiële crisissituaties	aard van de gezinsrelaties:				
	zwak pers. zwak pos.	zwak pers. sterk pos.	sterk pers. zwak pos.	sterk pers. sterk pos.	Totaal
wel crisissituatie	9	14	6	3	32
geen crisissituatie	11	16	24	10	61
Totaal	20	30	30	13	93

Uit tabel 41 blijkt, dat een *sterke positionele* invloed geen extra mogelijkheden biedt om te verhinderen, dat financiële problemen tot het ontstaan van een crisissituatie leiden. Dit in tegenstelling tot een *sterke persoonlijke* relatie, welke vooral gericht is op het bevredigen van de behoeften en wensen van het individu en de waargenomen behoeften van de ander. Een verklaring hiervoor kan zijn dat jonggehuwden weinig of geen ervaring hebben met het oplossen van financiële problemen in gezinsverband, zodat het bestaan van een sterke positionele relatie in de eerste huwelijksfase eerder traditioneel bepaald is, dan dat deze zich reeds ontwikkeld kan hebben uit ervaring met het op effectieve wijze tot een oplossing brengen van de financiële gezinsproblematiek. Omdat een dergelijke sterke positionele relatie meestal niet gebaseerd is op de (financiële) realiteit, zal deze weinig weerstand kunnen bieden aan eventuele spanningen op financieel gebied. De conflictstof, die zich heeft opgehoopt als gevolg van het dwangmatige karakter van een sterk positionele relatie, vormt hierbij een extra probleem. Sterke persoonlijke relaties zullen daarentegen wel van het begin van het huwelijk af aan de crisisvatbaarheid beperken, omdat de partners, ook wanneer zich financiële problemen voordoen, voortdurend aan elkanders rolverwachtingen blijven beantwoorden.

De kracht van de persoonlijke relatie blijkt significant gerelateerd aan het optreden van financiële crisissituaties ($\chi^2 = 7{,}04$; sign. niveau $= 0{,}01$). Deze relatie wordt nader gespecificeerd bij constant houden van het gezinsinkomen, in die zin, dat alleen onder moeilijke financiële omstandigheden de relatie in significante vorm blijft bestaan.

4.5. Samenvatting van de significante statistische resultaten

1. De factoren, die financiële problemen kunnen veroorzaken en die geassocieerd zijn met het gebeuren dat tot een crisis in het gezin kan leiden;
2. de betekenis, die vanuit het gezin of de leden daarvan aan de gebeurtenis of situatie wordt gegeven (de definitie van de situatie);
3. de middelen, die het gezin tot zijn beschikking heeft, om bepaalde situaties het hoofd te bieden.

Binnen elk van deze drie categorieën zijn op grond van practische studies op het terrein van de gezinscrisis variabelen geselecteerd, waarvan geverifieerd kon worden, dat ze een duidelijke samenhang vertoonden met de crisisgevoeligheid van een gezin.

Daarnaast hebben we, uitgaande van verschillende theorieën over het ontstaan van gezinscrises, hypothesen afgeleid en deze binnen het kader van de financiële problematiek van jonggehuwden aan toetsing onderworpen. In dit laatste geval valt te denken aan het concept 'definitie van de situatie' en aan de 4 gezinstypen die Hansen [154] onderscheidt.

Al deze geselecteerde variabelen zijn gerelateerd aan het al dan niet verkeren in een financiële crisissituatie. De variabelen, die een significante samenhang vertonen met het optreden van financiële crisissituaties onder jonggehuwden en waarvan niet kan worden aangetoond, dat een dergelijk verband slechts schijnbaar (spurious) is, zijn in onderstaande samenvatting opgenomen. Dit geldt ook voor de variabelen, die oorspronkelijk geen significante samenhang vertonen met het optreden van financiële crisissituaties, maar die bij invoering van een derde variabele wel degelijk significant geassocieerd blijken met het optreden van financiële crisissituaties binnen één of meer categorieën van deze derde variabele.

	optreden van financiële crisissituaties:	
factoren, die moeilijkheden kunnen veroorzaken bij het tot stand brengen van een financieel beleid:	χ^2	significantie-niveau
netto gezinsinkomen per maand, na aftrek van de huur of hypotheeklasten	15,21	0,001
spaar- en koopgedrag voor het huwelijk	8,79	0,02
gebruik maken van afbetaling of lening (afgezien van een hypotheek)	11,77	0,001
huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind	9,53	0,01
definitie van de financiële situatie:		
financiële mogelijkheden van de man gedurende de laatste 2 jaar voor het huwelijk	10,97	0,001
financiële achteruitgang tijdens het huwelijk	4,08	0,05
beroep van de man (alleen voor wat betreft de lagere employé's en de arbeiders)	3,90	0,05

hulpmiddelen:		
gezinsgrootte	6,56	0,02
huwelijksleeftijd van de man	9,43	0,005 (eenz.)
spaargedrag tijdens het huwelijk	21,06	0,001
betaalde werkkring van de gehuwde vrouw	5,15	0,05
ervaring tijdens het huwelijk met het tot een oplossing brengen van financiële crisissituaties	41,55	0,001
bestedingsconflicten	9,19	0,01
communicatie over het financiële beleid	4,26	0,01
rekening houden met de financiële mogelijkheden (indicator voor het financiële aanpassingsvermogen)	1,05	n.s.
rekening houden met de financiële mogelijkheden, bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	3,25	0,05 (eenz.)
kracht van de persoonlijke relatie	7,04	0,01
opleiding van de man	2,24	n.s.
opleiding van de man, bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	5,04	0,05
opleiding van de man en van de vrouw gecombineerd	0,02	n.s.
opleiding van de man en van de vrouw gecombineerd, bij netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand	5,03	0,05

4.6. Op basis van statistische gegevens geconstrueerde typologie van financiële probleemsituaties

In het voorgaande komen de beperkingen naar voren van een weinig systematisch onderzoek naar de verschillende factoren, die in verband staan met de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden. Het wordt moeilijk via een dergelijke werkwijze de basis van gezinskracht of -zwakte op te sporen, aangezien men daartoe in feite sterk afstand moet nemen van toevallige factoren. In een aantal gevallen hebben we daarom enkele indicatoren gecombineerd tot een schaal. Dit met de bedoeling om na te gaan of ook meer algemene eigenschappen jonggehuwden relatief onkwetsbaar maken voor financiële spanningen[155].

Door het samenvoegen van enkele factoren, die significant gerelateerd zijn aan het optreden van financiële crisissituaties, moest het mogelijk zijn een typologie te ontwerpen van financiële probleemsituaties, die in verschillende mate op financiële crisissituaties uitlopen. De volgende factoren zijn hiertoe geselecteerd:

1. het netto gezinsinkomen per maand (als indicatie voor de moeilijkheden, die een jong echtpaar kan ondervinden);
2. de financiële mogelijkheden van de man gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk (als een belangrijk aspect van de definitie van de financiële situatie);
3. de kracht van de persoonlijke relatie (een belangrijk hulpmiddel).

Wanneer de 93 echtparen in de drie onderscheiden inkomenscategorieën worden ondergebracht, vervolgens worden opgesplitst naar de kracht van de persoonlijke relatie en tenslotte, binnen de zes resulterende categorieën, wor-

den onderscheiden naar de financiële mogelijkheden van de man, komen we tot tabel 42.

TABEL 42. Het optreden van financiële crisissituaties onder jonggehuwden, die ingedeeld zijn naar netto gezinsinkomen, kracht van de persoonlijke relatie en financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk.

		kracht van de persoonlijke relatie:			
		zwak.		sterk.	
		fin. mogelijkh. man:		fin. mogelijkh. man:	
		veel gewend	weinig gewend	veel gewend	weinig gewend
inkomen:					
< 1200	wel crisis	6	8	1	2
	geen crisis	1	3	0	7
	Totaal	7	11	1	9
1200–1500	wel crisis	4	2	3	3
	geen crisis	2	7	5	12
	Totaal	6	9	8	15
> 1500	wel crisis	1	1	1	0
	geen crisis	2	12	2	8
	Totaal	3	13	3	8

Uit tabel 42 wordt duidelijk welke samenhang bestaat tussen deze typologie van 'financiële probleemsituaties' en het optreden van financiële crisissituaties.

Hoewel het aantal jonggehuwden in enkele cellen slechts gering is, willen we toch niet nalaten een paar conclusies te trekken:

1. Het optreden van financiële crisissituaties kan niet uitsluitend verklaard worden uit met de financiële situatie geassocieerde variabelen (zoals de hoogte van het inkomen; tabel 42), geconfronteerd met de hulpmiddelen, die het gezin ter beschikking staan (zoals de kracht van de persoonlijke relatie). Het echtpaar definieert wat het als probleem beschouwt mede op grond van de waarden, verwachtingen en behoeften van de afzonderlijke partners (financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk).
2. Financiële crisissituaties komen relatief vaak voor bij jonggehuwden, die gekenmerkt worden door:
   a. de laagste gezinsinkomens én een zwakke persoonlijke relatie;
   b. de laagste gezinsinkomens, een sterke persoonlijke relatie maar dan wel een beperking van de financiële mogelijkheden van de man tijdens het huwelijk;
   c. een gemiddeld gezinsinkomen, maar dan wel een zwakke persoonlijke relatie en eveneens een beperking van de financiële mogelijkheden van de man tijdens het huwelijk.

We zien hier, dat relatief vaak een financiële crisissituatie optreedt bij de laagste gezinsinkomens. Een uitzondering vormen dan echter die gezinnen, waar een sterke persoonlijke relatie aanwezig is én waar de financiële mogelijkheden van de man tijdens het huwelijk niet beperkt zijn geworden. Bovendien zien we bij de gemiddelde gezinsinkomens relatief vaak een financiële crisissituatie, wanneer een zwakke persoonlijke relatie aanwezig is, mits de man zich dan bovendien tijdens het huwelijk financiële beperkingen heeft moeten opleggen.

In hoofdstuk 6 worden de verschillende 'financiële probleemsituaties' die we op grond van de statistische gegevens onderscheiden hebben, aan de hand van enkele voorbeelden beschreven. Bovendien wordt daar een vergelijking getrokken met de resultaten, die een typologie, welke gebaseerd is op de analyse van de 93 case-studies, opleverde.

5. RESULTATEN VAN DE CASE-STUDIES

5.1. INLEIDING

Ieder mens definieert zijn wereld op zijn eigen wijze. Als de socioloog dergelijke definities en het resulterende gedrag exact wil verklaren, dient hij door te dringen binnen deze subjectieve wereld van definities, ervaringen en reacties. Hiertoe biedt de case-study methode de mogelijkheid, aangezien het daarbij gaat om een zeer diepgaand en flexibel onderzoek van een (klein) aantal waarnemingseenheden.

De case-study analyse is erop gericht het sociale handelen van mensen te analyseren en te begrijpen, zonder het methodisch tot zinledigheid te reduceren. Centraal staat steeds de bestudering van met betekenis en interpretaties geladen interacties van mensen. Wanneer men zich hierbij niet laat verleiden tot de illusie, dat begrippen en theoretische proposities, die resulteren uit een op inductie gebaseerde methoden, een natuurgetrouwe afbeelding van de werkelijkheid zijn, kunnen de resultaten van dergelijke inductieve methoden (i.c. de case-study methode) een zeer belangrijke functie vervullen bij het beschrijven van de sociale werkelijkheid en haar zinsstructuren. Op die manier blijft de sociaal-wetenschappelijke typenconstructie direct betrokken op de alledaagse typificaties van de leefwereld van de respondent.

Bij het begrijpen en begrijpelijk maken van de sociale werkelijkheid kan men er nooit aan ontkomen, dat dit geschiedt door middel van analytisch-deductieve typen en modellen. Inductieve methoden, die erop gericht zijn het sociale handelen van mensen te analyseren en te verklaren, zonder het daarbij sterk tot zinledigheid te reduceren, kunnen echter steeds een belangrijke rol spelen bij het begrijpelijk maken van de sociale werkelijkheid.

5.2. HET ANALYSEREN VAN DE CASE-STUDIES

Na het doorlezen van de verslagen en het afluisteren van de tapes, was het geheel nog dermate onoverzichtelijk, dat we, de werkwijze van BOULDING[156] en KOOS[157] volgend, voor elk echtpaar een korte samenvatting hebben gemaakt van al die gegevens, die mogelijk van invloed zouden kunnen zijn op de financiële crisisgevoeligheid. Begonnen werd met de factoren, die financiële moeilijkheden kunnen veroorzaken en die geassocieerd zijn met het tot stand brengen van een financieel beleid door de jonggehuwden: netto gezinsinkomen (1); gedwongen huwelijk, zwangerschap en geboortenplanning (2); spaargedrag voor het huwelijk (3); gebruik maken van afbetaling en/of persoonlijke lening (4).

Vervolgens werden enkele aspecten van de definitie van de financiële situatie in aanmerking genomen; financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk (5); en veranderingen in de inkomenssituatie in het verloop van het huwelijk (6).

En tenslotte werden een aantal hulpmiddelen, waarover de jonggehuwden konden beschikken, in het oog gevat: de integratie en het aanpassingsvermogen (7); de ervaring tijdens het huwelijk met het oplossen van financiële probleemsituaties (8); de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming (9); spaargedrag tijdens het huwelijk (10); en betaalde werkkring van de vrouw in samenhang met de gezinsgrootte (11).

Deze elf aspecten werden in eerste instantie in verband gebracht met het optreden van financiële crisissituaties. Financiële crisissituatie in die zin, dat één of beide partners van mening waren, dat men in een financiële probleemsituatie verkeerde, die niet op te lossen was met de bestaande gewoonten en praktijken [158].

Alvorens verder op de case-study analyse in te gaan, zal begonnen worden met het bespreken van enkele cruciale begrippen.

Integratie:

In tal van studies [159] wordt gezinsintegratie als één van de belangrijkste hulpmiddelen beschouwd. Een voornaam aspect van gezinsintegratie is het niveau van de gezinsorganisatie. Hiervan uitgaande, waren we, na een intensieve bestudering van het onderzoeksmateriaal, van oordeel, dat een goed geïntegreerd gezin in ieder geval gekenmerkt diende te worden door:

- het bewustzijn van een sterke gemeenschappelijke interesse,
- bereidheid om vrijwillig het gezinswelzijn te laten prevaleren boven individueel welzijn;
- een zekere mate van bevrediging, die beide echtgenoten binnen het gezin vinden.

De jonggehuwden werden vervolgens onderscheiden naar de mate van integratie in:

- jonggehuwden met een goede integratie;
- jonggehuwden met een matige integratie;
- jonggehuwden met een slechte integratie.

De nadruk komt derhalve te liggen op de stabiliteit en op de bevrediging en zekerheid, die beide echtgenoten daaraan ontlenen. Bij de analyse van de case-studies kwam naar voren, dat dergelijke eigenschappen de jonggehuwden niet zonder meer onkwetsbaar maakten voor spanningen. Vandaar dat in navolging van ANGELL[160] een ander begrip aan de dimensie van de stabiliteit is toegevoegd: het aanpassingsvermogen van het echtpaar.

Aanpassingsvermogen:

Volgens ANGELL bepaalt vooral het aanpassingsvermogen of een echtpaar kwetsbaar is. Dezelfde componenten, die ANGELL op grond van zijn gegevens onderscheidt als indicatie voor een slecht aanpassingsvermogen, konden ook, waar het ging om de financiële problematiek van jonggehuwden, steeds weer onderscheiden worden:

- een materialistische levensvisie van één of beide echtgenoten, waarbij men grote betekenis toekent aan een levensstandaard, die niet te verwezenlijken

is met de financiële middelen, waarover men beschikt;
- een sterke positionele relatie, waarbij de oplossing van probleemsituaties in belangrijke mate gebonden is aan een vaststaand autoriteitspatroon en een vaste taakverdeling;
- onverantwoordelijk gedrag van één of beide echtgenoten en geen rekening houden met de (financiële) mogelijkheden, waarover men de beschikking heeft.

Voor wat betreft de mate van het aanpassingsvermogen, werden de volgende drie categorieën onderscheiden:
- een goed aanpassingsvermogen;
- een matig aanpassingsvermogen;
- een slecht aanpassingsvermogen.

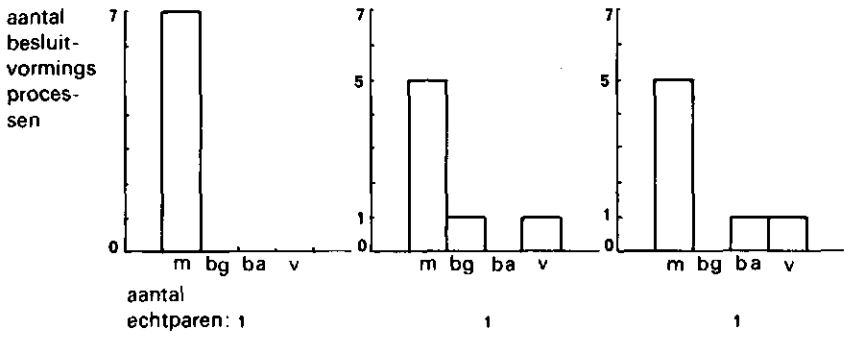
Wanneer de jonggehuwden naar *integratieniveau* en *aanpassingsvermogen* onderscheiden worden, zijn er theoretisch negen combinaties denkbaar:

I jonggehuwden met een goede integratie en een goed aanpassingsvermogen;
II jonggehuwden met een goede integratie en een matig aanpassingsvermogen;
III jonggehuwden met een goede integratie en een slecht aanpassingsvermogen;
IV jonggehuwden met een matige integratie en een goed aanpassingsvermogen;
V jonggehuwden met een matige integratie en een matig aanpassingsvermogen;
VI jonggehuwden met een matige integratie en een slecht aanpassingsvermogen;
VII jonggehuwden met een slechte integratie en een goed aanpassingsvermogen;
VIII jonggehuwden met een slechte integratie en een matig aanpassingsvermogen;
IX jonggehuwden met een slechte integratie en een slecht aanpassingsvermogen.

Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming. Bij de statistische verwerking van de gegevens hebben we, voor wat betreft de machtsverhouding, een vierdeling aangebracht. Tijdens de analyse van de case-studies kwamen we echter tot een meer gedetailleerde indeling, die via onderstaande grafische voorstelling verduidelijkt kan worden.

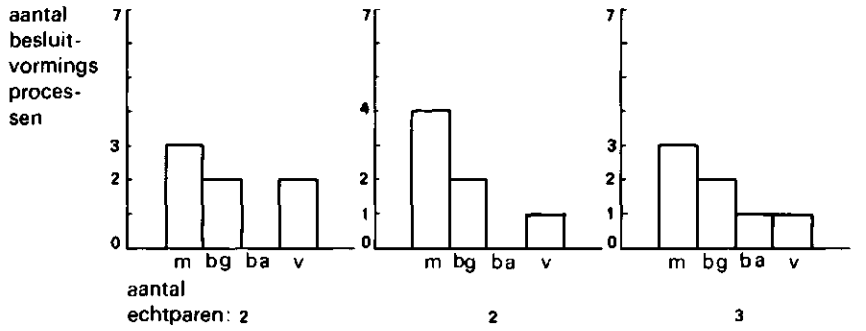
Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming:

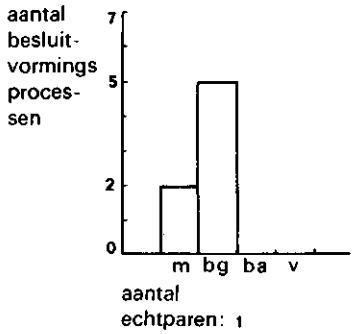
sterk door de man gedomineerd: aantal 3

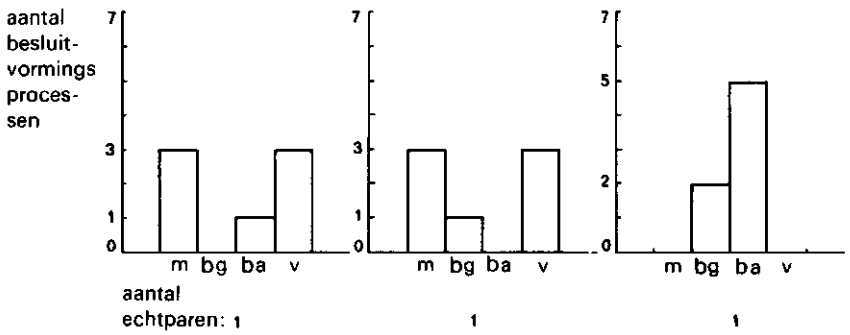
M = man beslist meestal/altijd
BG = beiden beslissen na gezamenlijk overleg
BA = beiden beslissen even vaak, maar afwisselend; zonder gezamenlijk overleg
V = vrouw beslist meestal/altijd

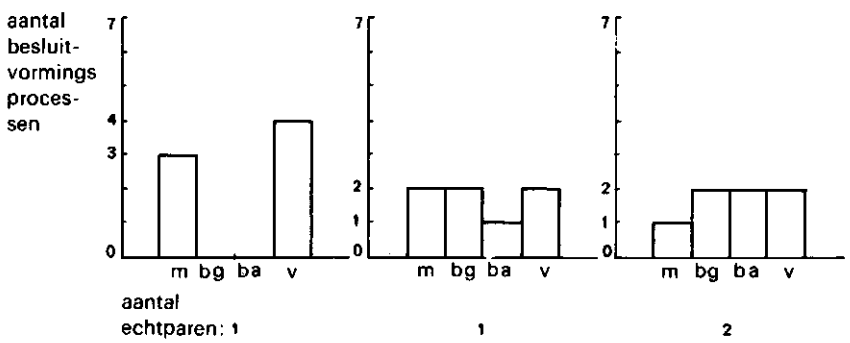
door de man matig gedomineerd: aantal 8

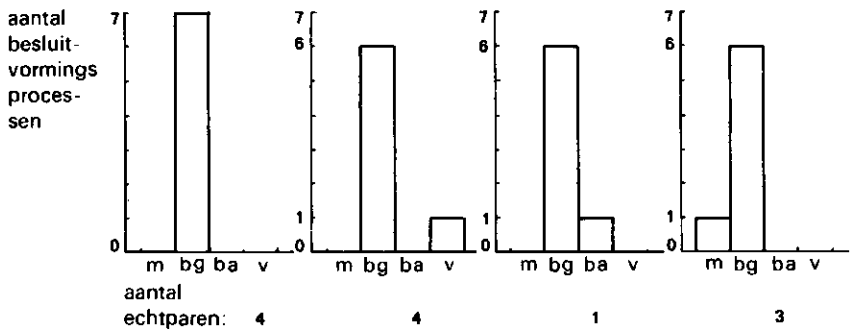

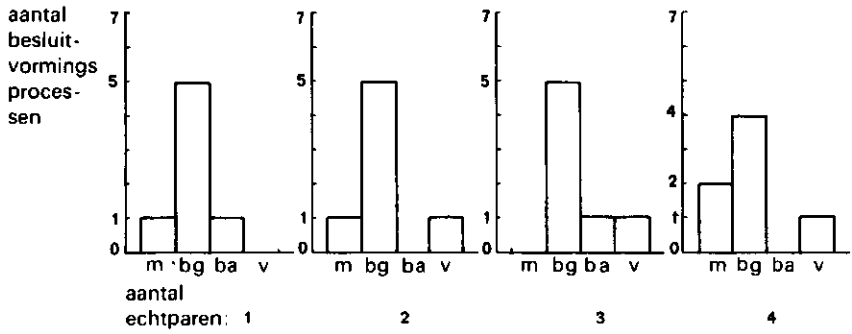
wisselend autonoom: aantal 7

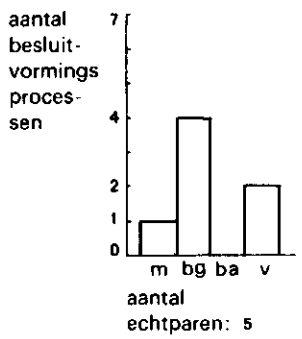

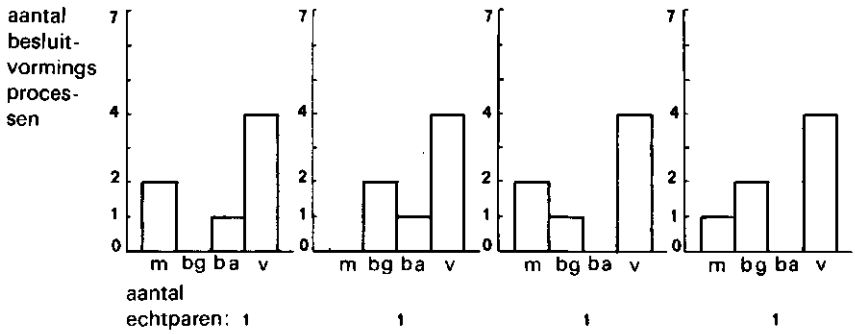
democratisch: aantal 27

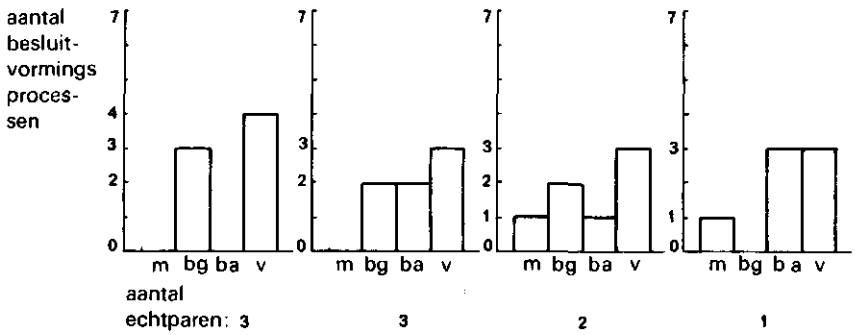

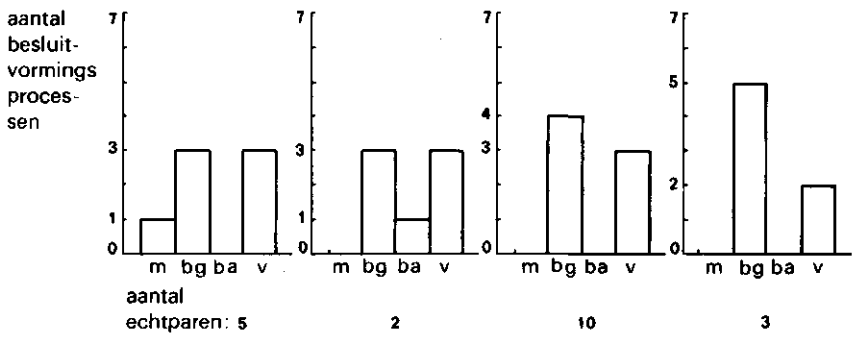

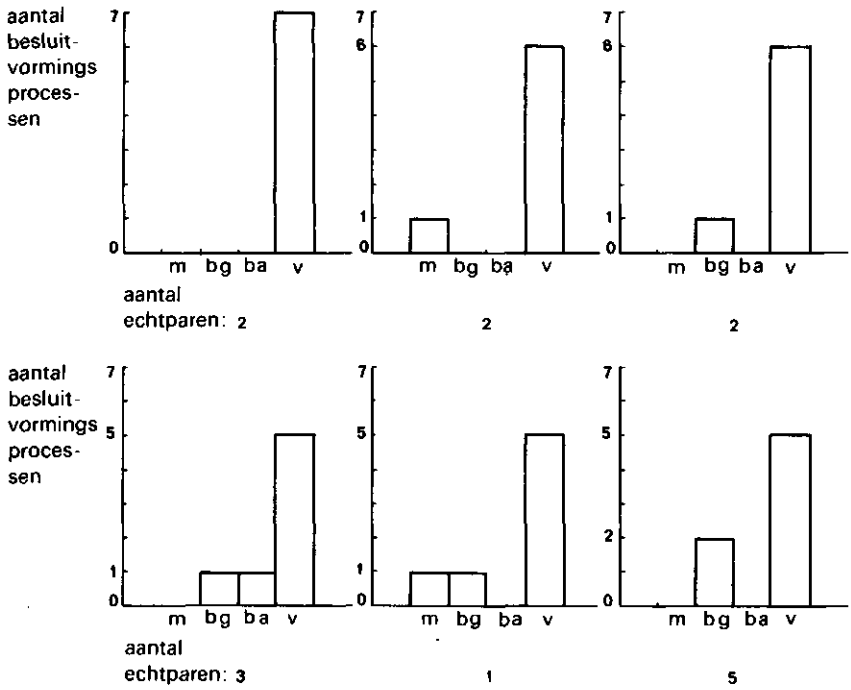
door de vrouw matig gedomineerd: aantal 33

sterk door de vrouw gedomineerd: aantal 15

Profielschets

Tenslotte is voor elk echtpaar een profielschets ontworpen, die duidelijk maakt in hoeverre men erin geslaagd is een oplossing te vinden voor de financiële problemen, die zich tijdens de eerste huwelijksjaren voordoen. Hierbij zijn vijf verschillende fasen onderscheiden:

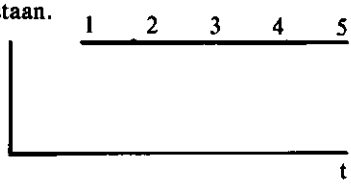
1. de voorbereiding op de financiële aspecten van het huwelijk, geïndiceerd door het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk;
2. het eventuele optreden van conflicten over de rolverdeling bij de financiële besluitvorming en van bestedingsconflicten en het aanpassingsvermogen van het echtpaar;
3. de onmiddellijke reactie van de jonggehuwden op de noodzaak om de uitgaven op de inkomsten af te stemmen;
4. het oplossen van de problemen, die zich daarbij kunnen voordoen;
5. het resulterende financiële beleid: desorganisatie als gevolg van het feit, dat men geen definitieve oplossing weet te vinden voor de financiële problemen, dan wel een georganiseerd financieel beleid, wanneer dit laatste wel het geval is.

Voor de verschillende profielen, die via deze werkwijze ontworpen zijn kan terugverwezen worden naar hoofdstuk 3.

Ter verduidelijking van het bovenstaande geven wij een voorbeeld van een korte samenvatting van de situatie waarin een jong echtpaar verkeert:

Echtpaar Pl.:

- 1400–1500; geen gedwongen huwelijk; beiden gedurende meer dan een jaar voor het huwelijk gespaard en een deel van de uitzet aangeschaft; nooit afbetaling/lening;
- opleiding man tweede niveau (lagere trap); man voor het huwelijk minder financiële mogelijkheden; financiële mogelijkheden tijdens het huwelijk gelijk gebleven; kleine zelfstandige;
- goede integratie en goed aanpassingsvermogen; nooit financiële problemen gehad tijdens het huwelijk; door de vrouw matig gedomineerde machtsverhouding; sparen vanaf het begin van het huwelijk; geen betaalde werkkring van de vrouw en geen kinderen;
- tijdens geen enkel vraaggesprek gaf men te kennen voor onoplosbare financiële problemen te staan.
- org. niveau

5.3. Variabelen, die van invloed kunnen zijn op de financiële situatie en die geassocieerd zijn met het tot stand brengen van het financiële beleid

Een gebeurtenis zal uitgroeien tot een gezinscrisis, wanneer deze moeilijkheden veroorzaakt binnen de gezinssituatie; wanneer de middelen, die het gezin ter beschikking staan, niet toereikend zijn om deze moeilijkheden het hoofd te bieden en wanneer het gezin een dergelijke situatie definieert als een probleemsituatie, waarvoor men geen oplossing weet[16]. Men kan de moeilijkheden die een gebeurtenis met zich meebrengt, wel scheiden van de definitie, die het echtpaar van de gebeurtenis geeft. Alleen is het dan wel noodzakelijk dat men erop bedacht is, dat bij dezelfde moeilijkheden het ene echtpaar wel en het andere echtpaar niet in een crisissituatie kan komen te verkeren, afhankelijk van de hulpmiddelen, waarover men beschikt en de definities, die men hanteert.

Tijdens het analyseren van de verschillende case-studies bleek, dat een viertal moeilijkheden relatief vaker voorkwam bij echtparen, die in een financiële crisissituatie verkeerden, dan bij de overige echtparen.

In de eerste plaats waren dat moeilijkheden, die samenhingen met een *netto gezinsinkomen (na aftrek van de huur of hypotheeklasten) van minder dan 1200 gulden* per maand. Meer dan de helft van de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeerden, had slechts de beschikking over dergelijke geringe financiële mogelijkheden. Van de jonggehuwden, die niet in een financiële crisissituatie terecht waren gekomen, verkeerde slechts 20% in soortgelijke financiële omstandigheden.

Het echtpaar D. kon over een inkomen van 1180 gulden per maand beschikken en was er niet in geslaagd een oplossing te vinden voor de financiële problemen, die met dit inkomen gepaard gingen.

Het echtpaar D.: Het eerste huwelijksjaar waren er weinig financiële problemen. Omdat men voor het huwelijk slechts in geringe mate gespaard had, zag men er de noodzaak wel van in, dat mevrouw D. hele dagen bleef werken.

Het inkomen van 2300 gulden, dat toen elke maand binnenkwam, was voldoende om de financiële moeilijkheden van de eerste huwelijksmaanden uit de weg te ruimen. Aanvankelijk vond mevrouw D. het niet zo'n punt om hele dagen van huis te zijn, maar na een jaar kwam daar verandering in. De werkomstandigheden werden minder plezierig en bovendien wilden beiden eigenlijk wel een kind. Na enige tijd raakte mevrouw D. dan ook in verwachting. Financieel durfde zij het echter nog niet aan haar werkkring op te geven, zodat ze tot kort voor de bevalling bleef doorwerken.

Toen ze uiteindelijk met werken ophield, kreeg men binnen korte tijd met enorme financiële problemen te kampen. Na aftrek van de huur bleef nog maar 1180 gulden per maand over; een bedrag waarvan nu niet 2 maar zelfs 3 mensen onderhouden moesten worden. Bovendien had men verzuimd zich volledig in te richten, toen de financiële mogelijkheden daartoe nog aanwezig waren. Dit betekende, dat men bijvoorbeeld nu ook nog voor de taak kwam te staan het oude meubilair te vervangen.

Hoewel men zich bij alles zoveel mogelijk beperkingen trachtte op te leggen (afzien van dure kleding, verkoop van de auto), bleek met name in die maanden, waarin de meeste rekeningen binnenkwamen, steeds weer onvoldoende geld aanwezig te zijn. Noodgedwongen is mevrouw D. er sinds kort toe overgegaan om 's avonds kantoren schoon te maken, in de hoop op die manier een einde te kunnen maken aan de schier onoplosbare financiële problematiek, waarmee men nu al meer dan een jaar te maken heeft.

Verder waren jonggehuwden, die slechts *korte tijd (minder dan een jaar) of in het geheel niet gespaard hadden voor het huwelijk,* sterk oververtegenwoordigd binnen de crisispopulatie. Een dergelijke slechte financiële voorbereiding resulteerde meestal in een toename van de financiële problematiek. Zo bijvoorbeeld bij het echtpaar P.

Het echtpaar P.: Dit echtpaar had ondanks een langdurige verkerings- en verlovingsperiode niet gespaard voor het huwelijk. Doordat meneer P., als gevolg van een ongeval, een extra uitkering kreeg, beschikte men over voldoende financiële middelen om de uitgebreide bruiloft (diner + receptie in duur hotel) zelf te bekostigen. Daarna was er echter weinig geld over om zich te kunnen inrichten. Dat zou nog niet zo'n probleem geweest zijn, wanneer mevrouw P. maar had kunnen blijven werken. Na enkele maanden kon ze het echter niet meer bolwerken om haar werk met het huishouden te combineren en moest ze op doktersadvies stoppen. Hoewel het inkomen, na aftrek van de huur nu slechts 1035 gulden per maand bedraagt, slaagt men er toch in daarmee in de eerste levensbehoeften te voorzien.

De onoplosbare financiële problemen worden echter veroorzaakt door de extra kosten, die het met zich meebrengt om de ontoereikende apparatuur te vervangen, respectievelijk aan te vullen. Doordat men aan het begin van het huwelijk over te weinig financiële reserves kon beschikken, was men gedwongen zich zo goedkoop mogelijk in te richten. Na verloop van tijd kwam men dan ook regelmatig voor reparatiekosten (kachels, radio) te staan. Maar dat was nog niet alles, want in het eerste huwelijksjaar bleek bovendien, dat de koelkast en het gasfornuis aan vervanging toe waren.

Wanneer men dan ook aan het begin van het huwelijk over meer financiële reserves had kunnen beschikken, zou men niet zo snel voor dergelijke moeilijkheden zijn komen te staan. Dit laatste zou dan zeker voor het echtpaar P. een duidelijke afname van de financiële problematiek betekend hebben.

Een derde financiële probleemsituatie wordt veroorzaakt door het *gebruik maken van afbetaling of een persoonlijke lening,* waarvan de noodzakelijke

aflossing voortdurend een deel van het inkomen opeist. Een dergelijk probleem kent de helft van de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeren, tegen slechts 16% van de jonggehuwden, die erin geslaagd zijn een financiële crisissituatie te vermijden.

Het laatste belangrijke financiële probleem wordt veroorzaakt door een *gedwongen huwelijk, dan wel door het verwekken van een kind tijdens het huwelijk, zonder daaraan voorafgaand, enige vorm van geboortenplanning toegepast te hebben.* Met de financiële consequenties hiervan, zoals weinig gelegenheid tot sparen en de extra kosten, waarvoor men komt te staan, heeft de helft van de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeren, te maken (gehad). Minder dan een derde van de jonggehuwden, die niet in een financiële crisissituatie verkeren, heeft ditzelfde probleem ook moeten oplossen.

Het echtpaar N. kwam voor onoplosbare financiële problemen te staan, welke duidelijk veroorzaakt werden door het gedwongen huwelijk.

Het echtpaar N.: Enkele weken na de eerste ontmoeting bleek mevrouw N. reeds in verwachting te zijn. Na het huwelijk werd men door de ouders van de vrouw in de gelegenheid gesteld enige tijd te komen inwonen, zonder dat daar verdere kosten aan verbonden werden. Op die manier zou het dan mogelijk zijn toch nog zekere financiële reserves op te bouwen.

Na 2 maanden bleek het inwonen bij de ouders echter een dermate gespannen sfeer op te roepen, dat men ertoe overging een huurhuis te betrekken. Terzelfder tijd vond mevrouw N. het gezien haar zwangerschap vermoeiend worden om nog buitenshuis werkzaam te zijn en stopte zij met werken.

Ten einde het huurhuis enigszins te kunnen inrichten, was men toen aangewezen op een persoonlijke lening, waarvan de lasten op 120 gulden per maand neerkomen. Bovendien werd het, toen met niet meer inwoonde, noodzakelijk een deel van de inkomsten aan voedsel en huur te besteden. Aangezien het inkomen van de vrouw was weggevallen, moest men met een goede 1000 gulden per maand zien rond te komen. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken, dat het onmogelijk werd om geld over te houden voor de verdere inrichting van het huis.

Steeds moeilijker werd het de uitgaven aan het inkomensniveau aan te passen. Vooral tijdens en na de geboorte van het kind ontstonden dusdanige financiële problemen, dat beide echtgenoten van mening zijn sinds die tijd geen afdoende oplossing meer te kunnen vinden voor de financiële problematiek, waarin ze terecht zijn gekomen.

5.4. Definitie van de financiële situatie

5.4.1. *Financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk*

De financiële mogelijkheden, waarover de man voor het huwelijk kon beschikken om zijn materiële behoeften en verlangens te bevredigen, bepalen in belangrijke mate de definitie, die de jonggehuwden aan hun financiële situatie geven. Kan de man voor wat betreft zijn persoonlijke verlangens over minder geld beschikken, dan voor het huwelijk het geval was, dan blijkt het zeer vaak te gebeuren, dat beide partners (dus niet de man alleen) de financiële situatie tijdens het huwelijk als een crisissituatie beschouwen. Zo bijvoorbeeld het echtpaar W.

Het echtpaar W.: Het echtpaar W. is 3 jaar getrouwd en heeft 2 kinderen. Er was sprake van een gedwongen huwelijk. Financieel was dat niet zo'n punt, aangezien meneer W., na 8 jaar werken, een bedrag van 15.000 gulden op de bank had staan. Mevrouw W. was pas 17 jaar op de huwelijksdag. Maar omdat ze al sinds haar 15e jaar gewerkt had, was ze erin geslaagd een groot deel van de uitzet aan te schaffen. Van huis uit was haar bijgebracht, dat een meisje, zodra ze ging werken, zoveel mogelijk diende te sparen voor de uitzet, ook wanneer ze nog geen verkering had. Bij het huwelijk stopte mevrouw W. echter met werken, omdat ze toen moest verhuizen en bovendien reeds 6 maanden zwanger was.

Het netto maandinkomen, na aftrek van de huur, kwam zodoende beneden de 1200 gulden te liggen. Enkele maanden na de geboorte van het eerste kind raakte mevrouw W. opnieuw in verwachting, zodat geleidelijk aan 4 mensen van het inkomen onderhouden moesten worden.

Aanvankelijk was men er nog wel in geslaagd zich van de 15.000 gulden tot beider tevredenheid in te richten. Meneer W. was echter gewend altijd alleen met hetzelfde inkomen rond te komen, waarvan nu 3 mensen onderhouden moeten worden. Hij was gewend auto te rijden en vele honderden guldens uit te geven aan zijn platenverzameling. Bij het huwelijk had men echter uit zuinigheidsoverwegingen de auto van de hand gedaan, terwijl er voor het kopen van platen evenmin geld overbleef. Lang hield hij een dergelijk op bezuiniging gericht uitgavenpatroon dan ook niet vol. Zonder zijn vrouw te raadplegen kocht hij een kleuren-tv en een auto op afbetaling. De financiële problematiek bleef niet uit. Na enkele maanden bleken de vaste lasten zo zwaar op het inkomen te drukken, dat meneer W. gedwongen was overwerk aan te nemen. Met dit extra inkomen erbij kan men maandelijks net rondkomen wat betreft de aanschaf van etenswaren, kleding en schoeisel. Wanneer men echter andere uitgaven wil doen, zoals de aanschaf van een naaimachine of een nieuwe hi-fi-stereo-installatie, dan moet hiermee gewacht worden, totdat men erin geslaagd is ergens geld bij elkaar te krijgen (bijv. door aan te kloppen bij de ouders van de vrouw).

Alles bij elkaar staat men echter voortdurend voor onoplosbare financiële problemen. Deze worden in eerste instantie veroorzaakt, doordat meneer W. er moeite mee heeft om tijdens het huwelijk in materieel opzicht een stapje terug te doen. Veelal, tegen de zin van zijn vrouw in, wil hij tot bepaalde uitgaven overgaan, waarvoor de financiële middelen, waarover men beschikken kan, in feite niet toereikend zijn. De financiële problematiek, die dan ontstaat, wordt door beide partners als permanent én onoplosbaar ervaren.

Van de 25 echtparen, waarvan *beide* partners van oordeel waren in een financiële crisissituatie te verkeren, moesten 17 mannen zich, tijdens het huwelijk, in financieel opzicht meer beperkingen opleggen, dan voor het huwelijk het geval was.

Voor de 61 echtparen, waarvan *geen* der beide partners meende in een financiële crisissituatie te verkeren, lag dit heel anders. Slechts 12 mannen konden in dat geval voor het huwelijk over meer financiële mogelijkheden beschikken om aan hun materiële wensen tegemoet te komen, dan tijdens het huwelijk.

Waarom de financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk wél een belangrijke rol spelen bij de definitie van de financiële situatie tijdens het huwelijk en de financiële mogelijkheden van de vrouw niét, wordt bij verdere analyse van de case-studies verduidelijkt. De vrouw besteedt voor het huwelijk in het algemeen haar geld aan artikelen, die ook tijdens het huwelijk tot de meer noodzakelijke aankopen gerekend kunnen worden. Het betreft hier de huwelijksuitzet, waaraan de vrouw, vaak reeds voor er sprake is van verkering

of verloving, een groot deel van haar inkomen besteedt. De man besteedt zijn geld voor het huwelijk daarentegen veelal aan de aankoop van een auto, foto- of stereo-apparatuur. Voor wat betreft het bezoek aan café's en dancings worden de consumpties van zijn vriendin of verloofde meestal ook door hem betaald. Wanneer tijdens het huwelijk minder geld beschikbaar is om aan de individuele behoeften van beide partners te kunnen voldoen, dan betekent dit, dat de man zich gezien zijn verwachtingspatroon eerder beperkingen zal moeten opleggen dan de vrouw.

Dit algemene beeld zagen we bijvoorbeeld bij het echtpaar E.

Het echtpaar E.: Voor het huwelijk was meneer E. reeds 3 jaar werkzaam als tekenaar. Hij woonde toen nog thuis en droeg 200 gulden per maand aan kostgeld af. De rest van zijn inkomen kon hij naar eigen goeddunken besteden. Hoewel hij regelmatig een bedrag op de bank zette, bleef dat daar nooit lang staan. Zijn interesse in de meest geperfectioneerde opname- en afspeelapparatuur (bandrecorders, versterkers) kostte zoveel geld, dat hij zo nu en dan niet eens in staat was de 200 gulden kostgeld aan zijn ouders te betalen.

Tijdens de verlovingstijd kwam daar nog bij, dat men tenminste elk weekend naar een dancing ging, waarbij meneer E. de consumpties voor zijn rekening nam. Wanneer men bij elkaar kon zijn, wilde men liever niet thuis blijven zitten. Zodoende was men aangewezen op dancing, bar of bioscoop.

Dit uitgaan kostte echter veel geld en aangezien meneer E. in tegenstelling tot zijn aanstaande vrouw, goed verdiende, vonden beiden het vanzelfsprekend, dat hij de kosten op zich nam. Op die manier kon mevrouw E. haar inkomen zoveel mogelijk vastzetten en reserveren voor de aanschaf van de linnenuitzet en het glasservies.

Bij de bruiloft bleek men echter onvoldoende financiële reserves te hebben om zich volledig te kunnen inrichten. Zeker niet na aftrek van de kosten van de 'echte boerenbruiloft'. Gezien de noodzakelijke aanschaf van, in hoofdzaak, huishoudelijke artikelen, bleef er het eerste huwelijksjaar weinig geld over voor de verdere uitbouw van de stereo-installatie, die meneer E. voor ogen had en die hij gehoopt had reeds in het eerste huwelijksjaar te kunnen verwezenlijken.

Voor de 12 echtparen, waarvan de man voor het huwelijk over meer financiële mogelijkheden beschikte, dan tijdens het huwelijk, maar die niet in een financiële crisissituatie verkeerden, blijkt het ook vaak moeilijk geweest te zijn om financieel orde op zaken te stellen. Negen van deze echtparen hebben enige maanden nodig gehad, alvorens ze hierin slaagden. Slechts drie echtparen waren er in geslaagd binnen twee maanden financieel orde op zaken te stellen.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden, dat de financiële mogelijkheden van de man gedurende de laatste jaren voor het huwelijk, gerelateerd aan de financiële mogelijkheden, die tijdens het huwelijk hem ter beschikking staan, een belangrijke rol spelen bij de betekenis, die *beide* echtgenoten aan de financiële situatie toekennen.

Via internalisatie van de houdingen en verwachtingen van de man door de vrouw en omgekeerd, worden gemeenschappelijke reacties ontworpen, teneinde voorspelbaar te kunnen handelen in steeds weer gelijksoortige situaties[162].

Voor het tot stand komen van de gemeenschappelijke definitie van de financiële situatie tijdens het huwelijk worden individuele verwachtingen gecombineerd tot een samenhangend geheel. Hier blijkt nu dat individuele

verwachtingen, die stammen van voor het huwelijk, sterk van invloed zijn op de resulterende groepsdefinitie.

5.4.2. *Financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk*

Eén van de gemeenschappelijke reactiepatronen, die tijdens het huwelijk ontworpen worden, teneinde het handelen stabiel en bovenal voorspelbaar te kunnen maken, is het materiële verwachtingspatroon. Beide echtgenoten beginnen het huwelijk met onderling afwijkende behoeften en verlangens. Ieder heeft binnen de sociale verbanden, waarin hij of zij voor het huwelijk verkeerde, een zelfopvatting ontwikkeld tijdens een proces van sociale ervaringen en handelingen. MEAD[163] merkt in dit verband op, dat de mens slechts op indirecte wijze een zelfopvatting kan verwerven: 'he becomes an object to himself only by taking the attitudes of other individuals toward himself within a social environment or context of experience and behavior in which both he and they are involved'.

Het huwelijk brengt met zich mee, dat men zeer frequente contacten met de huwelijkspartner onderhoudt, zodat het, met het oog op de voorspelbaarheid van het handelen, noodzakelijk wordt, dat zijn of haar verwachtingen geïnternaliseerd worden. In het verloop van interactie-processen worden de verwachtingen van de huwelijkspartners met elkaar geconfronteerd en is enige aanpassing vereist, wil een gemeenschappelijk en voorspelbaar verwachtingspatroon resulteren. Wanneer nu de financiële mogelijkheden in de loop van het huwelijk minder worden dan betekent dit, dat het reeds ontwikkelde gemeenschappelijke verwachtingspatroon aan een dergelijke situatie aangepast moet worden. Te verwachten valt, dat het verwachtingspatroon van vóór de financiële achteruitgang zal doorspelen in de perceptie en evaluatie van de veranderde financiële situatie. De financiële situatie is veranderd, zodat de waarden, behoeften en verwachtingen aangepast moeten worden. Men verkeert in een probleemsituatie, waarvoor mogelijk geen afdoende oplossing kan worden gevonden, in welk geval een crisissituatie ontstaat.

Van de 34 echtparen, die er in de loop van het huwelijk financieel op achteruit waren gegaan, verkeerden er 14 in een financiële crisissituatie. Bij nadere analyse bleek, dat elk van deze 14 echtparen pas ná de financiële achteruitgang voor onoplosbare problemen was komen te staan. Zo bijvoorbeeld ook het echtpaar L.

Het echtpaar L. Toen mevrouw L. na 2 jaar in verwachting raakte, besloot ze, na overleg met haar man, haar werkkring als bejaardenverzorgster op te geveen. Na 2 jaar een gezinsinkomen van 1680 gulden netto te hebben genoten, meenden beiden, dat het financieel verantwoord was, dat er kinderen kwamen. Een netto inkomen van 1080 gulden per maand, moest nu voldoende zijn om in de eerste levensbehoeften te kunnen voorzien. Dit temeer, daar men zich zodanig had kunnen inrichten, dat men de eerste jaren geen grote uitgaven verwachtte. Toen het echter eenmaal zover was, ontstonden toch tal van financiële problemen.

Een aantal onvoorziene en dure reparaties bleek na de achteruitgang in inkomen plotseling noodzakelijk. Bovendien wilde men ertoe overgaan een nieuwe fiets en een nieuw model wasmachine aan te schaffen. En in de derde plaats wenste men de kinderuitzet, die reeds gedeeltelijk aangeschaft was, met de meest luxe artikelen aan te vullen.

Aangezien men niet over de financiële reserves van een spaarbedrag kon beschikken, moest het huidige inkomen uitkomst brengen. De 1080 gulden per maand was echter ontoereikend om de materiële wensen van het echtpaar te verwezenlijken. Omdat men toch aan deze wensen bleef vasthouden, hoeft het geen verbazing te wekken, dat zowel meneer als mevrouw L. stellig van mening waren in onoplosbare financiële moeilijkheden te verkeren.

Bij bestudering van de profielschetsen van de overige 20 echtparen, die er ook financieel op achteruit waren gegaan, zonder daarbij echter in een financiële crisissituatie terecht te komen, bleek, dat de meeste van deze echtparen toch wel tijdelijke problemen hadden gehad met de financiële beleidsvoering na de financiële achteruitgang. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het echtpaar A.

Het echtpaar A.: Het echtpaar A. was precies een jaar getrouwd, toen mevrouw A. in verwachting raakte. Tot 8 weken voor de bevalling werkte ze hele dagen, hetgeen in die tijd resulteerde in een gezinsinkomen van 2300 gulden per maand netto, Bij de geboorte had men zich dan ook volledig kunnen inrichten, maar van sparen was echter nog niets gekomen.

Toen men er dan ook 900 gulden per maand op achteruitging, ontstonden tijdelijk financiële problemen. Het uitgavenbeleid, dat gezien de ruime financiële middelen, aanvankelijk weinig gecoördineerd was, moest aan de nieuwe inkomenssituatie aangepast worden. De eerste maanden gebeurde het nog wel eens, dat één van beide partners autonoom tot een bepaalde grote uitgave had besloten, als gevolg waarvan men aan het eind van de maand in financiële moeilijkheden kwam te verkeren.

Geleidelijk aan slaagde men erin zich zo goed mogelijk aan het nieuwe, vooraf geplande, beleid aan te passen. Een aanpassing, die gepaard ging met het noodgedwongen en niet van harte opgeven van bepaalde individuele en gemeenschappelijke verwachtingen.

De jonggehuwden, die er in financieel opzicht niet op achteruit waren gegaan, verkeerden relatief minder vaak in een financiële crisissituatie (slechts 18 van de 59 echtparen).

We zien hier, dat een financiële achteruitgang in veel gevallen betekent, dat de nieuwe financiële situatie als een probleemsituatie wordt ervaren, waarvoor soms na enige tijd een oplossing gevonden wordt, maar waaruit vaak zelfs een crisissituatie resulteert.

De financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk en de financiële achteruitgang tijdens het huwelijk, waren de enige dimensies van de definitie van de financiële situatie, die bij eerste analyse van de case-studies van invloed bleken te zijn op de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden.

5.5. De hulpmiddelen

5.5.1. Integratie en aanpassingsvermogen

Na bestudering van de verschillende cases werd gekozen voor een definitie van het begrip integratie, welke sterk overeenkwam met de manier, waarop Koos en Cavan en Ranck [164] dit begrip omschrijven (zie 5.2). Wat betreft

de mate van integratie werd een driedeling toegepast in sterk geïntegreerde, matig geïntegreerde en slecht geïntegreerde echtparen. Via een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest, waarbij door verschillende codeurs, onafhankelijk van elkaar, dezelfde 30 cases gecodeerd werden, bleek bij vergelijking van de resultaten, dat deze slechts weinig uiteenliepen (de scores vielen in 26 van de 30 gevallen samen).

Een ander aspect was het gezinsaanpassingsvermogen, dat volgens ANGELL[165] gering is, wanneer in het gezin materialistische waarden overheersen; wanneer men geen rekening houdt met de mogelijkheden waarover men beschikt; en wanneer sterk positionele relaties uitmonden in een star rolpatroon. Deze drie factoren bleken duidelijk oververtegenwoordigd te zijn onder de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeerden. Derhalve werd besloten het aanpassingsvermogen aan de hand van deze zelfde factoren in een driedeling onder te brengen, te weten: echtparen met een goed aanpassingsvermogen, met een matig aanpassingsvermogen en met een slecht aanpassingsvermogen.

Ook hier werd een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest uitgevoerd, waarbij bleek dat de scores in 25 van de 30 gevallen samenvielen. Dit is een resultaat, dat, evenals bij de operationalisatie van het begrip integratie, boven verwachting goed is, zeker wanneer de weinig 'harde' omschrijving van beide begrippen in ogenschouw wordt genomen.

De integratie en het aanpassingsvermogen van de jonggehuwden vergeleken ten aanzien van het optreden van financiële crisissituaties is in tabel 43 weergegeven.

TABEL 43. Integratie en aanpassingsvermogen vergeleken t.a.v. het optreden van financiële crisissituaties onder jonggehuwden.

	financiële crisissituaties:		
integratie-aanpassingsvermogen:	geen fin. crisis	wel fin. crisis	Totaal
slecht——— slecht	4 (6,6%)	11 (34,4%)	15
slecht——— matig	9 (14,8%)	10 (31,3%)	19
slecht——— goed	1 (1,6%)	1 (3,1%)	2
matig——— slecht	3 (4,9%)	3 (9,4%)	6
matig——— matig	19 (31,1%)	5 (15,6%)	24
matig——— goed	4 (6,6%)	—	4
goed——— slecht	—	—	—
goed——— matig	7 (11,5%)	—	7
goed——— goed	14 (22,9%)	2 (6,2%)	16
Totaal	61 (100 %)	32 (100 %)	93

De lezer zal opmerken, dat geen enkel jong echtpaar gekenmerkt wordt door een goede integratie en tegelijkertijd een slecht aanpassingsvermogen. Dit is niet zo vreemd, want voor een goede integratie in het begin van het huwelijk is een zeker aanpassingsvermogen toch wel een eerste vereiste. Met behulp van dit aanpassingsvermogen zal men namelijk minder snel voor onoverkomelijke moeilijkheden komen te staan, wanneer het erom gaat de zelfopvatting

en de referentiekaders van beide partners tot een geïntegreerd geheel om te vormen.

ANGELL vond bij zijn onderzoek onder 50 gezinnen, geen enkel gezin met een slechte integratie en een goed aanpassingsvermogen; een combinatie, die ook in deze studie slechts zeer sporadisch voorkomt. De plausibele verklaring, die ANGELL [166] hiervoor geeft, is, dat in gezinnen, die slecht geïntegreerd zijn de partners zich weinig gelegen zullen laten liggen aan gemeenschappelijke verplichtingen. En juist dit rekening houden met gemeenschappelijke verplichtingen vormt een belangrijk onderdeel van het gezinsaanpassingsvermogen.

Uit tabel 43 wordt verder duidelijk, dat jonggehuwden met tenminste enige integratie en enig aanpassingsvermogen slechts zelden in een financiële crisissituatie komen te verkeren. Van de 22 echtparen, die er in korte tijd en zonder problemen in slaagden een financieel beleid tot stand te brengen, vertoonden 8 echtparen een goede integratie en 10 echtparen een goed aanpassingsvermogen. Van de 32 echtparen, die in een financiële crsisissituatie verkeerden, werden er slechts 2 gekenmerkt door een goede integratie en 3 door een goed aanpassingsvermogen (22 van deze echtparen werden gekenmerkt door een slechte integratie en 14 door een slecht aanpassingsvermogen).

Het echtpaar F. verkeerde in een financiële crisissituatie en werd gekenmerkt door een slechte integratie en een slecht aanpassingsvermogen.

Het echtpaar F.: Ondanks het feit, dat men zich in financieel opzicht het een en ander kan veroorloven (netto inkomen rond de 2200 gulden) komt meneer F. er toch nog regelmatig toe, om duurdere aankopen te willen doen dan financieel verantwoord is.

Wanneer we onze aandacht verleggen naar de financiële besluitvorming, dan zien we dat deze via een star rolpatroon verloopt en sterk door meneer F. gedomineerd wordt. Uit het waarden- en verwachtingspatroon komt naar voren, dat materialistische waarden (kleuren-tv; nieuwe auto; meest moderne keukenapparatuur) de overhand hebben, zij het dat deze sterker bij meneer F. aanwezig zijn dan bij zijn vrouw.

Al met al konden we voor wat betreft het echtpaar F. concluderen tot een slecht aanpassingsvermogen.

Regelmatig optredende bestedingsconflicten, die samenhangen met een totaal verschillend gerichte interesse. vormden, samen met het feit dat meneer F. binnen het gezin weinig materiële bevrediging vond ('als vrijgezel was dat stukken beter'), een indicatie voor een slechte integratie.

Tenslotte kan nog opgemerkt worden, dat bij constant houden van het integratie-niveau en bij constant houden van het aanpassingsvermogen, weinig verschil aangetoond kon worden, voor wat betreft het effect van beide factoren op de financiële crisisgevoeligheid van het jonge gezin (tabel 43).

5.5.2. Ervaring tijdens het huwelijk met het tot een afdoende oplossing brengen van financiële probleemsituaties

Wanneer jonggehuwden er niet in geslaagd zijn een afdoende oplossing te vinden voor hun financiële problemen, zodat deze regelmatig terugkeren, betekent dit bijna altijd, dat men ten tijde van de vraaggesprekken de mening toe-

gedaan is, in een financiële crisissituatie te verkeren. De 20 echtparen, die met een dergelijk probleem te maken hadden, definieerden, op één uitzondering na, de huidige financiële situatie als een crisissituatie. Bij zijn financiële beleidsvoering slaagde dit ene echtpaar er steeds weer in een tijdelijke oplossing te vinden voor de regelmatig terugkerende financiële problematiek. Man noch vrouw was dan ook van mening voor onoplosbare financiële moeilijkheden te staan. Het gaat hier om het echtpaar G.

Het echtpaar G.: Het echtpaar G. is $2^1/_2$ jaar getrouwd en heeft nog geen kinderen. Met name meneer G. voelt eigenlijk weinig voor kinderen. Men is van plan in de toekomst een café-bedrijf te beginnen en hij vindt een dergelijk druk leven niet te combineren met de aandacht, die ouders aan hun kinderen dienen te besteden.

Om de toekomstwensen te kunnen verwezenlijken was het noodzakelijk, dat mevrouw G., ook tijdens het huwelijk, een volledige dagtaak buitenshuis bleef vervullen. Aanvankelijk bedroeg het gezinsinkomen, na aftrek van de huur, 2000 gulden per maand. Na enige tijd echter moest meneer G. zijn dienstplicht gaan vervullen, waardoor het inkomen aanzienlijk terugviel. Op dat moment ontstonden de financiële moeilijkheden.

Omdat men zo snel mogelijk de eerste aanbetaling voor het café bijeen wilde hebben, wenste men vast te houden aan een gepland spaarbeleid. Dit hield in, dat er nu aanzienlijk minder geld overbleef voor voedsel, kleding en uitgaan. En juist hieraan was men gewend nogal wat geld uit te geven. Bovendien weigerde meneer G. de autoracerij op te geven, een hobby, waarin hij ook veel geld stak.

Dit vasthouden aan de oude levensstijl maakte het echter onmogelijk om tevens het gewenste spaarbeleid in stand te houden. Wanneer men dan ook geld tekort kwam, werd er gedurende enkele maanden minder gespaard dan eigenlijk de bedoeling was geweest. Vervolgens besloot men dan weer planmatig te gaan sparen. Met als gevolg, dat de direct beschikbare financiële middelen opnieuw ontoereikend bleken en men er weer toe over ging het spaarbedrag te beperken.

Het echtpaar G. weet de regelmatig terugkerende financiële problematiek steeds tijdelijk op te lossen. Toekomstverwachtingen noodzaken tot een rigoureus spaarbeleid. De financiële problemen, die als gevolg daarvan ontstaan met betrekking tot de huidige levensstijl, worden tijdelijk opgelost door het spaarbeleid aan te passen. Voor de financiële problemen, die dan weer met het oog op de toekomst ontstaan, wordt een oplossing gevonden door opnieuw over te gaan tot het oorspronkelijk geplande spaarbeleid.

Echtparen, die er tijdens het huwelijk in geslaagd zijn een afdoende oplossing te vinden voor de financiële problemen van de eerste vijf huwelijksmaanden, verkeren zelden in een financiële crisissituatie. Slechts 13 van deze 73 echtparen maken ten tijde van de vraaggesprekken een crisissituatie mee.

5.5.3. Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming

We hebben nu de financiële besluitvorming van jonggehuwden, die in een crisissituatie verkeren, vergeleken met die van jonggehuwden, die een oplossing hebben gevonden voor hun financiële problematiek. Hierbij blijkt, dat met name een op democratische wijze verlopende besluitvorming sterk ondervertegenwoordigd is onder de jonggehuwden, die in een crisissituatie verkeren. Van de 27 echtparen met een democratische besluitvorming kwamen er slechts 5 voor onoplosbare financiële problemen te staan.

Een wisselend autonome besluitvorming was eveneens ondervertegenwoordigd onder de jonggehuwden, die in een crisissituatie verkeerden. Hier waren de verschillen echter geringer.

TABEL 44. Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming vergeleken t.a.v. het optreden van financiële crisissituaties.

machtsverhouding bij de financiële besluitvorming:	optreden van financiële crisissituaties: geen crisis	wel crisis	Totaal
door man gedomineerd	3 (4,9%)	—	3
door vrouw gedomineerd	8 (13,1%)	7 (21,9%)	15
door man matig gedomineerd	6 (9,8%)	2 (6,3%)	8
door vrouw matig gedomineerd	17 (27,9%)	16 (50,0%)	33
wisselend autonoom	5 (8,2%)	2 (6,3%)	7
democratisch	22 (36,1%)	5 (15,5%)	27
Totaal	61 (100 %)	32 (100 %)	93

Een door de vrouw matig gedomineerde besluitvorming blijkt daarentegen duidelijk oververtegenwoordigd onder de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeren. Dit geldt ook voor een sterk door de vrouw gedomineerde besluitvorming.

Wanneer we onze aandacht verleggen naar de profielschetsen, blijkt, dat 15 van de 22 echtparen, die geen enkel financieel probleem ontmoetten, door een democratische besluitvorming gekenmerkt werden (4 van de resterende 7 'probleemloze' echtparen kenden een wisselend autonome besluitvorming). Tot de 30 echtparen, die er ondanks een enkel financieel probleem, in korte tijd in slaagden een financieel beleid tot stand te brengen, behoorden alle 7 overige echtparen met een democratische besluitvorming. De echtparen met een (matig) door de vrouw gedomineerde besluitvorming, die niet in een financiële crisissituatie terecht waren gekomen, hadden op een enkele uitzondering na, toch wel gedurende kortere of langere tijd aanpassingsmoeilijkheden.

Het echtpaar I. bijvoorbeeld kende een door de vrouw gedomineerde financiële besluitvorming, maar verkeerde, ondanks aanpassingsmoeilijkheden, niet in een financiële crisissituatie.

Het echtpaar I.: De financiële besluitvorming bij het echtpaar I. wordt volledig door mevrouw I. gedomineerd. Wekelijks draagt meneer I. het loonzakje af. Het is dan de gewoonte, dat hij bij zijn vrouw aanklopt voor wat zakgeld. Beiden vinden een dergelijke gedragswijze vanzelfsprekend; ze waren van huis uit niet anders gewend.

Alleen de ideeën voor bepaalde grote aankopen komen nog wel eens van de man, maar ook dan bepaalt mevrouw I. of er sprake is van een financieel verantwoorde uitgave. Huishoudelijke inkopen, kledingaankopen, en het regelen van de geldzaken worden volledig autonoom door de vrouw verricht.

In het begin van het huwelijk waren er nog wel eens bestedingsconflicten. Deze stonden in verband met het feit, dat meneer I. toen vaak eigen ideeën inbracht, die vooral betrekking hadden op zijn (dure) hobby: het motorcrossen. Omdat hij verder niet bij de financiële beleidsvoering betrokken was, zag hij niet in waarom veel van deze ideeën financieel niet te verwezenlijken waren.

Geleidelijk aan liet hij het aankoopbeleid steeds meer aan zijn vrouw over, die op haar beurt meer rekening ging houden met de specifieke materiële verlangens van haar man.

Bij bestudering en analysering van de case-studies is gebleken, dat bij een democratische besluitvorming een financiële problematiek in weinig gevallen tot een crisissituatie leidt. Een democratische besluitvorming houdt in, dat over de meeste, zo niet alle te nemen beslissingen eerst door beide partners onderling overleg gepleegd wordt. Dit vormt een zeer belangrijk aspect, niet alleen omdat men elkaar, zeker tijdens de eerste huwelijksfase nooit volledig kan kennen, maar ook, omdat bij een dergelijke besluitvorming van twee kanten mogelijke oplossingen kunnen worden aangedragen in geval van een financiële problematiek.

Een wisselend autonome besluitvorming wordt niet zozeer gekenmerkt door veel onderling overleg, maar heeft wel vóór op de gedomineerde besluitvorming, dat beide partners op (bijna) alle financiële beslissingen een ongeveer gelijke invloed hebben en dat beiden gedwongen zijn een bijdrage te leveren tot de oplossing van eventuele financiële problemen. Bovendien wordt een wisselend autonome besluitvorming niet zozeer gekenmerkt door de inflexibiliteit van een gedomineerde besluitvorming.

Een gedomineerde besluitvorming is altijd voor een deel gebaseerd op de invloed, die personen op elkaar uitoefenen vanuit de positie, die zij innemen in de groepsstructuur. In dat geval zal het dwangelement vaak te zeer overheersen, waardoor zich veel conflictstof kan ophopen, die een barrière kan vormen voor een georganiseerd financieel beleid. Bovendien wordt, gezien de verwaarlozing van de financiële besluitvorming en bij gebrek aan verantwoordelijkheid, weinig steun verkregen van de niet-dominante partner. Met name wanneer men dan bij de financiële besluitvorming met problemen te maken krijgt, is het gevaar van een financiële crisissituatie relatief sterk aanwezig.

5.5.4. *Spaargedrag tijdens het huwelijk*

Jonggehuwden die vanaf het begin van het huwelijk gespaard hebben, vinden we vooral onder de echtparen met de hogere inkomens. Daarnaast blijkt, dat de echtparen die voor het huwelijk gespaard hebben, in de meeste gevallen óók tijdens het huwelijk een spaarbankboekje of spaarrekening aanhouden.

Wanneer rekening gehouden wordt met de hoogte van het inkomen, komt naar voren, dat jonggehuwden, die vanaf het begin van het huwelijk gespaard hebben, minder vaak in een financiële crisissituatie verkeren, dan jonggehuwden, die weinig of in het geheel niet gespaard hebben tijdens het huwelijk. Van de 14 echtparen met een gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand, die vanaf het begin van het huwelijk gespaard hebben, verkeren 6 echtparen in een financiële crisissituatie tegen 11 van de 14 echtparen, wier gezinsinkomen eveneens beneden de 1200 gulden ligt, maar die tijdens het huwelijk weinig of in het geheel niet gespaard hebben.

Ditzelfde beeld zien we bij de hogere gezinsinkomens, waar 10 van de 18 echtparen, die niet vanaf het begin van het huwelijk gespaard hebben in een financiële crisissituatie terecht zijn gekomen, tegen slechts 5 van de 47 echtparen, die wel direct vanaf het begin van het huwelijk met sparen zijn begonnen.

Rekening houdend met het spaargedrag voor het huwelijk, tekent zich een soortgelijk beeld af. Van de 17 echtparen, die *gedurende maximaal een jaar voor het huwelijk gespaard* hebben en die tijdens het huwelijk zijn blijven sparen, verkeren er slechts 3 in een financiële crisissituatie, tegen 18 van de 20 echtparen, die ook gedurende maximaal een jaar voor het huwelijk gespaard hebben, maar die hiermee tijdens het huwelijk zijn opgehouden. Wat betreft de jonggehuwden, die gedurende *méér dan een jaar voor het huwelijk gespaard* hebben, vertoont het spaargedrag tijdens het huwelijk echter géén duidelijke samenhang met de financiële crisisgevoeligheid.

Wanneer we in dit verband de profielen aan een nader onderzoek onderwerpen, blijkt, dat 22 van de 61 echtparen, die direct aan het begin van het huwelijk met sparen zijn begonnen, geen enkel probleem hadden met het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid. Slechts elf echtparen kwamen, ondanks het feit, dat ze direct aan het begin van het huwelijk met sparen begonnen waren, toch in een financiële crisissituatie te verkeren. De overige echtparen zijn er alle, zij het na een korte periode van aanpassing, in geslaagd een oplossing te vinden voor de financiële problemen van de eerste huwelijksjaren.

Een geheel ander beeld zien we bij de 32 echtparen, die weinig of niet gespaard hebben. Van de 11 echtparen, die er desondanks in slaagden een financiële crisissituatie te vermijden, hadden 9 echtparen lange tijd moeite om hun uitgaven en inkomsten met elkaar in evenwicht te brengen. Dit zagen we bijvoorbeeld bij het echtpaar V.

Het echtpaar V.: Na een goed jaar verkering was men samen op vakantie gegaan en besloot als uitvloeisel daarvan te gaan samenwonen. De ouders van mevrouw V. hadden daar ernstig bezwaar tegen. Terwille van de goede verstandhouding is men toen maar direct na de vakantie getrouwd. Dit betekende echter wel, dat er weinig gespaard was. Gezien de hoge eisen, die door meneer V. aan het wooncomfort gesteld werden, was men aangewezen op een persoonlijke lening. Met behulp van het (dubbele) inkomen van 2200 gulden netto, was het mogelijk deze lening versneld af te lossen.

Met meneer V. was het echter aanvankelijk zo gesteld, dat hij zonder over financiële consequenties na te denken tot bepaalde aankopen overging. Al het geld werd er maandelijks doorgedraaid en het bleek onmogelijk om een financiële reserve te vormen. Regelmatig stond men zelfs halverwege de maand in de rode cijfers. Een probleem, dat men niet direct als een crisissituatie definieerde; maar een probleem, waarvoor, met name mevrouw V., toch eindelijk wel eens een oplossing wilde vinden.

Toen meneer V. dan ook, na 8 maanden huwelijk, tot de aankoop van een huis wilde overgaan, verbond zijn vrouw hieraan de voorwaarde, dat er in de toekomst zuiniger geleefd zou moeten worden. Ze vond het risico te groot om naast de hypotheek, voortdurend met nieuwe leningen geconfronteerd te worden.

Nadat beiden in gezamenlijk overleg een nieuw en realiseerbaar uitgavenbeleid hadden uitgestippeld, werd overgegaan tot de aankoop van het huis. Sindsdien blijkt men, ondanks de financiële beperkingen, nooit meer in een financiële probleemsituatie te hebben verkeerd.

Resumerend kan gesteld worden, dat de factor spaargedrag tijdens het huwelijk, zeker in financieel moeilijke omstandigheden, een samenhang vertoont met de mate waarin en de snelheid waarmee jonggehuwden erin slagen een oplossing te vinden voor hun financiële problemen.

5.5.5. *Betaalde werkkring van de vrouw*

Wanneer de vrouw tijdens het huwelijk een beroep uitoefent, uit hoofde waarvan zij een inkomen geniet, zal het gezinsinkomen in het algemeen hoger liggen, dan wanneer dit niet het geval is. Gezien de betere financiële situatie hoeft het geen verbazing te wekken, wanneer blijkt dat echtparen, waarvan de vrouw een betaald beroep uitoefent, minder vaak in een financiële crisissituatie verkeren. Bij het analyseren van het case-materiaal was dit verschijnsel inderdaad waarneembaar. De vraag rees echter, of dit ook het geval zou zijn, wanneer het gezinsinkomen constant gehouden werd. En ook moest nagegaan worden of er verschillen in crisisgevoeligheid zouden bestaan tussen echtparen, waarvan de vrouw meer dan 25 uur per week een betaalde betrekking vervult en echtparen, waarvan de vrouw dat 25 uur of minder per week doet.

Van de 6 echtparen met een netto gezinsinkomen beneden de 1200 gulden per maand, waarvan de vrouw een betaalde betrekking heeft, kwam slechts 1 echtpaar voor onoplosbare financiële problemen te staan. Het betreft hier het echtpaar J.

Het echtpaar J.: Via de bijstanduitkering van meneer J. en de part-time verdiensten van zijn vrouw komt men, na aftrek van de huur, uit op een netto inkomen van goed 1000 gulden per maand. Hiervan moet dan nog 175 gulden afgetrokken worden zijnde de lasten van een aangegane persoonlijke lening. Deze persoonlijke lening had men direct na het gedwongen huwelijk gesloten, teneinde tenminste enige noodzakelijke aankopen te kunnen verrichten.

Alleen voor de kleding van de kinderen weet men zo nu en dan wat geld over te houden. Ondanks herhaalde pogingen slaagt meneer J. er maar steeds niet in weer aan het werk te komen. Hij loopt nu al meer dan een jaar thuis. Al die tijd heeft zijn vrouw getracht als kapster en via de verkoop van cosmetica, het een en ander bij te verdienen. Toen ze na de geboorte van het eerste kind echter snel weer in verwachting van de tweede raakte, moest ze gezien haar gezondheid het werk als kapster beëindigen.

Alles bij elkaar moest het gezin J. de eerste huwelijksjaren, in de gunstigste situatie met een goede 1000 gulden per maand zien rond te komen; een inkomen, dat vaak niet toereikend bleek om aan de (minimale) behoeften van 4 personen (man, vrouw en 2 kinderen) te kunnen voldoen.

Naar aanleiding van deze case-studie begonnen we ons af te vragen, of de variatie, die binnen de onderscheiden inkomenscategorieën nog mogelijk was, de uitkomsten niet te zeer zou beïnvloeden. Inderdaad bleek dat 5 van de 6 echtparen, waarvan de vrouw buitenshuis werkzaam was, over een gezinsinkomen tussen de 1100 en 1200 gulden per maand konden beschikken. Alleen het echtpaar J. kon over een veel geringer inkomen beschikken.

Van de 22 echtparen, met een inkomen beneden de 1200 gulden, waarvan de vrouw géén betaald beroep uitoefende, verkeerden er 16 in een financiële crisissituatie. Van deze 16 echtparen beschikten er slechts 4 over een inkomet tussen de 1100 en 1200 gulden per maand. Dit is in tegenstelling tot de overige 6 echtparen, die geen crisis doormaakten, maar die dan ook alle een inkomen tussen de 1100 en 1200 gulden genoten. Zo bijvoorbeeld het echtpaar Sg.

Het echtpaar Sg.: Dit echtpaar moet met een netto inkomen van 1133 gulden per maand zien rond te komen. Het eerste huwelijksjaar was er nog sprake van een (dubbel) inkomen van 1600 gulden netto, maar toen mevrouw Sg. in verwachting raakte, stopte zij op aandrang van haar man met werken. Men besloot toen maar niet op vakantie te gaan met de bedoeling meer geld uit te sparen voor de baby-uitzet. Via een doelgericht spaar- en aankoopbeleid voor het huwelijk en tijdens het eerste huwelijksjaar, was men erin geslaagd, zich tot ieders volle tevredenheid in te richten. Grote uitgaven hoeft men de eerste tijd dan ook niet te verwachten. Zeker niet, wanneer we bedenken, dat men (voor weinig kosten) ook privé gebruik kan maken van een auto van het bedrijf, waarbij meneer Sg. werkzaam is. Etenswaren, kleding en overige gewenste artikelen kunnen zonder financiële problemen ruimschoots aangeschaft worden met het huidige inkomen.

Wat de inkomens boven de 1200 gulden betreft bleek niets van een samenhang tussen een al dan niet betaalde werkkring van de vrouw en het optreden van financiële crisissituaties. Wel kwam naar voren dat jonggehuwden, waarvan de vrouw meer dan 25 uur per week werkte, relatief minder vaak een financiële crisis meemaakten, dan jonggehuwden, waarvan de vrouw 25 uur of minder per week werkte. Ook dit verschil kon echter weer verklaard worden, wanneer we rekening hielden met de variatie, die het inkomen binnen de onderscheiden inkomenscategorieën kon vertonen.

Samenvattend kan gesteld worden, dat op grond van een intensieve bestudering van de case-studies geen aanwijzingen zijn gevonden voor een direct effect van het uitoefenen van een betaald beroep op het tot een oplossing brengen van de financiële probleemsituaties binnen het gezin. Er is sprake van interpretatie, aangezien het oorspronkelijke verband tussen het hebben van een betaalde werkkring en het optreden van financiële crisissituaties bepaald wordt door een testfactor, i.c. de hoogte van het gezinsinkomen.

5.6. Typologie van financiële probleemsituaties

Het is duidelijk geworden, dat een probleemsituatie voor verschillende echtparen zeer uiteenlopende ontstaansoorzaken kan hebben. Niet alleen de moeilijkheden, die tot een crisis kunnen leiden, kunnen sterk uiteenlopen, maar ook de echtparen, waarop deze moeilijkheden inwerken.

Uitgaande van factoren, die een samenhang vertoonden met de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden, hebben we getracht een typologie van financiële probleemsituaties te ontwerpen. Op deze manier kon worden nagegaan of de verschillende factoren een cumulatief effect uitoefenden op de crisisgevoeligheid en als samenhangend geheel een bijdrage konden leveren tot de verdere uitbouw van de theorievorming over het verschijnsel van de gezinscrisis.

We zullen beginnen met de variabelen, die geassocieerd waren met het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid:

- het netto gezinsinkomen, na aftrek van de huur of hypotheekaflossing, per maand: inkomens beneden de 1100 gulden kregen de score 2 toegekend; inkomens van 1100–1500 gulden de score 1; en de overige inkomens de score 0;

- het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk: wanneer één of beide echtgenoten gedurende maximaal een jaar gespaard hadden, werd de score 1 toegekend; was er gedurende langere tijd gespaard, dan werd de score 0 toegekend;
- het gebruik maken (of gemaakt hebben) van afbetaling of persoonlijke lening (afgezien van een hypotheek voor een koophuis): wanneer tijdens het huwelijk op afbetaling gekocht is en/of een persoonlijke lening gesloten is, werd de score 1 toegekend, was dat laatste niet het geval dan werd de score 0 toegekend;
- gedwongen huwelijk en geboorte, waarbij elke vorm van planning ontbreekt: in geval van een gedwongen huwelijk en in geval van een geboorte, die niet vooraf werd gegaan door enige vorm van geboortenplanning, werd de score 1 toegekend; in alle andere gevallen de score 0.

De totaalscore kon zodoende variëren van 0 tot 5. Een totaalscore van 4 of 5 werd geacht een indicatie te zijn voor *veel moeilijkheden;* een totaalscore van 2 of 3 voor *enkele moeilijkheden;* en een totaalscore van 0 of 1 voor *weinig of geen moeilijkheden.*

Vervolgens komen we bij de hulpmiddelen:

- het spaargedrag tijdens het huwelijk: wanneer een echtpaar direct vanaf het begin van het huwelijk gespaard heeft, werd de score 0 toegekend; in alle andere gevallen de score 1;
- de ervaring met het oplossen van financiële probleemsituaties: wanneer een echtpaar er tijdens de vraaggesprekken blijk van gaf, dat men er niet in geslaagd was een afdoende oplossing te vinden voor de financiële problemen van de eerste vijf huwelijksmaanden, dan werd een dergelijk echtpaar de score 1 toegekend, in alle overige gevallen werd de score 0 toegekend;
- de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming: een democratische besluitvorming bleek veruit het sterkst samen te gaan met de afwezigheid van financiële crisissituaties, zodat besloten werd alleen voor deze wijze van besluitvorming de score 0 en in alle andere gevallen de score 1 toe te kennen;
- de integratie en het aanpassingsvermogen: in geval van een matige of goede integratie, gepaard gaande met een matig of goed aanpassingsvermogen bleek relatief zelden een financiële crisissituatie op te treden. Zodoende werd besloten in dergelijke gevallen de score 0 toe te kennen. Alle overige combinaties van integratie en aanpassingsvermogen kregen de score 1 toegekend.

De totaalscore voor wat betreft de hulpmiddelen kon derhalve variëren van 0 tot 4. De scores 0 en 1 werden geacht een indicatie te zijn voor *goede hulpmiddelen;* de score 2 voor *matige hulpmiddelen;* en de scores 3 en 4 voor *slechte hulpmiddelen.*

De definitie van de financiële situatie:

- de financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk: wanneer de

man voor het huwelijk gewend was meer geld te besteden om zijn materiële behoeften te bevredigen, dan tijdens het huwelijk tot de mogelijkheden behoorde, werden de financiële problemen zeer vaak als onoplosbaar beschouwd. Besloten werd een dergelijk echtpaar de score 1 toe te kennen;
- financiële achteruitgang tijdens het huwelijk: wanneer een echtpaar er in de loop van het huwelijk qua inkomen op achteruit was gegaan, bleek het vaak zeer moeilijk om bestaande definities aan de nieuwe financiële situatie aan te passen en meende men in vele gevallen voor onoplosbare financiële problemen te staan. In geval van een dergelijke financiële achteruitgang werd dan ook de score 1 toegekend.

De totaalscore voor wat betreft de definitie van de financiële situatie kon derhalve variëren van 0 tot 2. De totaalscore van 0 diende als indicatie, dat men *weinig geneigd zal zijn een financiële probleemsituatie als onoplosbaar te definiëren;* de score 1 als indicatie, dat men daartoe *enige neiging* zal vertonen; en de score 2 als indicatie, dat men daartoe *sterk de neiging* zal vertonen.

Wanneer we er nu toe overgaan de jonggehuwden te groeperen op basis van hun scores voor de moeilijkheden, de hulpmiddelen en de definitie van de situatie, dan resulteert dat in tabel 45.

TABEL 45. Financiële probleemsituaties, waarin jonggehuwden verkeren, vergeleken ten aanzien van het optreden van financiële crisissituaties.

	optreden financiële crisissituaties:		
financiële probleemsituaties:	wel crisis	geen crisis	Totaal
veel moeilijkheden-slechte hulpm.-sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	2	—	2
veel moeilijkheden-slechte hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	5	—	5
veel moeilijkheden-slechts hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	2	—	2
veel moeilijkheden-matige hulpm. - sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1	—	1
veel moeilijkheden-matige hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1	1*	2
enkele moeilijkheden-slechte hulpm.-sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1	—	1
enkele moeilijkheden-slechte hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	2	—	2
enkele moeilijkheden-slechte hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	3	—	3
enkele moeilijkheden-matige hulpm.-sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	4	—	4
enkele moeilijkheden-matige hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	2	1*	3
enkele moeilijkheden-matige hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	3	2*	5

enkele moeilijkheden-goede hulpm.-sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	2	1*	3
enkele moeilijkheden-goede hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	—	2	2
weinig of geen moeilijkh.-matige hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1*	8	9
weinig of geen moeilijkh.-matige hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1*	9	10
weinig of geen moeilijkh.-goede hulpm.-sterke neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	—	3	3
weinig of geen moeilijkh.-goede hulpm.-enige neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1*	14	15
weinig of geen moeilijkh.-goede hulpm.-weinig neiging tot def. onoplosbare fin. probl.	1*	20	21
Totaal	32	61	93

Opmerkelijk is, dat de moeilijkheden, waarvoor jonggehuwden aan het begin van het huwelijk komen te staan, een zeer belangrijke rol spelen, wanneer het er om gaat of een financiële crisis vermeden kan worden. Wanneer er *weinig of geen financiële moeilijkheden* zijn, betekent dat tevens, dat men *zelden of nooit voor onoplosbare problemen* komt te staan bij de organisatie van het financiële beleid. Van de 58 echtparen, waarvoor het tot stand brengen van een financieel beleid met weinig of geen moeilijkheden gepaard ging, bleken er namelijk slechts 4 in een crisissituatie te verkeren. Geen van deze 4 echtparen beschikte evenwel over slechte hulpmiddelen en/of werd gekenmerkt door een sterke neiging om financiële problemen als onoplosbaar te definiëren. Bij deze eerste analyse konden we derhalve geen verklaring vinden voor de financiële crisissituatie, waarin deze echtparen verkeerden.

Verder blijkt dat *enige financiële moeilijkheden* in het algemeen evenmin tot een financiële crisissituatie leiden, wanneer men dan maar over *goede hulpmiddelen beschikt en bovendien weinig neiging vertoont om financiële problemen als onoplosbaar te definiëren*. Zijn in een dergelijke situatie de hulpmiddelen en/of definitie niet optimaal, dan resulteert dit, ook al zijn er slechts enkele financiële moeilijkheden, vaker in een financiële crisissituatie dan in een georganiseerd financieel beleid.

Dit laatste gaat in veel sterkere mate op, wanneer er *ernstige financiële moeilijkheden* zijn, terwijl men daarbij over *matige of slechte hulpmiddelen* beschikt en bovendien *de neiging vertoont financiële moeilijkheden als een onoplosbaar probleem te definiëren.*

De 93 echtparen, die geordend zijn naar moeilijkheden, hulpmiddelen en definitie van de financiële situatie, zijn in een tweedeling ondergebracht. Bij deze tweedeling is aandacht geschonken aan de relatieve onder- dan wel oververtegenwoordiging van een bepaald type financiële probleemsituaties onder de jonggehuwden, die een oplossing hebben gevonden voor hun financiële problematiek. Op die manier was het mogelijk het optreden van financiële crisissituaties grotendeels te verklaren. De enkele uitzonderingen zijn in tabel 45 met een * aangegeven.

Bij bestudering van profielschetsen blijkt tenslotte, dat de 5 echtparen, die

ondanks een 'ongunstige' financiële probleemsituatie toch niet in een financiële crisissituatie terecht zijn gekomen, wel degelijk gedurende lange tijd met een financiële problematiek te kampen gehad hebben.

5.7. Samenvatting

In dit hoofdstuk is na bestudering van de case-studies een poging gedaan om tot een zekere mate van generalisatie te komen. De manier, waarop de verschillende factoren geselecteerd zijn en de verdere analyse van deze factoren zijn hier besproken. Nadat de verslagen van de verschillende case-studies diepgaand bestudeerd waren, werd, met het oog op de overzichtelijkheid van het geheel, begonnen met voor elk echtpaar een samenvatting te maken van de belangrijkste gegevens.

Bij nadere analyse van het aldus geordende materiaal kwamen een aantal factoren naar voren, die in verband bleken te staan met de financiële crisisgevoeligheid van het jonge gezin.

Allereerst kan als een zodanige factor worden genoemd de *hoogte van het netto gezinsinkomen*. Echtparen met een gezinsinkomen beneden de 1100 gulden per maand (na aftrek van de huur) bleken zeer vaak in een financiële crisissituatie te verkeren in tegenstelling tot echtparen met een hoger inkomen.

Wanneer de jonggehuwden *slechts korte tijd voor het huwelijk gespaard* hadden (maximaal een jaar), dan ging dat eveneens gepaard met een relatief groot aantal financiële crisissituaties.

Een derde factor was in dit verband het *gebruik maken of gemaakt hebben van afbetaling of persoonlijke lening* tijdens het huwelijk. Echtparen, die daartoe overgegaan waren, bleken relatief veel vaker in een crisissituatie te verkeren, dan echtparen die pas tot aankoop overgingen, wanneer met eigen financiële middelen betaald kon worden.

Ook de echtparen, die *moesten trouwen* en de echtparen, waarbij een geboorte niet vooraf werd gegaan door enige vorm van *geboortenplanning*, waren sterk oververtegenwoordigd onder de jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeerden.

Ditzelfde geldt voor de echtparen, waarvan de man gedurende de laatste jaren vóór het huwelijk over *meer financiële middelen* kon beschikken, dan tijdens het huwelijk het geval was. Wanneer niet voldaan kan worden aan de individuele verwachtingen van de man, die stammen van voor het huwelijk, blijkt dat van sterke invloed op de resulterende groepsdefinitie van de financiële situatie tijdens het huwelijk. De individuele verlangens van de vrouw, die stammen van voor het huwelijk, passen in het algemeen beter in het noodzakelijke uitgavenpatroon tijdens het huwelijk dan die van de man. Wanneer de vrouw tijdens het huwelijk dan ook een stapje terug moet doen, zal dat in het algemeen een minder rigoureuze aanpassing vereisen, dan wanneer de man daartoe genoodzaakt is. Vandaar ook dat de financiële mogelijkheden van de vrouw *vóór* het huwelijk een veel minder belangrijke rol spelen bij de definitie van de financiële situatie tijdens het huwelijk.

De financiële mogelijkheden in de tijd voorafgaande aan een *achteruitgang in inkomen tijdens het huwelijk,* spelen vaak sterk door in de perceptie en evaluatie van de nieuwe financiële situatie. Een gevolg hiervan is, dat ongeveer de helft van de jonggehuwden, die een dergelijke ontwikkeling meegemaakt heeft, in een financiële crisissituatie blijkt te verkeren, tegen minder dan een derde van de jonggehuwden, die er tijdens het huwelijk niet op achteruit zijn gegaan.

Enkele combinaties van de kenmerken *integratie en aanpassingsvermogen* bleken eveneens sterk oververtegenwoordigd onder de jonggehuwden, die geen oplossing wisten te vinden voor hun financiële problematiek: een slechte integratie gepaard gaande met een slecht, matig of goed aanpassingsvermogen; en een matige integratie gepaard gaande met een slecht aanpassingsvermogen.

Een andere factor, die een samenhang vertoonde met de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden is de *ervaring met het afdoende tot een oplossing brengen van financiële moeilijkheden.* Op één uitzondering na verkeerden alle echtparen, die er niet in geslaagd waren een afdoende oplossing te vinden voor de financiële moeilijkheden van de eerste vijf huwelijksmaanden, in een financiële crisissituatie.

Wat de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming betreft waren de jonggehuwden, die gekenmerkt werden door een *democratische besluitvorming,* sterk oververtegenwoordigd onder de echtparen, die erin geslaagd waren een financiële crisissituatie te vermijden.

Het *spaargedrag tijdens het huwelijk* stond eveneens in verband met het ontstaan van financiële crisissituaties. Ongeveer twee derde van de echtparen, die niet direct vanaf het begin van het huwelijk met sparen begonnen waren, bleek in een financiële crisis te verkeren, tegen slechts een zesde van de echtparen, die wel direct met sparen begonnen waren. Bij constant houden van het gezinsinkomen en het spaargedrag voor het huwelijk, bleek deze associatie tussen spaargedrag tijdens het huwelijk en het ontstaan van financiële crisissituaties vooral sterk naar voren te komen onder financieel moeilijke omstandigheden.

Uitgaande van de bovenstaande, op het optreden van financiële crisissituaties onder jonggehuwden inwerkende variabelen, is een typologie van financiële probleemsituaties ontworpen. Wanneer we de verschillende probleemsituaties, gedifferentieerd naar moeilijkheden, hulpmiddelen en definities van de situatie, opsplitsen op grond van de relatieve onder- respectievelijk oververtegenwoordiging onder de financiële crisissituaties, blijkt, dat de verschillende variabelen een cumulatief effect hebben op de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden en als samenhangend geheel een bevestiging vormen voor de crisistheorieën van HILL.[167]

6. EEN GECOMBINEERDE BENADERING VIA DE STATISTISCHE METHODE EN DE METHODE VAN DE CASE-STUDIES

6.1. INLEIDING

De statistische methode is de aangewezen vorm van onderzoek, indien de probleemstelling betrekking heeft op een bepaald sociaal verschijnsel, waarbij de onderzoeker tevoren de beschikking heeft over een theorie, die met meer of minder grote zekerheid als verklaring van het empirisch gevondene kan gelden. Uit de crisistheorieën van met name ANGELL, HILL en HANSEN [168] kon een aantal concrete voorspellingen worden afgeleid. Besloten werd op quantitatieve wijze te toetsen of deze voorspellingen, gezien het voorhanden zijnde empirisch materiaal, al dan niet opgingen.

We meenden echter, dat we ons niet alleen moesten beperken tot het achteraf op quantitatieve wijze verifiëren van deze theorieën. De (quantitatieve) statistische methode is naar ons oordeel ontoereikend om de sociale werkelijkheid te begrijpen en begrijpelijk te maken en dient gecombineerd te worden met qualitatieve methoden en technieken. Qualitatieve methoden en technieken zijn namelijk meer geschikt om het sociale handelen van mensen te analyseren vanuit het onmisbare gezichtspunt van de door hen bedoelde zin van dat handelen. Begonnen werd dan ook met de analyse van de case-studies, daar dat de mogelijkheid bood vanaf het begin van het onderzoek gevoelig te blijven voor de sociale werkelijkheid als voor de actor zingeladen realiteit. Via een dergelijke werkwijze houdt de onderzoeker zijn begrippen en theorieën voortdurend betrokken op de sociale werkelijkheid, die hij in eerste instantie wil leren begrijpen en voor anderen begrijpelijk wil maken. Bovendien kan de statistische methode, waarbij het accent ligt op de quantitatieve toetsing van bestaande theorieën, zo voortdurend in relatie worden gebracht met de met betekenis en interpretaties geladen interacties binnen de sociale leefwereld.

6.2. ONVERKLAARBAAR FINANCIEEL GEDRAG

In dit hoofdstuk zullen we de resultaten van de statistische methode vergelijken met de resultaten, die de methode van de case-studies opleverde. Dit doen we met de bedoeling om zo inzicht te krijgen in de financiële problematiek van de jonggehuwden. Hierbij wordt met name gedacht aan:

1. het financiële gedrag van jonggehuwden, die, gezien hun moeilijkheden, hulpmiddelen en definitie van de situatie, niet in staat geacht werden een georganiseerd financieel beleid tot stand te brengen, maar daar desondanks wel in geslaagd waren;
2. het financieel gedrag van jonggehuwden, die, gezien hun moeilijkheden,

hulpmiddelen en definitie van de situatie, in staat geacht werden een oplossing te vinden voor hun financiële problemen, maar daar desondanks niet in geslaagd waren.

De echtparen, wier financieel gedrag hier als 'onverklaarbaar' wordt gecategoriseerd, zijn de uitzonderingen op de regels en generalisaties, die we in het voorgaande hebben afgeleid. Voor de selectie van deze jonggehuwden hebben we zowel van de resultaten van de statistische methode als van de resultaten van de case-study methode gebruik gemaakt.

Wanneer een echtpaar al dan niet in een financiële crisissituatie verkeert, in tegenstelling tot de meerderheid van de echtparen, die door hetzelfde (op basis van statistische gegevens geconstrueerde) type financiële probleemsituatie gekenmerkt worden, spreken we van 'onverklaarbaar' financieel gedrag. (De 12 op grond van statistische gegevens onderscheiden typen financiële probleemsituaties kunnen we aan het eind van hoofdstuk 4 terugvinden in tabel 42.)

Een voorbeeld van zo'n 'onverklaarbaar' echtpaar, is het echtpaar St. Van de 7 echtparen met een inkomen beneden de 1200 gulden, een zwakke persoonlijke relatie en meer financiële mogelijkheden voor de man voor het huwelijk, is alleen het echtpaar St. erin geslaagd een georganiseerd financieel beleid tot stand te brengen. De andere 6 echtparen, die door hetzelfde type financiële probleemsituatie gekenmerkt werden, verkeerden alle in een financiële crisissituatie.

De op basis van statistische gegevens geconstrueerde typologie van financiële probleemsituaties, leverde in totaal 19 echtparen op, wier financieel gedrag als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd.

Niet alleen op grond van de statistische methode zijn echtparen met een 'onverklaarbaar' financieel gedrag geselecteerd, maar ook op grond van de typologie van financiële probleemsituaties, welke na analyse van het casemateriaal ontworpen is. Voor wat betreft deze typologie slaagden 5 echtparen erin een financiële crisissituatie te vermijden, hoewel het type probleemsituatie het tegendeel deed vermoeden. Daarentegen verkeerden 4 echtparen in een financiële crisissituatie, waarvan dat nu juist niet verwacht zou worden.

Het financiële gedrag van 5 echtparen kon noch via de statistische typologie verklaard worden, noch via de typologie, die berustte op de resultaten van de case-study analyse. Alle data, die betrekking hebben op deze 5 echtparen, zijn daarom aan een intensieve analyse onderworpen.

Het financiële gedrag van 14 echtparen, dat op grond van de op statistische gegevens gebaseerde typologie als 'onverklaarbaar' werd geclassificeerd, kon met behulp van de case-study methode verklaard worden. Aan de andere kant kon het financiële gedrag van 4 van de 9 echtparen, dat op grond van de case-study methode als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd, via de op het statistische materiaal gebaseerde typologie verder verduidelijkt worden.

We zien hier derhalve een bevestiging van de veronderstelling, dat er geen dilemma van quantitatieve en qualitatieve methoden hoeft te bestaan. De onderzoekstechniek dient geheel en al bepaald te worden door het te bestuderen object in de sociale werkelijkheid.

Van de 5 echtparen, wier financieel gedrag via geen van beide methoden van onderzoek verklaard kon worden, zijn de belangrijkste gegevens in een korte samenvatting weergegeven.

Elke samenvatting is als volgt ingedeeld:

- korte beschrijving van het echtpaar;
- de financiële moeilijkheden, de hulpmiddelen en de definitie van de financiële situatie;
- het financiële beleid dat, uitgaande van (1) en (2), verwacht kon worden;
- de feitelijke wijze, waarop het financiële beleid tot stand werd gebracht;
- mogelijke verklaringen en hypothesen, die op grond van de analyse naar voren komen.

Een echtpaar dat in een financiële crisissituatie verkeerde, ondanks een 'gunstige' financiële probleemsituatie (volgens de resultaten van de statistische methode én volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Hn.

Meneer Hn. is afgestudeerd als academicus, een studie waarover hij zeer lang gedaan heeft. Enkele maanden nadat hij in Ede was komen wonen, leerde hij zijn, toen nog 18-jarige, aanstaande vrouw kennen. Na een half jaar trouwde men en trok samen in de kleine drie-kamerflat van de man. Binnen een maand na het huwelijk raakte mevrouw Hn. in verwachting en besloot men uit te zien naar een groter (koop-)huis. Weldra werd dit gevonden en omdat het huis nogal afgelegen lag en er veel opgeknapt moest worden, besloot mevrouw Hn. met werken te stoppen. Dit betekende, dat het netto inkomen, dat de eerste drie maanden 2500 gulden had bedragen, afnam tot 1800 gulden.

De persoonlijke relatie van het echtpaar moet als zwak gekenmerkt worden, beide echtgenoten houden weinig rekening met de behoeften en wensen van de ander en zijn daar ook weinig in geïnteresseerd.

Voor het huwelijk beschikte meneer Hn. reeds over een volledige inboedel, uit zijn studententijd en zijn periode als vrijgezel in Ede. Ook mevrouw Hn. bracht een volledige uitzet mee, waarvoor ze reeds op 15-jarige leeftijd was begonnen te sparen. Men heeft tijdens het huwelijk nooit gebruik gemaakt van een persoonlijke lening of een afbetalingsregeling.

Tijdens het huwelijk heeft men tot nu toe systematisch gespaard, maar men is van mening in de toekomst wel van een persoonlijke lening gebruik te zullen gaan maken.

De geboorte van het eerste kind had men bij nader inzien liever enige tijd uitgesteld, omdat het eigenlijk teveel samenvalt met de kosten van de verhuizing en het bewoonbaar maken van het nieuwe huis.

Het echtpaar Hn. wordt gekenmerkt door een slechte integratie en een slecht aanpassingsvermogen. Dit uit zich onder andere in het geringe bewustzijn en de geringe aanvaarding van elkanders behoeften en verlangens, de regelmatig voorkomende bestedingsmoeilijkheden en het feit, dat met name meneer Hn. weinig of geen rekening houdt met de financiële mogelijkheden, waarover men kan beschikken.

De democratische machtsverhouding bij de financiële besluitvorming is daarentegen weer de meest geschikte om financiële probleemsituaties uit de wereld te helpen.

Tot voor kort was men er dan ook in geslaagd oplossingen te vinden voor de financiële problemen, waarvoor men kwam te staan. Sinds het laatste halfjaar is met name

meneer Hn. echter van mening, dat de financiële problemen onoplosbaar zijn geworden.

Ondanks de 'gunstige' statistische score (hoog inkomen, man minder financiële mogelijkheden voor het huwelijk) en de 'gunstige' financiële probleemsituatie volgens de case-study methode (weinig of geen moeilijkheden, goede hulpmiddelen en slechts enige neiging om financiële probleemsituaties als onoplosbaar te definiëren) blijkt men toch voor een onoplosbare financiële problematiek te staan. Vooral meneer Hn. vindt de 1800 gulden, die men na aftrek van de hypotheeklasten per maand kan besteden, te weinig om ook nog 'zijn' auto en het huis te kunnen onderhouden. De auto heeft hij naar zijn mening nodig om zijn werk te bereiken, gezien de slechte busverbinding. En bij het huis behoort een mooie tuin, anders is het geen gezicht voor de buren en relaties. Bovendien moet aan het interieur nog het een en ander opgeknapt worden. De grote uitgaven aan kleding en voeding vindt hij noodzakelijk, omdat zijn maatschappelijke positie zekere eisen stelt aan uiterlijk en voedingspatroon. Mevrouw Hn. vindt, dat op al deze punten gemakkelijk bezuinigd kan worden, waardoor de uitgaven beter aan de inkomsten aangepast kunnen worden. Voor een dergelijke oplossing is haar man echter in het geheel niet te vinden. Hij meent, dat de financiële problemen niet op te lossen zijn. En hij wil geen afstand doen van het huidige consumptie-patroon, zodat men in financieel opzicht steeds verder in de problemen komt.

Twee factoren spelen hier een rol bij het ontstaan van de financiële crisissituatie. In de eerste plaats de hoge eisen, die aan woon-comfort worden gesteld, vanaf het moment dat men de beschikking kreeg over een eigen huis. En in de tweede plaats is daar het verband tussen uitgaven en maatschappelijke positie.

Aangezien slechts een enkel echtpaar over een eigen woning beschikte, is in de onderhavige studie weinig gebleken van eventuele verschillen in uitgaven aan de verbetering van de woning, tussen jonggehuwden met een koophuis en jonggehuwden met een huurwoning. Daar het eigen woningbezit sterk toeneemt, zal men in de toekomst zeker de hypothese moeten toetsen dat: jonggehuwden met een eigen huis meer geld uitgeven aan de verbetering en verfraaiing van huis (en tuin) dan jonggehuwden, die in een huurhuis wonen en dat de eersten als gevolg daarvan vaker in een financiële crisissituatie komen te verkeren.

Van een samenhang tussen maatschappelijke positie van de man en het optreden van financiële crisissituaties is bij het analyseren van de case-studies niets gebleken. Dit moet ons evenwel niet verhinderen de mogelijkheid van een dergelijke samenhang in de toekomst ook quantitatief te toetsen.

Een echtpaar dat in een financiële crisissituatie verkeerde, ondanks een 'gunstige' financiële probleemsituatie (volgens de resultaten van de statistische methode en volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Ks.

Het echtpaar Ks. was 2 jaar getrouwd ten tijde van de vraaggesprekken. Acht maanden na het huwelijk raakte mevrouw Ks. in verwachting. Haar zwangerschap was zo gepland om het eerste jaar nog uitgebreid samen op vakantie te kunnen gaan en om zich zo goed mogelijk te kunnen inrichten. Tot 6 weken voor de geboorte is mevrouw Ks. op kantoor blijven werken, om financieel zo sterk mogelijk te staan.

Vanaf het begin van de verkering hebben beiden voor het huwelijk gespaard. Zo kon men de bruiloft zelf betalen, evenals de volledige inrichting van de huurwoning. Daar de ouders van de vrouw nogal ver weg wonen en zelf altijd op het openbaar vervoer zijn aangewezen, hebben ze de jonggehuwden bij het huwelijk een gloednieuwe auto cadeau gedaan. In verband met al deze zaken was het niet noodzakelijk gebruik te maken van een persoonlijke lening of een afbetalingsregeling.

De financiële besluitvorming gaat grotendeels in onderling overleg. De ideeën voor voeding en kleding komen vooral van mevrouw Ks., terwijl de ideeën voor de andere grote aankopen juist meer van haar man komen. In al deze gevallen wordt echter gezamenlijk overlegd of een bepaald idee ook financieel uitvoerbaar is. Bovendien worden de geldzaken altijd in overleg geregeld. Wanneer een aantal rekeningen moet worden voldaan, of wanneer het uitgavenbeleid moet worden bijgesteld, trekt men daar rustig enkele uren voor uit. Vooral de laatste maanden wordt er veel overleg gepleegd omdat het netto inkomen, dat na aftrek van de huur 2478 gulden bedroeg, door het wegvallen van het inkomen van de vrouw, thans nog slechts 1460 gulden bedraagt.

Het echtpaar Ks. wordt gekenmerkt door een sterke persoonlijke relatie. Beide echtgenoten kennen de behoeften en verlangens van de ander (mede een gevolg van de 6 jaar durende verkering).

Geen van beide echtgenoten beschikte voor het huwelijk over ruime financiële middelen. Pas in het begin van het huwelijk is het inkomen van de man flink gestegen, nadat hij via avondstudie enkele belangrijke diploma's gehaald had.

Tijdens het huwelijk is consequent doorgespaard, iets dat de laatste maanden gezien de hoogte van het inkomen sterk beperkt moest worden. Het aanpassingsvermogen moet als matig gekenmerkt worden. De aanpassing van wensen en verlangens aan de huidige financiële mogelijkheden verloopt enigszins moeizaam.

De eerste maanden van het huwelijk konden de financiële problemen opgelost worden. Hierbij ging een positief effect uit van de hoogte van het inkomen, de democratisch verlopende besluitvorming, de sterke persoonlijke relatie en het spaargedrag voor en tijdens het huwelijk. Het laatste jaar werd het echter steeds moeilijker om financieel rond te komen, hetgeen vooral in verband stond met de achteruitgang van het inkomen. In de loop van de vraaggesprekken bleek deze situatie nog te verslechteren. Tijdens het laatste vraaggesprek gaven beide echtgenoten te kennen geen mogelijkheden meer te zien om financieel rond te komen met het nieuwe inkomen. Het echtpaar verkeerde in een financiële crisissituatie.

Hoewel de financiële mogelijkheden afgenomen zijn tijdens het huwelijk, schijnen er gezien het inkomen, het spaargedrag, de geplande geboorte en de afwezigheid van schulden, weinig problemen te zijn bij het tot stand brengen van het financiële beleid. Bovendien beschikt het echtpaar over een groot aantal hulpmiddelen. De spaarreserve is voortdurend toegenomen tijdens het huwelijk. De besluitvorming verloopt op democratische wijze en men heeft ervaring met het oplossen van financiële moeilijkheden. Hoewel op grond van de financiële achteruitgang enige neiging zou kunnen bestaan de financiële situatie als een crisissituatie te definiëren, werd dit niet verwacht. Zeker niet wanneer we de geringe financiële moeilijkheden en het grote aantal hulpmiddelen, waarover men kon beschikken, in aanmerking nemen.

Toch ontstond er een financiële crisissituatie.

Hoe komt het nu dat het echtpaar Ks. in een financiële crisissituatie is komen te verkeren? In tegenstelling tot de andere echtparen, die er tijdens het huwelijk financieel nooit meer dan 600 gulden op achteruit waren gegaan, was het inkomen van het echtpaar Ks. met maar liefst 1000 gulden afgenomen. Dit betekende, dat het consumptiepatroon dermate ingrijpend veranderd moest worden, dat men voor een onoplosbaar financieel probleem was komen te staan. Op grond hiervan komt de volgende hypothese in aanmerking om in een vervolg-studie getoetst te worden: dat jonggehuwden, die er in de loop van het huwelijk in inkomen zeer aanzienlijk op achteruit zijn gegaan, vaker in een financiële crisissituatie verkeren, dan jonggehuwden, die wat betreft de financiële moeilijkheden en de hulpmiddelen in een soortgelijke situatie verkeren, maar die er in de loop van het huwelijk minder (of in het geheel niet) op achteruit zijn gegaan.

Een echtpaar, dat in een financiële crisissituatie verkeerde, ondanks een 'gunstige' financiële probleemsituatie (volgens de resultaten van de statistische- en de case-study methode) is het echtpaar Ln.:

Nadat meneer Ln. uit militaire dienst kwam, is hij direct getrouwd. Zijn vrouw was toen al enkele jaren op kantoor en moest thuis 90 gulden per maand kostgeld betalen. De rest van haar inkomen zette ze voornamelijk op haar spaarrekening. Meneer Ln. had voor en tijdens de militaire dienst eveneens zo veel mogelijk geld opzij gelegd. Zodoende kon men zich direct aan het begin van het huwelijk volledig inrichten en zelf de bruiloft betalen.

Mevr. Ln. werkt nog steeds hele dagen en dat om twee redenen: om niet hele dagen thuis te zitten, alsook om wat royaler te kunnen leven. De taakverdeling is hieraan aangepast. Zo kookt de man door de week, omdat hij dan het eerst thuis komt en doen beiden op zaterdag gezamenlijk het huishouden.

Het netto inkomen bedraagt na aftrek van de huur 1550 gulden per maand. Meneer Ln. werkt op contractbasis en loopt het risico binnenkort ontslagen te worden. Om die reden wil men voorlopig nog geen kinderen.

Wat het financiële beleid betreft, zien we dat de financiële besluitvorming op democratische wijze verloopt. De ideeën voor voeding en de hoeveelheid geld, die daaraan besteed kan worden, worden in gezamenlijk overleg besproken. Hetzelfde geldt voor de grote aankopen. De kleding regelt ieder voor zichzelf, maar er vindt wel gezamenlijk overleg plaats over de hoeveelheid geld, die hieraan besteed kan worden. De geldzaken worden altijd in onderling overleg geregeld.

Vanaf het begin van het huwelijk heeft men zoveel mogelijk gespaard. Zo achtte men het, gezien de onzekere toekomst, niet verantwoord een auto te kopen of een babyuitzet aan te schaffen. Nooit heeft men er daarom ook over gedacht artikelen op afbetaling te kopen of een persoonlijke lening aan te gaan.

De persoonlijke relatie van het echtpaar moet als zwak gekenmerkt worden. Het komt nogal eens voor, dat men geen rekening wil houden met de wensen en de verlangens van de ander. Bestedingsmoeilijkheden en onderling sterk verschillende interessen resulteerden in een slechte integratie.

Ook het aanpassingsvermogen is matig, omdat beide partners lang niet altijd rekening houden met de financiële mogelijkheden, waarover men kan beschikken.

Ondanks weinig financiële moeilijkheden, een enkel hulpmiddel en (gezien de financiële mogelijkheden voor en tijdens het huwelijk) slechts een geringe neiging om financiële moeilijkheden als een onoplosbaar probleem te definiëren, verkeert het echtpaar Ln. toch reeds vanaf het begin van het huwelijk in een financiële crisissituatie.

Door de voortdurende onzekerheid over het eventuele ontslag van de man en met het oog op de weinig rooskleurige toekomst, vinden beide echtgenoten het noodzakelijk het inkomen van de man niet aan te spreken. Hoewel de huidige financiële mogelijkheden aanzienlijk zijn, blijkt een dergelijk spaar- en uitgavenbeleid toch tot de onmogelijkheden te behoren. Door er desalniettemin aan vast te houden ontstaan financiële problemen, die, gezien de onaantastbaarheid van de spaarreserve, door beide partners als onoplosbaar worden gedefinieerd.

In dit geval wordt de definitie van de financiële situatie beïnvloed door onzekerheid over de financiële toekomst. Dit leidt tot een financieel beleid, dat niet te verwezenlijken blijkt binnen de grenzen van de financiële mogelijkheden en hulpmiddelen. Als gevolg hiervan wordt de financiële situatie als een crisissituatie gedefinieerd. Geen enkel ander echtpaar verkeerde vanaf het

begin van het huwelijk in verband met een dreigend ontslag van de man in onzekerheid over de financiële toekomst. Vandaar dat deze factor tot nu toe niet in het onderzoek betrokken is. Via de analyse van de echtparen met een 'onverklaarbaar' financieel gedrag komen we hier bij de werkloosheidsproblematiek terecht. Een problematiek die, naar we mogen verwachten, bij toekomstig onderzoek steeds meer op de voorgrond zal treden.

Een echtpaar dat in een financiële crisissituatie verkeerde, ondanks een 'gunstige' financiële probleemsituatie (volgens de resultaten van de statistische methode èn volgens de resultaten van de case-study methode), is het echtpaar Hb.

Meneer Hb. heeft vanaf het moment, dat hij ging werken al het geld dat hij over had op zijn spaarrekening gezet. Gedurende de twee jaar dat men verloofd was, hebben beiden zoveel mogelijk geld opzij gelegd voor de inrichting van het huis. Bij de verloving werd een klein feestje gegeven, dat hoofdzakelijk van het spaargeld van de man betaald werd. De meer uitgebreide bruiloft werd ook volledig zelf betaald.

Mevrouw Hb. werkt nog steeds hele dagen buitenshuis. Zij voelt zich nog te jong om 'in gezin en huishouding te blijven steken'. Het financiële aspect hiervan is eveneens belangrijk, omdat dit de mogelijkheden biedt tot bepaalde extra uitgaven, zoals de aanschaf van een auto. Meneer Hb. is vanaf zijn jeugd gehandicapt en op een instituut opgegroeid. Mede gezien de handicap van de man vinden beiden het beter voorlopig te wachten met het krijgen van kinderen, totdat de financiële reserve dermate is toegenomen, dat het verantwoord wordt dat mevrouw Hb. haar baan opgeeft.

Het netto gezinsinkomen na aftrek van de huur bedraagt thans 1475 gulden per maand.

De financiële zaken worden voornamelijk door de vrouw geregeld. Men beslist wel in gezamenlijk overleg over de hoeveelheid geld die aan voeding, kleding en andere grote aankopen besteed kan worden, maar de ideeën komen bijna uitsluitend van de vrouw. Al met al kan de financiële besluitvorming gekenmerkt worden als door de vrouw matig gedomineerd.

Men leeft van het inkomen van de man, ongeveer 900 gulden schoon per maand. Het inkomen van de vrouw wordt gedeeltelijk op de spaarrekening gezet en gedeeltelijk besteed aan grote aankopen, zoals de auto, de tv en de piano. Toen men trouwde, heeft men alles kunnen aanschaffen, wat men wenste. Bovendien heeft men ook van de ouders van de man nog veel cadeau gekregen, zoals de volledige meubilering van de flat. Zodoende was nimmer de noodzaak aanwezig om gebruik te maken van afbetaling of persoonlijke lening.

Wat betreft de financiële beleidsvoering, komen er nog al eens onderlinge moeilijkheden voor over de noodzaak om tot een bepaalde aankoop over te gaan. Hierbij valt op, dat de vrouw weinig rekening houdt met de verlangens van haar man. Ze probeert meestal haar eigen zin door te drijven.

De eerste huwelijksmaanden slaagde men er nog wel in een oplossing te vinden voor de financiële problemen, waarmee men te maken had. Geleidelijk aan kreeg de pessimistische toekomstvisie van de man echter de overhand. Ondanks weinig financiële moeilijkheden, een aantal hulpmiddelen en weinig geneigdheid om op grond van vroegere ervaringen financiële moeilijkheden als een onoplosbaar probleem te definiëren, meent meneer Hb. toch in een financiële crisissituatie te verkeren. Men was er naar zijn mening tot nu toe onvoldoende in geslaagd besparingen en uitgaven zodanig op elkaar af te stemmen, dat er voldoende geld achter de hand bleef om de toekomst met vertrouwen tegemoet te zien. Dit moet echter zeker het geval zijn, wanneer zijn vrouw ophoudt met werken als gevolg van een door hem vurig gewenste zwangerschap.

Ook hier zien we weer, dat verwachtingen van een onzekere toekomst, nu niet als gevolg van dreigende werkloosheid, maar als gevolg van de handicap van de man, van grote invloed kunnen zijn op de definitie van de financiële situatie. Zelfs ingeval de financiële moeilijkheden gering zijn, terwijl daarnaast de behoeften en verlangens gezien de vroegere ervaringen zeer bescheiden zijn, kan men van mening zijn voor onoplosbare problemen te staan. Dit is dan het geval, omdat het onmogelijk geacht wordt voldoende financiële reserves te kweken om het hoofd te kunnen bieden aan de financiële problemen, die men in de toekomst verwacht.

Opmerkelijk is, dat we geen enkele aanwijzing hebben gevonden, dat onzekerheid over de financiële toekomst ook direct gerelateerd wordt aan de financiële achteruitgang die zich voordoet, wanneer het inkomen van de vrouw wegvalt. Alleen wanneer dit laatste gepaard gaat met onzekerheid over het toekomstige inkomen van de man, leidt dit tot de definitie van een financiële crisissituatie. In dit verband lijkt het van belang de volgende hypothese aan toetsing te onderwerpen: dat jonggehuwden, die gekenmerkt worden door weinig of geen financiële moeilijkheden en die de beschikking hebben over hulpmiddelen, vaker in een financiële crisissituatie komen te verkeren, wanneer er onzekerheid bestaat over het toekomstige inkomen van de man, dan jonggehuwden, die in gelijke financiële omstandigheden verkeren, zonder dat er echter onzekerheid bestaat over het toekomstige inkomen van de man.

Een echtpaar dat *niet* in een financiële crisissituatie verkeert ondanks een 'ongunstige' financiële probleemsituatie (volgens de resultaten van de statistische methode en volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Gz.

Aanvankelijk moest meneer Gz. zijn volledige inkomen thuis afstaan in de vorm van kostgeld. Pas een half jaar voor het trouwen kon hij een gedeelte voor zichzelf besteden. Ondanks het feit dat de bruiloft voor de deur stond, 'draaide hij het geld, dat hij vrijdags beurde, er toen elk weekend volledig door'. Ook mevrouw Gz. gaf voor het huwelijk al haar geld uit, totdat haar ouders haar verplichtten een deel van haar inkomen op een spaarbankboekje te zetten. Geen van beide echtgenoten had zodoende gedurende meer dan een jaar voor het huwelijk gespaard. De bruiloft kon nog betaald worden, maar wat de inrichting betrof, moest men zich duidelijk beperkingen opleggen. Bovendien is mevrouw Gz. direct aan het begin van het huwelijk met werken gestopt. Ze had geen zin een 'slaaf' voor zichzelf te worden en beide echtgenoten waren van mening, dat het financieel niet direct noodzakelijk was, dat de vrouw een betaalde werkkring had.

Het netto inkomen bedraagt na aftrek van de huur 1120 gulden per maand, een bedrag waarvan elke maand 100 gulden gespaard wordt. Dit laatste is vooral mogelijk, omdat meneer Gz. regelmatig 's avonds werkzaamheden verricht, waarvan het inkomen niet aan de belasting opgegeven wordt. Met dergelijke werkzaamheden wordt gemiddeld meer dan 400 gulden per maand verdiend.

Men wil voorlopig nog geen kinderen, daar eerst het huis ingericht moet worden en omdat men de gelegenheid wil hebben nog enkele jaren ongestoord op vakantie te kunnen gaan.

De financiële besluitvorming kan gekenmerkt worden als een matig door de vrouw gedomineerde besluitvorming. Er is alleen gezamenlijk overleg over de hoeveelheid geld, die aan kleding en aan de overige grote inkopen besteed kan worden. De andere beslissingen worden grotendeels door de vrouw genomen.

Regelmatig doen zich bestedingsmoeilijkheden voor, mede omdat de interessen onderling sterk verschillen en beide partners weinig rekening houden met elkaar. Al met al bestaat er dus tussen de partners een zwakke persoonlijke relatie.

De integratie moet als slecht gekenmerkt worden, omdat er zo goed als geen bewustzijn en aanvaarding van elkaars rollen is en beiden bovendien van mening zijn, dat ze voor het huwelijk veel meer materiële bevrediging konden vinden. Het aanpassingsvermogen is matig. Vooral de man houdt zelden of nooit rekening met de financiële mogelijkheden, waarover men kan beschikken.

Ondanks de financiële moeilijkheden, ondanks het geringe aantal hulpmiddelen en ondanks de vroegere ervaringen op grond waarvan de financiële situatie gemakkelijk als een crisissituatie zou kunnen worden gedefinieerd, is het echtpaar Gz. er toch in geslaagd een crisissituatie te vermijden.

Het netto inkomen per maand na aftrek van de huur valt, voor wat betreft het echtpaar Gz., in de financieel ongunstige categorie van inkomens beneden de 1200 gulden. Op grond hiervan, en omdat er slechts gedurende korte tijd voor het huwelijk gespaard was, meenden we, dat het echtpaar Gz. in financieel redelijke omstandigheden zou verkeren. Te weinig hebben we hierbij echter rekening gehouden met de inkomsten, die een aantal jonggehuwden geniet uit werkzaamheden, waarvan de verdiensten niet aan de belasting worden opgegeven. In 4 gevallen zorgen dergelijke inkomsten ervoor, dat een echtpaar elke maand weer in een hogere inkomenscategorie terechtkomt, dan op grond van het loonstrookje verwacht kan worden. Het echtpaar Gz. was het enige van deze vier echtparen met netto inkomsten beneden de 1200 gulden. Dit was voor ons aanleiding geweest om extra moeilijke omstandigheden te veronderstellen.

Het 'onverklaarbare' financiële gedrag van het echtpaar Gz. noodzaakte ons echter tot een hernieuwde analyse, waarbij onze aandacht viel op de afname van de financiële moeilijkheden, ingeval van regelmatig terugkerende verdiensten, waarover geen belasting wordt betaald.

Een echtpaar, dat eveneens *niet* in een financiële crisissituatie verkeert, ondanks een 'ongunstige' financiële probleemsituatie (althans volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Wo.

Het echtpaar Wo. is twee jaar getrouwd en heeft één kind. Mevrouw Wo. heeft tot 10 weken voor de geboorte hele dagen buitenshuis gewerkt, hetgeen resulteerde in een netto gezinsinkomen van 1520 gulden per maand. Na 13 maanden raakte mevrouw Wo. in verwachting. Deze zwangerschap was niet gepland. Vanaf het begin van het huwelijk had men nimmer voorbehoedsmiddelen gebruikt, men zou wel zien of er een kind kwam en wanneer dat zou zijn. De zwangerschap kwam echter op een zodanig moment, dat men zich volledig ingericht had en voor weinig grote uitgaven meer stond.

Het huidige inkomen bedraagt 1165 gulden per maand netto, zodat de financiële mogelijkheden gering zijn.

Voor het huwelijk was door beide partners ongeveer 4 jaar lang gespaard. Zodoende kon men een uitgebreide bruiloft geven en was er nog voldoende over om zich royaal in te kunnen richten. De kinderuitzet, de nieuwe auto, de vaatwasmachine en de bandrecorder konden in de loop van het huwelijk worden aangeschaft van het inkomen van mevrouw Wo.

De financiële besluitvorming wordt door de vrouw matig gedomineerd. De financiële beslissingen op het gebied van kleding en voeding worden uitsluitend door de vrouw

genomen. De andere beslissingen gaan in gezamenlijk overleg. De persoonlijke relatie kan als sterk gekenmerkt worden, een sterk bewustzijn van en rekening houden met elkanders wensen en verlangens zijn waarneembaar. Voor het huwelijk leefde meneer Wo. veel royaler dan tijdens het huwelijk mogelijk is. Regelmatig verlangt hij dan ook terug naar deze tijd, waarin hij 'elk half jaar een nieuwe auto kon kopen en elk weekend uit kon gaan'. Bovendien is de financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk, van 1520 gulden naar 1165 gulden toch wel hard aangekomen. Men kan niet zo gemakkelijk meer als vroeger tot een bepaalde aankoop overgaan.

De gezinsintegratie en het aanpassingsvermogen zijn niet optimaal. Zowel de integratie (ontevreden over de financiële mogelijkheden binnen het huwelijk), als het aanpassingsvermogen (een materialistische levensvisie), moesten als matig gekenmerkt worden.

Vanaf het begin van het huwelijk heeft men elke maand een vast bedrag op de spaarrekening vastgezet, omdat de mogelijkheid bestond, dat de vrouw snel in verwachting zou raken, in welk geval een zekere financiële reserve uitermate belangrijk was.

Het echtpaar Wo. is er ondanks een aantal moeilijkheden (gering inkomen en ongeplande zwangerschap) en ondanks de achteruitgang in financiële mogelijkheden (ongunstig effect op de definitie van de situatie), toch in geslaagd een financiële crisissituatie te vermijden.

Echtparen met soortgelijke financiële moeilijkheden en hulpmiddelen als het echtpaar Wo. blijken normaliter in een financiële crisissituatie terecht te komen. Dit is zelfs het geval, wanneer zij op grond van vroegere financiële ervaringen minder geneigd zouden zijn financiële moeilijkheden als een onoplosbaar probleem te definiëren, dan voor het echtpaar Wo. geldt.

Van alle echtparen die in het huwelijk geen voorbehoedsmiddelen gebruiken, raakte de vrouw tijdens de eerste 4 maanden van het huwelijk in verwachting. Derhalve viel haar inkomen op zijn hoogst na een jaar, maar meestal veel eerder weg, hetgeen als een (financieel) probleem werd beschouwd.

Het echtpaar Wo. is hier echter een uitzondering. Hoewel elke vorm van geboortenplanning ontbrak, raakte mevrouw Wo. pas na 13 maanden in verwachting en viel haar inkomen pas na 20 huwelijksmaanden weg. Het is vanzelfsprekend, dat men na 20 maanden beter voorbereid is op een financiële achteruitgang dan na 12 maanden. Juist door het late tijdstip van de ongeplande zwangerschap brengt deze geen financieel probleem met zich mee.

Wat betreft de typologie van financiële probleemsituaties kunnen we dan ook beter een associatie leggen tussen het zonder een vorm van geboortenplanning in verwachting raken tijdens het eerste huwelijksjaar en een toename van de financiële moeilijkheden waarin men verkeert.

Een echtpaar dat *niet* in een financiële crisissituatie verkeert, ondanks een 'ongunstige' financiële probleemsituatie (althans volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Be.

Het echtpaar Be. is twee jaar getrouwd. Na drie maanden huwelijk kwam meneer B. in de WW terecht, doordat het bedrijf, waar hij werkte, naar het buitenland werd verplaatst en hij er niets voor voelde ook daarheen te verhuizen. De inkomenssituatie werd toen echter dermate slecht, dat mevrouw Be. besloot te gaan werken. Zij werd daartoe sterk aangemoedigd door haar man, die het allemaal wel best vond in de WW: 'lekker uitslapen en zo nu en dan een beunhaasje'. Het netto gezinsinkomen bedraagt momenteel 1225 gulden per maand.

Vóór het huwelijk was er weinig of niet gespaard. Mevrouw Be. werd van huis uit aangemoedigd iets aan de uitzet te doen. Ondanks het feit, dat men reeds 6 jaar vóór het huwelijk met elkaar omging en 1 jaar verloofd was, begon zij echter pas 3 maanden voor het huwelijk serieus te sparen. Meneer Be. maakte al zijn geld op aan zijn grote hobby: het kopen en opknappen van oude auto's. Omdat men alleen genoeg geld had om de bruiloft te betalen, werd aan het begin van het huwelijk een persoonlijke lening aangegaan teneinde zich volledig en royaal te kunnen inrichten (de duurste stereo-apparatuur en een kleuren-tv).

Na 4 maanden raakte mevrouw Be. in verwachting. Vanaf het begin van het huwelijk wenste men een kind om de eentonigheid van het flatbestaan te doorbreken. Daar haar man hele dagen thuis was, kon hij voor de baby zorgen en hoefde mevrouw Be. haar baan niet op te geven.

De financiële besluitvorming wordt door de vrouw gedomineerd. Alleen de ideeën voor grote aankopen komen van de man, de rest wordt hoofdzakelijk door zijn vrouw beslist. Verder wordt het echtpaar gekenmerkt door een sterke persoonlijke relatie. Men is goed op de hoogte van elkaars wensen en verlangens en houdt daar sterk rekening mee.

De gezinsintegratie is goed te noemen, terwijl het aanpassingsvermogen als matig gekenmerkt moest worden. De man houdt vaak geen rekening met de financiële mogelijkheden, waarover men kan beschikken.

Tijdens het huwelijk heeft men nooit gespaard, alles gaat op aan de huur, kleding, voeding en aflossing van de persoonlijke lening. Indien er dan nog iets over is, wordt dat besteed aan de uitbreiding van de stereo-apparatuur. Komt men geld te kort, dan wordt er gewoonlijk op afbetaling gekocht, een handelwijze waarmee tot nog toe alle financiële moeilijkheden konden worden opgelost. 'Sparen is voor de domme in deze tijd van voortdurende inflatie', aldus meneer Be. Beide echtgenoten zijn dan ook van mening, dat het kopen op afbetaling een uitkomst is, wanneer het inkomen ontoereikend blijkt om de uitgaven te dekken.

Hier zien we een aspect van de definitie van de financiële situatie, dat tot nog toe aan onze aandacht is ontsnapt, te weten: de houding ten opzichte van het kopen op afbetaling en het sluiten van een persoonlijke lening. Echtparen met soortgelijke moeilijkheden en hulpmiddelen als het echtpaar Be., verkeren alle in een financiële crisissituatie. Van die echtparen stond echter ook altijd minstens één van beide huwelijkspartners negatief tegenover de persoonlijke lening of de afbetaling.

Een hypothese, die we op grond hiervan kunnen afleiden, luidt: dat een positief oordeel van beide huwelijkspartners ten opzichte van de aangegane verplichtingen, die voortvloeien uit een afbetalingsregeling en/of persoonlijke lening, betekent, dat jonggehuwden, die bepaalde financiële moeilijkheden ontmoeten, minder vaak in een financiële crisissituatie terecht komen dan jonggehuwden, die in een soortgelijke situatie verkeren, maar waarvan minstens één huwelijkspartner een negatief oordeel heeft over de aangegane afbetalingsregeling en/of persoonlijke lening.

Een echtpaar dat *niet* in een financiële crisissituatie verkeert, ondanks een 'ongunstige' financiële probleemsituatie (althans volgens de resultaten van de case-study methode) is het echtpaar Oq.

Het echtpaar Oq. is anderhalf jaar getrouwd. Voor het huwelijk was er reeds door beide echtgenoten vanaf het begin van de langdurige verkering (5 jaar) gespaard. De

vrouw besteedde in die tijd bijna al haar geld aan de uitzet. De ouders van de man bepaalden voortdurend wat hij op zijn spaarbankboekje moest zetten en wat hij zelf mocht besteden. Zodoende kon de bruiloft betaald worden en was er voldoende geld over om zich volledig in te richten. Bovendien kreeg men bij het huwelijk 10.000 gulden van de ouders van de vrouw. Dit was een bedrag, waarover alle kinderen de beschikking kregen, wanneer ze gingen trouwen.

Mevrouw Oq. werkt 12 uur per week als hulp in de huishouding en wil dat voorlopig nog enige tijd blijven doen. Het is financieel noodzakelijk en beide partners voelen zich te jong om nu al kinderen te krijgen (resp. 19 en 20 jaar). Het netto inkomen na aftrek van de huur ligt op 1080 gulden per maand.

De machtsverhouding bij de financiële besluitvorming wordt door de vrouw gedomineerd. Alleen de ideeën voor de grote aankopen komen ongeveer even sterk van beiden. Het echtpaar gaf blijk van een slechte integratie en een matig aanpassingsvermogen. Er zijn regelmatig bestedingsmoeilijkheden. De onderlinge interessen lopen sterk uiteen en meneer Oq. houdt, wanneer het om zijn foto-hobby gaat, weinig rekening met de financiële mogelijkheden.

Mevrouw Oq. heeft vanaf het begin van het huwelijk systematisch een bepaald bedrag (honderd gulden) opzij gelegd, een handelswijze waarmee haar man niet erg kan instemmen. Op het regelen van de geldzaken kan hij echter weinig invloed uitoefenen, omdat hij dit vanaf het begin van het huwelijk aan zijn vrouw heeft overgelaten en deze nu weinig genegen is haar dominerende houding wat af te zwakken.

Ondanks financiële moeilijkheden (laag inkomen) en een gering aantal hulpmiddelen is het echtpaar Oq. er voortdurend in geslaagd een oplossing te vinden voor de financiële problematiek. Dit onder omstandigheden, die gemakkelijk aanleiding kunnen geven tot een financiële crisissituatie.

Het cruciale punt is in dit geval de enorme financiële hulp van de ouders van de vrouw. Veel jonggehuwden kregen natuurlijk geschenken in geld of goederen, maar er was onvoldoende variatie in de waarde hiervan, om dit als een discriminerend hulpmiddel te kunnen beschouwen.

De analyse van het geval Oq. is daarom van belang geweest, omdat eruit blijkt, dat grotere schenkingen als een extra hulpmiddel beschouwd moeten worden.

6.3. Samenvatting van de resultaten

Het financiële gedrag van een aantal jonggehuwden werd niet geheel duidelijk bij gebruikmaking van de statistische methode en/of de case-study analyse.

De 5 echtparen, wier financieel gedrag tijdens de eerste huwelijksjaren op grond van de resultaten van beide methoden als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd, zijn in het voorgaande vrij uitvoerig geanalyseerd. Bovendien zijn 3 echtparen beschreven, wier financieel gedrag op grond van één van beide methoden als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd. Het betreft hier slechts 3 echtparen, omdat alleen in die gevallen een verklaring kon worden gevonden, die een aanvulling vormde op de verklaringen, die opgesteld waren na analyse van de 5 echtparen, die op grond van beide methoden als 'onverklaarbaar' gekenmerkt werden.

Het analyseren van de 'onverklaarbare' echtparen was een zeer moeizaam karwei. We moesten ons steeds bewust blijven, dat we bezig waren hypothesen

af te leiden, nadat de data bekend waren geworden. De geformuleerde hypothesen zullen dan ook in belangrijke mate bepaald zijn door de specifieke, min of meer toevallige, eigenschappen van de onderzochte groep. Vandaar dat het een eerste vereiste van komend onderzoek is, dat deze hypothesen getoetst worden aan ander materiaal, waarbij men volledig vasthoudt aan de formulering van de hypothesen en deze als zodanig aan toetsing onderwerpt.

Van de acht echtparen met een 'onverklaarbaar' financieel gedrag, die in het voorgaande besproken zijn, verkeerden er vier in een financiële crissituatie, terwijl verwacht kon worden, dat ze erin geslaagd zouden zijn om een oplossing te vinden voor hun financiële moeilijkheden. De kans op een onzekere financiële toekomst (dreigende werkloosheid; ernstige handicap van de man) bleek in twee gevallen een belangrijke rol te spelen bij de definitie van de financiële situatie als een crisissituatie.

In een ander geval had de crisissituatie voorspeld kunnen worden, indien de mate van de financiële achteruitgang (1200 gulden) tijdens het huwelijk van meer doorslaggevende betekenis zou zijn geacht voor wat betreft de definitie van de financiële situatie.

Bij één echtpaar waren een tweetal factoren te onderscheiden, die een verklaring konden vormen voor de financiële crisissituatie, waarin dit echtpaar, tegen de verwachting in, terecht was gekomen. Allereerst speelden daar statusoverwegingen een zodanige rol, dat een uitgavenbeleid resulteerde, dat niet met de inkomsten te verwezenlijken was. Bovendien was het echtpaar ertoe overgegaan een huis te kopen en aan de verbetering van dit eigen bezit veel geld te besteden.

Voor elk van de vier echtparen, die, tegen de verwachting in, in een financiële crisissituatie verkeerden, bleken de financiële mogelijkheden voor en tijdens het huwelijk een onvoldoende indicatie te geven voor de waarden, verwachtingen en aspiraties, op basis waarvan de financiële situatie gedefinieerd wordt. Onzekerheid over de financiële toekomst van de man, een enorme financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk en statusgebondenheid zijn mogelijke relevante dimensies van de definitie van de financiële situatie.

Wat betreft de echtparen, die er tegen de verwachting in, wel in geslaagd waren een oplossing te vinden voor hun financiële moeilijkheden, kon een mogelijk nieuwe dimensie van de definitie van de situatie slechts in één geval een verklaring bieden voor het 'onverklaarbare' financiële gedrag. We denken hierbij aan de houding ten opzichte van een aangegane persoonlijke lening of afbetalingsverplichtingen.

In de overige drie gevallen kon het tot stand gebrachte financiële beleid verklaard worden, ófwel door toepassing van een correctie op het aanta hulpmiddelen (huwelijksgeschenk van tienduizend gulden), ófwel door toepassing van een correctie op de financiële moeilijkheden (ondanks afwezigheid van geboortenplanning pas zwanger tijdens het tweede huwelijksjaar; een sterke toename van het maandelijks inkomen als gevolg van inkomsten, die niet aan de belasting opgegeven werden).

Gezien de resultaten, die een combinatie van de statistische methode met

de methode van de case-studies opleverde, menen we te mogen stellen, dat de toegevoegde analyse van de 'onverklaarbare' echtparen, een bijdrage heeft geleverd tot het beter begrijpen en begrijpelijk maken van de sociale werkelijkheid.

De verschillende verklaringen, die in de vorm van hypothesen in toekomstig onderzoek getoetst kunnen worden, zijn tot slot samengevat:

1. Jonggehuwden met een hoge maatschappelijke status verkeren, bij constand houden van het inkomen, vaker in een financiële crisissituatie, dan jonggehuwden met een minder hoge of lage maatschappelijke status.
2. Jonggehuwden die er in de loop van het huwelijk in inkomen zeer aanzienlijk op achteruit zijn gegaan, verkeren vaker in een financiële crisissituatie, dan jonggehuwden, die er in de loop van het huwelijk financieel weinig of in het geheel niet op achteruit zijn gegaan.
3. Jonggehuwden die gekenmerkt worden door weinig of geen financiële moeilijkheden en door de aanwezigheid van hulpmiddelen, komen vaker in een financiële crisissituatie te verkeren, wanneer er onzekerheid bestaat over het toekomstige inkomen van de man dan jonggehuwden, die in gelijke omstandigheden verkeren, zonder dat er echter onzekerheid bestaat over het toekomstige inkomen van de man.
4. Een positief oordeel van beide huwelijkspartners ten opzichte van de aangegane verplichtingen, die voortvloeien uit een afbetalingsregeling en/of persoonlijke lening, betekent, dat jonggehuwden minder vaak in een financiële crisissituatie terecht komen dan jonggehuwden, die in soortgelijke omstandigheden verkeren, maar waarvan minstens één huwelijkspartner een negatief oordeel heeft over de aangegane afbetalingsregeling en/of persoonlijke lening.

De 'causale' factoren waarom het in deze 4 hypothesen gaat, zijn:

- de maatschappelijke status van de jonggehuwden;
- de mate van financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk;
- onzekerheid over het toekomstige inkomen van de man;
- het oordeel van beide huwelijkspartners over de aangegane verplichtingen die voortvloeien uit een afbetalingsregeling en/of persoonlijke lening.

7. NABESCHOUWING

7.1. ENKELE THEORETISCH RELEVANTE RESULTATEN

De problematiek van 93 jonggehuwde paren, die een oplossing tracht(t)en te vinden voor de financiële moeilijkheden die zich de eerste huwelijksjaren kunnen voordoen, vormde het centrale thema binnen de onderhavige studie.

Van 32 echtparen werd door één of beide partners de financiële situatie, waarin zij verkeerden, gedefinieerd als een situatie die niet op te lossen was met de bestaande gewoonten en praktijken. Financiële problemen die door de betrokkenen niet met de gebezigde en in het verleden werkzame technieken konden worden opgelost, werden beschouwd als een indicatie voor het bestaan van een financiële crisissituatie. Een dergelijke problematiek veroorzaakte gevoelens van onzekerheid, terwijl men volledig door de financiële moeilijkheden in beslag werd genomen.

De meeste echtparen (61) waren daarentegen niet de mening toegedaan voor een onoplosbare financiële problematiek te staan. Deze echtparen waren in staat een georganiseerd financieel beleid te voeren, aangezien ze niet in verwarring gebracht werden door ernstige financiële problemen en daarmee gepaard gaande gevoelens van onzekerheid.

Het is duidelijk dat een financiële crisissituatie voor verschillende echtparen zeer uiteenlopende ontstaansoorzaken kan hebben. We hebben, in navolging van HILL[169] drie categorieën variabelen onderscheiden, die een belangrijke rol spelen bij het al dan niet in crisis geraken van een gezin:

1. de spanningsveroorzakende gebeurtenis;
2. de hulpmiddelen;
3. de definitie van de situatie.

De spanningsveroorzakende gebeurtenis. Onder spanningsveroorzakende gebeurtenissen worden in het algemeen gebeurtenissen verstaan, die een situatie veroorzaken, op het opvangen waarvan het paar weinig voorbereiding gehad heeft. Hieruit volgt, dat zij de conditie kunnen zijn tot het ontstaan van een gezinscrisis. Of dit ook gebeurt, daarover kan de aard van de gebeurtenis ons echter niets leren[170].

De spanningsveroorzakende gebeurtenis kan voor de verschillende jonggehuwden sterk verschillen. Zelf vonden we de volgende, met het tot stand brengen van een financieel beleid geassocieerde variabelen, die aanleiding konden vormen tot financiële moeilijkheden: een gering gezinsinkomen; een gedwongen huwelijk/ongeplande zwangerschap tijdens het eerste huwelijksjaar; weinig of niet gespaard vóór het huwelijk; en het gebruik maken van afbetaling en/of een persoonlijke lening tijdens het huwelijk.

De herkomst van de gebeurtenis is een kenmerk, waarop HILL en HANSEN[171] hebben getracht spanningsveroorzakende gebeurtenissen in te delen. Met de herkomst van de gebeurtenis hangt samen of de gezinsleden

elkaar de schuld van een bepaalde situatie kunnen geven. Met de herkomst staat eveneens de onverwachtheid van de gebeurtenis in verband.

Gezien de herkomst vormt het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid tijdens de eerste huwelijksjaren een gebeuren, waarop men zich intensief kan voorbereiden tijdens de verkerings- en/of verlovingstijd. Als gevolg daarvan blijkt het regelmatig voor te komen, dat gezinsleden elkaar de schuld geven van de financiële moeilijkheden, waarin men verkeerde.

BURGESS [172] onderscheidt weer andere categorieën van probleemgebieden: (1) een plotselinge verandering in gezinsstatus en (2) conflicten tussen gezinsleden over hun rolopvattingen. Vooral KOOS[173] besteedt in zijn studie naar de gevolgen van de werkloosheid en economische depressie van de jaren dertig, veel aandacht aan deze door BURGESS onderscheiden probleemgebieden. Rolconflicten, als gevolg van het botsen van culturele waarden en levensstijlen, blijken dan sterk samen te gaan met een gezinscrisis.

Conflicten tussen man en vrouw over de rol-allocatie en het botsen van levensstijlen, blijken zich in meerdere of in mindere mate ook altijd voor te doen bij het tot stand brengen van een financieel beleid aan het begin van het huwelijk. De individuele achtergronden van de huwelijkspartners zullen nimmer identiek zijn.

Tot slot zij in dit verband nog gewezen op de door HANSEN[174] ontworpen indeling naar type spanning, zoals die door verschillende gebeurtenissen in het gezin kan worden opgeroepen. HANSEN maakt een onderscheid tussen:

- *demoralisering:* bijvoorbeeld als gevolg van het verlies van een zelf- of gezinsconcept;
- *deprivering:* bijvoorbeeld het minder worden van de materiële mogelijkheden;
- *organisatorische spanning:* bijvoorbeeld door toevoeging van een gezinslid.

Daarnaast voert hij twee subvariabelen in, namelijk de aan- of afwezigheid van factoren voor de gezinsleden om elkaar de schuld te kunnen geven van de problemen (1) en de gradatie van de spanning (2). Zo komt hij tot 12 verschillende typen van spanning[175].

Het tot stand brengen van een financieel beleid aan het begin van het huwelijk blijkt in veel gevallen een spanning te veroorzaken, die duidt op een depriveringsproces; in die zin dat één of beide partners zich in hun materiële verwachtingen duidelijk moeten beperken. In alle gevallen is er echter voor beide partners sprake van het ontwerpen van een organisatie-structuur, voor wat betreft de financiële besluitvorming, die sterk afwijkt van de manier, waarop voor het huwelijk financiële beslissingen genomen werden.

De hierboven aangehouden volgorde van de verschillende classificatiepogingen laat een verschuiving zien van het pogen om de gebeurtenis zelf los van het gezin te kwalificeren, naar het pogen om de verschillende soorten spanning, die deze gebeurtenissen kunnen oproepen tot uitgangspunt te nemen.

In een benadering, waarin getracht wordt de talrijke probleemsituaties in het gezin terug te brengen tot enkele dieperliggende problemen, wordt de

betekenis van de gebeurtenis meer gerelativeerd. Dit laatste is belangrijk, omdat de gebeurtenis niet los kan worden gezien van de betekenis, die door de gezinsleden aan de gebeurtenis wordt gegeven.

Wanneer we de hiervoor onderscheiden classificatie-pogingen op een rijtje zetten, dan kan de spanning die het tot stand brengen van een financieel beleid door jonggehuwden oproept, aldus geclassificeerd worden:

1. als een *rolconflict* (gevolg van het botsen van twee verschillende culturele levensstijlen);
2. als een *organisatorische* spanning (voor wat betreft de individuele besluitvormingsprocessen);
3. in bepaalde gevallen als *deprivering* (wanneer men zich bijvoorbeeld in materieel opzicht sterke beperkingen moet opleggen tijdens het huwelijk).

Het is duidelijk, dat het hier niet gaat om processen die altijd goed onderscheiden kunnen worden. Er zal echter wel altijd sprake zijn van een organisatorische spanning en enige mate van rolconflict; processen, die in een aantal gevallen vergezeld kunnen gaan van deprivering.

HANSEN wijst op de mogelijkheid, dat er een overgang plaats kan vinden van het ene type spanning naar het andere. Inderdaad troffen we ook in deze studie een enkel echtpaar aan, waar rolconflicten, organisatorische spanning en deprivering uitliepen op een proces van demoralisering. Zodat we in bepaalde gevallen ook nog een vierde type van spanning kunnen onderscheiden bij het tot stand brengen van een financieel beleid, te weten:

4. *demoralisering* (waarbij de bereidheid en de motivatie van de gezinsleden om zich als eenheid te handhaven, ernstig aangetast wordt). Dergelijke demoraliseringsprocessen kwamen we echter zelden tegen als uitbreiding van de spanningen die jonggehuwden ondervonden bij het oplossen van hun financiële problemen.

De hulpmiddelen. Wanneer gesproken wordt over de hulpmiddelen die jonggehuwden ter beschikking staan om spanningen het hoofd te bieden en problemen op te lossen, dan wordt niet zozeer gedacht aan subjectieve ervaringen alswel aan objectieve kenmerken. Het gaat hier bijvoorbeeld om de mate van integratie, het aanpassingsvermogen of het spaargedrag.

Hulpmiddelen als objectieve gezinskenmerken moeten echter altijd in verband gebracht worden met de subjectieve aspecten van het gezinsleven. Het is namelijk niet juist om een scheiding aan te brengen tussen de hulpmiddelen en de betekenis die door de gezinsleden aal hulpmiddelen gegeven wordt.

De manier, waarop ELIOT en HILL[176] het crisisproces formuleren, kan dit verduidelijken: een gebeurtenis zal uitgroeien tot een gezinscrisis, wanneer de moeilijkheden die deze gebeurtenis veroorzaakt, geconfronteeerd met de hulpmiddelen die het gezin ter beschikking staan, door de gezinsleden gedefinieerd worden als een probleemsituatie, waarvoor geen oplossing gevonden kan worden. De mogelijkheid doet zich steeds voor dat gezinnen die over gelijke hulpmiddelen beschikken, aan dezelfde gebeurtenis, op grond van verschillende waarden, verwachtingen en aspiraties, een totaal verschillende betekenis toekennen. Dit kan zelfs zover gaan, dat dezelfde gebeurtenis door het ene gezin

wél en door het andere gezin niét als een oplosbare probleemsituatie wordt beschouwd.

Wanneer we nu terugkeren tot de hulpmiddelen, dan zien we, dat er naast onderzoek naar toevallige factoren, vooral veel aandacht besteed is aan een systematische bestudering van die factoren die tot de basisfactoren kunnen worden gerekend. ANGELL[177] spreekt van 'resources' (hulpmiddelen) als: middelen die door hun aan- of afwezigheid het gezin voor crisis kunnen behoeden of juist een crisis kunnen veroorzaken. In dit verband valt te denken aan financiële hulp van ouders aan het jonge gezin, maar ook aan eigenschappen van de jonggehuwden, zoals de integratie en het aanpassingsvermogen.

In het kader van de gezinscrisis wordt de gezinsintegratie (de stabiliteit van het gezin in het uitoefenen van zijn functies en de bevrediging en zekerheid die daaraan ontleend kan worden) als een basisfactor gezien. In navolging van KOOS[178], en CAVAN en RANCK[179] is in de onderhavige studie onderzocht in hoeverre de mate van gezinsintegratie bepalend is voor de (on)kwetsbaarheid van jonggehuwden voor financiële spanningen. Inderdaad blijkt dan, dat echtparen die gekenmerkt worden door een slechte integratie, relatief veel vaker in een financiële crisissituatie verkeren.

ANGELL[180] combineert het begrip gezinsintegratie met het begrip aanpassingsvermogen van het gezin. Dit laatste is een indicatie voor de manier, waarop het gezin in feite op bepaalde spanningen reageert en welke oplossingen gehanteerd worden om een crisis af te wenden. Het aanpassingsvermogen, de flexibiliteit van het gezin bepaalt mede in hoeverre een gezin kwetsbaar is voor spanningen.

Inderdaad vonden we ook voor jonggehuwden die een financieel beleid tot stand moesten brengen, dat een indeling naar de mate van aanpassingsvermogen een aanvulling vormde op de indeling naar de mate van gezinsintegratie. Bijvoorbeeld in de zin dat jonggehuwden met een matige integratie relatief vaker in een financiële crisissituatie verkeren, wanneer ze gekenmerkt worden door een slecht aanpassingsvermogen.

Een andere belangrijke factor is de aard van de gezinsrelatie, als basis van de eenheid van het echtpaar en daarmee van de kwetsbaarheid voor spanningen. HANSEN[181] onderscheidt in dit verband een persoonlijke en een positionele invloed, behorende bij persoonlijke, respectievelijk positionele, relaties. Positionele relaties ontwikkelen zich voornamelijk om groepsproblemen op te lossen, waarbij de oplossing gebaseerd is op een bepaalde groepsstructuur en een bepaald autoriteitspatroon. In tegenstelling tot de verwachting bleek de kracht van de positionele relaties geen enkele samenhang te vertonen met de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden. Waarschijnlijk komt dit, doordat sterk positionele relaties aan het begin van het huwelijk nog te veel op een traditionele groepsstructuur en een traditioneel autoriteitspatroon gebaseerd bleken. Ze hebben nog te weinig tijd en gelegenheid gehad om zich zodanig te ontwikkelen, dat de gemeenschappelijke problemen van het jonge gezin opgelost kunnen worden. Jonggehuwden met een sterke positionele relatie worden gekenmerkt door een zeker contractueel gedrag, zonder dat dit direct gericht is op een effectieve werking van het gezin. Derhalve zal zich

veel conflictstof ophopen, die zich bijvoorbeeld in geval van een financiële problematiek gemakkelijk kan ontladen.

Persoonlijke relaties ontwikkelen zich daarentegen om de behoeften en wensen van het individu en de waargenomen behoeften van de ander te bevredigen. Jonggehuwden met sterke persoonlijke relaties bleken wel aanmerkelijk minder vaak in een financiële crisissituatie te verkeren dan jonggehuwden met een zwakke persoonlijke relatie. Omdat persoonlijke relaties afgestemd zijn op de wederzijdse satisfactie van de gezinsleden, beïnvloeden ze in tijden van spanning het gedrag van de groepsleden zodanig, dat er weinig reden is om uit elkaar te gaan of om elkaars rolverwachtingen niet te beantwoorden.

Vervolgens willen we het hebben over de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming, die een aanduiding geeft van de manier, waarop de jonggehuwden op bepaalde financiële problemen reageren en welke oplossingen gezocht worden om eventuele spanning te verminderen. Bewustzijn van en rekeninghouden met individuele en gemeenschappelijke wensen en verlangens, benevens een grote mate van flexibiliteit bleken factoren, die een gezin weinig kwetsbaar voor spanningen deden zijn [182].

De democratische wijze van besluitvorming, waarbinnen deze drie factoren het duidelijkst vertegenwoordigd zijn, werd in dit verband als een belangrijk hulpmiddel beschouwd. Geconstateerd werd, dat de democratische wijze van besluitvorming van alle onderscheiden typen van financiële besluitvorming inderdaad relatief het sterkst ondervertegenwoordigd was onder de jonggehuwden die in een crisissituatie verkeerden.

Een andere meer specifiek op de financiële problematiek betrokken factor die tot de hulpmiddelen gerekend kan worden, was het spaargedrag tijdens het huwelijk. Wanneer jonggehuwden consequent vanaf het begin van hun huwelijk een deel van hun inkomen op een spaarrekening of spaarbankboekje hebben gezet, slagen ze er vaak in een oplossing te vinden voor financiële problemen. Dit is veel minder het geval, wanneer ze weinig regelmatig of in het geheel niet gespaard hebben tijdens het huwelijk. Het spaargedrag tijdens het huwelijk blijkt een hulpmiddel, omdat het door zijn aan- of afwezigheid het echtpaar voor crisis kan behoeden of het er juist toe kan brengen [183].

Ditzelfde geldt ook voor de ervaring die jonggehuwden tijdens het huwelijk hebben opgedaan met het afdoende tot een oplossing brengen van financiële probleemsituaties. Zijn ze er tijdens de eerste maanden van het huwelijk voortdurend in geslaagd een afdoende oplossing te vinden voor hun financiële problemen, dan blijkt ten tijde van de vraaggesprekken slechts een enkeling in een financiële crisissituatie te verkeren. De jonggehuwden die er niet in geslaagd waren de financiële problemen van de eerste huwelijksmaanden tot een oplossing te brengen, verkeerden daarentegen, op één uitzondering na, allen in een financiële crisissituatie.

Tenslotte werd het, met name bij het analyseren van de case-studies, steeds duidelijker, dat het ontbreken van een bepaalde eigenschap of een bepaald kenmerk, volledig gecompenseerd kon worden door andere eigenschappen of kenmerken. Op die manier kon een echtpaar dan toch nog relatief onkwetsbaar voor financiële spanning worden. Uitgaande van dit gegeven zijn uitein-

delijk de verschillende typen van financiële probleemsituaties ontworpen, die aan het eind van hoofdstuk 5 uitvoerig behandeld zijn.

De definitie van de situatie. Aan de financiële moeilijkheden en aan de hulpmiddelen wordt een bepaalde betekenis toegekend, op basis van het zelfconcept en het referentiekader van de huwelijkspartners als individuen en als groep. Aangezien referentiekader en zelfconcept voor elk individu en voor elke groep verschillend kunnen zijn, verklaart dit de variabele betekenis, die aan de financiële moeilijkheden en aan de hulpmiddelen wordt gegeven en tevens de variabele reactie.

Uit het bovenstaande blijkt, dat rekening gehouden moet worden met de mogelijkheid, dat persoonlijke definities, met de nadruk op individuele behoeften, persoonlijkheidskenmerken en aspiraties, niet volledig resulteren in een gemeenschappelijke definitie. Dit zal zeker niet het geval zijn in de eerste huwelijksfase, waarin het echtpaar nog moet groeien naar een gemeenschappelijk bewustzijn en referentiekader. Derhalve is bij de bestudering van de financiële problematiek van jonggehuwden natuurlijk aandacht geschonken aan een aantal factoren die van invloed zijn op de aard van de *gemeenschappelijke definitie* van de financiële situatie (beroep van de man; financiële achteruitgang in de loop van het huwelijk). Maar ook factoren die in eerste instantie van invloed zijn op de aard van de *individuele definities* van de financiële situatie (financiële mogelijkheden van man en vrouw voor het huwelijk; beroep van de vader; financiële situatie in de gezinnen van herkomst), hebben we zeker niet willen vergeten.

Wat het beroep van de man betreft, is een significant verschil waarneembaar tussen de definities van de lagere employé's en de definities van de arbeiders. De laatsten blijken veel vaker van mening te zijn voor onoplosbare financiële problemen te staan (ook bij constant houden van de hoogte van het gezinsinkomen). De arbeider moet in het algemeen een veel groter deel van de verworven en gewenste levensstijl prijsgeven en is derhalve eerder geneigd de financiële situatie als een crisissituatie te definiëren.

Op basis van de financiële mogelijkheden in het begin van het huwelijk, ontstaan verwachtingen en behoeften die een kader vormen, waarbinnen de betekenis bepaald wordt, die aan een verandering van de financiële mogelijkheden in een latere huwelijksfase wordt toegekend. Met name wanneer de financiële mogelijkheden in de loop van het huwelijk minder worden, zal de aanpassing van dit kader problemen gaan opleveren. We zien dan ook, dat een achteruitgang in inkomen de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden sterk doet toenemen.

Naast de gemeenschappelijke definities speelden ook individuele definities een belangrijke rol binnen de definitie van het jonggehuwde paar. Uit de analyse van de case-studies kwam naar voren, dat de financiële problematiek sterk kan toenemen, wanneer de wederzijdse verwachtingen en de wijze, waarop de huwelijkspartners zichzelf en elkaar binnen het huwelijk zien, verschillend zijn en als gevolg daarvan desorganiserend werken.

Eén aspect van de individuele definitie van de man vertoonde een signifi-

cante samenhang met de financiële crisisgevoeligheid van het echtpaar; te weten: de financiële mogelijkheden, waarover de man voor zijn huwelijk kon beschikken. Wanneer de man zijn materiële verwachtingen en behoeften moet aanpassen aan een minder goede financiële situatie tijdens het huwelijk, dan zijn beide huwelijkspartners significant vaker van oordeel voor onoplosbare financiële problemen te staan, dan wanneer een dergelijke aanpassing niet nodig is. Of de definitie van de vrouw op grond van haar financiële ervaringen in een dergelijke situatie verschilde van, dan wel gelijk was aan, die van de man, maakte weinig uit voor wat betreft de uiteindelijke gemeenschappelijke definitie. In het eerste geval versterkte het verschil in definities de bestaande problemen vaak tot een crisis. Maar ook in het tweede geval ontstond een financiële crisis. Want in dat geval vormde het oordeel van de vrouw een bevestiging voor het bestaan van de door de man onderkende financiële problemen.

Uit dit alles blijkt, dat kennis over het ontstaan en de aard van de definities van de situatie in belangrijke mate duidelijk zal maken, op welke manier de respondent oplossingen tracht te vinden voor problemen die hij waarneemt of wil waarnemen.

Bevestiging van resultaten uit vroeger onderzoek. In het begin van de onderhavige studie zijn een aantal resultaten van vroeger onderzoek naar het ontstaan van gezinscrises besproken. Op grond hiervan werden een aantal hypothesen geformuleerd met de bedoeling die te toetsen binnen de specifieke financiële problematiek van jonggehuwden. Een aantal hypothesen kon zodoende geverifieerd worden. Een samenvatting van hetgeen deze toetsing opleverde, onder vermelding van de bron en het soort crisis, uitgaande waarvan de verschillende hypothesen geformuleerd zijn, vinden we in onderstaande tabel.

TABEL 46. De mate waarin een aantal hypothesen (op 2 uitzonderingen na afgeleid uit onderzoek naar het ontstaan van verschillende soorten van gezinscrises en gebaseerd op representatief onderzoek) bevestigd worden door de resultaten van het onderzoek naar de financiële problemen van jonggehuwden.

Hypothese	Bron (*en soort crisis*)	Resultaat van de toetsing:	
		statistische methode	case-study methode
Er is een positief verband tussen het opleidingsniveau van de man, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	MICHAEL[184] (crisis a.g.v. het consumptief gedrag)	gedeeltelijk bevestigd: verband gespecificeerd bij constant houden van het gezinsinkomen; alleen sign. verband bij gezinsinkomens $< f$ 1200	bevestigd; verband verdwijnt bij rekening houden met geboortenplanning en gedwongen huwelijk

Hypothese	Bron (en soort crisis)	statistische methode	case-study methode
Er is een negatief verband tussen het aantal kinderen (van jonggehuwden), en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	HILL[185] (crisis a.g.v. oproeping voor en terugkeer uit militaire dienst) BAKKÉ[186] (crisis a.g.v. werkloosheid)	bevestigd: oorspronkelijke sign. verband verdwijnt echter bij constant houden gezinsinkomen	bevestigd: verband verdwijnt bij rekening houden met gezinsinkomen
Er is een positief verband tussen de mate van aanpassingsvermogen van jonggehuwden, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden	ANGELL[187] (crisis a.g.v. de economische depressie in de jaren '30) HILL[188] (crisis a.g.v. militaire dienst)	gedeeltelijk bevestigd: alleen sign. verband bij gezinsinkomens $< f$ 1200	bevestigd
Er is een positief verband tussen de mate van gezinsintegratie van jonggehuwden, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	ANGELL[189] (crisis a.g.v. economische depressie) HILL[190] (crisis a.g.v. militaire dienst)	bevestigd: sign. verband	bevestigd
Er is een positief verband tussen de ervaring van jonggehuwden met het tot een oplossing brengen van financiële probleemsituaties, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	CAVAN en RANCK[191] (crisis a.g.v. armoedige omstandigheden) BAKKÉ[192] (crisis a.g.v. werkloosheid)	bevestigd: sign. verband	bevestigd
Er is een positief verband tussen de bekendheid met en de voorbereiding van jonggehuwden op een financiële probleemsituatie, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	ELIOT[193] (crisis a.g.v. een sterfgeval)	bevestigd: sign. verband	bevestigd
Er is een positief verband tussen een democratische machtsverhouding bij de financiële besluitvorming van jonggehuwden, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	HILL[194] (crisis a.g.v. militaire dienst; case-study analyse)	niet bevestigd: geen sign. verband	bevestigd

Hypothese	Bron (en soort crisis)	statistische methode	case-study methode
Er is een positief verband tussen de kracht van de positionele relatie van jonggehuwden, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	HANSEN [195] (kwetsbaarheid voor spanning; theoretische studie)	niet bevestigd: geen sign. verband	niet getoetst
Er is een positief verband tussen de kracht van de persoonlijke relatie van jonggehuwden, en het aantal jonggehuwden dat een financiële crisissituatie weet te vermijden.	HANSEN [196] (kwetsbaarheid voor spanning)	bevestigd: sign. verband	niet getoetst

We zien, dat de hypothesen die afgeleid zijn op grond van de resultaten van vroegere onderzoekingen naar het ontstaan van gezinscrises, bij gebruikmaking van de case-study methode en/of de statistische methode, ook bevestiging vinden binnen de context van de financiële problematiek van jonggehuwden. De enige hypothese die niet door de resultaten bevestigd werd, was gebaseerd op een theoretische verhandeling van HANSEN [197] over het verband tussen de kracht van persoonlijke en positionele relaties en de kwetsbaarheid voor spanning.

Afgezien van de hypothesen over het opleidingsniveau van de man en de kracht van de persoonlijke en positionele relaties, zijn de overige hypothesen uit tabel 46 binnen tal van verschillende probleemgebieden getoetst en bevestigd.

Op grond daarvan zouden we de volgende factoren tot het voorlopige raamwerk van een crisistheorie willen rekenen: de gezinsgrootte; het aanpassingsvermogen; de gezinsintegratie; de bekendheid met en de voorbereiding op een probleemsituatie; de ervaring met het oplossen van probleemsituaties; en de machtsverhouding bij de besluitvorming.

Een nadeel van de meeste van de geciteerde studies was echter, dat deze gebaseerd waren op quantitatieve methoden van onderzoek. Hierdoor konden verschillende dimensies van de definitie van de situatie, die vaak moeizaam of in het geheel niet op quantitatieve wijze geanalyseerd kunnen worden, geen onderdeel vormen van de sociologische vragen en zijn als gevolg daarvan niet in tabel 46 opgenomen.

Menselijke gedragingen moeten in al hun schakeringen begrepen worden, waarbij primair staat dat de theorieën voortdurend op de sociale leefwereld betrokken blijven en dat de wetenschappelijke vraagstelling niet vooraf verengd wordt door methodologische canons. In dit verband is het nog noodzakelijk enkele methodologische kanttekeningen te maken.

7.2. METHODOLOGISCHE KANTTEKENINGEN

Bij onderzoek naar het verschijnsel van de gezinscrisis wordt meestal aandacht geschonken aan subjectieve aspecten van het gezinsleven, maar deze worden dan vaak weer uitsluitend in verband gebracht met objectieve gezinskenmerken. HILL[198] is degene geweest, die erop gewezen heeft dat onderzoek naar gezinnen in crisis, waarin slechts plaats is voor stimuli (moeilijkheden) en voor hulpmiddelen, gecorrigeerd diende te worden door er het concept 'definitie van de situatie' aan toe te voegen. Op die manier wordt een al te objectiverende of deterministische benadering doorbroken. De reactie op een stimulus mag niet geïnterpreteerd worden als direct gevolg van deze stimulus, maar is een gevolg van de actieve perceptie en evaluatie van het individu of de groep. Hoewel deze variabele door HILL genoemd wordt, betekent dit niet, dat hij nu ook een belangrijke rol speelt in empirische onderzoekingen naar het verschijnsel van de gezinscrisis. Dit zou wel het geval moeten zijn, wanneer we als sociologen tenminste de waarschuwing van THOMAS en ZNANIECKI[199] ter harte nemen, dat: 'de werkelijkheid niet is wat de objectieve wetenschapsman 'ziet', maar dat wat het te bestuderen subject ervaart'.

De socioloog moet zijn begrippen en theorieën voortdurend op de sociale leefwereld betrokken houden en het van het te bestuderen object in de sociale werkelijkheid laten afhangen, welke onderzoekstechniek toegepast gaat worden. Vooral bij de analyse van de jonggehuwden wier financieel gedrag als 'onverklaarbaar' werd gekenmerkt, bleek, dat het gebruik maken van enkel quantitatieve of enkel qualitatieve methoden en technieken van onderzoek een belangrijke reductie van de werkelijkheid betekend zou hebben, met alle gevolgen van dien.

Naast die aspecten van de definitie van de financiële situatie, die ook bij gebruikmaking van quantitatieve methoden relevant bleken te zijn, kwamen bij de hoofdzakelijk qualitatief gerichte methode van de case-study analyse, nieuwe aspecten naar voren. Hierbij valt dan te denken aan de onzekerheid over de financiële toekomst en de houding ten opzichte van het gebruik maken van afbetaling en persoonlijke lening. Het zijn aspecten die weinig frequent voorkwamen binnen de onderzoekspopulatie, maar die, gezien de flexibiliteit van de qualitatieve analyse, toch opgespoord konden worden. De mogelijkheod is zeer wel aanwezig, dat ze een belangrijke bijdrage kunnen gaan vormen tot het beter begrijpen van de sociale werkelijkheid van het 'crisisgezin'.

Toch moeten we niet al te optimistisch zijn over de mogelijkheden om, uitgaande van de onderhavige studie, het financiële gedrag van jonggehuwden te kunnen begrijpen en verklaren. Het is en blijft in eerste instantie een explorerend onderzoek, waarbij het slechts in beperkte mate mogelijk was om de resultaten van andere onderzoekingen naar gezinnen in crisissituaties binnen de context van de financiële problematiek van jonggehuwden, aan toetsing te onderwerpen.

Toen we met het onderzoek begonnen, was er weinig of niets bekend over het optreden van financiële crisissituaties onder jonggehuwden. Dit was overi-

gens één van de redenen om een belangrijk deel van het onderzoek op te vullen met de analyse van case-study materiaal. Een voordeel van een dergelijke explorerende opzet is, dat het zo mogelijk wordt gemaakt om in de toekomst meer gericht te werk te kunnen gaan, door gebruik te maken van de vele gegevens die hier naar voren komen. Bijvoorbeeld aan een verder onderzoek naar het verband tussen een bepaald type financiële probleemsituatie en het verkeren in een financiële crisissituatie, biedt de studie zekere aanknopingspunten. Bovendien moet erop gewezen worden, dat een aantal factoren die slechts een geringe samenhang vertoonden met het optreden van financiële crisissituaties, mogelijkerwijze wel een belangrijke rol gaan spelen, wanneer ze met andere factoren tot een index gecombineerd worden. Aan een aantal punten moet bij een dergelijke procedure aandacht worden geschonken: de willekeurigheid, waarmee men te werk wil gaan; of de indicatoren juist geselecteerd zijn; of geen belangrijke zaken over het hoofd worden gezien; en of alle indicatoren evenzwaar moeten wegen. Bij een toetsend onderzoek behoren een groot aantal, misschien relevante, variabelen bekend te zijn, zodat het mogelijk wordt meer aandacht aan dergelijke punten te schenken, dan bij een explorerend onderzoek het geval kan zijn. Dit is een reden om de operationalisatie van begrippen als gezinsintegratie, aanpassingsvermogen en crisissituatie in een vervolgonderzoek nog eens nader te bezien.

Van de statistische methode is in hoofdzaak gebruik gemaakt bij die aspecten, waar we konden beschikken over bestaande theorieën die met meer of minder grote zekerheid als mogelijke verklaring van het resultaat konden gelden. Uit deze theorieën werden dan concrete voorspellingen afgeleid, die aan het verzamelde empirische materiaal getoetst werden.

Waar de nadruk op het explorerend onderzoek kwam te liggen, bood de methode van de case-studies meer mogelijkheden om de veel geschakeerde werkelijkheid optimaal tot zijn recht te laten komen.

In het hoofdstuk waar beide methoden van onderzoek naast elkaar gelegd werden, kwam naar voren dat de statistische methode, afhankelijk van het te bestuderen facet, een bijdrage kon leveren tot de formulering van hypothesen [200]. Een dergelijke gecombineerde benadering opent nieuwe perspectieven. Dit is zeker het geval bij onderzoek naar het ontstaan van gezinscrises, waarbij zowel meer objectieve kenmerken (de hulpmiddelen) als meer subjectieve kenmerken (definitie van de situatie) een rol van betekenis spelen.

Het vergelijken van twee methoden van onderzoek biedt ook mogelijkheden om de resultaten van twee meetinstrumenten onderling te vergelijken.

Zo hebben we de index van de gezinsintegratie, opgebouwd uit een samenvoeging van de communicatie- en harmonieschaal van KOOY[201], vergeleken met de op qualitatieve wijze tot stand gekomen indeling naar de mate van gezinsintegratie, gebaseerd op de studies van KOOS en CAVAN[202]. Het verband tussen de twee meetinstrumenten is berekend met behulp van GOODMAN en KRUSKAL'S coëfficiënt gamma[203]. Deze coëfficiënt bleek een positieve waarde aan te nemen, namelijk 0,61, hetgeen een aanwijzing vormt voor een monotoon stijgend verband. Op grond van deze uitkomst konden we een toe-

nemende mate van vertrouwen hebben in de validiteit van de operationalisatie van het theoretische concept gezinsintegratie.

Wanneer zowel quantitatieve als qualitatieve methoden van onderzoek deel uitmaken van een explorerende studie, wordt automatisch een stuk valideringsonderzoek ingebouwd. Hiervan kan gebruik gemaakt worden als aanvulling op de toetsing van de validiteit van de meetinstrumenten in een specifiek daarop gericht vooronderzoek.

Tot slot nog een opmerking over het gebruik van profielschetsen, waarmee de voorgeschiedenis, het ontstaan en de afloop van het proces, waarin jonggehuwden financieel orde op zaken trachtten te stellen, grafisch werd weergegeven. Een dergelijke grafische aanpak bewees opnieuw[204] zijn waarde bij de bestudering van het ontstaan van crisisprocessen, zeker met het oog op tijdsbesparing en op vergelijkbaarheid van de verschillende cases.

Hier sluiten wij onze methodologische beschouwing af. De lezer die meer informatie over het methodologische standpunt van de onderzoeker en over de methodologische problemen, waarvoor een oplossing gevonden moest worden, verlangt, mogen we verwijzen naar bijlage I.

7.3. De practische relevantie van het onderzoek

Samenvatting van de belangrijkste conclusies

1. Zoals reeds uit meerdere studies is gebleken, vertonen de financieel zwakkere gezinnen een sterke mate van crisisgevoeligheid. Niet alleen de hoogte van het gezinsinkomen, maar ook de financiële lasten als gevolg van een afbetalingsregeling, een persoonlijke lening, een gedwongen huwelijk of een ongeplande geboorte binnen het eerste huwelijksjaar, zijn vaak bepalend voor het ontstaan van problemen, waarvoor jonggehuwden geen oplossing weten te vinden.

2. Een goede voorbereiding op de financiële moeilijkheden, waarvoor men tijdens de eerste huwelijksjaren kan komen te staan, doet jonggehuwden minder gemakkelijk in een financiële crisissituatie terecht komen. In dit verband kan met name gedacht worden aan een spaar- en aankoopgedrag voor het huwelijk, waarbij door beide partners rekening wordt gehouden met de aankopen die in de eerste huwelijksjaren verricht moeten worden. Met een dergelijk spaargedrag moet dan minstens een jaar voor het huwelijk begonnen worden.

3. Naast gezinsintegratie, die gebaseerd is op het bewustzijn van gemeenschappelijke belangen en het vinden van bevrediging binnen het huwelijk, is het vooral het gezinsaanpassingsvermogen (de flexibiliteit in waarden en rolpatroon), dat bepaalt of jonggehuwden kwetsbaar zijn voor financiële spanning. Het is een bevinding die we ondermeer bij Angell en Hill[205] terug kunnen vinden binnen een totaal verschillende context.

4. Persoonlijke relaties[206], die zich voornamelijk ontwikkelen om gemeenschappelijke problemen op te lossen, waarbij deze oplossing in hoofdzaak gebaseerd is op een rekening houden met de behoeften en wensen van beide individuen, vormen, wanneer ze sterk aanwezig zijn, een hulpmiddel, dat het jonge echtpaar in belangrijke mate voor een financiële crisissituatie kan behoeden.

5. Wanneer de voor het gezinsbudget belangrijke beslissingen door beide huwelijkspartners in onderling overleg en met een ongeveer even sterke ideeëninbreng genomen worden, spreken we van een democratische besluitvorming. Een dergelijke wijze van besluitvorming blijkt voor jonggehuwden het meest in aanmerking te komen om een oplossing te vinden voor de financiële moeilijkheden, waarmee ze tijdens de eerste huwelijksjaren te maken krijgen.

6. Jonggehuwden die erin geslaagd zijn de financiële moeilijkheden die zich tijdens de eerste huwelijksmaanden voordoen, afdoende tot een oplossing te brengen, komen op grond van een dergelijke ervaring minder vaak in een financiële crisissituatie te verkeren dan jonggehuwden die minder succesvol zijn geweest bij het oplossen van de financiële problemen in de eerste huwelijksfase.

7. Een jong echtpaar definieert financiële moeilijkheden als een onoplosbaar probleem, indien individuele en gemeenschappelijke waarden, aspiraties, verwachtingen en behoeften daardoor in de knel komen. Aan de financiële moeilijkheden waarmee men te maken krijgt, wordt, rekening houdend met de middelen die ter beschikking staan om deze moeilijkheden het hoofd te bieden, een (on)gunstige betekenis toegekend.

   Jonggehuwden blijken financiële moeilijkheden tijdens de eerste huwelijksjaren vaak als een crisis te definiëren, wanneer de financiële mogelijkheden van de man voor het huwelijk ruimer waren dan tijdens het huwelijk. Hetzelfde verschijnsel doet zich voor, wanneer de financiële mogelijkheden in de loop van het huwelijk minder zijn geworden. Dit laatste zien we bijvoorbeeld wanneer de vrouw in verwachting raakt en als gevolg daarvan haar betaalde werkkring moet opgeven.

8. Financiële probleemsituaties die zelden in een crisissituatie resulteerden, werden gekenmerkt door:
   - hoogstens één van de onderscheiden financiële moeilijkheden, waarmee jonggehuwden te maken kunnen krijgen;
   - het feit, dat de jonggehuwden over de meeste van de als relevant onderscheiden hulpmiddelen beschikten;
   - het feit, dat het financiële gedragspatroon voor en/of in het begin van het huwelijk ook met de huidige financiële mogelijkheden te verwezenlijken was.

9. Jonggehuwden, die in een financiële crisissituatie verkeerden, verschilden onderling naar het aantal (in deze studie onderscheiden) moeilijkheden, waarvoor ze kwamen te staan (variërend van 'enkele' tot 'veel moeilijkheden') en naar het aantal (als relevant onderscheiden) hulpmiddelen, waarover ze konden beschikken (variërend van 'geen hulpmiddelen' tot in een enkel geval het maximale aantal van 4 hulpmiddelen).

10. De belangrijkste factoren die in verband met de financiële crisisgevoeligheid van jonggehuwden onderscheiden konden worden (zie de punten 1 tot en met 6), blijken ook binnen een geheel andere context (crisis als gevolg van een sterfgeval; werkloosheid) een voorname rol te spelen bij het ontstaan van een gezinscrisis.

    Teveel aandacht wordt bij de meeste van dergelijke onderzoeken geschonken aan de aard van de gebeurtenis en aan de moeilijkheden die de gebeurtenis met zich meebrengt, geconfronteerd met de middelen die het gezin ter beschikking staan om deze moeilijkheden het hoofd te bieden.

    Het verdient aanbeveling om in de toekomst meer aandacht te besteden aan de waarden, verwachtingen en behoeften van het gezin als geheel en van de afzonderlijke leden. Bij nadere analyse van 'onverklaarbare' financiële gedragingen, kwamen zo bijvoorbeeld nieuwe aspecten van de definitie van de situatie naar voren en bleek nogmaals de belangrijke rol die dergelijke variabelen binnen de crisisproblematiek spelen.

11. Een belangrijke vooruitgang bij het onderzoek naar het ontstaan en de bestrijding van gezinscrises kan geboekt worden, wanneer we erin slagen een 'resources-index' te ontwerpen, die los van toevallige factoren de basis vormt van de gezinskracht of -zwakte. Een aantal indicatoren die door meerdere onderzoekers als de voornaamste resources (= hulpmiddelen) beschouwd worden, zouden in deze index opgenomen kunnen worden. Hierbij willen we voorlopig denken aan de gezinsintegratie, het gezinsaanpassingsvermogen en de machtsverhouding bij de besluitvorming.

    Meer onderzoek moet nog verricht worden om na te gaan of we de goede indicatoren te pakken hebben, of geen belangrijke zaken over het hoofd zijn gezien en of aan alle indicatoren een gelijk gewicht kan worden toegekend.

12. Onderzoek is noodzakelijk naar de financiële problemen die inherent zijn aan andere huwelijksfasen, teneinde een meer algemene theorie te kunnen opstellen, waarmee het ontstaan van financiële crisissituaties in het huwelijk begrepen kan worden en tevens begrijpelijk gemaakt kan worden.

13. De hypothesen en veronderstellingen die in de loop van het onderzoek naar voren kwamen, zullen waar mogelijk getoetst moeten worden aan ander materiaal. Daarbij valt te denken aan een steekproef van jonggehuwden binnen een aantal aselect gekozen gemeenten (adressen zijn

namelijk het gemakkelijkst te achterhalen via het huwelijksregister van een gemeente).

14. Het verdient aanbeveling in de toekomst meer rekening te houden met de variatie in het aantal moeilijkheden, dat een gebeurtenis met zich mee kan brengen en de ernst van deze moeilijkheden. Dit met de bedoeling zodanige correcties te kunnen toepassen, dat het effect van hulpmiddelen en definitie van de situatie bestudeerd kunnen worden bij gezinnen, die door ongeveer gelijke moeilijkheden gekenmerkt worden.

De directe practische relevantie

Een belangrijk practisch resultaat van de onderhavige studie vloeit voort uit het feit, dat we hier te maken hebben met 'functional research', zoals FOOTE [207] dat noemt. Onderzoek waarmee de lezer zich kan identificeren, omdat hij zichzelf terug kan vinden in de resultaten en onderzoek dat op grond daarvan een preventief en/of therapeutisch effect kan uitoefenen.

Te denken valt zo bijvoorbeeld aan de significante samenhang tussen het aangaan van een afbetalingsregeling of een persoonlijke lening en het ontstaan van een financiële crisissituatie.

Andere crisisveroorzakende factoren blijken een gedwongen huwelijk en het krijgen van kinderen binnen het eerste huwelijksjaar, zonder dat daarbij rekening is gehouden met de gevolgen, die dat met zich meebrengt.

Een goede voorbereiding op de financiële moeilijkheden, waarvoor men tijdens de eerste huwelijksjaren kan komen te staan, doet daarentegen jonggehuwden juist weer minder gemakkelijk in een financiële crisissituatie terecht komen. Bij voorbereiding wordt met name gedacht aan het spaar- en aankoopgedrag voor het huwelijk. Wanneer in ieder geval gedurende een jaar of langer voor het huwelijk rekening gehouden wordt met de aankopen, die in de eerste huwelijksjaren verricht moeten worden, dan ontstaat later zelden een financiële crisissituatie.

Wat de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming betreft, wordt gewezen op het belang van onderling overleg en een ongeveer even sterke ideeën-inbreng van beide huwelijkspartners. Een zogenaamde democratische besluitvorming komt voor jonggehuwden het meest in aanmerking om de financiële moeilijkheden, waarmee zij mogelijkerwijs te maken krijgen, afdoende tot een oplossing te brengen.

Een aspect dat eveneens voortdurend naar voren kwam, was de gezinsintegratie, welke gebaseerd was op het bewustzijn van gemeenschappelijke belangen en op het vinden van bevrediging binnen het huwelijk. Gezinsintegratie die, naar bleek, vergezeld moest gaan van gezinsaanpassingsvermogen, dat wil dus zeggen van een zekere flexibiliteit in waarden en rolpatroon.

In de hoofdstukken over de hulpmiddelen en de definitie van de financiële situatie kan de lezer nog tal van andere variabelen aantreffen, die, zij het in mindere mate dan de hiervoor genoemde, bepalend zijn voor de financiële crisisgevoeligheid.

Tenslotte mogen we de case-studies zeker niet vergeten, wanneer we het

hebben over het 'identificatie-effect' van de hier ondernomen studie. De case-study analyse kan namelijk direct in verband gebracht worden met de alledaagse werkelijkheid van de intersubjectieve leefwereld waarvan de lezer zelf deel uitmaakt.

Practische relevantie voor de institutionele hulpverlening en voorlichting

Het een en ander dient nog gezegd te worden over de practische relevantie van het onderzoek voor de institutionele hulpverlening en voorlichting. Het gaat hier om de vraag wat er in Nederland vanuit een institutionele benadering gedaan wordt aan de financiële problematiek van het gezin en om de vraag in hoeverre dergelijke activiteiten, gezien de resultaten van deze studie, voor verbetering en uitbreiding vatbaar zijn.

In dit verband moet een onderscheid gemaakt worden tussen dat wat preventief en dat wat curatief gedaan wordt.

In *preventief opzicht* komen we in eerste instantie bij het onderwijs terecht. Opvallend is dan dat er, een enkel experiment uitgezonderd, tot nog toe in het basisonderwijs geen aandacht aan de huishoudkunde wordt besteed. Dit ondanks het feit dat verschijnselen als spaargedrag, reclame en het opstellen van een gezinsbudget, zich uitstekend zouden lenen voor een projectmatige benadering.

De onderwijstelevisie (NOT-NOS) heeft het laatste jaar drie afleveringen van het programma 'de jonge consument' uitgezonden, een programma dat bestemd was voor jongeren in de leeftijd van 14-18 jaar. Het programma beoogde vooral bij de jongeren een meer overwogen koopgedrag te bevorderen, waarbij ze zich bewust zouden zijn van de suggestieve invloed van de reclame. In het voorjaar van 1978 zal een soortgelijk project worden aangeboden, dat gericht is op de leeftijdsgroep van 10-14 jaar, zijnde de hoogste klassen van het basisonderwijs en de lagere klassen van het voortgezet onderwijs. Men moet echter sterk betwijfelen of dergelijke incidentele programma's op basis van vrijwilligheid toereikend zijn om in de toekomst financiële crisissituaties te kunnen voorkomen. Zeker wanneer het tevens de bedoeling is om een doelgericht consumptief gedrag, berustend op het bewustzijn van de mogelijkheden waarover men beschikt, te bevorderen.

De Commissie voor Consumentenaangelegenheden is in dit verband bezig een advies op te stellen met betrekking tot de invoering van consumentenopvoeding op scholen. Voor een dergelijke invoering pleit in de eerste plaats, dat men tijdens de jeugd het meest ontvankelijk is voor gedragsbeïnvloeding. Een tweede punt is, dat via de scholen een zeer grote groep bereikt kan worden. Ook het feit dat de schoolgaande jeugd meer zelf als consument is gaan optreden, maakt invoering van consumentenopvoeding op scholen urgent. Consumentenopvoeding zal daarnaast een basis kunnen leggen voor het op latere leeftijd met vrucht gebruik maken van consumentenvoorlichting en -informatie. Volgens de door de Commissie ingestelde Werkgroep Consumentenopvoeding mag zeker ook niet onvermeld blijven, dat reclame mede gericht is op en gebruik maakt van kinderen en jongeren. Dit met het oogmerk het bestedingspatroon van zowel de jeugdigen zelf als dat van de ouders te beïn-

vloeden. Consumentenopvoeding op scholen zal de weerbaarheid van de jongeren en indirect die van de ouders hiertegen vergroten.

Wanneer we nog even bij het onderwijs blijven stilstaan, dan zien we, dat momenteel alleen in het nijverheidsonderwijs iets gedaan wordt aan de voorbereiding van de leerlingen op de financiële problematiek waarmee ze in de toekomst te maken krijgen.

Individuele en groepsvoorlichting gericht op menings- en besluitvorming door de cliënten zelf en indirecte voorlichting met inschakeling van docenten wordt gegeven door de Stichting Economisch Huishoudelijk Beheer (E.H.B.). Daarnaast houdt deze stichting zich bezig met individuele gezinsbudgetadviezen en het uitgeven van publicaties met betrekking tot de gezinshuishoudelijke problematiek.

Het Gezins Begrotings Instituut houdt zich bezig met de voorlichting over de gezinshuishoudingen. Wie opbelt of schrijft kan gratis een model-begroting krijgen, die aan de hand van gegevens betreffende het netto inkomen, de vaste lasten e.d. wordt opgesteld. Het G.B.I. doet meer dan alleen het maken van begrotingen. Er verschijnen publicaties die de mensen op weg willen helpen het inkomen beter te besteden. Zo zijn er diverse handleidingen over wooninrichting, baby-uitzet, auto en eigen woningbezit. Een belangrijk onderdeel van het werk van het G.B.I. is het geven van lezingen, georganiseerd door vrouwenorganisaties, oudervereniging en andere maatschappelijke instellingen. In tegenstelling tot de stichting Economisch Huishoudelijk Beheer, die geen enkele subsidie geniet, wordt het G.B.I. door de Bondsspaarbanken gesubsidieerd. Zodoende is het mogelijk aan de adviezen geen financiële kosten te verbinden.

Naast deze twee belangrijkste organisaties zijn er nog wel enkele instanties die zich bezig houden met soortgelijke preventieve werkzaamheden, waarbij te denken valt aan de Stichting Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande en aan enkele Maatschappelijk Advies- en Informatie Centra.

Het probleem is echter, en dat bleek ook steeds weer uit onze onderzoeksresultaten, dat deze institutionele hulpverlening onvoldoende bekendheid geniet. Door het ontbreken van overheidssubsidie is men niet in staat de hulpverlening breder op te zetten en is men bovendien vaak genoodzaakt aan de adviezen bepaalde kosten te verbinden, hetgeen voor een aantal mensen een drempel zal vormen. Om een veel grotere groep mensen te kunnen bereiken en te kunnen helpen, zou men dan ook aan een nationaal instituut moeten gaan denken, waarin de bestaande preventief en curatief werkzame instellingen ondergebracht zouden kunnen worden.

In de preventieve sfeer mogen we natuurlijk ook niet de bijscholingscursussen vergeten, die gehouden worden voor hen die belast zijn met voorlichting of onderwijs op het gebied van de gezinsbudgettering. Dergelijke bijscholingscursussen, die ook worden gegeven voor hen die in hun beroep te maken hebben met gezinnen, waarin budgetproblemen een rol spelen, worden verzorgd door het Voorlichtings Instituut voor het Gezinsbudget (V.I.G.). Met name binnen het maatschappelijk werk bestaat een toenemende interesse voor deze cursussen, gezien de financiële problematiek waarmee men in de praktijk

steeds frequenter geconfronteerd wordt en waarop men eigenlijk tijdens de opleiding onvoldoende voorbereid is. Bij de Academie Didenoort en bij de Nieuwe Lerarenopleiding zien we echter, dat er gelukkig een steeds belangrijker plaats in het onderwijsprogramma wordt ingeruimd voor het vak gezinshuishouding. Andere preventieve activiteiten van het V.I.G. zijn gelegen op het terrein van het budgetteringsonderzoek en het uitgeven van publicaties die betrekking hebben op de inkomensbesteding.

Op het terrein van de vergelijkende financiële voorlichting zijn de Consumentenbond en het Konsumenten Kontakt werkzaam. In de Consumentengids (ongeveer 450.000 abonnees) wordt regelmatig via vergelijkende analyse ingegaan op onderwerpen als spaardeposito's, persoonlijke leningen, woningverbeteringskrediet en doorlopend krediet. Ook voor individuele adviezen (met name op het gebied van persoonlijke leningen en hypotheken) kan men zich tot de Consumentenbond richten, zij het dat daaraan geringe kosten (*f* 2,—) verbonden zijn. Dit omdat de individuele voorlichting niet gesubsidieerd wordt, zodat men een zekere barrière heeft ingebouwd, teneinde een te grote toeloop tegen te gaan. Ondanks het grote belang van consumentenvoorlichting is tot nog toe afwijzend beschikt over eigen zendtijd op de televisie voor de Consumentenbond. Zodoende is men op de welwillende medewerking van het televisieprogramma 'Koning Klant' aangewezen om de belangrijkste resultaten van de vergelijkende onderzoekingen voor een breder publiek toegankelijk te maken.

Commerciële instellingen, zoals banken, gaan zich eveneens steeds intensiever bezighouden met voorlichting en advisering waar het betreft gezinsbudgettering, persoonlijke leningen of het sluiten van een hypotheek. Gezien de doelstelling van dergelijke bedrijven wordt het dan ook steeds meer zaak, dat de niet-commerciële instellingen meer algemeen bekend en gemakkelijker toegankelijk worden. Alleen op die manier kunnen de banken gedwongen worden tot een meer 'client-centered' voorlichting. Dat dit een uitermate belangrijk punt is, blijkt reeds, wanneer we alleen maar denken aan de financiële crisissituaties die het gevolg waren van onvoldoende informatie over de financiële gevolgen van een persoonlijke lening of afbetalingsregeling.

Naast werkzaamheden op preventief terrein hebben we ook nog *curatieve* bezigheden onderscheiden.

Gemeentelijke sociale diensten, kerkelijke fondsen en het maatschappelijk werk moeten in dit verband als eersten genoemd worden. In het algemeen wisten de jonggehuwden echter niet, dat men met zijn financiële problemen bij dergelijke instanties terecht kon. Was men hiervan wel op de hoogte, dan verhinderde schaamtegevoel meestal, dat men daar om hulp aanklopte. De hulp van ouders (en soms van kennissen) werd veel eerder ingeroepen, maar was, voor zover kon worden nagegaan, van weinig curatieve betekenis.

Hoewel we deze niet tegen kwamen, zijn er tegenwoordig zogenaamde schuldsanerings-bureaus werkzaam, die hun diensten aanbieden bij het vinden van een oplossing voor bestaande schulden. Gezien de commerciële achtergrond van dergelijke bureaus moet men op zijn hoede zijn, wanneer van hun praktijken gebruik gemaakt wordt.

Individuele hulp bij het tot een oplossing brengen van financiële problemen

wordt eveneens verleend door enkele van de reeds genoemde instanties, te weten: de E.H.B., het G.B.I. en de H.V.P. Van het bestaan van dergelijke instellingen bleek evenwel geen van de ondervraagde jonggehuwden op de hoogte te zijn. Voor deze onbekendheid kunnen de geringe financiële middelen en de over het algemeen gebrekkige regionale spreiding als de belangrijkste oorzaken genoemd worden.

Wanneer we nu zien, dat 32 van de 93 onderzochte jonge echtparen in een financiële crisissituatie verkeerden, dan is het een schrijnende situatie, dat instellingen die op curatief terrein werkzaam zijn, van de overheid zo weinig ontplooiingskansen krijgen. Zeker wanneer we weten, dat elke crisissituatie een ernstig probleem betekent, omdat zij niet met de bestaande en in het verleden werkzame technieken kan worden opgelost, zodat gevoelens van angst en onzekerheid ontstaan.

In dat verband bezien is het natuurlijk ook een moeilijk te verteren zaak, dat verschillen in doelstellingen tussen het V.I.G., de E.H.B. en het G.B.I. een gecombineerd optreden in de weg staan. Het belang van de financiële gezinsproblematiek vereist, dat we nogmaals pleiten voor de instelling van een nationaal instituut. De eerste taak van een dergelijk instituut zou een gecoördineerd onderzoek moeten zijn naar het ontstaan van financiële probleemsituaties binnen alle fasen van de gezinscyclus. Voor een preventieve en curatieve benadering is het immers noodzakelijk, dat de mensen die in een financiële crisissituatie verkeren, getypeerd en gelocaliseerd kunnen worden. Daarnaast kan een dergelijk instituut ingeschakeld worden bij de opstelling en de begeleiding van een programma voor consumentenopvoeding in het onderwijs.

Met dit laatste komen we dan op het tweede belangrijke punt. De onderhavige studie toonde weer eens aan, dat de consument naast bescherming via wettelijke maatregelen en activiteiten op het terrein van de voorlichting, toch ook in sterke mate behoefte heeft aan opvoeding. De Commissie voor Consumentenaangelegenheden, die gevraagd is een advies te willen uitbrengen met betrekking tot de invoering van consumentenopvoeding op scholen, is met ons van oordeel, dat aan een dergelijke invoering in het onderwijs hoge prioriteit toegekend dient te worden. De invoering van consumentenopvoeding in het onderwijs zal naar verwachting geruime tijd vergen. De Commissie heeft zich, gezien het belang, dat zij aan de consumentenopvoeding hecht, dan ook terecht afgevraagd of en hoe deze invoering versneld zou kunnen worden. Zij meent, dat dit zou kunnen geschieden door op zo kort mogelijke termijn een door deskundigen begeleid project consumentenopvoeding op te zetten.

Wanneer we de urgentie van de financiële problematiek, zoals die uit de onderhavige studie steeds weer naar voren kwam, in ogenschouw nemen, dan kunnen we ons van harte aansluiten bij elke poging om tot een versnelde invoering van de consumentenopvoeding in het onderwijs te komen.

7.4. Conclusies

Eens te meer is duidelijk geworden, dat de bestudering van het ontstaan van crisissituaties nog in de kinderschoenen staat. Veel onderzoek moet nog gedaan worden, zowel explorerend als toetsend, willen we een beter begrip krijgen van een zo belangrijk verschijnsel als gezinscrisis is. Werkloosheid, psychische problemen van gezinsleden, sterfgevallen, tijdelijke of definitieve afwezigheid van gezinsleden en het tot stand brengen van een georganiseerd financieel beleid, zijn gebeurtenissen, waarmee veel gezinnen te maken krijgen en die gemakkelijk in een gezinscrisis kunnen uitmonden.

Hoewel we het in deze studie hoofdzakelijk over het ontstaan van gezinscrises hebben gehad, houdt een gezinscrisis evenzeer in, dat er oplossingen gevonden moeten worden, wil het gezin niet permanent gedesorganiseerd raken of als gezin ophouden te bestaan. Gezinscrisis brengt met zich mee, dat er van een beslissingssituatie sprake is, die een bedreiging inhoudt voor belangrijke waarden van een bepaalde eenheid; die slechts korte tijd open laat voor het nemen van een beslissing; en die een grote mate van onverwachtheid inhoudt voor de leden van de eenheid [208]. Een crisissituatie kan zo als de aanvang van een proces beschouwd worden, dat ingaat tegen de bestaande organisatie van normen, waarden en verwachtingen van de gezinsleden [209]. Vanuit een dergelijke benaderingswijze is het goed mogelijk de aard van een crisisproces te identificeren en daarop aansluitend een reorganisatiepatroon op te stellen. Zo kan duidelijk worden welke acties door een gezin ondernomen moeten worden om het hoofd te bieden aan de gezinsproblemen.

De bestudering van het ontstaan van crisisprocessen en zeker ook de bestudering van het verloop van dergelijke processen, zullen nog veel onderzoek vergen. De resultaten hiervan zullen beslist opwegen tegen de kosten die ermee gemoeid zullen zijn. Bij crisissituaties treden immers gevoelens van onzekerheid en angst op en wordt het slachtoffer steeds meer door het onoplosbare probleem in beslag genomen. Dit heeft tot gevolg, dat het functioneren van het individu of de groep ook op andere terreinen problematisch kan worden.

Financiële bezwaren mogen naar onze mening niet doorslaggevend zijn, daar waar het gaat om een beter inzicht te krijgen in het ontstaan en het verloop van crisisprocessen in het gezin. Onderzoek is een noodzakelijke voorwaarde voor het analyseren van crisisprocessen met de bedoeling zo een eind te kunnen maken aan de bij een crisis optredende gevoelens van angst en onzekerheid.

SUMMARY

To accomplish a financial policy is an event with which every young couple has to deal. In addition to which problems can occur that cannot be resolved in everyday customs and habits. Regarding the latter if that is the meaning of one or both of the married couple, in that case you can say that there is a financial crisis.

Via an inquiry conducted with 93 young married couples who were representative of all the young married couples in the Netherlands municipal borough of Ede (chapter 2), it was to investigate which of the young couples had experienced a financial crisis. From these young married couples it appeared that a total of 32 were experiencing a financial crisis.

Using Reuben Hill's work as a model there are at least three different variables at work to determine whether a given event becomes a crisis for any given family (chapter 1):

1. the hardships of the situation or event itself;
2. the resources of the family;
3. the definition the family makes of the event.

The hardships of the situation were widely varied for different young married couples (chapter 3). Hardships identified were as follows:

- a low salary rate;
- a marriage of necessity;
- an unplanned pregnancy during the first year of marriage;
- not saved sufficient money or very little before the marriage;
- usage of hire-purchase or personal loan.

Apart from the inquiry of the financial resources we spent a lot of time on systematic study of the more basic resources. Family integration is generally seen as such a basic resource. Family integration is the stability of a family in practising of its functions and the security which it obtains from it. In this investigation it was tried to discern in what degree the family integration determines the invulnerableness of young married couples for financial tension. Indeed it proved that a married couple that was notably less integrated, was relatively often in financial difficulties.

An important addition to the classification of family integration was achieved through the introduction of adaptability as resource. The degree of adaptability indicates in which form a couple with financial problems react and which solution could be used to ward off a financial crisis.

Another important resource seemed to be the character of family relationships. A strong personal relationship which develops for the need and wishes of the individual and which observes the need of the other and satisfies it, seldom results in a financial crisis. Because a strong personal relationship on both sides is satisfactory in tune, it influences the young people in times of tension so much so that there is not much reason to leave each other or not to perform their allotted duties.

Also when important decisions have to be made regarding the family budget by the married couple, this can be discussed together on a more or less equal footing (democratic decision). In that case the young couple possessed an important resource to keep financial difficulties at bay.

More especially where financial resources were involved, we took for example the manner in which they saved during their marriage and the experience they gained from solving previous financial problems.

A special emphasis is given to financial difficulties and resources based on 'self' and the 'frame of reference' of married couples as individuals and as a group. Since the 'frame of reference' and 'self' for every individual and for every group can vary, also it explains the varied meaning and reactions to the financial difficulties and resources. The financial possibilities at the beginning of a marriage are based on expectations and necessities, which form the frame where the meaning is decided which influences the value of financial possibilities, which will be met in another fase of married life. When the financial possibilities of a married couple decrease through the years it is apparent that this change gives problems. In fact it strongly increases susceptibility of a financial crisis. Also whenever a husband's material expectations and necessities, which are based on his financial possibilities before his marriage, must change to a less affluent financial position during his marriage, the result is very often a financial crisis.

Usually when investigating the symptom of a family crisis attention is paid to subjective aspects in family life, but often these are exclusively connected with objective family characteristics. Reuben Hill pointed out that when investigating a family during a crisis, where there is only room for hardships and for resources, should be corrected and added to the concept 'definition of the situation'. In this manner a too determinist approach is broken through.

A sociologist must constantly involve his ideas and theories with society. The object which has to be studied in social reality must determine which investigating technique will be applied. Especially the case-study analysis of young married couples, whose behaviour was noticeably unpredictable, produced new aspects for the definition of the financial situation such as insecurity about the future and the attitudes regarding hire-purchase. These were aspects which did not frequently occur in the couples investigated. Because of the flexibility of qualitative analysis, they could be traced and could make an important contribution to a better understanding of the social reality of a crisis-prone family.

We have mainly used the statistical method, where we could use existing theories (chapter 4). From these theories concrete predictions could be derived which could be tested from the empirical data collected.

Where the emphasis was put on exploring, the case-study method gave us more possibilities (chapter 5).

In chapter 6 where these methods of investigating were compared, it was apparent that both methods made an important contribution to formulating

the hypotheses. A similar combined approach could open new perspectives, certainly by investigating the origin of a family crisis, where as well as noticeable objective resources and subjective resources ('definition of the situation') play an important role. Besides which an inquiry of the validity can be incorporated automatically, where use can be made of adding to the testing of the validity in a specially directed preliminary inquiry.

To conclude just one remark about the use of profiles, which were drawn to represent a summary of the previous history, the existence and the outcome of the process in which young married couples try to organize their financial affairs. This similar approach showed its value by studying the processes of family crisis, noting of course the time saved and the possibility to get the cases comparable.

NOTEN

Inleiding

1. INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK, *Problemen onder jonggehuwden* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1970). Een rapport van een oriënterend onderzoek naar de problemen onder jonggehuwden. Jonggehuwden, die naar huwelijksduur varieerden van 0-5 jaar en van wie de leeftijdsgrens bij 35 jaar lag. De voornaamste problemen, waarmee deze jonggehuwden geconfronteerd bleken te worden, hadden betrekking op de financiën, de opbouw en in stand houding van de huwelijksrelatie, de sexualiteit, de sociale isolering van de vrouw, het wonen en het voeren van de huishouding. Van de mannen was 52% van oordeel, dat men de eerste huwelijksjaren moeilijkheden heeft gehad om financieel rond te komen. Bij de vrouwen lag dat percentage op 45%. Het andere punt, dat eruit sprong, was de sexuele aanpassing (48% van de mannen en 57% van de vrouwen gaf te kennen zelf moeilijkheden met de sexuele aanpassing te hebben gehad).
2. E. L. KOOS, *Families in Trouble* (New York: King's Crown Press, 1946).
3. R. C. ANGELL; *The Family Encounters the Depression* (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1965).
4. J. K. JACKSON, 'The Adjustment of the Family to Alcoholism', *Marriage and Family Living*, 18 (1956) pp. 361-369. Jackson bestudeert het crisisproces in het gezin, op gang gebracht door overmatig drinken van de man. Een belangrijk verschil van crisis ten gevolge van alcoholisme met bijvoorbeeld crisis door overlijden van een gezinslid, is de overwegend negatieve reactie van de buitenwereld in het eerste geval. Dit betekent, dat het gezin in een ongestructureerde situatie terecht komt, waarop het door 'trial and error' een antwoord moet weten te vinden. Dit is niet het geval bij overlijden, aangezien de reactie zich dan via gebruikmaking van culturele regels kan voltrekken en aldus tot aanpassing kan leiden.
5. B. FARBER, 'Some Effects of a Retarded Child on the Mother', in: M. SUSSMAN (ed.), *Sourcebook of Marriage and the Family* (Boston: Houghton, 1963) pp. 314-324.
6. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting Them', in: H. BECKER en R. HILL (eds.), *Marriage and the Family* (Boston: D. C. Heath and Comp., 1942) pp. 489-536.
7. R. HILL, 'Social Stresses on the Family; Generic Features of Families under Stress', *Social Casework* 39 (1958) pp. 139-150.

1. *Inhoud en opzet van het onderzoek*

8. R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression* (Chicago: University of Chicago Press, 1938).
9. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*. Angell vond, dat inkomensvermindering een druk op het gezin uitoefende, die nog versterkt werd, wanneer zich in het gezin positieveranderingen voordeden. De belangrijkste aanpassing, die dergelijke gezinnen moesten realiseren, was die van het socio-psychologische aan het symbiotische niveau. Of dit lukte hing af van gezinseigenschappen als integratie en aanpassingsvermogen. Lukte het niet, dan was desorganisatie het gevolg, door Angell eerder opgevat als gezinsontbinding dan als een fase voorafgaande aan herorganisatie.
10. J. K. JACKSON, 'The Adjustment of the Family to Alcoholism'. Het crisisproces ten gevolge van alcoholisme werd door Jackson in de volgende stadia onderverdeeld: 1. pogingen om het probleem te negeren. 2. pogingen om het probleem weg te werken. 3. desorganisatie. 4. isolatie van de alcoholist binnen het gezin. 5.

reorganisatie. 6. nieuwe problemen, wanneer getracht wordt van het drinken af te komen en zo oude posities terug te veroveren.

11. B. FARBER, 'Some Effects of a Retarded Child on the Mother'. Farber doet hier onderzoek naar de gevolgen voor het gezin van de aanwezigheid van een geestelijk achterblijvend kind. Hij trekt een vergelijking met reeds door andere onderzoekers beschreven crisisprocessen en concludeert tot de volgende algemene kenmerken van het crisisproces: 1. pogingen het probleem op te lossen binnen de bestaande gezinsconfiguratie; 2. verstoring van de relaties vormt een basis voor de definitie van het probleem; 3. herziening van de relaties met individuen en groepen buiten het gezin; 4. herorganisatie van leeftijds-, sexe- en generatierollen; 5. isolering.
12. B. FARBER, 'Crisis and the Revision of Commitments', in: B. FARBER, *Family Organization and Interaction* (San Francisco: Chandler, 1964) pp. 388-442. Farber stelt hier de stimulus-response benadering met de nadruk op de desorganiserende werking van crisis tegenover de procesbenadering, waarin crisis wordt beschouwd als de basis van een reorganisatie van het gezin.

    De stimulus-response benadering gaat uit van een evenwichtssituatie, welke wordt verstoord door externe of interne stimuli. In deze benadering gaat het erom de desorganiserende werking van soorten stimuli vast te stellen.

    In de procesbenadering wordt de crisissituatie als de aanvang van een proces beschouwd, dat ingaat tegen de bestaande organisatie van normen en waarden van gezinsleden. Bij deze benadering bestaat de mogelijkheid de aard van het nieuwe proces te identificeren en daarmee ook de aard van het reorganisatiepatroon.

    Op de tweede plaats ligt in de stimulus-response benadering de nadruk op de crisisveroorzakende gebeurtenis, waardoor gezinscrisis geïsoleerd wordt tot een speciaal soort gebeurtenissen.

    De procesbenadering beschouwt crisis als een *interactieproces*, dat niet fundamenteel verschilt van elk ander proces en zo ook beter kan worden geïdentificeerd.

    Tot slot geeft Farber, ook uit therapeutisch oogpunt, de voorkeur aan de procesbenadering. In de stimulus-response benadering ligt de nadruk op bestaande inadequaatheden in de gezinsstructuur. De procesbenadering benadrukt daarentegen welke actie door het gezin moet worden ondernomen om het hoofd te bieden aan gezinsmoeilijkheden.
13. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting them'.
14. R. HILL, 'Social Stresses in the Family; Generic Features of Families under Stress'.
15. W. I. THOMAS, *The Unadjusted Girl,* 1928 (New York: Harper and Row, 1967) p. 42f: 'If men define situations as real, they are real in their consequences'.
16. R. HILL, *Families under Stress,* 1949 (Westport: Greenwood Press, Publishers, 1971). Hill constateerde, dat de oproep voor militaire dienst van gehuwde mannen tijdens de tweede wereldoorlog in Amerika in de gezinnen problemen veroorzaakte, die in aantal varieerden van geen enkele tot zes. Voorbeelden zijn een sterke inkomensdaling, huisvestingsproblemen, een dubbele rol voor de moeder en problemen met de opvoeding van de kinderen door afwezigheid van de vader.
17. W. I. THOMAS, *The Unadjusted Girl,* p. 42 f.
18. Ibid., p. 43.
19. Ibid., p. 82.
20. R. HILL, 'Social Stresses on the Family'.
21. E. L. KOOS, *Families in Trouble,* p. 33.
22. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression,* pp. 14-18. Angell definieert het aanpassingsvermogen als volgt: 'We are concerned here, not with the adaptability of the family members as individuals, but with the adaptability of the unit in meeting obstacles in its way. . . . From reading these cases it seems that there are three principal conditions which may produce rigidity rather than flexibility in a family's structure. One is a materialistic philosophy of life among the members, or some of them, which makes them attach great significance to the

standard of living to which they have been accustomed. . . . Another cause of rigidity is traditionalism in family mores. The husband who will not let his capable wife share in family control because he feels it his role to be the sole leader is a case in point.

. . . The third factor which the cases reveal is mere irresponsibility or happy-go-luckiness of one or both the parents.'

23. Enkele van de belangrijkste onderzoeken naar crisis in het gezin, die in deze studie steeds weer aangehaald zullen worden, zijn: R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression;* E. W. BAKKE, *The Unemployed Worker* (New Haven: Yale University Press, 1940); R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression;* B. FARBER, *Some Effects of a Retarded Child on the Mother;* R. HILL, *Families under Stress;* J. K. JACKSON, *The Adjustment of the Family to Alcoholism;* E. L. KOOS, *Families in Trouble;* en E. P. VOGEL and N. W. BELL, 'The Emotionally Disturbed Child as the Family Scape-Goat', in: N. W. BELL and E. P. VOGEL, *A Modern Introduction to the Family* (New York: Free Press of Glencoe, 1960).
24. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression,* pp. 14-18.
25. R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*
26. E. L. KOOS, *Families in Trouble,* pp. 33-34.
27. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression,* pp. 16-17.
28. G. A. KOOY, *Het huwelijk in Nederland* (Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1969). Rekening houdend met het explorerend karakter van ons onderzoek en de richtlijnen om in een dergelijke situatie zo 'rijk' mogelijk materiaal te verzamelen via weinig gestructureerde vraaggesprekken, is besloten slechts gebruik te maken van de zogenaamde 'kortere' schalen ter meting van harmonie en communicatie.

    Zie voor een exacte beschrijving van de in het onderzoek van Kooy gebruikte meetinstrumenten: G. A. KOOY, *Het huwelijk in Nederland,* pp. 30-55.
29. H. J. LOCKE, *Predicting Adjustment and Marriage* (New York: Holt, 1951), pp. 192-224. Locke spreekt over aanpassingsvermogen in de zin van de capaciteiten, waarover het individu beschikt om zich aan te passen aan de situatie, waarin hij of zij verkeert. Hoe sterker het aanpassingsvermogen, des te gemakkelijker verloopt het bijstellen van het verwachtingspatroon. Zowel Locke als G. KARLSSON, *Adaptability and Communication in Marriage* (Totowa, N. Jersey: The Bedminster Press, 1963), pp. 57-58, beschouwen: 'behaviors such as giving in arguments, not being dominating, getting over anger quickly, liking people, and having a sense of humor, as indices of adaptability'.

    Toegespitst op het aanpassingsvermogen bij de financiële beleidsvoering hebben we drie soortgelijke items ontworpen, die informatie kunnen verschaffen over:
    1. de mate, waarin men toegeeft in geval van onderlinge meningsverschillen op het gebied van de inkomensbesteding;
    2. de mate, waarin men rekening houdt met de mogelijkheden, die het inkomen biedt;
    3. hoe men zich gedraagt, nadat er onenigheid is geweest over financiële aangelegenheden (zoals het inkomen, de bestedingen e.d.).
30. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression;* R. HILL, *Families under Stress;* en D. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups; Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress', *Social Forces* 44 (dec. 1965) pp. 202-210.
31. M. WEBER, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (Tübingen: Mohr, 1968, 3. Auflage).
32. A. SCHUTZ, *Collected Papers, vol. I* (Den Haag: Nijhoff, 1973).
33. R. E. PARK, 'The Sociological Methods of William Graham Summer and William I. Thomas and Florian Znaniecki', in: Steward. A. RICE (ed.), *Methods of Social Science: A Case Book* (Chicago: University of Chicago Press, 1931) p. 167.

34. B. G. GLASER and A. L. STRAUSS, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research* (Chicago: Aldine Publishing Comp., 1973).
35. A. CICOUREL, *Method and Measurement in Sociology* (London: MacMillan, 1964).
36. H. RICKERT, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, 1899 (Tübingen: Mohr-Siebeck, 1927) p. 132f.
37. Naast het zelf verrichte literatuuronderzoek is tevens gebruik gemaakt van een literatuurrecherche per computer. Hierbij werd gebruik gemaakt van gegevens van de Dialog Information Retrieval Service van de Lockheed Information Systems, Code 5020/201, 3251 Hannover Street, Palo Alto, Ca 94304.

Data Base Name:	Subject and Source:	Coverage:
Social Sciences		
AIM/ARM	Abstracts of Instructional and Research Materials in vocational and technical education; From the Center For Vocational Education	sept. 1967–jan. 1975
ERIC	Complete data based on research and journals in the Field of education, on line thesaurus included; From the Educational Resources Information Center	jan. 1966–jan. 1975
EXCEPTIONAL CHILD EDUCATION ABSTRACTS (EC)	Literature dealing with education of handicapped and gifted children; From the Council for Exceptional Children	jan. 1966–dec. 1975
LANGUAGE AND LANGUAGE BEHAVIOR ABSTRACTS (LLBA)	Covers the world literature on speech and language pathology; From Sociological Abstracts, Inc.	jan. 1965–jan. 1975
PSYCHOLOGICAL ABSTRACTS (PA)	Coverage of the world literature in psychology and other behavioral sciences, including an online thesaurus; From the American Psychological Association	jan. 1967–jan. 1975
SOCIAL SCISEARCH	Multidisciplinary index covering the world's most important social science journals; From the Institute for Scientific Information	jan. 1972–jan. 1975

SOCIOLOGICAL ABSTRACTS (SOCABS)	In-depth coverage of sociology and related science areas; From Sociological Abstracts, Inc.	jan. 1963–jan. 1975

38. R. HILL, *Families under Stress*, p. 9.

2. *De onderzochte gezinnen*

39. C. SELLTIZ, *Research Methods in Social Relations* (rev. ed.) (New York: Holt, Rinehart en Winston, 1966) p. 60.
40. B. G. GLASER and A. L. STRAUSS, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, pp. 32-35. Zij onderscheiden twee soorten van theorievorming: 'substantive and formal', 'By substantive theory, we mean that developed for a substantive, or empirical, area of sociological inquiry, such as patient care, race relations, professional education, delinquency, or research organizations. By formal theory, we mean that developed for a formal, or conceptual, area of sociological inquiry, such as stigma, deviant behavior, formal organization, socialization, status congruency, authority and power, reward systems, or social mobility. Both types of theory may be considered ad 'middle-range'. That is they fall between the 'minor working hypotheses' of everyday life and the 'all-inclusive' grand theories'.

    En verderop over het verband tussen 'substantive' en een 'formal theory': 'substantive theory in turn helps to generate new grounded formal theories and to reformulate previously established ones. Thus it becomes a strategic link in the formulation and development of formal theory based on data'.
41. G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland* en S. RIJPMA, *Gezondheid en Gezinsindividualisering in een Agrarische Gemeenschap* (Lochem: de Tijdstroom, 1973).
42. CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK, *Beroepscodering Algemene Woningtelling 1956* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, maart 1959). Van deze beroepscodering is gebruik gemaakt bij de indeling in arbeiders en hogere respectievelijk lagere employés. De respondenten, die niet in deze drie categorieën ingedeeld konden worden, zijn door de onderzoeker onderverdeeld in zelfstandigen en mannen, die nog studeerden en/of zonder beroep waren.
43. Hierbij is gebruik gemaakt van gegevens uit de rapporten *'Ede in cijfers'* (Ede: Gemeente Ede, 1975 en 1976). Voor de beroepsindeling van alle mannen, die in de jaren 1972–1975 in Ede getrouwd zijn (zie tabel 8), zijn de gegevens verstrekt door de afdeling Bevolking van de Gemeente Ede.
44. INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK, *Problemen onder jonggehuwden*, p. 12.
45. Ibid., p. 13.
46. CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK, *Beroepscodering Algemene Woningtelling 1956*.
47. INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK, *Problemen onder Jonggehuwden*, pp. 271-274. Bij dit onderzoek gaf 32% van de ondervraagde vrouwen op een werkkring te bezitten en bevestigde 31%, dat het hier tevens een betaalde werkkring betrof.
48. Ibid., p. 272.
49. Ibid., p. 137. De steekproef werd bij dit onderzoek samengesteld volgens de methode van de quota-sampling. De te interviewen personen moesten aan de volgende eisen voldoen:
    1. de personen moesten een echtpaar vormen;
    2. zij mochten niet langer dan 5 jaar gehuwd zijn;
    3. geen der beide echtgenoten mocht ouder dan 35 jaar zijn;
    4. het moesten 'normale' gezinnen zijn:
        - niet een van de partners gehandicapt;
        - geen leeftijdsverschil van meer dan tien jaar;

- de man niet langdurig afwezig (zeeman);
- geen van de echtgenoten een tweede huwelijk;
- in het verleden niet één van de partners gedurende een periode van langer dan 2 jaren in een inrichting opgenomen.

50. Ibid., p. 12.

3. *De financiële probleemsituaties, die een gezinscrisis kunnen veroorzaken*

51. T. D. Eliot, 'Family Crises and Ways of Meeting them'.
52. W. I. Thomas and F. Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America* (New York: Dover Publications Inc., 1958). In deze studie verschaffen Thomas en Znaniecki het symbolisch interactionisme, zoals het geformuleerd was door Cooley en Mead, enkele uiterst belangrijke dimensies.
53. C. H. Cooley spreekt in *Human Nature and the Social Order,* 1932 (New York: Schocken, 1964) en in *Social Organization,* 1909 (New York: Schocken, 1967) hoofdzakelijk in termen van wederzijdse mentale beïnvloeding. En G. H. Mead legde in *Mind, Self and Society,* 1934 (Chicago: University of Chicago Press, 1959) vooral de nadruk op de interactie tussen individuen en het feedback effect in deze interactie.

    Thomas en Znaniecki waren minder geïnteresseerd in de interactieprocessen in de samenleving, als wel in de situaties, waarin het handelen van mensen zich afspeelt. Sterk wordt het accent gelegd op empirisch onderzoek, waarvoor de methode van de situationele analyse wordt onderworpen met sterke nadruk op autobiografische documenten. De werkelijkheid is niet dat, wat de objectieve wetenschapsman ziet, doch dat, wat het te bestuderen object ervaart.
54. W. I. Thomas; *The Unadjusted Girl,* p. 43 f.
55. E. L. Koos, *Families in Trouble,* pp. 107-111.
56. R. Hill, *Families under Stress,* pp. 75-99.

4. *Resultaten van de statistische methode; Factoren, die een rol spelen bij het in een financiële crisissituatie geraken*

57. Onder 'face-validity' wordt verstaan de validiteit, die het instrument 'zoals het eruit ziet' heeft voor de onderzoeker, nadat hij het grondig heeft geïnspecteerd op de redactie van de vraagstelling.

    Tevens is het mogelijk de 'face-validiteit' van een instrument voor de respondenten te bepalen. Het gaat hier in dat laatste geval bijvoorbeeld om de vraag, of de respondent vindt, dat de wijze, waarop hij onderzocht is, voldoende inzicht geeft in de financiële problematiek, waarmee hij te maken heeft. Voor een duidelijke behandeling van de problemen, waarmee men bij de indexconstructie te maken krijgt, zij verder verwezen naar: P. G. Swanborn, *Aspecten van Sociologisch Onderzoek* (Meppel: Boom, 1971) pp. 72-84.
58. Alvorens gebruik te kunnen maken van de χ^2-tabel, dient eerst het aantal vrijheidsgraden berekend te worden via de formule: (aantal kolommen $-$ 1) $\times$ (aantal rijen $-$ 1). Voor tabel 16 wordt dit: $(3-1)(2-1)=2$.

    Via het aantal vrijheidsgraden en het gewenste significantieniveau kunnen we dan in de χ^2-tabel de minimum waarde opzoeken, die de gevonden χ^2 dient aan te nemen, wil er sprake zijn van een verband tussen inkomen en crisissituatie, dat aan de gestelde eisen voldoet.

    Bij 2 vrijheidsgraden vinden we in de χ^2-tabel de waarde 13,81, die correspondeert met een significantieniveau van 0,001. Dit betekent dat er bij verwerping van de nulhypothese, dat er geen verband bestaat, slechts een kans van 1 op de 1000 is, dat de nulhypothese ten onrechte verworpen wordt. De in tabel 16 gevonden χ^2 was evenwel nog groter dan 13,81, zodat met een nog geringere foutenmarge het bestaan van een verband aangenomen kan worden.
59. Voor een ander voorbeeld van de specificatie van een relatie kan verwezen worden naar H. W. van den Ende, *Beschrijvende Statistiek voor Gedragswetenschappen* (Amsterdam: Agon Elsevier, 1971) pp. 293-296.

60. H. J. HEEREN en H. G. MOORS, *Gezinnen in Groei* (Utrecht: Mededelingen Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit te Utrecht, no. 51, 1968). Zie in dit verband ook: H. G. MOORS, *Child Spacing and Family Size in the Netherlands* (Leiden: Stenfert Kroese 1974).
61. CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK, *Overgangen binnen het Onderwijs en Intrede in de Maatschappij — Onderwijsmatrix 1970* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1972) pp. 21-23. Hier wordt het volledig dagonderwijs ingedeeld in niveaus en sectoren. De volgende niveaus zijn onderscheiden:
    1. Eerste niveau.
    2. Tweede niveau, lagere trap.
    3. Tweede niveau, hogere trap.
    4. Derde niveau, niet universitair.
    5. Derde niveau, universitair.

    Deze 5 verschillende opleidingsniveaus hebben we tot een vierdeling gereduceerd:
    a. Eerste niveau (g.l.o. en b.u.o.).
    b. Tweede niveau, lagere trap (bijv. l.b.o. en v.w.o. leerjaren 1, 2 en 3).
    c. Tweede niveau, hogere trap (bijv. m.b.o. en v.w.o. leerjaren 4, 5 en 6).
    d. Derde niveau, niet universitair en universitair (h.b.o. en w.o.).
62. L. RAINWATER, *Family Design. Marital Sexuality, Family Size and Contraception* (Chicago: Aldine Publishing Comp., 1965).
63. H. M. BLALOCK, JR., *Social Statistics* (Ljubljana: McGraw-Hill/Mladinska Knjiga, 1960), pp. 220-221.

    In geval van een $2\times$ χ^2tabel kan deze correctie gemakkelijk toegepast worden. De verschillen tussen de feitelijke en de verwachte frequenties worden in elke cel met 0,5 gereduceerd. Blalock geeft het volgende voorbeeld: 'To see the effect of correcting for continuity we can take the following tables:

(A)				(B)			
	7	13	20		75	12.5	20
	(10)	(10)			(10)	(10)	
	8	(2	10		7.5	2.5	10
	(5)	(5)			(5)	(5)	
	15	15	30		(5)	(5)	
	$\chi^2 = 5{,}40$				15	15	30
					$\chi^2 = 3{,}75$		

    In table B we have corrected for continuity by reducing the differences between observed and expected frequenties in each cell by. 5. We have imnagined that there are between 6.5 and 7.54 cases in the top left hand cell and have used the number 7.5 since it is the closest value within this interval to the expected frequency of 10.0'.

    Het significantniveau voor tabel A van 0,02 komt bij tabel B op 0,06 te liggen.
64. De laatste jaren ontstaat echter in Nederland, alleen al door de op gang gekomen discussies over het onderwerp geboortenbeperking, een steeds tolerantere houding onder de katholieken m.b.t. het toepassen van anti-conceptie. Het is, in dit licht bezien, ook niet zo verwonderlijk, dat in de tabellen 29 en 30 geen statistisch significant verband tussen levensbeschouwing en huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind wordt aangetroffen.
65. Samenvatting van enkele in de context van deze studie minder belangrijke statististische resultaten:

Variabelen, die mogelijk geassocieerd zijn aan het spaar- en koopgedrag voor het huwelijk:	Spaar- en koopgedrag voor het huwelijk: χ^2	sign. niveau
spaargedrag man voor verloving/verkering	19,53	**0,001**
spaargedrag vrouw voor verloving/verkering	23,42	**0,001**
spaargedrag tijdens het huwelijk	7,53	**0,05**
gebruikmaking van afbetaling of lening, afgezien van een hypotheek	15,52	**0,001**

Variabelen, die mogelijk geassocieerd zijn aan de gebruikmaking van afbetaling of lening, afgezien van een hypotheek, door de jonggehuwden:	Gebruikmaking van afbetaling of lening, afgezien van een hypotheek, door de jonggehuwden: χ^2	sign. niveau
gebruikmaking van afbetaling of lening, afgezien van een hypotheek, door de ouders van de man	15,52	**0,001**
gebruikmaking van afbetaling of lening, afgezien van een hypotheek, door de ouders van de vrouw	5,72	**0,02**
netto maandinkomen minus de huur of hypotheekaflossing	0,03	**0,99**
gedwongen huwelijk	6,98	**0,01**

Variabelen, die mogelijk geassocieerd zijn aan de huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind:	Huwelijksduur bij de geboorte van het eerste kind: χ^2	sign. niveau
gecombineerd opleidingsniveau	5,10	**0,05**
opleiding vrouw	2,37	**0,20**
levensbeschouwing man	4,71	**0,10**
levensbeschouwing vrouw	2,68	**0,30**
netto maandinkomen minus de huur of hypotheekaflossing	16,83	**0,01**

66. G. H. MEAD, *Self and Society*, p. 136.
67. Ibid., p. 138.
68. R. K. MERTON and A. S. ROSSI, 'Contributions to the Theory of Reference Group Behavior', in: R. K. MERTON (ed.), *Social Theory and Social Structure* (New York-London: the Free Press, 1964) pp. 225-280.
    Een belangrijk aspect van het referentiegroep-gedrag is, wat Merton noemt, de 'anticiperende socialisatie'. Dit is het verschijnsel, dat individuen zich alvast aanpassen bij de waarden en normen van de groep, waartoe zij zouden willen behoren, doch waarvan zij nog geen lid zijn.
69. CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK, *Beroepscodering Algemene Woningtelling 1956*.

70. M. L. KOHN, *Class and Conformity: A Study in Values* (Homewood, Ill: The Dorsey Press, 1969) pp. 20-46.
71. B. FARBER, 'Some Effects of a Retarded Child on the Mother'.
72. Te denken valt aan studies op het gebied van politieke voorkeur en stemgedrag: P. F. LAZERSFELD, B. BERELSON and H. GAUDET, *The People's Choice: How the Voter Makes Up his Mind in a Presidential Campaign* (New York: Columbia University Press, 1948); aan studies op gebied van het sexuele gedrag: A. C. KINSEY, et. al., *Sexual Behavior in the Human Male/Female* (Philadelphia: Saunders, 1948 en 1953); en aan studies naar het gedrag in crisissituaties: R. S. CAVAN, 'Unemployment, Crisis of the Common Man'.
73. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society*. In dit boek gaat Mead uit van de huidige situatie, die zodanig is, dat de mens geboren wordt en opgroeit in een reeds bestaand sociaal verband, waarin reeds zinvolle interacties plaatsvinden en reeds een taal bestaat. Mead vraagt zich vervolgens af hoe het mogelijk is, dat het jonge kind zijn zelf-bewustzijn en intelligentie ontplooit. Hij concludeert vervolgens, dat dit slechts mogelijk is binnen de reeds bestaande interactie-processen.
74. Ibid., p. 138. Mead spreekt in dit verband over: '. . . taking the attitudes of other individuals toward himself within both he and they are involved'. R. K. MERTON and A. S. ROSSI, *'Contributions to the Theory of Reference group Behavior'*, betrekken het 'taking the role of the other' ook op groepen, waartoe men niet behoort, doch waarvan men graag lid zou willen zijn.
75. G. A. KOOY, *Jeugd en Sexualiteit tegen de Jaren Zeventig* (Wageningen: Veen, 1972).
76. J. GOUDSBLOM, *Dutch Society* (New York: Random House, 1967) p. 54. Goudsblom noemt ook nog de leeftijdsamenstelling, het geboortecijfer en de woonplaats.
77. F. VERHAGE, 'Intelligentie en Kerkelijke Gezindte', *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie* XIX (1964), pp. 247-254.
78. G. A. KOOY, *Het Modern-Westers Gezin, Een Inleidende Gezinssociologische Beschouwing* (Hilversum: Paul Brand, 1967), p. 78.
79. J. DE LEEUWE, 'Ontwikkeling in de Richting van Ongodsdienstigheid', *Mens en Maatschappij* XXXIX (1964) pp. 9-28.
80. Enkele belangrijke studies op dit terrein zijn: J. A. CLAUSEN, Family Structure, Socialization and Personality' in: L. W. HOFFMAN and M. L. HOFFMAN (eds.), *Review of Child Development Research* (New York: Russel Sage, 2, 1966) en A. B. HOLLINGSHEAD, *Elmtown's Youth: The Impact of Social Classes on Adolescents* (New York: John Wiley and Sons, 1949).
81. Mead spreekt van zinvolle (symbolische) interactie, wanneer een gebaar van actor A een bedoeling heeft, die in actor B wordt opgeroepen en via diens reactie ook in A weer wordt opgeroepen, waardoor A zich niet alleen tot B, maar nu ook tot zichzelf, in de rol en de houding van B, moet richten ('taking the role/attitude of the other').

    Via het internaliseren van attituden van anderen met wie men omgaat, ontstaat niet alleen een stabiel en zinvol handelen, maar ook de reflexie, het denken. Zinvol handelen in de zin van: 'Gestures become significant symbols when they implicitly arouse in an individual making them the same response which they explicitly arouse or are supposed to arouse, in other individuals, the individuals to whom they are adressed'. En reflecterend denken in de zin van: 'A person who is saying something, is saying to himself what he says to others, otherwise he does not know what he is talking about'. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society*, p. 47, respectievelijk p. 147.
82. P. L. BERGER and TH. LUCKMANN, *The Social Construction of Reality, a Treatise in the Sociology of Knowledge* (New York: Doubleday and Comp. 1967).

    Het door het symbolisch-interactionisme geïntroduceerde begrip 'career' wordt hier op theoretische wijze uitgebreid met het begrip 'construction of reality', zoals dat door Alfred Schutz werd ontwikkeld (*Collected Papers, vol. I*).
83. A. SCHUTZ, *Collected Papers I, The Problem of Social Reality*.

De filosofie van Schutz is in hoofdzaak gericht op de bestudering van de zinvolle structuur en betekenis van de alledaagse kennis. Ieder groeit op in een wereld met betekenissen en waarden, die als vanzelfsprekend worden aangenomen en die als ervaring ten grondslag liggen aan alle later verworven kennis. Deze alledaagse kennis met vaststaande betekenissen en waarden vormt het uitgangspunt van Schutz' analyse van de sociale werkelijkheid.

In de 'common sense' wereld komt de mens in aanraking met anderen en tracht zich via allerlei typificaties, die als werkelijkheid worden aangenomen, onderling aan te passen. Dat er een sociale wereld is, dat er communicatie mogelijk is, dit soort feiten ligt volgens Schutz opgesloten in de alledaagse kennis en kan alleen verklaard worden door deze kennis nader te ontleden.

Elk individu wordt gekenmerkt door zijn biografische situatie, door zijn unieke levensloop. Deze bepaalt in hoeverre en met welke typificaties het individu is uitgerust.

Schutz ziet de zinvolle interacties, die zich in het dagelijks leven van de mens afspelen, als gebaseerd op algemene typificaties. Het ontstaan van deze zinsbeleving verklaart Schutz uit de met meerderen gedeelde alledaagse kennis en de verschillende intersubjectieve relaties, waarin ieder mens participeert (pp. 3-47).

Voor het selectieprincipe volgens welk tot een bepaalde typificatie en definitie van de situatie besloten wordt, voert Schutz (pp. 260-356) het begrip relevantie in. Elk individu ontwerpt zijn gedrag in het licht van zijn relevantie systeem. Hoewel dit in vele opzichten overeenkomt met het relevantie systeem van zijn medemensen, is er toch sprake van een zeker individueel geheel, van een ordening rond de unieke positie van ieders 'hier en nu'.

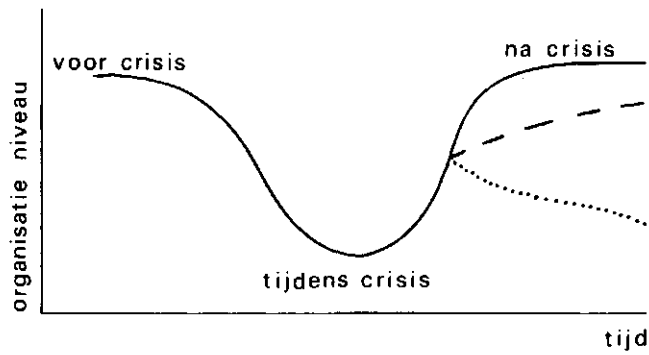
De benadering van Schutz sluit op vele punten duidelijk aan bij het symbolisch-interactionisme van Mead en Thomas. Wanneer zijn werk in twee delen opgesplitst wordt, zien we allereerst de aanzet tot een theorie van het sociale handelen van de mens en in de tweede plaats een behandeling van de methodologische problematiek, waarmee de cultuurwetenschappen te maken hebben.

Wat dat laatste betreft gaat het erom, dat het studieobject van de sociale wetenschappen zelf een interpretatie van zijn gedrag geeft, dat al het waarneembare gedrag slechts een onderdeel vormt van het totale menselijke gedrag en dat derhalve de sociale werkelijkheid alleen begrepen kan worden via een analyse van de subjectieve betekenissen, die aan het gedrag gehecht worden.

En tevens is het zo, dat de typificaties, die in het dagelijkse leven gebruikt worden, de basis vormen van elk sociaal handelen en het derhalve de taak van de wetenschapper is, deze alledaagse interpretaties te onderzoeken en begrijpelijk te maken (pp. 3-47).

84. W. I. THOMAS, *The Unadjusted Girl*, p. 82.
85. Zie: G. H. MEAD, *Mind, Self and Society;* C. H. COOLEY, *Social Organization* en W. JAMES, *Principles of Psychology*, vol. I (London: MacMillan, 1910).
86. A. C. ZIJDERVELD, *De Theorie van het Symbolisch Interactionisme* (Meppel: Boom, 1973) pp. 132-133.
87. Ibid., p. 133.
88. B. GOLDSTEIN, 'The Perspective of Unionized Professionals', *Social Forces*, 37 (1959) pp. 323-327.
89. T. SHIBUTANI, 'Reference Groups and Social Control', in A. M. ROSE (ed.), *Human Behavior and Social Processes* (London: Routledge and Kegan Paul, 1962) p. 132.
90. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
91. E. L. KOOS, *Families in Trouble*, pp. 33-34.
92. P. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups'.
93. E. W. BAKKE, *The Unemployed Worker.*
94. Zie bijv. J. MINCER, 'Education, Experience and the Distribution of Earnings and Employment: An Overview', in F. TH. JUSTER (ed.), *Education, Income and Human Behavior* (New York: Mc Graw-Hill, 1975) pp. 71-93.

95. J. M. Bos en T. Z. J. van de Net, *Spaargedrag en Spaarmotieven* ('s-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1975).
Het onderzoek had betrekking op mannelijke gezinshoofden en alleenstaande mannen, werkzaam in loondienst, maar niet bij de overheid, met een leeftijd van 18 tot 65 jaar. Speciale probleemgroepen in het onderzoek waren deelnemers en potentiële deelnemers van de Algemene Premiespaarwet. Om budgettaire redenen was besloten de onderzoeksgroep, die moest gelden als representatief voor de Nederlandse bevolking (binnen de grenzen van leeftijd en loondienst) samen te stellen op basis van de resultaten van omnibusenquêtes van de N.V. v/h Nederlandse Stichting voor Statistiek. De nonrespons was hoger dan verwacht: circa 55%. Weliswaar kon vastgesteld worden, dat deze geen invloed heeft gehad op de vertegenwoordiging van beroepsniveaus en regio's, maar daarmee is nog geen zekerheid, dat niet op andere manieren de resultaten werden beïnvloed.
96. M. Galenson, 'Determinants of Family Saving', *Search-Human Ecology* (August 1970 Ithaca, N.Y.: Cornell University Agricultural Experiment Station 1970). De andere variabele was de totale uitgave aan: 'expenditures or current consumption, personal insurance, gifts and contributions. They do not include net change in assets and liabilities, which is included in after-tax income' (p. 10).
97. Het gezinsinkomen is het netto maandinkomen (na aftrek van de huur- of hypotheeklasten) van man en/of vrouw (samen). In die gevallen, waarin de vrouw een betaalde werkkring vervult, zal dit resulteren in een hoger inkomensniveau.
98. Twee categorieën zijn onderscheiden voor wat betreft het netto maandelijks gezinsinkomen na aftrek van de huur of hypotheeklasten:
    1. gezinsinkomens beneden de 1200 gulden per maand;
    2. gezinsinkomens van 1200 gulden of meer per maand.
99. B. Farber, 'Crisis and the Revision of Commitments'.
100. Farber laat wel de mogelijkheid open, dat tijdens een crisis latente conflicten, in de vorm van onbevredigende relaties en structuren, tijdens het aanpassingsproces worden opgelost, zodat na de crisis een betere gezinsorganisatie ontstaat. R. Hill en D. A. Hansen, 'The Family in Disaster', in: G. Baker en D. Chapman (eds.), *Man and Society in Disaster* (New York, 1962), trachten grafisch weer te geven hoe het organisatieniveau verandert tijdens het crisisproces:

Hier ontbreekt de mogelijkheid voor een hoger niveau van herstel, een mogelijkheid, die H. J. Parad en A. Caplan, 'A Framework for Stuyding Families in Crisis', in: M. Sussman (ed.), *Sourcebook of Marriage and the Family*, pp. 314-324, wel openlaten, althans op individueel niveau. Individuele gezinsleden kunnen profiteren van een crisis, wanneer ze oude problemen weten op te lossen, zodat na de crisis een gunstiger situatie optreedt.
101. H. M. Blalock, *Social Statistics*, p. 221: 'Corrections for continuity cannot

easily be made in the case of the general contingency table. If the number of cells is relatively large and if only one or two cells have expected frequencies of 5 or less, then it is generally advisable to go-ahead with chi-square tests without worrying about such corrections. If there are a large number of small cells, however, the only practical alternative may be to combine categories in such a manner as to eliminate these cells. Of course categories can only be combined if it makes sense to do so theoretically'.

102. INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK, *Problemen onder Jonggehuwden* p. 256.
103. Ibid., p. 59 en pp. 313-314.
104. R. O. BLOOD JR. and D. M. WOLFE, *Husbands and Wives* (New York: The Free Press, 1960).
105. C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, 'Family Sociology or Wives' Family Sociology? A Cross-Cultural Examination of Decision-Making', *Journal of Marriage and the Family* 31 (mei 1969) pp. 290-301.
106. Zie bijvoorbeeld E. LUPRI, 'Contemporary Authority Patterns in the West-German Family', *Journal of Marriage and the Family* 31 (februari 1969) pp. 134-144 of A. MICHEL, 'Comparative Data Concerning the Interaction in French and American Families', *Journal of Marriage and the Family* 29 (mei 1967) pp. 337-344.
107. R. O. BLOOD, JR. en D. M. WOLFE, *Husbands and Wives*, p. 11.
108. J. SPREY, 'Family Power Structure: a Critical Comment', *Journal of Marriage and the Family* 34 (maart 1972) pp. 235-238.
109. C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, 'The Study of Family Power Structure: Review 1960–1969', *Journal of Marriage and the Family* 32 (november 1970) p. 540.
110. R. O. BLOOD, JR. en D. M. WOLFE, *Husbands and wives*, p. 12.
111. Ibid., p. 12.
112. Ibid., p. 29.
113. Ibid., pp. 38-40.
114. Hierbij valt met name te denken aan de studie van O. BURIČ en A. ZEČEVIČ, 'Family Authority, Marital Satisfaction and the Social Network in Yugoslavia', *Journal of Marriage and the Family* 29 (mei 1967) pp. 325-336; en aan de studie van C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, 'A Comparison of Power Structure and Marital Satisfaction in Urban Greek and French Families', *Journal of Marriage and the Family* 29 (mei 1967) pp. 345-352.
115. E. LUPRI, 'Contemporary Authority Patterns in the West German Family', pp. 134-144.
116. M. STRAUSS, 'Methodology of a Laboratorium Experimental Study of Families in Three Societies', in R. HILL and R. KÖNING (eds.), *Families in East and West* (Paris – The Hague: Mouton en Co, 1970) pp. 552-578.
117. J. L. TURK and N. W. BELL, 'Measuring Power in Families', *Journal of Marriage and the Family* 34 (mei 1972) pp. 215-222.
118. D. M. HEER, 'The Measurement and Bases of Family Power: an Overview', *Marriage and Family Living* 25 (mei 1963) pp. 133-139.
119. R. O. BLOOD, JR. en D. M. WOLFE, *Husbands and Wives*, p. 6.
120. In tal van studies zijn grote verschillen aangetoond tussen het oordeel van de man en dat van de vrouw over de machtsverhouding bij de besluitvorming. E. A. WILKENING and D. E. MORISON, 'A Comparison of Husband and Wife Responses Concerning Who Makes Farm and Home Decisions', *Marriage and Family Living* 25 (augustus 1963) pp. 349-351, vinden meningsverschillen, die afhankelijk van de soort beslissing voorkomen bij 23% tot 64% van de respondenten. Grote verschillen worden ook geconstateerd door C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, 'Family Sociology or Wives' Family Sociology?'
121. C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, 'The Study of Family Power Structure: A Review 1960–1969' pp. 544-547.
122. D. H. OLSON, 'The Measurement of Family Power bij Self-Report and Behavioral

Methods', *Journal of Marriage and the Family* 31 (augustus 1969) pp. 545-550.

123. Ibid., p. 548.
124. Via een herhaling van de meting, waarbij verschillende codeurs hetzelfde materiaal onafhankelijk van elkaar coderen en de resultaten vergeleken worden, kan nagegaan worden of en in hoeverre de resultaten van de diverse metingen elkaar ontlopen. Een dergelijke interonderzoeker-betrouwbaarheidstest geeft een indicatie van de betrouwbaarheid van het gehanteerde meetinstrument.
125. J. BERNARD, 'Models of Marital Adjustment', in: A. CHRISTENSEN (ed.), *Handbook of Marriage and the Family* (Chicago: Rand McNally, 1964).
126. C. SAFILIOS-ROTHSCHILD, The Study of Family Power Structure: An Overview 1960–1969', pp. 543-547.
127. Een stabiliteitstest of test-retest is een onderzoek naar de betrouwbaarheid van een meetinstrument, waarbij dezelfde respondenten na verloop van enige tijd hetzelfde instrument wordt voorgelegd. Beide malen zullen dezelfde respondenten ongeveer dezelfde antwoorden moeten geven, wil men voor de betrouwbaarheid van de resultaten kunnen blijven instaan.
128. D. H. OLSON and C. RABUNSKY, 'Validity of Four Measures of Family Power', *Journal of Marriage and the Family* 34 (mei 1972) pp. 227-229.
129. Zie voor een recent en vergelijkbaar onderzoek: G. FARKAS, 'Education, Wage Rates, and the Division of Labor Between Husband and Wife', *Journal of Marriage and the Family* 38 (augustus 1976) pp. 473-483. Behalve het opleidingsniveau en het relatieve inkomen van man en vrouw speelt de aanwezigheid van kinderen hierbij ook een belangrijke rol.
130. D. M. HEER, 'The Measurement and Bases of Family Power: An Overview'.
131. M. STRAUSS, 'Methodology of a Laboratorium Experimental Study of Families in Three Societies'.
132. D. M. HEER, 'The Measurement and Bases of Family Power: An Overview'.
133. Zie J. MINCER, 'Education, Experience, and the Distribution of Earnings and Employment' en F. TH. JUSTER, 'Education, Income and Human Behavior', in: F. TH. JUSTER (ed.), *Education, Income and Human Behavior* (New York: Mc. Graw-Hill, 1973).
134. R. T. MICHAEL, 'Education and Consumption', in F. TH. JUSTER (ed.), 'Education, Income and Human Behavior', pp. 235-252.
135. Enkele van de voornaamste Amerikaanse onderzoekingen dienaangaande zijn C. KIRKPATRICK, 'Factors in Marital Adjustment', *American Journal of Sociology*, XLIII (1937) pp. 270-283 en H. J. LOCKE, *Predicting Adjustment in Marriage*.
    Wat Europees onderzoek betreft kan verwezen worden naar G. KARLSSON, *Adaptability and Communication in Marriage* en naar G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland*.
136. Zie A. C. ZIJDERVELD, *De Theorie van het Symbolisch Interactionisme*, p. 78.
137. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society*, p. 211.
138. Zie voor een beschrijving van deze schaal de bijlage over de gehanteerde meetinstrumenten. Voor een uitvoeriger beschrijving kan verwezen worden naar G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland*, pp. 30-55.
139. L. A. GOODMAN and W. H. KRUSKAL, 'Measures of Association for Cross Classifications'. Gamma spreekt over conditionele waarschijnlijkheden. Het aantal niet geknoopte paren, waarover de gamma spreekt, kan echter zowel absoluut als relatief zeer klein zijn. De vraag wordt dan hoe relevant de gevonden gamma is; bovendien kan in een dergelijke situatie een waarnemingsfout van grote invloed zijn. In het meest gunstige geval is gamma over 50% van het totaal aantal mogelijke paren berekend.
    De door ons berekende gamma is gebaseerd op 45% van het totaal aantal mogelijke paren, een zeer respectabel percentage.
140. Aldus KOOY in: *Het Huwelijk in Nederland*, pp. 18-19. Bij zijn analyse van de verrichte onderzoekingen naar de huwelijksaanpassing, selecteert Kooy een

aantal factoren, die de huwelijksaanpassing duidelijk in de hand werken, zoals: een gelukkig huwelijk van de ouders der partners, een gelukkige jeugd, leeftijdsovereenkomst tussen de partners, maar ook gemeenschappelijke interessen tussen de partners onderling.

141. P. BERGER en H. KELLNER, 'Marriage and the Construction of Reality', in: H. P. DREITZEL (ed.), *Recent Sociology no. 2* (New York: The MacMillan Company, 1972) p. 58.
142. Zie voor een beschrijving van deze schaal de bijlage over de gehanteerde meetinstrumenten. Voor een uitvoeriger beschrijving kan verwezen worden naar G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland*, pp. 30-55.
143. De hier berekende gamma is gebaseerd op 40% van het totaal aantal mogelijke paren.
144. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting them'.
145. E. L. KOOS, *Families in Trouble*, en R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression*, leggen, evenals Eliot, de nadruk op de stabiliteit van het gezin in het uitoefenen van zijn functies en op de bevrediging en de zekerheid, die de gezinsleden daaraan ontlenen. In plaats van gezinssolidariteit spreken zij echter van het niveau van gezinsorganisatie.
146. E. L. KOOS, *Families in Trouble*, pp. 33-34.
147. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, pp. 16-17.
148. H. J. LOCKE, *Predicting Adjustment in Marriage*, pp. 192-224.
149. G. KARLSSON, *Adaptability and Communication in Marriage.*
150. G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland*, pp. 30-55.
151. Ibid., pp. 35-36.
152. Te denken valt bijvoorbeeld aan R. HILL, *Families under Stress*, R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression* of R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
153. D. A. HANSEN, **'Personal and Positional Influence in Formal Groups: Positions** and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress'.
154. Ibid.
155. E. L. KOOS, *Families in Trouble* en R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression*, leggen in dit verband de nadruk op het niveau van gezinsintegratie, op de stabiliteit van het gezin in het uitoefenen van zijn functies en op de bevrediging en de zekerheid die de gezinsleden daaraan ontlenen. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, voegt aan de dimensie van stabiliteit een andere toe, namelijk die van het aanpassingsvermogen van het gezin.

5. *Resultaten van de case-studies*

156. E. BOULDING, 'Families in Crisis Viewed Dynamically from Case Study, in: R. HILL, *Families under Stress*, pp. 212-263.
157. E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
158. Door ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting Them' in: H. BECKER en R. HILL (eds.), *Marriage and the Family*, pp. 489-536, wordt crisis gedefinieerd als een stadium in een interactieproces, waarbij de betrokken persoon of groep in een probleemsituatie verkeren, die niet is op te lossen met de bestaande gewoonten en praktijken, zodat alle aandacht op de impasse wordt gericht.
159. Zie bijvoorbeeld T. D. ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting Them'; R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression;* R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression;* R. HILL, *Families under Stress;* en E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
160. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, pp. 16-18.
161. R. HILL, 'Social Stresses on the Family'.
162. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society.*
163. Ibid., p. 138.
164. E. L. KOOS, *Families in Trouble* en R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*

165. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, pp. 16-17.
166. Ibid., p. 207.
167. R. HILL, 'Social Stresses on the Family'.

6. *Een gecombineerde benadering via de statistische methode en de methode van de case-studies*
168. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression;* R. HILL, *Families under Stress;* en D. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups; Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress'.

7. *Nabeschouwing*
169. R. HILL, 'Social Stresses on the Family: Generic Features of Families under Stress'.
170. R. HILL, *Families under Stress.*
171. Zie R. HILL and D. A. HANSEN, 'The Family in Disaster', in: G. BAKER en D. CHAPMAN (eds.), *Man and Society in Disaster* (New York, 1962) of R. HILL and D. A. HANSEN, 'Families under Stress', in: H. T. CHRISTENSEN (ed.), *Handbook of Marriage and the Family* (Chicago: Rand McNally, 1964).
172. E. W. BURGESS, 'The Family and Social Research', *Social Forces* 26 (1947), pp. 1-6.
173. E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
174. D. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups: Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress'.
175. Met behulp van twee subvariabelen komt Hansen tot 12 verschillende typen van spanning, die zich in het gezin kunnen voordoen. Deze subvariabelen zijn:
   - aan- of afwezigheid van factoren om elkaar de schuld te kunnen geven van de problemen van de spanning;
   - de gradatie van de spanning.

   De 12 verschillende typen van spanning, die zo onderscheiden kunnen worden zijn:
   - demoraliseringsproces: gezinslid krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - demoraliseringsproces: gezinslid krijgt de schuld, gematigde spanning;
   - demoraliseringsproces: buitenwereld krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - demoraliseringsproces: buitenwereld krijgt de schuld, gematigde spanning;
   - depriveringsproces: gezinslid krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - depriveringsproces: gezinslid krijgt de schuld, gematigde spanning;
   - depriveringsproces: buitenwereld krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - depriveringsproces: buitenwereld krijgt de schuld, gematigde spanning;
   - verandering organisatiestructuur: gezinslid krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - verandering organisatiestructuur: gezinslid krijgt de schuld, gematigde spanning;
   - verandering organisatiestructuur: buitenwereld krijgt de schuld, ernstige spanning;
   - verandering organisatiestructuur: buitenwereld krijgt de schuld, gematigde spanning;
176. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Ways of Meeting Them', en R. HILL, *Families under Stress.*
177. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, pp. 13-18.
178. E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
179. R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*
180. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, pp. 16-18.
181. D. A. HANSEN, 'Personal and Positionals Influence in Formal Groups: Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress'.
182. E. L. KOOS, *Families in Trouble;* R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression;* R. HILL, *Families under Stress* en R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depresseion,* leggen allen in ongeveer gelijkluidende termen

de nadruk op het bewustzijn van en het rekening houden met de individuele en gemeenschappelijke wensen en verlangens als eigenschappen, die het gezin relatief onkwetsbaar maken voor spanningen. Angell voegt hier dan nog een andere eigenschap aan toe, het aanpassingsvermogen of de flexibiliteit van het gezin.

183. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, omschrijft hulpmiddelen als: alle aspecten van het gezinsleven, die door hun aan- of afwezigheid het gezin voor crisis kunnen behoeden, of het er juist toe kunnen brengen.
184. R. T. MICHAEL, 'Education and Consumption', in: F. TH. JUSTER (ed.), *Education, Income and Human Behavior*, pp. 235-252.
185. R. HILL, *Families under Stress.*
186. E. W. BAKKE, *The Unemployed Worker.*
187. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
188. R. HILL, *Families under Stress.*
189. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
190. R. HILL, *Families under Stress.*
191. R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*
192. E. W. BAKKE, *The Unemployed Worker.*
193. T. D. ELIOT, 'Bereavement: Inevitable but not Insurmountable' in: H. BECKER en R. HILL (eds.), *Family, Marriage and Parenthood* (Boston: D. C. Heath & Comp., 1948).
194. R. HILL, *Families under Stress*, chapter VII, in collaboration with E. BOULDING.
195. D. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups: Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress'.
196. Ibid.
197. Ibid.
198. R. HILL, 'Social Stresses on the Family: Generic Features of Families under Stress'. Hill geeft de wijze waarop een gezin in crisis kan geraken weer met behulp van het schema: A $\longleftrightarrow$ B $\longleftrightarrow$ C $\longleftrightarrow$ X. Een *gebeurtenis* A., interacterende met de *hulpmiddelen, waarover een gezin beschikt B.*, interacterende met de *definitie, die het gezin van de situatie geeft C.*, veroorzaakt een *crisis X.*
199. W. I. THOMAS, *On Social Organization and Social Personality*, p. 23. Deze zelfde 'Methodological Note' is ook opgenomen in F. ZNANIECKI, *On Humanistic Sociology*, R. BIERSTEDT (ed.) (Chicago: University of Chicago Press, 1969).
200. N. K. DENZIN, *The Research Act* (Chicago: Aldine Publ. Comp., 1970) pp. 297-344, noemt een dergelijke gemengde toepassing van quantitatieve en qualitatieve methoden en technieken: 'triangulation'. Zie ook N. K. DENZIN (ed.), *Sociological Methods* (Chicago: Aldine Publ. Comp., 1970). Een combinatie van quantitatieve en qualitatieve methoden van onderzoek biedt, naast de mogelijkheden om de validiteit van verschillende meetinstrumenten te checken, ook mogelijkheden om de resultaten, die de verschillende methoden van onderzoek opleveren, naast elkaar te leggen en te bezien of de gevonden resultaten elkaar ondersteunen of met elkaar in tegenspraak zijn.
201. G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland*, pp. 30-55.
202. E. L. KOOS, *Families in Trouble;* R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*
203. L. A. GOODMAN and W. H. KRUSKAL, 'Measures of Association for Cross Classifications'.

	gezinsintegratie (combinatie harmonie- en communicatieschaal Kooy)		
gezinsintegratie (Koos/Cavan)	goed	matig/slecht	Totaal
goed	12	11	23
matig	7	27	34
slecht	4	32	36
Totaal	23	70	93

G = + 0,61.

204. Zie bijvoorbeeld R. HILL, *Families under Stress* en E. L. KOOS, *Families in Trouble*.
205. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression*, een onderzoek naar de gevolgen van de economische depressie voor het gezin. R. HILL, *Family under Stress*, een onderzoek naar de gevolgen van de oproep voor militaire dienst en de terugkeer uit militaire dienst.
206. Zie D. A. HANSEN, 'Personal and Positional Influence in Formal Groups: Positions and Theory for the Research on Family Vulnerability to Stress'.
207. N. N. FOOTE, 'The Appraisal of Family Research', *Marriage and Family Living* 19 (1957), pp. 92-99.
208. A. VAN STADEN, 'Besluitvorming in Crisissituaties', *Intermediair* 38 (sept. 1971).
209. B. FARBER, 'Crisis and the Revision of Commitments'. Farber spreekt van een procesbenadering, wanneer men de crisissituatie als de aanvang van een proces beschouwt, dat ingaat tegen de bestaande organisatie van normen en waarden van de gezinsleden. In de procesbenadering wordt een crisis als een interactieproces beschouwd, dat niet fundamenteel verschilt van andere interactieprocessen en met name vanuit therapeutisch oogpunt verder bestudeerd moet worden om er achter te kunnen komen welke actie door een gezin moet worden ondernomen om moeilijkheden te kunnen oplossen.

Bijlage 1

210. H. T. CHRISTENSEN, 'Development of the Family Field of Study', in: H. T. CHRISTENSEN (ed.), *Handbook on Marriage and the Family*. De ontwikkeling van de gezinssociologie kan volgens Christensen in vier perioden opgesplitst worden. Hij onderscheidt dan:
    1. de voorwetenschappelijke periode, die tot rond 1850 loopt en gekenmerkt wordt door moraliserende, theologische, juridische en filosofische publicaties;
    2. het sociaal darwinisme uit de tweede helft van de 19e eeuw, dat diende om ondermeer de evolutie van huwelijk en gezin te verklaren;
    3. de periode van de 'emerging science', die kenmerkend is voor de eerste helft van de 20e eeuw, waarbij de aandacht op het heden wordt gericht en de onderzoekmethoden sterk verbeterd worden. In plaats van het gezin als sociale institutie te bestuderen, wordt in navolging van Mead, Cooley en Burgess vooral gepleit voor een meer sociaal-psychologische benadering;
    4. systematische theorie-constructie vanaf 1950, waarbij de theoretische visie leiding geeft aan het veelal quantitatieve onderzoek. Tevens vindt evaluatie plaats van het werk van vroegere sociologen om op deze manier theoretische benaderingswijzen voor het gezin te ontdekken.
211. E. W. BURGESS, 'The Family as a Unity of Interacting Personalities', *The Family* VII (1926) pp. 3-9.
212. R. HILL and D. A. HANSEN, 'The Identification of Conceptual Frameworks Utilized

in Family Study', *Marriage and Family Living* 22 (1960) pp. 299-311.
213. J. D. SCHVANEVELDT, 'The Interactionel Framework in the Sudy of the Family', in: F. I. NYE and F. M. BERARDO (eds.), *Emerging Conceptual Frameworks in Family Analysis* (New York: The MacMillan Comp., 1971) pp. 97-129.
214. S. STRYKER, 'The Interactional and Situational Approaches', in: H. T. CHRISTENSEN (ed.), *Handbook on Marriage and The Family.*
215. W. WALLER, *The Family: a Dynamic Interpretation* (New York: The Cordon Comp., 1938).
216. W. WALLER and R. HILL, *The Family: a Dynamic Interpretation* (New York: The Dryden Press, 1951).
217. C. KIRKPATRICK, *The Family: as Process and Institution* (New York: Ronald Press, 1955).
218. R. S. CAVAN, *The American Family* (New York: Crowell, 1953).
219. F. I. NYE and F. M. BERARDO, *The Family its Structure and Interaction* (New York: The MacMillan Comp., 1973).
220. Zie C. H. COOLEY, *Social Organization, 1909* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1956) en C. H. COOLEY, *Human Nature and the Social Order, 1932* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1956).
221. W. I. THOMAS, *On Social Organization and Social Personality.*
222. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society, 1934.*
223. S. STRYKER, 'Symbolic Interaction as an Approach to Family Research', *Marriage and Family Living* 21 (1959) pp. 111-119.
224. R. HILL and D. A. HANSEN, 'The Identification of Conceptual Frameworks Utilized in Family Study'.
225. J. D. SCHVANEVELDT, 'The Interactional Framework in the Study of The Family'.
226. S. STRYKER, 'Symbolic Interaction as an Approach to Family Research'.
227. S. STRYKER, 'The Interactional and Situational Approaches'.
228. G. H. MEAD, *Mind, Self and Society.*
229. Zie S. STRYKER, 'The Interactional and Situational Approaches' en S. STRYKER, 'Symbolic Interaction as an Approach to Family Research'.
230. A. M. ROSE, 'A Systematic Summary of Symbolic Interaction Theory', in: A. M. ROSE (ed.), *Human Behavior and Social Processes: an Interactional Approach* (Boston: Houghton Mifflin Comp. 1962) pp. 3-19.
231. R. H. TURNER, 'Role-Taking: Process versus Conformity', in: A. M. ROSE (ed.), *Human Behavior and Social Processes,* pp. 20-40.
232. W. I. THOMAS and F. ZNANIECKI, *The Polish Peasant in Europe and America* (New York: Alfred Knopf, Inc., 1927), p. 68.
233. R. HILL and D. A. HANSEN, 'The Identification of Conceptual Frameworks Utilized in Family Study'.
234. E. ABMA, *Grondbegrippen der Sociologie; Dictaat Behorende bij het College 'Inleiding Sociale Wetenschappen'* (Wageningen, 1963).
235. A. R. LINDESMITH and A. L. STRAUSS, *Social Psychology* (New York: Rinehart and Winston, 1962).
236. S. STRYKER, 'The Interactional and Situational Approaches'.
237. Ibid.
238. S. STRYKER, 'Symbolic Interaction as an Approach to Family Research'.
239. Ibid.
240. R. H. TURNER, 'Role-Taking: Process versus Conformity'.
241. S. STRYKER, 'The Interactional and Situational Approaches'.
242. T. SHIBUTANI, *Society and Personality: an Interactionist Approach to Social Psychology* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1961).
243. C. H. COOLEY, *Social Organization, 1909.*
244. E. W. BURGESS, 'The Family as a Unity of Interacting Personalities'.
245. W. WALLER and R. HILL, *The Family: a Dynamic Interpretation.*
246. Ibid.
247. T. R. SARBIN, 'Role Theory', in: G. LINDZEY, *Handbook of Social Psychology*

(Cambridge, Mass.: Addison-Wesley, 1954) pp. 223-258.
248. E. B. Luckey, 'Perceptual Congruence of Self and Family Concepts as Relates to Marital Interaction', *Sociometry* 24 (1961) pp. 234-250.
249. W. Waller, *The Family: a Dynamic Interpretation.*
250. I. Deutscher, 'Socialization for Postparental Life', in A. M. Rose (ed.), *Human Behavior and Social Processes*, pp. 506-525.
251. S. Stryker, 'The Interactional and Situational Approaches'.
252. B. G. Glaser and A. L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory.*
253. J. D. Schvaneveldt, 'The Interactional Framework in the Study of the Family'.
254. S. Stryker, 'Conditions of Accurate Role-Taking: a Test of Meads Theory', in: A. M. Rose (ed.), *Human Behavior and Social Processes*, pp. 41-62.
255. J. H. S. Bossard and E. S. Boll, *Family Situations* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1950).
256. S. Stryker, 'The Interactional and Situational Approaches'.
257. A. Schutz, *Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt, 1932* (Wenen: Springer Verlag, 1960).
258. A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I., The Problem of Social Reality.*
259. A. Schutz, 'Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 3-47.
260. Ibid.
261. A. Schutz, 'Scheler's Theory of Intersubjectivity and the General Thesis of the Alter Ego', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 150-179.
262. A. Schutz, 'Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 3-47.
263. Ibid.
264. Zie A. Schutz, 'Symbol, Reality and Society', in: A. Schutz, *Collected Papers Vol. I.*, pp. 287-356 en ook A. Schutz, 'Language, Language Disturbances and the Texture of Consciousness', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 260-286.
265. A. Schutz, 'On Multiple Realities', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 207-259.
266. W. James, *Principles of Psychology, Vol. I.* (London: MacMillan Comp., 1910).
267. A. Schutz, 'On Multiple Realities', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 207-259.
268. Ibid.
269. P. L. Berger and Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality.*
270. T. P. Wilson, *Conceptions of Interaction and Forms of Social Interpretation* (Santa Barbara: University of California Press, 1969).
271. A. Schutz, *Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt, 1932.*
272. P. L. Berger and Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality.*
273. A. Schutz, 'Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action, in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 3-47.
274. P. L. Berger and H. Kellner, 'Marriage and the Construction of Reality', in: H. P. Dreitzel (ed.), *Recent Sociology no. 2, Patterns of Communicative Behavior*, pp. 49-72.
275. A. C. Zijderveld, *De Theorie van het Symbolisch Interactionisme.*
276. B. G. Glaser and A. L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory.*
277. H. Blumer, *Symbolic Interactionism; Perspective and Method* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969).
278. A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I., The Problem of Social Reality.*
279. A. V. Cicourel, *Method and Measurement in Sociology.*
280. H. Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology.*
281. H. Blumer, *Symbolic Interactionism; Perspective and Method.*
282. B. G. Glaser and A. L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory.*
283. A. Schutz, 'On Methodology of the Social Sciences', in: A. Schutz, *Collected Papers, Vol. I.*, pp. 3-98.

284. M. WEBER, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre.*
285. H. GARFINKEL, *Studies in Ethnomethodology.*
286. A. V. CICOUREL, *Method and Measurement in Sociology,* pp. 4-45.
287. A. V. CICOUREL, 'Basic and Normative Rules in the Negotiation of Status and Role', in: H. P. DREITZEL, *Recent Sociology no. 2,* pp. 4-45.
288. A. C. ZIJDERVELD, *De Theorie van het Symbolisch Interactionisme.*
289. E. GOFFMAN, *The Presentation of Self in Every Day Life* (New York: Doubleday, 1959).

Bijlage II

290. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Way's of Meeting Them', in: H. BECKER and R. HILL (eds.), *Marriage and the Family.*
291. E. L. KOOS, *Families in Trouble* en R. S. CAVAN and K. H. RANCK, *The Family and the Depression.*
292. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
293. E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
294. R. C. ANGELL, *The Family Encounters the Depression.*
295. T. D. ELIOT, 'Family Crises and Way's of Meeting Them'.
296. G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland,* pp. 30-55.
297. E. L. KOOS, *Families in Trouble.*
298. L. A. GOODMAN and W. H. KRUSKAL, 'Measures of Association for Cross Classifications'.
299. Zie N. K. DENZIN (ed.), *Sociological Methods,* pp. 471-524.

Bijlage IV

300. G. A. KOOY, *Het Huwelijk in Nederland,* pp. 30-55.

LITERATUURLIJST

ABMA, E. (1963) 'Grondbegrippen der Sociologie', Dictaat behorende bij het College 'Inleiding Sociale Wetenschappen', Wageningen.

ANGELL, R. C. (1965) 'The Family Encounters the Depression', Peter Smith, Gloucester.

BAKKÉ, E. W. (1940) 'The Unemployed Worker', Yale University Press, New Haven.

BERGER, P. L. and LUCKMANN, TH. (1967) 'The Social Construction of Reality, a Treatise in the Sociology of Knowledge', Doubleday and Comp., New York.

BERGER, P. L. and KELLNER, H. (1972) in 'Recent Sociology no. 2', ed. Dreitzel. H. P., Mac Millan Comp., New York.

BERNARD, J. (1964) 'Handbook of Marriage and the Family', ed. Christensen, H. T., Rand Mc. Nally, Chicago.

BLALOCK, H. M. (1960) 'Social Statistics', Mc Graw-Hill/Mladinska Knjiga, Ljubljana.

BLOOD, R. O. and WOLFE, D. M. (1960) 'Husbands and Wives', The Free Press, New York.

BLUMER, H. (1969) 'Symbolic Interactionism. Perspective and Method', Prentice-Hall, Englewood-Cliffs, N. J.

BOS, J. M. en NET, T. Z. J. VAN DE (1975): 'Spaargedrag en Spaarmotieven', Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

BOSSARD, J. H. S. and BOLL, E. S. (1950) 'Family Situations', University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

BOULDING, E. (1973) in 'Families under Stress', ed. Hill, R., Greenwood Press Publ., Westport.

BURGESS, E. W. (1926) 'The Family as a Unity of Interacting Personalities', The Family VII, 3-9.

BURGESS, E. W. (1947) 'The Family and Social Research', Social Forces 26, 1-6.

BURIČ, O. and ZEČEVIČ, A. (1967) 'Family Authority, Marital Satisfaction and the Social Network in Yugoslavia', Journal of Marriage and the Family 29, 325-336.

CAVAN, R. S. and RANCK, K. H. (1938) 'The Family and the Depression', University of Chicago Press, Chicago.

CAVAN, R. S. (1953) 'The American Family', Crowell, New York.

CAVAN, R. S. (1959) 'Unemployment, Crisis of the Common Man', Marriage and Family Living 21, 139-146.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (1959) 'Beroepscodering Algemene Woningtelling 1956', Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (1972) 'Overgangen binnen het onderwijs en intrede in de maatschappij – onderwijsmatrix 1970', Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

CHRISTENSEN, H. T. (1964) in 'Handbook on Marriage and the Family', ed. Christensen, H. T., Rand Mc Nally and Comp., Chicago.

CICOUREL, A. V. (1964) 'Method and Measurement in Sociology', Mac Millan, London.

CICOUREL, A. V. (1972) in 'Recent Sociology no. 2', ed. Dreitzel, H. P., The Mac Millan Comp., New York.

CLAUSEN, J. A. (1966) in 'Review of Child Development Research', eds. Hoffman, L. W. and Hoffman, M. L., Russel Sage, New York.

COOLEY, C. H. (1964) 'Human Nature and the Social Order, 1932', Schocken, New York.

COOLEY, C. H. (1967) 'Social Organization, 1909, Schocken, New York.

DENZIN, N. K., (ed.) (1970) 'Sociological Methods', Aldine Publishing Comp., Chicago.

DENZIN, N. K. (1970) 'The Research Act', Aldine Publishing Comp., Chicago.

ELIOT, T. D. (1942) in 'Marriage and the Family', eds. Becker, H. and Hill, R., D. C. Heath and Comp., Boston.

ELIOT, T. D. (1948) in 'Family, Marriage and Parenthood', eds. Becker, H. and Hill, R., D. C. Heath and Comp., Boston.
ENDE, H. W. VAN DEN (1971) 'Beschrijvende Statistiek voor Gedragswetenschappen', Agon Elsevier, Amsterdam.
FARBER, B. (1963) in 'Sourcebook of Marriage and the Family', ed. Sussman, M., Houghton, Boston.
FARBER, B. (1964) in 'Family Organization and Interaction', ed. Farber, B., Chandler, San Francisco.
FARKAS, G. (1976) 'Education, Wage Rates and the Division of Labor between Husband and Wife', Journal of Marriage and the Family 38, 473-483.
FOOTE, N. N. (1957) 'The Appraisal of Family Research', Marriage and Family Living 19, 92-99.
GALENSON, M. (1970) 'Determinants of Family Saving', Search-Human Ecology, Cornell University Agricultural Experiment Station, Ithaca, N.Y.
GARFINKEL, H. (1967) 'Studies in Ethnomethodology', Prentice-Hall, Englewood-Cliffs, N.J.
GLASER, B. G. and STRAUSS, A. L. (1973) 'The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research', Aldine Publ. Comp., Chicago.
GOFFMAN, E. (1959) 'The Presentation of Self in Every Day Life', Doubleday, New York.
GOLDSTEIN, B. (1959) 'The Perspective of Unionized Professionals', Social Forces 37, 323-327.
GOODMAN, L. A. and KRUSKAL, W. H. (1954) 'Measures of Association for Cross Classifications', Journal of the American Statistical Association 49, 732-764.
GOUDSBLOM, J. (1967) 'Dutch Society', Random House, New York.
HANSEN, D. A. (1956) 'Personal and Positional Influence in Formal Groups; Positions and Theory for Research on Family Vulnerability to Stress', Social Forces 44 (dec. 1965), 202-210.
HEER, D. M. (1963) 'The Measurement and Bases of Family Power: an Overview', Marriage and Family Living 25, 133-139.
HEEREN, H. J. en MOORS, H. G. (1968) 'Gezinnen in Groei', Mededelingen Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit, Utrecht.
HILL, R. (1971) 'Families under Stress, 1949', Greenwood Press Publishers, Westport.
HILL, R. (1958) 'Social Stresses on the Family; Generic Features of Families under Stress', Social Casework 39, 139-150.
HILL, R., and HANSEN, D. A. (1960) 'The Identification of Conceptual Frameworks Utilized in Family Study', Marriage and Family Living 22, 299-311.
HILL, R. and HANSEN, D. A. (1962) in 'Man and Society in Disaster', eds. Baker, G. and Chapman, D., New York.
HILL, R. and HANSEN, D. A. (1964) in 'Handbook of Marriage and the Family', ed. Christensen, H. T., Rand McNally, Chicago.
HOLLINGSHEAD, A. B. (1949) 'Elmtown's Youth: The Impact of Social Classes on Adolescents', John Wiley and Sons, New York.
INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK (1964) 'Arbeid Buitenshuis door Vrouwen met Gezinsverantwoordelijkheid', Rotterdam.
INSTITUUT VOOR PSYCHOLOGISCH MARKT- EN MOTIEVENONDERZOEK (1970) 'Problemen onder Jonggehuwden', Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
JACKSON, J. K. (1956) 'The Adjustment of the Family to Alcoholism', Marriage and Family Living, 18, 361-369.
JAMES, W. (1910) 'Principles of Psychology, vol. I', MacMillan, London.
KARLSSON, G. (1963) 'Adaptability and Communication in Marriage', The Bedminster Press, Totowa.
KINSEY, A. C., et al. (1948) 'Sexual Behavior in the Human Male', Saunders, Philadelphia.
KINSEY, A. C. et al. (1953) 'Sexual Behavior in the Human Female', Saunders, Philadelphia.

KIRKPATRICK, C. (1937) 'Factors in Marital Adjustment', American Journal of Sociology XLIII, 270-283.
KIRKPATRICK, C. (1955) 'The Family: as Process and Institution', Ronald Press, New York.
KOHN, M. L. (1969) 'Class and Conformity, A Study in Values', The Dorsey Press, Homewood.
KOOS, E. L. (1946) 'Families in Trouble', King's Crown Press, New York.
KOOY, G. A. (1967) 'Het Modern-Westers Gezin, Een Inleidende Gezinssociologische Beschouwing', Paul Brand, Hilversum.
KOOY, G. A. (1969) 'Het Huwelijk in Nederland', Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
KOOY, G. A. (1972) 'Jeugd en Sexualiteit tegen de Jaren Zeventig', Veen, Wageningen.
LAZARSFELD, P. F., BERELSON, B. and GANDET, H. (1948) 'The People's Choice: How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign', Columbia University Press, New York.
LEEUWE, J. DE (1964) 'Ontwikkeling in de Richting van Ongodsdienstigheid', Mens en Maatschappij XXXIX, 9-28.
LINDESMITH, A. R., and STRAUSS, A. L. (1962) 'Social Psychology', Rinehart and Winston, New York.
LOCKE, H. J. (1951) 'Predicting Adjustment in Marriage', Holt, New York.
LUCKEY, E. B. (1961) 'Perceptual Congruence of Self and Family Concepts as Relates to Marital Interaction', Sociometry 24, 234-250.
LUPRI, E. (1969) 'Contemporary Authority Patterns in the West German Family', Journal of Marriage and the Family 31, 134-144.
MEAD, G. H. (1959) 'Mind, Self and Society, 1934', University of Chicago Press, Chicago.
MERTON, R. K. and ROSSI, A. S. (1964) in 'Social Theory and Social Structure', ed. Merton, R. K., The Free Press, New York.
MICHAEL, R. T. (1975) in 'Education, Income and Human Behavior', ed. Juster, F. Th., Mc Graw-Hill, New York.
MICHEL, A. (1967) 'Comparative Data Concerning the Interaction in French and American Families', Journal of Marriage and the Family 29, 337-344.
MINCER, J. (1975) in 'Education, Income and Human Behavior', ed. Juster, F. Th., Mc Graw-Hill, New York.
MOORS, H. G. (1974) 'Child Spacing and Family Size in the Netherlands', Stenfert Kroese, Leiden.
NYE, F. I. and BERARDO, F. M. (1971) 'Emerging Conceptual Frameworks in Family Analysis', The Mac Millan Comp., New York.
NYE, F. I. and BERARDO, F. M. (1973) 'The Family its Structure and Interaction', The Mac Millan Comp., New York.
OLSON, D. H. (1969) 'The Measurement of Family Power by Self-Report and Behavioral Methods', Journal of Marriage and the Family 31, 545-550.
OLSON, D. H. and RABUNSKY, C. (1972) 'Validity of Four Measures of Family Power', Journal of Marriage and the Family 34, 227-229.
PARAD, H. J. and CAPLAN, A. (1963) in 'Sourcebook of Marriage and the Family', ed. Sussman, M., Houghton, Boston.
PARK, R. E. (1931) in 'Methods of Social Science: A Case Book', ed. Rice, S. A., University of Chicago Press, Chicago.
RAINWATER, L. (1965) 'Family Design. Marital Sexuality, Family Size, and Contraception', Aldine Publ. Comp., Chicago.
RICKERT, H. (1927) 'Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, 1899', Mohr-Biebeck, Tübingen.
ROSE, A. M. (1962) in 'Human Behavior and Social Processes: An Interactional Approach', ed. Rose, A. M., Houghton, Boston.
RIJPMA, S. (1973) 'Gezondheid en Gezinsindividualisering in een Agrarische Gemeenschap', De Tijdstroom, Lochem.

SAFILIOS-ROTHSCHILD, C. (1967) 'A Comparison of Power Structure and Marital Satisfaction in Urban Greek and French Families', Journal of Marriage and the Family 29, 345-352.
SAFILIOS-ROTHSCHILD, C. (1969) 'Family Sociology or Wives' Family Sociology? A Cross-Cultural Examination of Decision Making', Journal of Marriage and the Family 31, 290-301.
SAFILIOS-ROTHSCHILD, C. (1970) 'The Study of Family Power Structure: A Review 1960–1969', Journal of Marriage and the Family 32, 540.
SARBIN, T. R. (1954) in 'Handbook of Social Psychology', ed. Lindzey, G., Addison-Wesley, Cambridge, Mass.
SCHUTZ, A. (1960) 'Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt, 1932', Springer Verlag, Wien.
SCHUTZ, A. (1973) 'Collected Papers, vol. 1', Nijhoff, 's-Gravenhage.
SCHVANEVELDT, J. D. (1971) in 'Emerging Conceptual Frameworks in Family Analysis', eds. Nye, F. I., and Berardo, F. M., The Mac Millan Comp., New York.
SELLTIZ, C. (1966) 'Research Methods in Social Relations', Holt, Rinehart and Winston, New York.
SHIBUTANI, T. (1961) 'Society and Personality: an Interactionist Approach to Social Psychology', Prentice-Hall, Englewood-Cliffs, N. J.
SHIBUTANI, T. (1962) in 'Human Behavior and Social Processes', ed. Rose, A. M., Houghton, Boston.
SOCIOGRAFISCHE DIENST GEMEENTE EDE (1975/1976) 'Ede in cijfers', Gemeente Ede, Ede.
SPREY, J. (1972) 'Family Power Structure: A Critical Comment', Journal of Marriage and the Family 34, 235-238.
STADEN, A. VAN (1971) 'Besluitvorming in Crisissituaties', Intermediair 38.
STRAUSS, M. (1970) in 'Families in East and West', eds. Hill, R. and König, R., Mouton and Co., Paris – The Hague.
STRYKER, S. (1959) 'Symbolic Interaction as an Approach to Family Research', Marriage and Family Living 21, 111-119.
STRYKER, S. (1962) in 'Human Behavior and Social Processes', ed. Rose, A. M., Houghton, Boston.
STRYKER, S. (1964) in 'Handbook on Marriage and the Family', ed. Christensen, H. T., Rand Mc Nally, Chicago.
SWANBORN, P. G. (1971) 'Aspecten van Sociologisch Onderzoek', Boom, Meppel.
THOMAS, W. I. and ZNANIECKI, F. (1927) 'The Polish Peasant in Europe and America', Alfred A. Knopf, Inc., New York.
THOMAS, W. I. (1966) in 'On Social Organization and Social Personality', ed. Janowitz, M., University of Chicago Press, Chicago.
THOMAS, W. I. (1967) 'The Unadjusted Girl, 1928', Harper and Row, New York.
TURK, J. L. and BELL, N. W. (1972) 'Measuring Power in Families', Journal of Marriage and the Family 34, 215-222.
TURNER, R. H. (1962) in 'Human Behavior and Social Processes', ed. Rose, A. M., Houghton, Boston.
VERHAGE, F. (1964) 'Intelligentie en Kerkelijke Gezindte', Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie XIX, 247-254.
VOGEL, E. P. and BELL, N. W. (1960) in 'A Modern Introduction to the Family', eds. Bell, N. W. and Vogel, E. P., Free Press of Glencoe, New York.
WALLER, W. (1938) 'The Family: A Dynamic Interpretation', The Cordon Comp., New York.
WALLER, W. and HILL, R. (1951) 'The Family: A Dynamic Interpretation', The Dryden Press, New York.
WEBER, M. (1968) 'Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre', Mohr, Tübingen.
WILKENING, E. A. and MORRISON, D. E. (1963) 'A Comparison of Husband and Wife Responses Concerning Who Makes Farm and Home Decisions', Marriage and Family Living 25, 349-351.
WILSON, T. P. (1969) 'Conceptions of Interaction and Forms of Social Interpretation',

University of California Press, Santa Barbara.
ZNANIECKI, F. (1969) in 'On Humanistic Sociology', ed. Bierstedt, R., University of Chicago Press, Chicago.
ZIJDERVELD, A. C. (1973) 'De Theorie van het Symbolisch Interactionisme', Boom, Meppel.

BIJLAGE I.

DE SYMBOLISCH-INTERACTIONELE GEZINS-BENADERING EN DE DAARMEE SAMENHANGENDE METHODOLOGISCHE PROBLEMATIEK

Een symbolisch-interactionele benadering van de financiële problematiek onder jonggehuwden

Omdat het hier om een empirisch onderzoek gaat, dat sterk beïnvloed is door de theorie van het symbolisch-interactionisme, hebben we besloten uitgebreid aandacht te besteden aan de symbolisch-interactionele gezinsbenadering.

Binnen de ontwikkeling van de gezinssociologie blijkt het symbolisch-interactionisme een belangrijke rol te hebben gespeeld[210]. Dit is niet zo vreemd, wanneer men bedenkt, dat het gezin zich uitstekend leent voor een interactionele benadering. Interactioneel getinte processen als taalverwerving, persoonlijkheidsontwikkeling en relatievorming spelen zich alle af in het gezin.

De eerste, die het gezin in interactionele termen beschreef, was BURGESS[211], die sprak van: 'the family as a unity of interacting personalities'. Van toen af aan heeft deze gezinsbenadering een belangrijke plaats ingenomen in de gezinssociologie, zo belangrijk zelfs, dat HILL en HANSEN[212] in 1960 spreken van de: 'most frequently used approach in the past twenty years in American family sociology'.

Van de in deze studie toegepaste symbolisch-interactionele gezinsbenadering en de daarbij behorende veronderstellingen, begrippen en gezinsstudies zal in deze bijlage een beeld geschetst worden. Tevens zullen de voornaamste tekortkomingen besproken worden, hetgeen impliceert, dat deze gezinsbenadering, hoewel uitermate geschikt om bepaalde aspecten van het gezin te bestuderen, niet in staat is het gezin in zijn totaliteit te omvatten.

Het gezin binnen het symbolisch-interactionele kader

Het symbolisch-interactionisme biedt geen alomvattende gezinstheorie, doch veeleer een perspectief, dat gericht is op de processen, die zich tussen de verschillende gezinsleden afspelen. Het gezin wordt beschreven in termen van rolverwachting, rol-aanname en definitie van de situatie door de verschillende gezinsleden. De interacties die zich in het gezin afspelen, worden diepgaand geanalyseerd.

SCHVANEVELDT[213] wijst erop, dat de aandacht voor processen als rol-aanname, communicatie, besluitvorming en socialisatie ten koste gaat van een meer institutionele en historische gezinsanalyse. STRYKER[214] noemt de symbolisch-interactionele gezinsbenadering dan ook terecht een 'conceptual framework', dat wil zeggen een aantal begrippen, die de werkelijkheid beschrijven, zonder dat ze onderling gerelateerd zijn tot een alomvattende toetsbare en getoetste gezinstheorie. Alleen met betrekking tot bepaalde sociaal-psychologische processen, de socialisatie en de persoonlijkheidsvorming, is Stryker geneigd het symbolisch-interactionisme als een theorie te beschouwen. Een theorie, die dan aan de volgende eisen voldoet: een aantal postulaten over de manier, waarop men een deel van de empirische werkelijkheid benadert;een aantal samenhangende begrippen, die dat deel van de werkelijkheid beschrijven; en een aantal, uit de veronderstellingen voortvloeiende, relaties tussen de begrippen, die de werking van deze werkelijkheid beschrijven en die via observaties getoetst kunnen worden.

De eerste volledig symbolisch-interactionele studie van de verschillende gezinsstadia was van de hand van WALLER[215]. Hij verbond hier echter de waarschuwing aan, het gezin niet te zeer als een gesloten interactie-systeem te zien, maar de interactie binnen het gezin te relateren aan sociale processen in de samenleving. Waller zag de natuurlijke geschiedenis (natural history) van het gezin als het beste uitgangspunt voor de verschillende interactie-processen en onderscheidde zo de volgende vijf fasen: 1. de jeugd binnen het ouderlijke gezin; 2. verkering en verloving; 3. de eerste huwelijksjaren; 4. ouderschap; 5. kinderen uit huis. In methodisch opzicht was Waller in navolging

van Thomas een hartstochtelijk verdediger van persoonlijke documenten als onderzoeksmateriaal.

Een andere belangrijke bijdrage tot het symbolisch-interactionisme in het kader van de gezinsstudie, werd door HILL [216] geleverd met zijn bewerking van het boek van Waller. Hoewel deze bewerking, door de toevoeging van enkele functionele aspecten, de aanzet vormde tot de ontwikkeling van de *gezinsfase-benadering,* is het in grote lijnen een symbolisch-interactionele analyse van de verschillende gezinsstadia. Hill wijst op de vele conflicten, die tussen de gezinsleden ontstaan als gevolg van uiteenlopende doeleinden, waarden en verwachtingen. Hij spreekt dan ook niet van een eenheid van interacterende personen, zoals Burgess, maar van *een arena, waarin allen ernaar streven, dat aan hun verlangens voldaan wordt.* Zo is daar bijvoorbeeld de minder intensieve relatie tussen de ouders en het volwassen wordende kind. Of een dergelijk probleem tot een gezinscrisis uitgroeit, hangt volgens Hill van tenminste drie variabelen af: 1. de ernst van de situatie of het conflict zelf; 2. de hulpbronnen, waarover het gezin beschikt, zoals de rollenstructuur, de flexibiliteit van vroegere ervaringen met een soortgelijk conflict; 3. de manier waarop het gezin de situatie definieert, n.l. als een al dan niet kritieke aangelegenheid. Een belangrijk gevolg van een crisis is de verandering, die deze teweegbrengt in het rolpatroon en de rolverwachtingen van voor de crisis. En hierbij sluit dan aan de vraag, in hoeverre de gezinsleden onderling en als gezinseenheid tezamen in staat zijn, de nieuwe rollen adequaat te vervullen.

Het hier genoemde werk van Burgess, Waller en Hill wordt algemeen als de theoretische basis van de symbolisch-interactionele gezinsbenadering beschouwd. Een aantal handboeken over het gezin, zoals dat van KIRKPATRICK [217], CAVAN [218] en NYE en BERARDO [219], zijn eveneens min of meer opgebouwd rond het symbolisch-interactionele perspectief. In al deze gevallen wordt sterk teruggegrepen op de ideeën van COOLEY [220], MEAD [221] en THOMAS [222] en op de verdere uitwerking hiervan door Burgess, Waller en Hill.

Drie artikelen zijn vooral belangrijk als samenvatting van de begrippen, veronderstellingen, productie en tekortkomingen van het symbolisch-interactionisme. Het eerste is van de hand van STRYKER [223], de andere van HILL en HANSEN [224] en van SCHVANEVELDT [225].

Hill en Hansen behandelen verschillende gezinsbenaderingen via een indeling in vijf categorieën: 1. het studie-object; 2. de sociale ruimte; 3. de tijdsdimensie; 4. het onderzoeksterrein en 5. de basis-veronderstellingen van elk 'conceptual framework'. De opzet van Schvaneveldt is daarentegen minder gedetailleerd in de classificatie van de begrippen en in de behandeling van de sociale ruimte en de tijdsdimensie, terwijl daarentegen de basisveronderstellingen, die voor de integratie van de begrippen zorg dragen, meer op de voorgrond treden. Tevens geeft hij een korte beschrijving van de historische ontwikkeling en de mogelijkheden en tekortkomingen van de symbolisch-interactionele gezinsbenadering. STRYKERS eerste artikel [226], dat qua opzet een sterke overeenkomst met dat van Schvaneveldt vertoont, is later in veel uitgebreider vorm gepubliceerd in het handboek van CHRISTENSEN [227].

Na dit korte overzicht van de belangrijkste aspecten van de ontwikkeling van het symbolisch-interactionisme in de gezinssociologie, komen we thans bij de kern van deze bijlage terecht: de basisveronderstellingen en de belangrijkste begrippen, die kenmerkend zijn voor de symbolisch-interactionele gezinsbenadering.

Basisveronderstellingen van de symbolisch-interactionele gezinsbenadering

De symbolisch-interactionele gezinsbenadering ontleent de meeste basisveronderstellingen aan het werk van George H. Mead. De hier behandelde veronderstellingen zijn dan ook gebaseerd op de, qua presentatie nogal onsamenhangende, theorieën van MEAD [228] en de systematische samenvatting daarvan door STRYKER [229] en ROSE [230].

> Het symbolisch-interactionisme is gericht op de bestudering van datgene, waarin de mens zich onderscheidt van het dier: de symbolische interactie, waartoe de mens in staat is, benevens de mogelijkheid deze symbolen in het geheugen op te slaan en er

in het denkproces gebruik van te maken (STRYKER). De mens leeft in een symbolische wereld (ROSE).

- Het sociale gedrag van de mens kan het best benaderd worden via een analyse van de sociale verbanden, waarin de mens verkeert. Dit betekent geenszins een primair stellen van de maatschappij boven het individu, doch een vaststellen van het feit, dat ieder individu geboren wordt binnen een complexe structuur van interacterende personen, een samenlevingsvorm met bepaalde waarden, betekenissen en verwachtingen.

- Men leert de symbolen van een samenleving via interactie-processen; aanvankelijk vooral met gezinsleden. Derhalve zijn de symbolen gekenmerkt door een, door meerdere personen gedeelde, betekenis en waarde. Toch is hier geen sprake van een cultureel determinisme. Het gaat meer om culturele verwachtingen dan om culturele waarden. Dit wordt duidelijk in het belangrijkste mechanisme van het symbolisch-interactionisme: de rol-aanname. TURNER[231] wijst er in deze op, dat niet alleen sprake is van een 'role-playing' proces, maar ook van een 'role-making' proces, waarin de rol van de ander ontworpen wordt met de vrijheid, om van de heersende rolverwachtingen (de culturele component) af te wijken.

- In tegenstelling tot Freud, die van de veronderstelling uitgaat, dat het kind antisociaal is, veronderstelt het symbolisch-interactionisme, dat het kind niet als mens geboren wordt, maar wel de mogelijkheden bezit zich tot mens te ontwikkelen. De impulsen van het kind moeten in het socialisatie-proces van een bepaalde inhoud voorzien worden en op bepaalde doeleinden gericht worden (STRYKER).

- De mens is in staat via symbolische interactie-processen een enorm aantal betekenissen en waarden te leren. In de loop van deze socialisatie worden de culturele en subculturele waarden en rollen geleerd, die de mens binnen bepaalde groepen dient na te leven (ROSE).

- Via symbolen kunnen de mensen elkaar ook beïnvloeden. Het aannemen van de rol van de ander is een belangrijk element van alle communicatie op basis van significante symbolen. Het individu kan zich voorstellen, hoe de symbolen, waarmee hij zich tot zijn interactie partner richt, door deze 'vertaald' worden. Via communicatie wordt getracht *dié* betekenis en waardering op te roepen bij de ander, die men bedoelt op te roepen (ROSE).

- Denken is het proces, waarbij het individu alternatieve symbolische reacties en het daaraan gerelateerde toekomstige gedrag overweegt en waarbij hij, op grond van de voor- en nadelen, die dit, gezien zijn situatie met zich meebrengt, tot een bepaald gedrag besluit (MEAD).

- De mens reageert niet automatisch op de buitenwereld, maar hij selecteert en interpreteert deze, afhankelijk van de met meerderen gedeelde definitie van de situatie, waarin hij verkeert (THOMAS[232]).

- Het belangrijkste studie-object is de sociale interactie, waaruit zowel de individuele persoonlijkheid, als het bestaan van samenlevingsvormen afgeleid kan worden. Dit interactie-proces vindt zijn basis in selecterende en interpreterende personen. Hieruit resulteert dan ook de, reeds door Weber geaccentueerde, visie, dat de onderzoeker de wereld door de ogen van zijn studie-objecten dient te bezien, wil hij het sociale handelen op afdoende wijze kunnen verklaren. Hiermee hangt samen, dat men in zijn onderzoeksopzet zo dicht mogelijk bij de alledaagse werkelijkheid moet proberen te blijven.

HILL en HANSEN[233] suggereren, dat misschien wel de belangrijkste elementen, waarin de verschillende gezinsbenaderingen zich van elkaar onderscheiden, gevonden worden in de aan elk perspectief ten grondslag liggende veronderstellingen aangaande de essentie van de mens, gezin en maatschappij. Een moeilijkheid bij de selectie van deze basisveronderstellingen van de symbolisch-interactionele gezinsbenadering was, dat er een onderscheid gemaakt moest worden tussen de veronderstellingen, die kenmerkend zijn voor het symbolisch-interactionisme en die, welke slechts incidentieel in gezinsstudies binnen dit kader voorkomen. Om in deze opzet te slagen, zijn alleen die basisveronderstellingen vermeld, die zowel in het werk van Stryker, als in dat van Schvaneveldt naar voren komen, zij het in veelal andere volgorde en bewoordingen.

Belangrijkste begrippen van de symbolisch-interactionele gezinsbenadering

Ook in dit geval gaat het weer om de speciaal voor de gezinsstudie relevante begrippen, die binnen het symbolisch-interactionele kader gebruikt worden. Op grond van dit selectie-criterium ontstond de volgende verzameling begrippen, die in grote lijnen overeenstemt met de studies, die Stryker en Schvaneveldt aan deze gezinsbenadering wijdden.

Interactie is een verschijnsel, dat niet uitsluitend betrekking heeft op hetgeen zich tussen mensen afspeelt. Van interactie is sprake, als de reactie van (B) op een handeling van (A) een prikkel vormt, waarop (A) reageert. (A) kan bijvoorbeeld net zo goed een steen zijn, die in het water (B) valt. Door de reactie van dat water (B) vermindert de snelheid van de steen (A) en is er dus sprake van de reactie van (B), die een prikkel vormt, waarop (A) reageert (ABMA[234]).

Sociale interactie is die vorm van interactie, waarbij (B) aan de handeling van (A) een betekenis toekent en waarbij het deze betekenis van de handeling van (A) is, die de prikkel vormt, waarop (B) reageert (ABMA).

Symbolische interactie duidt op de symbolische aspecten van de menselijke interactie. De specifieke vorm, richting en uitkomst van een bepaalde interactie hangt sterk af, van wie de interacterenden zijn. Het lidmaatschap van sociale groepen en structuren stelt de mens in het bezit van een aantal symbolen, bijvoorbeeld in de vorm van perspectieven en attitudes (LINDESMITH en STRAUSS[235]).

Symbool is een stimulus met een aangeleerde betekenis en waarde. De betekenis van een symbool is de aanzet tot een bepaald gedrag, dat erin opgesloten ligt. De waarde is de aangeleerde beoordeling van deze betekenis (i.c. dit gedrag). Het symbolisch-interactionisme bestudeert nu speciaal deze symbolische interactie-processen, die het handelen van de mens richten en coördineren (LINDESMITH en STRAUSS).

Communicatie is het uitwisselen van zinvolle symbolen, zowel woorden als gebaren, waardoor mensen in staat zijn elkaar wederzijds te begrijpen en te beïnvloeden.

Handeling (act) is een uit een impuls voortkomend doelbewust gedrag, waaraan door de grenzen, die de buitenwereld stelt, een zekere beperking wordt opgelegd (STRYKER[236]).

Sociale handeling (social act) is een handeling, waarbij tenminste twee individuen betrokken zijn en die gekenmerkt wordt door het feit, dat ieder individu rekening houdt met de ander(en) (STRYKER[237]).

Gewoonte (habit) is een handelswijze, die het resultaat is van een bepaalde ervaring (SCHVANEVELDT).

Gebaar (gesture) is een symbool, dat een aanduiding geeft van het verdere verloop van een handeling, waarvan het de beginfase vormt. Gebaren hebben een betekenis. Zij geven het verder verloop van een handeling en/of het object, waarop deze handeling gericht is, aan (MEAD).

Significant symbool is een bepaalde stimulus, bijvoorbeeld een gebaar, die voor een aantal mensen dezelfde betekenis en waarde heeft, waardoor het wederzijds begrijpen en voorspellen van elkanders gedrag mogelijk is (MEAD).

Nadenken (mind) is de mogelijkheid zich de reactie van anderen voor te stellen op bepaalde gebaren en zodoende dat gebaar te kiezen, dat de gewenste reactie oproept (MEAD). Het gebruik van significante symbolen maakt hierbij een zeker controleren van de reactie van de anderen mogelijk, ofschoon de ander altijd in staat is van een bepaalde significante (en dus verwachte) reactie af te wijken.

Categorie is een aantal objecten, dat onder dezelfde naam gevat wordt. Categorieën zijn symbolen in de zin, dat ze betekenis en waarde hebben en het menselijk gedrag richten en organiseren (STRYKER[238]).

Symbolische omgeving is de buitenwereld van de mens, die via significante symbolen betekenis krijgt. De basis ervan wordt gevormd door aangeleerde betekenissen en waarden. De mens moet de situaties, waarin hij verkeert, definiëren, alvorens hij kan handelen, dat wil zeggen, dat hij de situatie eerst in symbolische termen dient te 'vertalen' (STRYKER[239]).

Definitie van de situatie is het vertalen van de situatie in symbolische termen. De mens komt regelmatig in situaties te verkeren, waarin hij niet direct weet hoe te handelen. Indien hij niet willekeurig te werk wenst te gaan, vertaalt hij de situatie in symbolische termen. Door op deze manier te werk te gaan, kent hij een aantal betekenissen en waarden aan de situatie toe, volgens welke zijn gedrag gericht en beoordeeld wordt (THOMAS en ZNANIECKI).

Positie is een bij meerderen bekende categorie van personen. Zoals bijvoorbeeld de positie van vader, leraar of politie-agent. De betekenis van dergelijke categorieën is, dat ze het gedrag van de zo gecategoriseerde personen richten en tevens, dat ze het gedrag van anderen ten opzichte van deze personen vastleggen.

Rol is een samenhangend gedragspatroon van een bepaald individu. Dit patroon resulteert uit het complex van waarden en interpretatie-regels, dat het sociale gedrag van een bepaald iemand richting en betekenis geeft (TURNER[240]).

Rol-aanname is de voorstelling, die men heeft van de reactie van de interactiepartner(s) op bepaalde gebaren. Naar aanleiding van deze voorstelling wordt dat gebaar gekozen, dat de grootste kans maakt de gewenste reactie bij de ander te veroorzaken (MEAD).

Rol-spelen ('role-playing') is een onderdeel van het rol-aanname proces. Het gaat hier om het ontwerpen van een beeld van de ander op grond van cultureel bepaalde rolverwachtingen.

Rol-maken ('role-making') vormt het andere aspect van het rol-aanname proces. Rollen verschillen onderling in concreetheid en consistentie. In zijn handelen gaat de mens er echter veelal vanuit, dat het veronderstelde rolgedrag van de ander duidelijk omschreven vaststaat. Het gevolg is, dat het individu, door van tijd tot tijd rollen als expliciet vaststaand aan te nemen, deze rollen verandert en derhalve bezig is met een vorm van 'role-making' (TURNER).

Veralgemeende ander ('generalized other') is een gedefinieerd systeem van onderling gerelateerde rollen. Veelal wordt tijdens een interactie de rol van een groep anderen aangenomen, die onderling met elkaar in verband staande rollen spelen. Als voorbeeld noemt Stryker de leraar, die voor een klas staat (STRYKER[241]).

Referentiegroep is een werkelijke of denkbeeldige groep mensen, wier standpunt als referentie-kader gebruikt wordt. Dit begrip, dat vooral de laatste jaren veel gehanteerd wordt, komt in betekenis vrijwel overeen met het begrip 'generalized other' (SHIBUTANI[242]).

Significante ander is iemand, aan wie als interactie-partner grote betekenis wordt toegekend in die zin, dat zijn gedrag en attitudes sterk de voorkeur genieten boven die van anderen (MEAD).

Primaire groep is een kleine groep, waarin het individu als in een totaliteit kan opgaan en zich tot anderen verhoudt in zogenaamde 'face-to-face' relaties. Dergelijke primaire groepen, zoals het gezin, zijn niet gefundeerd op individualistische doelstellingen, doch veeleer op gevoelens van sympathie en wederkerigheid (COOLEY[243]).

Gezin is een eenheid van interacterende personen. De basis ervan wordt niet gevormd door de legale of contractuele aspecten, doch door de interacties tussen de gezinsleden onderling. Het gezin bestaat zolang deze interactie plaatsvindt en houdt op te bestaan, als ze achterwege blijft (BURGESS[244]).

HILL[245] wijst er evenwel op, dat er eerder sprake is van een arena, dan van een eenheid van interacterende personen, gezien de conflicten, die veelal ontstaan als gevolg van tegenstrijdige attitudes en doelstellingen.

Socialisatie is het, voornamelijk interactionele, proces, waarin het individu de culturele verwachtingen van een samenlevingsverband leert kennen en naleven. Via de taalsymbolen, die men in een bepaalde groep verwerft, worden bepaalde gedragsregels van generatie op generatie overgedragen. Aangezien de taal een integraal deel uitmaakt van de cultuur en gedragsregels van de groep, zijn de betekenis en waarde van de taalsymbolen cultureel vastgelegd.

Zelfopvatting ('self') is het zichzelf tot object maken en zo zichzelf ervaren. Symbolische-interactie is niet eerst mogelijk, omdat de mens een van zichzelve bewust wezen is; de mens beschikt over zelfbesef, omdat hij met medemensen interacteert en via internalisatie van de houding van de ander, als het ware vanuit de positie van deze ander, zichzelf kan bezien, zichzelf tot object kan maken (MEAD). Het individu definieert zichzelf in termen van sociaal aanvaarde categorieën en de daarbij behorende rollen.

Mead maakt nog een onderscheid tussen van zichzelf bewust raken (selfconsciousness), als de mogelijkheid zichzelf tot object te maken en identiteit (self), als het resultaat van deze reflexieve activiteit.

Zin ('meaning') ontstaat door internaliseren van de houding van de ander, waardoor men de te verwachten reactie op bepaalde gebaren kan afleiden en zodoende een overeenstemmen van bedoelde en feitelijke reactie in de hand kan werken (MEAD).

De belangrijkste begrippen, waarmee het symbolisch-interactionisme werkt, bestaan uit handelingen en interacties binnen de natuurlijke sociale wereld van onderling interagerende personen. Ook bij de hier behandelde begrippen, die uitgeselecteerd zijn naar hun relevantie voor de gezinsstudie, zien we weer dit centraal stellen van de interacties tussen de verschillende gezinsleden. Een institutiebegrip als het gezin wordt uitdrukkelijk in verband gebracht en gehouden met individuele mensen, die niet louter gedetermineerd zijn door instincten of structuren, maar primair handelen op grond van zinvolle interpretaties. Cooley's waarschuwing instituties niet te zien als 'things by themselves', maar als slechts 'werkelijk' in individuele mensen en hun handelen, denken en voelen, neemt een zeer belangrijke plaats in binnen het symbolisch-interactionele perspectief. Ook de andere kenmerken van het symbolisch-interactionisme komen in de hier behandelde begrippen duidelijk naar voren. Allereerst het accent, dat gelegd wordt op de

zinservaring, die tot uitdrukking komt in het symbolisch gedrag van de interactiepartners. En in de tweede plaats de bewustzijns- en identiteitsaspecten, die een onderdeel vormen van de definities en interpretaties van de situatie.

Het symbolisch-interactionele gezinsbeeld

Het symbolisch-interactionisme gaat van de veronderstelling uit, dat de mens als a-sociaal wezen op de wereld komt. Het jonge kind beschikt over bepaalde impulsen, die echter nog niet doelgericht zijn. De vraag rijst nu hoe het kind zinbeleving en een zeker identiteitsgevoel ontwikkelt. Dit geschiedt door middel van de socialisatie, die plaatsvindt binnen alle groepen, waarin de mens participeert. De eerste socialisatie vindt in de meeste gevallen in het gezin plaats. Het kind handelt aanvankelijk ongericht temidden van een groep mensen, die onderling sociale relaties onderhouden en zinvol interacteren. Op de kreet of het gebaar van het kind reageren deze groepsleden op specifieke wijze, bijvoorbeeld door het kind de fles te geven. Wanneer deze interactie zich verscheidene malen herhaald heeft, wordt de kreet van het kind tot een gebaar met een, van te voren door de groepsleden bepaalde, betekenis en waarde. Via herhaalde interactie ontdekt het kind de, aanvankelijk nog vage, betekenis van het gebaar. Het groepslid beantwoordt de kreet van het kind niet alleen met een volgens hem zinvolle reactie, die cultureel bepaald is, zoals het geven van melk in plaats van een borrel, maar hij definieert tevens de situatie en derhalve zijn reactie, afhankelijk van zijn positionele relatie tot het kind. (De moeder zal in vele gevallen anders reageren dan de vader.)

Tijdens deze socialisatie binnen het gezin ontwikkelt zich ook een belangrijk deel van het zelfbesef van het kind. Door de reacties van de andere gezinsleden wordt hem een bepaalde positie met de daaraan gerelateerde rollen toegewezen. Hij wordt als kind gecategoriseerd, op grond waarvan een speciaal gedrag van hem verwacht wordt en hij op een speciale manier behandeld wordt. Daar het kind zich aan deze verwachtingen probeert aan te passen, teneinde de teleurstellingen van een zinloze interactie te vermijden, leert het de rol van de ander aan te nemen en zichzelf te definiëren, zoals de andere gezinsleden hem zien. Een belangrijke rol hierbij speelt de taalverwerving, die een internalisatie van cultuur en gedragsregels tot stand brengt.

Op latere leeftijd komt het kind steeds meer met mensen van buiten het gezinsverband in aanraking en ontwikkelt zo een steeds complexere zelfopvatting. Dit is dan ook de reden, dat Hill[246] spreekt van een arena van interacterende personen, in verband met de mogelijkheid, dat de verder buiten het gezinsverband ontwikkelde zelfopvatting niet altijd even gemakkelijk in het verwachtingspatroon van de andere gezinsleden ingepast kan worden.

Hoe kan nu een dergelijke incongruentie van rol en rolverwachting opgelost worden? Het symbolisch-interactionisme biedt hiervoor de begrippen *zelfopvatting, rol en definitie van de situatie*. Wanneer men de gezinssituatie binnentreedt, dan definieert men deze situatie alvorens te handelen. Dit definiëren houdt ondermeer in het toewijzen van een positie aan de andere gezinsleden met de daaraan gerelateerde rolverwachtingen. Tevens wijst men zichzelf temidden van deze posities een plaats toe. Op hun beurt definiëren de andere gezinsleden eveneens de situatie. Het gedragspatroon, dat zich vervolgens ontwikkelt, is het resultaat van al deze definities. Wanneer de definities van de verschillende gezinsleden met elkaar in overeenstemming zijn, zal er weinig aanleiding tot conflicten bestaan. Doordat de gezinsleden in onderling zeer verschillende sociale verbanden participeren en zo betekenissen verwerven, die niet door de andere gezinsleden gedeeld worden, is dit lang niet altijd het geval. De lange en affectieve socialisatie binnen het gezin draagt er echter toe bij, dat de in die periode geleerde cultuur en gedragsregels dermate diep geworteld zijn, dat de buiten het gezinsverband ontwikkelde identiteit in de meeste gevallen wel conflicten, maar niet het uiteenvallen van het gezin tot gevolg heeft. De kloof tussen rol en rolverwachting binnen het gezin neemt zelden dergelijke vormen aan, dat een aanpassing aan elkaar tot de onmogelijkheden behoort.

In navolging van Mead richt de symbolisch-interactionele gezinsbenadering zich

vooral op de ontwikkeling van zinbeleving en zelfopvatting binnen interactieprocessen. In navolging van Hill, die in zijn bewerking van het boek van Waller op de invloed van factoren van buiten het gezin en de daarmee samenhangende conflict- en aanpassingsproblematiek wijst, wordt echter sedertdien ook enige aandacht aan dergelijke invloeden geschonken. Het gezin als door de gezinsleden geconstrueerde sociale werkelijkheid en de processen van dit construeren zelf, worden echter nog maar al te vaak bestudeerd, zonder rekening te houden met deze invloeden van buiten af. Aan dit punt zal de symbolisch-interactionele gezinsbenadering in de toekomst meer aandacht moeten besteden, want, hoewel met name de interactionele aspecten van het gezinsleven bestudeerd worden, kan niet over het hoofd gezien worden, dat de gehele gezinscyclus door contacten met de buitenwereld onderhouden worden.

Mogelijkheden en tekortkomingen van een symbolisch-interactionele gezinsbenadering

Zoals de naam al zegt, zijn de mogelijkheden van deze gezinsbenadering vooral gelegen in de bestudering van de symbolisch-interactionele aspecten van het gezinsleven, het interactieproces met zijn definities en interpretaties en de daaruit oprijzende sociale handelingen. Zo kan in navolging van Cooley en Mead de ontwikkeling van de zelfopvatting vanuit een symbolisch-interactioneel perspectief bezien worden. SARBIN en VAN SPANCKEREN[247] hebben bijvoorbeeld de invloed van gezinsleden op iemands zelfopvatting onderzocht. Zij gingen van de veronderstelling uit, dat mensen, die opgegroeid zijn te midden van veel significante anderen, een zelfopvatting bezitten, die op bepaalde punten verschilt van die van mensen, die te midden van slechts enkele significante anderen hun jeugd hebben doorgebracht. Vooral door een groter sociaal gevoel en een grotere stabiliteit werden diegenen, die hun jeugd temidden van vele significante anderen hadden doorgebracht, gekenmerkt.

Een andere kant van de relatie tussen zelfopvatting en leven in gezinsverband is door LUCKEY[248] onderzocht. Zij behandelt de invloed, die op het huwelijk wordt uitgeoefend, door het al dan niet overeenstemmen van iemands identiteitsgevoel met het beeld, dat de andere huwelijkspartner van deze persoon heeft.

Veel aandacht wordt door het symbolisch-interactionisme aan de interpersoonlijke relaties binnen het gezin geschonken. Zo bijvoorbeeld de interactie tussen ouders en kinderen en de daarmee samenhangende overname van bepaalde attitudes en eigenschappen door het kind. In tegenstelling tot de relatie van de kinderen onderling, waar nog weinig over geschreven is, staat de belangstelling, die uitgaat naar de interactie tussen de huwelijkspartners. Het gaat hierbij vooral om de verschillende aspecten van het rolaanname-proces en de invloed, die hiervan op het huwelijk uitgaat. De basis voor het huwelijk wordt meestal tijdens een kennismakingstijd gelegd, zodat in navolging van WALLER[249] de verschillende kenmerken van het interactieproces tijdens de verkerings- en verlovingsperiode onderzocht werden, benevens de invloed daarvan op huwelijks- en gezinsleven.

Veel mogelijkheden biedt het symbolisch-interactionisme voor de bestudering van het gezin in crisissituaties. Bij de meeste van deze studies, worden de interpersoonlijke relaties als interveniërende variabelen behandeld, terwijl de crisissituatie als onafhankelijke variabele en bepaalde gezinskarakteristieken als afhankelijke variabelen beschouwd worden.

Minder toegepast is de interactionele bestudering van het *ontstaan* van crisissituaties en rol-conflicten. Hier kan bijvoorbeeld naar DEUTSCHER[250] verwezen worden, die een onderzoek instelde naar rol-conflicten, waarmee ouders te maken krijgen, als alle kinderen het huis uit zijn.

Samenvattend kan besloten worden, dat de vele andere mogelijkheden, die nog denkbaar zijn, alle opgesloten liggen in de wijze, waarop het symbolisch-interactionisme het gezin benadert. Het gezin wordt beschouwd als een arena van interacterende personen, die ieder een eigen levensgeschiedenis kennen. Wanneer we van deze formulering van Hill uitgaan, dan zien we in de eerste plaats het interactieproces, dat een verklaring biedt voor verschijnselen als socialisatie in het gezin, persoonlijkheidsontwikkeling, zinbeleving en statusrelatie als basis voor autoriteit. Centraal hierbij staat het door Mead

ontwikkelde mechanisme van de rol-aanname, waarbij elke rol gerelateerd wordt aan de andere rollen binnen een bepaalde situatie. Ieder van de gezinsleden heeft een individuele levensgeschiedenis, die er de oorzaak van is, dat de rolverwachtingen binnen het gezin niet altijd overeenstemmen. Vanuit deze visie kan de aanpassingsproblematiek van de gezinsleden aan elkaar en aan de gezinssituatie beschouwd worden. In het huwelijk dienen bijvoorbeeld beide partners een gemeenschappelijke taal te spreken, teneinde een zinvol interactie-patroon te ontwikkelen en crisissituaties het hoofd te kunnen bieden.

De symbolisch-interactionele gezinsbenadering kan echter niet als een alomvattende theorie van het gezin beschouwd worden. Vandaar dat naast de mogelijkheden ook de tekortkomingen besproken worden.

In de eerste plaats is daar het bezwaar, dat de meeste begrippen, waarvan het symbolisch-interactionisme gebruik maakt, niet eensluidend gedefinieerd zijn. STRYKER[251] geeft als voorbeeld, dat overeenstemming in rolaanname tussen de huwelijkspartners voor sommige interactionisten tevens een voldaan zijn met het huwelijk inhoudt. Mead gebruikt deze overeenstemming echter slechts in die zin, dat de interactie-partners elkaars reacties zodanig kunnen voorspellen, dat een effectief functionerende relatie opgebouwd kan worden, zonder dat deze relatie per sé voldoening hoeft te schenken. Wil men dan ook tot een meer samenhangende theoretische benaderingswijze geraken, dan is het noodzakelijk, dat er meer overeenstemming tussen de aanhangers van het symbolisch-interactionisme komt over de inhoud van de gehanteerde begrippen.

De nadruk op het definiëren en interpreteren door de verschillende gezinsleden, werkt het gebruik van uitsluitend qualitatieve methoden van onderzoek in de hand. De symbolisch-interactionist wil het menselijk gedrag begrijpen en verzet zich er tegen, dat gemakkelijk hanteerbare methoden, i.c. quantitatieve, uitmaken wat voor sociologische vragen gesteld mogen en kunnen worden. Teveel werd de ontwikkeling van quantitatieve methoden, waarmee dit menselijk interpreteren gevat kon worden, achterwege gelaten. Gelukkig komt hier de laatste jaren verandering in, zodat zelfs GLASER en STRAUSS[252], die een pleidooi houden voor qualitatief onderzoek, teneinde de 'humanistische coëfficiënt' begrijpbaar te maken, ook op de mogelijkheden wijzen, die bepaalde quantitatieve methoden hiertoe te bieden hebben.

Een vaak vermelde tekortkoming is, dat de invloed van biogenetische en psychogenetische factoren moeilijk in de interactionele benadering in te passen is. SCHVANEVELDT[253] wijst erop, dat het symbolisch-interactionisme wel erkent, dat deze factoren het menselijk gedrag begrenzen, maar geen verklaring voor dit gedrag geven in de mate, die het interactie-proces dat doet. De consequentie hiervan is echter, dat dergelijke factoren dan maar al te vaak geheel over het hoofd gezien worden.

Een ander bezwaar tegen het symbolisch-interactionisme is, dat te weinig rekening gehouden wordt met de invloed van structurele variabelen. Een bekend voorbeeld hiervan is het onderzoek van STRYKER[254], waarin een aantal hypothesen uit de theorie van Mead afgeleid en getoetst werden. Bij dit onderzoek bleek, dat een rekening houden met structurele variabelen als rationaliteit en organisatie van het gezinsverband een welkome aanvulling vormde voor de symbolisch-interactionele theorie.

Een hiermee in verband staande beperking van het symbolisch-interactionisme is de te eenzijdige belichting van Thomas' theorema van de 'definition of the situation'. De structuur van de buitenwereld ontstaat niet enkel door de definitie, die het individu ervan geeft, maar oefent ook zelf invloed op deze definitie uit. De betekenis van de situatie voor het sociale gedrag vormt een belangrijke aanvulling voor de interactionele theorie. Met name de situationele gezinsbenadering onderkent de noodzaak van het analyseren van de situatie los van de definitie, maar verzandt teveel in een ander uiterste. BOSSARD en BOLL[255] als de belangrijkste grondleggers van deze benadering, stellen namelijk de situatie gelijk met de invloed, die de buitenwereld op het individu uitoefent en laten de verschillende aspecten van het definiëren zelf buiten beschouwing. In hun latere werk begint dit definiëren van de situatie echter toch ook duidelijk door te klinken, zodat een meer openstaan voor de resultaten van de situationele benadering een verrijking van

de symbolisch-interactionele theorie kan betekenen.

Het symbolisch-interactionisme heeft zich ondermeer ontwikkeld als reactie op de structureel-functionele en institutionele aspecten van de sociologie-beoefening. Dat betekent echter ook, dat deze gezinsbenadering aanvulling behoeft van een meer functionele en institutionele benadering, teneinde tot een alomvattende studie van het huwelijks- en gezinsleven te kunnen komen.

De belangrijkste tekortkomingen van een eenzijdige symbolisch-interactionele gezinsbenadering zijn hiermee wel besproken. Natuurlijk zijn er nog die gebreken, die we, hoewel niet direct een gevolg van het symbolisch-interactionisme, veel tegenkomen bij een dergelijke gezinsbenadering. Hierbij valt te denken aan de tijdsdimensie, die in vele gezinsstudies achterwege blijft en de geringe aandacht, die besteed wordt aan de relatie tussen gezinsrol en de rolvervulling buiten het gezin. Van de talloze andere voorbeelden noemt STRYKER [256] ondermeer: de geringe aandacht voor het vroege socialisatieproces; de te eenzijdige benadering van de ouder/kind relatie, vanuit de positie van de ouder alleen; en de uiteenlopende effecten, die een bepaalde rol-aanname heeft in verschillende situaties.

Al met al kan echter geconcludeerd worden, dat het symbolisch-interactionisme vele mogelijkheden biedt voor de gezinsstudie, zoals ondermeer blijkt uit de veelvuldige toepassing van dit perspectief binnen de gezinssociologie. Dit betekent echter geenszins, dat we onze ogen moeten sluiten voor de tekortkomingen, die aan deze benadering kleven.

De bijdrage van het symbolisch-interactionisme tot een algemene gezinstheorie ligt vooral in de bestudering van de processen, die zich tussen de verschillende gezinsleden afspelen en de daaruit oprijzende gezinswerkelijkheid. Voor een alomvattende gezinstheorie is het echter noodzakelijk, dat het symbolisch-interactionisme aangevuld wordt met een meer institutioneel en functioneel perspectief. Een aanzet daartoe vinden we in het werk van Hill, die uitgaande van de symbolisch-interactionele gezinstheorie van Waller, door toevoeging van enkele functionele aspecten de gezins-fase benadering ('developmental approach') introduceert.

A. SCHUTZ: *Het probleem van de sociale realiteit* [257]

De filosofie van Schutz is in hoofdzaak gericht op de bestudering van de zinvolle structuur en betekenis van de alledaagse kennis. Ieder groeit op in een wereld met betekenissen en waarden, die als vanzelfsprekend worden aangenomen en die als ervaring ten grondslag liggen aan alle later verworven kennis. Deze alledaagse kennis met vaststaande betekenissen en waarden vormt het uitgangspunt van zijn analyse van de sociale werkelijkheid.

SCHUTZ [258] wijst er dan op, dat de mensen veronderstellen, dat ze onderling de wereld op dezelfde manier opvatten en aan alles ongeveer dezelfde betekenis hechten. Deze alledaagse werkelijkheid tracht Schutz fenomenologisch te ontleden, teneinde de essentiële structuur van het dagelijks denken en handelen bloot te leggen.

De dagelijkse leefwereld is de wereld, waarin wij handelen en die zekere grenzen aan dit handelen stelt. In de 'common-sense' wereld komt de mens in aanraking met anderen en tracht zich via allerlei typificaties, die als werkelijkheid worden aangenomen, onderling aan te passen. Dat er een sociale wereld is, dat er communicatie mogelijk is, dit soort feiten ligt volgens Schutz opgesloten in de alledaagse kennis en kan alleen verklaard worden door deze kennis nader te ontleden.

Elk individu wordt gekenmerkt door zijn biografische situatie, door zijn unieke levensloop. Deze bepaalt in hoeverre en met welke typificaties het individu uitgerust is. Een dergelijke neergeslagen individuele ervaring geeft richting aan de interpretatie van alle nieuwe gebeurtenissen en activiteiten. Het individu definieert de situatie, waarin hij komt te verkeren. Hij maakt hierbij gebruik van vroeger verworven ervaringen. Op elk moment van zijn leven beschikt de mens over een bepaalde hoeveelheid kennis, die Schutz zijn 'social stock of knowledge' noemt. Deze kennis bestaat voor het grootste deel uit typificaties van de alledaagse werkelijkheid. Van zijn kinderjaren af aan verwerft de mens een steeds groter wordend aantal betekenissen en waarden, die dienen

om de problemen, waarmee hij in het dagelijks leven te maken krijgt, op te lossen of tenminste te controleren. In bepaalde situaties is het noodzakelijk, dat er geïmproviseerd wordt, maar ook dat geschiedt met gebruikmaking van de beschikbare typificaties, die opgeslagen zijn in de 'stock of knowledge at hand'.

De individuele kennis hangt derhalve af van de unieke positie, die iemand in de sociale wereld inneemt. Dit is echter slechts de ene kant van de medaille, want, hoewel de mens de wereld vanuit zijn eigen perspectief definieert, is hij niettemin een sociaal wezen, dat leeft binnen een intersubjectieve realiteit. Het dagelijks leven is een intersubjectief leven, vandaar dat deze intersubjectiviteit een belangrijk onderdeel vormt van Schutz' analyse van de sociale werkelijkheid. In het dagelijks leven wordt de intersubjectiviteit als iets vanzelfsprekends aangenomen. Men neemt aan, dat ervaringsobjecten intersubjectief ervaren worden en voor anderen min of meer dezelfde betekenis en waarde hebben. Dit verschijnsel noemt SCHUTZ[259] 'reciprocity of perspectives'.

Eén van de objecten, die de mens ervaart, is zijn medemens. Deze wordt niet louter als lichamelijkheid, maar tevens als een denkend wezen beleefd. SCHUTZ[260] merkt nu op, dat, wanneer de mens over zichzelf gaat nadenken, hij dat alleen maar kan doen over zijn verleden. Zelfbesef is een terugzien op zichzelf vanaf het onmiddellijke nu van de reflexie. De kennis, die een ander, die in een face-to-face relatie tot ons staat, over ons bezit, beslaat echter naast het verleden ook nog het onmiddellijke 'nu' (de 'vivid present'). We kunnen onze medemens in zijn 'vivid present' vatten, in zijn praten en handelen, terwijl deze zelf slechts via terugblikken van zichzelf bewust kan worden. De mogelijkheid de ander in zijn onmiddellijke 'nu' te ervaren vormt de essentie van de intersubjectiviteit. Het betekent, dat met de subjectiviteit van de ander al rekening kan worden gehouden tijdens het eigen subjectieve handelen. De medemens hoeft echter niet per sé een tijdgenoot te zijn, maar kan ook in het verleden geleefd hebben, of in de toekomst geprojecteerd worden. Dergelijke personen kunnen iemands handelen wel beïnvloeden, maar blijven echter zelf buiten zijn invloedssfeer. Met tijdgenoten is evenwel een intersubjectieve relatie mogelijk, waarbij elkaars handelen begrepen wordt, terwijl het plaatsvindt in 'a vivid present', zoals Schutz dat formuleert. Hier is de zuivere wij-relatie mogelijk en kan een deel van de uniekheid van de ander ervaren worden, namelijk die facetten van zijn persoonlijkheid, die zichtbaar zijn tijdens het interactieproces. Kenmerkend voor al deze sociale relaties is het gebruik van algemeen bekende typificaties, waarmee getracht wordt de relatie zinvol te maken.

Een belangrijke rol in de theorie van SCHUTZ[261] speelt het begrip 'action', dat gedefinieerd wordt als dat menselijk gedrag, dat bewust ontworpen wordt en derhalve, gezien de intentionaliteit van het menselijk bewustzijn, doelgericht is. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen 'open' en 'covert action'. Dit laatste is het geval, wanneer het individu zich bewust onthoudt van een bepaald handelen. Uitgaande van Webers postulaat, dat de socioloog moet trachten de subjectieve en veelal irrationele betekenissen, die in ieder gemotiveerd gedrag een rol spelen, rationeel begrijpelijk te maken, poogt Schutz een eerste aanzet te geven tot een theorie van het action-proces. Het begrijpen van de subjectieve processen van zin en zinbeleving wordt volgens SCHUTZ[262] door drie aspecten gekenmerkt:

Allereerst zijn daar de zinvolle interacties, die zich in het dagelijks leven van de mens afspelen en die gebaseerd zijn op bepaalde algemene typificaties.

Vervolgens rijst dan de vraag naar het ontstaan van deze zinbeleving. Zoals we hierboven hebben gezien, verklaart Schutz haar uit de met meerderen gedeelde alledaagse kennis en de verschillende intersubjectieve relaties, waarin ieder mens participeert.

Als derde aspect van het zogenaamde 'Verstehen' ziet Schutz tenslotte de methodologische taak, om deze zinvolle interacties tot studie-object te maken en wetenschappelijk te onderzoeken. De natuurwetenschappen bestuderen volgens SCHUTZ[263] objecten van de eerste graad, welke, hoe complex ook, louter objecten binnen de wereld van de onderzoeker blijven. De socioloog echter verkeert in een geheel andere situatie. Zijn objecten bestaan uit mensen, die over eigen kennis en betekenissen beschikken, welke ze gebruiken, om tot een vorm van samenleven te kunnen komen. Dergelijke cultuurwetenschappelijke objecten noemt Schutz tweede graads constructies.

Teneinde deze subjectieve realiteit te kunnen begrijpen en voor anderen begrijpelijk te maken, dient de methode van het 'Verstehen' gehanteerd te worden. De manier, waarop de mens een bepaalde situatie definieert, is namelijk een functie van zijn subjectiviteit en stemt overeen met de elementen van zijn biografische situatie. De sociale wereld bestaat uit een groot aantal mensen, die allen deze wereld definiëren op een onderling gerelateerde doch individuele wijze. Deze sociale wereld begrijpen, betekent een begrijpen van de manier, waarop situaties in het dagelijks leven gedefinieerd worden. Hier is het, dat Schutz verwijst naar Thomas' beroemde theorema: 'if men define situations as real, they are real in their consequences', wanneer hij opmerkt, dat de socioloog dient in te zien, dat de definitie van een situatie de eerste aanzet tot een bepaald doelgericht gedrag (action) vormt. Doordat vele definities door meerderen gedeeld worden, ontstaat een zekere objectieve realiteit, die altijd relatief blijft, aangezien ze op de definities van een groep mensen binnen een historische- en sociaal-culturele context berust. Dat een definitie in de meeste gevallen tot een zelfde handeling aanleiding geeft, hangt samen met de in de algemene kennis gewortelde typificaties en de veronderstelling, dat men door een vroeger gedrag te herhalen opnieuw hetzelfde resultaat bereikt. Algemene typificaties vormen de basis van ieders biografische situatie en de daarmee samenhangende kennis en maken zo tot op zekere hoogte een zinvol samenleven mogelijk.

Nu rijst de vraag op grond van welk selectieprincipe tot een bepaalde typificatie en definitie van de situatie besloten wordt. SCHUTZ [264] voert hiervoor het begrip relevantie in. Elk individu ontwerpt zijn gedrag in het licht van zijn relevantiesysteem. Hoewel dit in vele opzichten overeenkomt met het relevantie-systeem van zijn medemensen, is er toch sprake van een zeker individueel geheel, van een ordening rond de unieke positie van ieders 'hier en nu'.

Een verdere uitwerking van het relevantiebegrip geeft SCHUTZ [265] in zijn theorie van de 'multiple realities'. In navolging van JAMES [266] benadert Schutz daar de werkelijkheidsproblematiek via een opdeling in verschillende werkelijkheidsgebieden, zoals de werkelijkheid van het dagelijkse leven, van de wetenschap, van de religie en van de droom. Elk werkelijkheidsgebied construeert door middel van specifieke procedures een eigen realiteit. Men kan dan ook spreken van gebieden van zingeving, omdat aan bepaalde ervaringen een voor elk gebied specifieke betekenis wordt gehecht. Elke 'province of meaning' heeft een eigen denkstijl, zodat een samenhangend geheel van interpretaties ontstaat. Er is echter geen transformatie mogelijk van de ene werkelijkheid in de andere, zonder dat deze werkelijkheid ernstig geweld wordt aangedaan. Alle verschillende werkelijkheidsgebieden spelen een rol in het dagelijks leven, met dien verstande dat de werkelijkheid van de algemene alledaagse typificaties het archetype vormt van al onze realiteitszin. Alle andere 'provinces of meaning' kunnen volgens SCHUTZ[267] slechts als modificaties van deze alledaagse werkelijkheid beschouwd worden. De mens wordt namelijk geboren in een communicerende samenleving, waar al het handelen zinvol verloopt via algemene typificaties, in een 'paramount reality', waarvan alle typificaties als werkelijkheid worden aanvaard. Deze alledaagse realiteit vormt zo de basis van alle later ontwikkelde 'provinces of meaning'.

Schutz ervaart de alledaagse werkelijkheid als een soort 'épochè ot the natural attitude', zoals hij het noemt, als een tussen haakjes zetten van elke twijfel aan de werkelijkheid van de alledaagse ervaringswereld. Hij suggereert hiermee, dat de alledaagse realiteit geconstrueerd is via een soort fenomenologisch tussen haakjes zetten, niet van de werkelijkheid zelf, maar van de twijfel aan deze werkelijkheid.

De vraag naar het waarom van deze épochè beantwoordt SCHUTZ [268], door te beredeneren, dat ieder mens de basiservaring bezit, dat hij zal sterven (de 'fundamental anxiety') en deze gedachte zoveel mogelijk wenst af te zwakken. Dit geschiedt dan via een 'épochè of the natural attitude', waarbij een einde wordt gemaakt aan alle twijfel, die de alledaagse ervaring oproept. Het gehele relevantiesysteem van de mens is er volgens Schutz op gericht, de wereld zo goed mogelijk te controleren en aan alle problemen en twijfels een eind te maken, teneinde de basisangst zoveel mogelijk uit het geheugen weg te houden.

Samenvattend kan gezegd worden, dat de fenomenologische benadering van Schutz op vele punten duidelijk aansluit bij het symbolisch-interactionisme van mensen als Mead en Thomas. Wanneer we zijn werk in twee delen opsplitsen, dan zien we allereerst de aanzet tot een theorie van het sociale handelen van de mens en in de tweede plaats een behandeling van de methodologische problematiek, waarmee de cultuurwetenschappen te maken hebben.

Het eerste punt is nader uitgewerkt door Berger en Luckmann en wordt hieronder verder behandeld. Op het tweede punt wordt verderop dieper ingegaan. Hierbij draait het dan vooral om de punten: 1. dat het studieobject van de sociale wetenschappen zelf een interpretatie van zijn gedrag geeft; 2. dat al het waarneembare gedrag slechts een onderdeel vormt van het totale menselijke gedrag; en 3. dat derhalve de sociale werkelijkheid alleen begrepen kan worden via een analyse van de subjectieve betekenissen, die aan het gedrag gehecht worden. Bovendien zouden de typificaties, die in het dagelijks leven gebruikt worden, de basis vormen van elk sociaal handelen en zou het derhalve de taak van de wetenschapper zijn, deze alledaagse interpretaties te onderzoeken en begrijpelijk te maken.

P. L. Berger en Th. Luckmann:*De sociale constructie van de kennis*

Berger en Luckmann bestuderen de sociale processen, die een rol spelen bij de constructie van kennis en werkelijkheid. Primair staat bij hen niet zo zeer de theoretische formulering van de werkelijkheid, zoals dit bijvoorbeeld plaats vindt via de godsdienst of de filosofie, alswel de werkelijkheid, waarmee de mens in zijn dagelijks leven en handelen te maken heeft, de 'common-sense reality'. In 'The Social Construction of Reality' [269] stellen Berger en Luckmann deze problematiek aan de orde. We zullen hier een samenvatting geven van die punten, die sterk aansluiten bij het symbolisch interactionisme.

In navolging van Schutz wordt begonnen met een fenomenologisch getinte analyse van de alledaagse realiteit. De alledaagse werkelijkheid wordt weer als de basis aangevoerd, waaruit alle andere werkelijkheidsgebieden afgeleid kunnen worden. De alledaagse leefwereld is geordend via bepaalde objecten, relaties en taalsymbolen, waarvan de betekenis als werkelijkheid wordt aanvaard. Het is de werkelijkheid waarmee de mens het meest te maken heeft, de werkelijkheid van zijn dagelijkse bezigheden. De dagelijkse leefwereld wordt verder gekenmerkt door intersubjectieve relaties, waarin het al dan niet overeenstemmen van de typificatie van iemand met diens feitelijke gedrag zichtbaar wordt en de realiteitswaarde van bepaalde typificaties versterkt wordt. Zolang het algemeen verwachte gedrag overeenstemt met de realiteit is er niets aan de hand. Vinden echter ongebruikelijke activiteiten plaats, dan worden deze via de spreektaal zo goed mogelijk vertaald in algemeen bekende betekenissen en op die manier in overeenstemming gebracht met de alledaagse werkelijkheid.

Berger en Luckmann benadrukken vooral de invloed van historische- en sociaalculturele factoren op de vorm en inhoud van de alledaagse werkelijkheid. Zij wijzen er voortdurend op, dat alle kennis een historisch gegroeide en dus relatieve vorm van menselijke kennis blijft.

Veel aandacht schenken Berger en Luckman aan de intersubjectiviteit. Met name de 'face-to-face' relatie, waarbij de ander in zijn subjectiviteit voortdurend waarneembaar is, biedt de mogelijkheid elke patroonvorming van de alledaagse typificatie op te heffen. Ook de 'face-to-face' relatie wordt in de meeste gevallen gekenmerkt door algemene typificaties, die echter door de intersubjectieve waarneembaarheid de kans lopen problematisch te worden.

Belangrijk voor het ervaren van de ander is derhalve de directheid van de relatie, hoe minder direct, hoe anoniemer de ervaring. Daarnaast wordt de mate van anonimiteit bepaald door de interesse voor en de intimiteit met de ander. De sociale realiteit is een continuüm van typificaties, die steeds anoniemer worden naar gelang de afstand tot de ander groter wordt. Deze typificaties en het daaruit resulterende gedrag vormen samen de sociale structuur, die als een essentieel element van het dagelijks ervaren kan worden gezien.

Een belangrijke rol bij het objectief maken van bepaalde ervaringen speelt de taal. Via de taal wordt de ervaring in een groot aantal categorieën geordend. Dit brengt een zekere anonimiteit met zich mee, gezien de gelijkschakeling van alles, wat in een zelfde categorie valt. De taal is opgebouwd uit symbolen, waarvan de betekenis en waarde door meerderen gedeeld worden en wordt van de ene generatie op de andere overgedragen. Binnen een bepaalde maatschappij worden de taalsymbolen en de daardoor opgeroepen werkelijkheid op een speciale manier verdeeld onder verschillende personen. Zo komt het bijvoorbeeld veelvuldig voor, dat de werkelijkheid van het beroep van de man een volkomen duistere zaak blijft voor zijn vrouw, aangezien deze de betekenis en waarde van bepaalde taalsymbolen niet kent.

Vervolgens gaan Berger en Luckmann over tot de bestudering van de objectieve aspecten van de sociale realiteit. Allereerst stellen zij het probleem van de institutionalisatie aan de orde. De mens dient opgevat te worden als een plastisch wezen, dat open staat voor de invloeden van de omgeving. Aangezien de mens niet over biologische middelen beschikt, om zijn gedrag te stabiliseren, moeten de oorzaken van de sociale ordening op een ander terrein gezocht worden. Dit terrein is volgens Berger en Luckmann de gewoontevorming, die het aantal keuze-alternatieven kleiner maakt en zo energie bespaart voor nieuwe problematische situaties. Gewoonten vormen samen een hoeveelheid kennis, een 'stock of knowledge', die bepaalde handelingen probleemloos doet verlopen. Een institutie ontwikkelt zich wanneer meerdere mensen een gewoonte leren kennen en ernaar gaan handelen. De winst van dit alles is dat men zo elkaars gedrag kan voorspellen en kan samenwerken.

Alleen die handelingen die in een bepaalde situatie relevant zijn voor twee of meer mensen worden wederzijds getypificeerd. Voor de nakomelingen van deze mensen worden zulke gedeelde gewoonten tot historische instituties, tot objectieve feiten, die zij in hun ouders weerspiegeld zien. Ondanks de ervaren objectiviteit van een institutie, blijven ze door mensen gecreëerd en kunnen ze nimmer als ontologische formules worden opgevat.

Voor de nakomelingen dienen de instituties gelegitimeerd te worden, aangezien zij zich de betekenis ervan niet kunnen herinneren uit hun eigen verleden. Bovendien is dit noodzakelijk, omdat instituties qua externe functie soms met elkaar in strijd zijn. Het denken over instituties moet derhalve een logisch stempel drukken op het institutionele kader. Dit geschiedt bijvoorbeeld via een mythologische- of sociaal-economische verklaring, die sociaal geobjectiveerd wordt tot een algemene waarde. Een dergelijke legitimatie, die uit alledaagse taalsymbolen opgebouwd is, maakt deel uit van de algemene kennis van een bepaalde samenleving en wordt als werkelijkheid aangenomen. De aldus samenhangende institutionele orde is alleen te begrijpen met behulp van de alledaagse kennis ('common-sense'), zodat een analyse van deze kennis essentieel is voor het begrijpen van de sociale orde.

Wanneer de mens over zichzelf nadenkt, maakt hij daarbij gebruik van de taal, waardoor een zelfbewustzijn ontstaat, dat opgebouwd is uit objectieve termen, uit sociaal beschikbare typificaties. Instituties worden via taalkundige objectivatie in het menselijk ervaren tot rollen. De algemene kennis heeft voor ieder een gestandaardiseerd rolgedrag voorradig. Berger en Luckmann beschouwen rollen als representanten van de institutionele orde. Ook symbolen en objecten vertegenwoordigen instituties, maar ze zijn alle te herleiden tot en betekenisvol in het rolgedrag. Elke rol is verbonden met een bepaald gebied van de sociaal geobjectiveerde kennis, zodat met name de arbeidsverdeling belangrijk is bij de sociale kennisverdeling.

Na het probleem van de institutionalisatie gaan Berger en Luckmann over tot een bespreking van het legitimatieproces. Legitimatie definiëren zij als een nieuwe zingeving met als doel, een geïntegreerde institutionele orde tot stand te brengen. Tijdens het socialisatieproces worden bepaalde gewoonten geïnstitutionaliseerd en dus geobjectiveerd. Zo komt de mens in het bezit van een symbolisch universum, dat wil zeggen van een samenhangend geheel van legitimaties. Naast individuele betekenis heeft het symbolisch universum vooral sociale betekenis, als een door meerderen gedeeld referentiekader voor het sociale handelen. Een symbolisch universum wordt opgebouwd als de aanvankelijke

institutionele orde problematisch wordt, zoals bijvoorbeeld het geval is voor een volgende generatie. Een dergelijke omstandigheid dwingt de mens tot nadenken en het opstellen van een legitimatie-theorie. Als voorbeeld van dergelijke theorieën kunnen de mythologie, de theologie, de filosofie en de psychoanalyse beschouwd worden. Bepaalde groepen en individuen werpen zich op als realiteitshandhavers; aanvankelijk in de vorm van universele theoretici, die ver van de alledaagse werkelijkheid afstaan. Dit houdt veelal een sterk traditionalisme in, aangezien dergelijke mensen er moeilijk toe gebracht kunnen worden de practische noodzaak van veranderingen in te zien. Hun veelal abstracte theorieën zijn niet practisch toetsbaar en derhalve volkomen afhankelijk van de sociale steun. Zo ontstaat een soort pseudo-pragmatisme: omdat iets voor waar wordt aangenomen, werkt het. In geval van economisch overschot en meer gedifferentieerde arbeidsverdeling kan zich een pluralistisch georganiseerd legitimatie-apparaat ontwikkelen. Dit pluralisme biedt meer mogelijkheden tot scepticisme en vernieuwing en bedreigt zo de bestaande alledaagse realiteit. Theorie wordt dan niet meer alleen ontwikkeld als legitimatie van historisch verworden instituties, maar ook om veranderingen aan te brengen in deze instituties.

Het andere probleem, dat Berger en Luckmann aanvatten, is het subjectief ervaren van de sociale realiteit. In de eerste plaats onderscheiden zij dan de primaire socialisatie, waarbij het kind zijn significante anderen krijgt toegewezen, wier definities en interpretaties zijn objectieve realiteit gaan vormen. Met name door het aanleren van taalsymbolen en door de bevestiging ervan door anderen buiten de specifieke opvoedingssituatie, wordt dit proces gekenmerkt. Bij een dergelijke primaire socialisatie is geen andere keuze mogelijk dan die, welke de significante anderen aanbieden. Via hun taal worden betekenissen, motivaties en legitimaties geïnternaliseerd, waardoor institutioneel gedrag mogelijk wordt.

Naast deze primaire socialisatie onderscheiden Berger en Luckmann een secundaire, die nodig is, omdat de significante ander door de sociale kennisdistributie slechts een beperkte kennis tot zijn beschikking heeft. De secundaire socialisatie wordt zelden gekenmerkt door een sterke emotionele identificatie en kan gemakkelijker afgebroken worden dan de primair verworven kennis. Temeer is dit het geval omdat ze slechts een beperkt gebied bestrijkt, namelijk de bijzonderheden van een bepaald rolgedrag. Daar de secundaire socialisatie niet zo automatisch verloopt, zijn in deze fase vooral pedagogische technieken nodig, teneinde een zo volledig mogelijke kennisverwerving tot stand te brengen. De vorm en inhoud van de secundaire socialisatie hangt zodoende sterk samen met de eisen, die gesteld worden door de institutie, waarvoor deze socialisatie bedoeld is.

Het subjectief ervaren ontwikkelt zich uit en wordt versterkt door sociale interacties. Met name het interacteren met significante anderen vormt een voortdurende bevestiging van de eigen identiteit als belangrijk onderdeel van het subjectief ervaren. Het gezin is een goed voorbeeld van een dergelijk milieu van significante anderen, dat gekenmerkt wordt door een eigen taal, die een specifieke realiteit op het denken en de ervaring drukt en zo ieders subjectieve realiteit vaststelt en voortdurend bevestigt. Men kan zijn eigen identiteit alleen handhaven in een samenlevingsvorm, waar deze gesteund wordt, zodat alle twijfel opgeheven wordt en een zelfbewust handelen mogelijk is.

Ondanks alle socialisatie is het echter toch in principe denkbaar, dat een volledige identiteitsverandering kan optreden. Dit gebeurt dan via een resocialisatie, waarbij nieuwe significante anderen de weg wijzen en een legitimatie-apparaat ter beschikking wordt gesteld om verleden, heden en toekomst in het nieuwe interpretatieschema in te passen.

Wat is nu het verband tussen subjectieve internalisatie en objectieve sociale structuur? Een succesvolle socialisatie betekent een sterk overeenstemmen van subjectieve- en objectieve realiteit. Veel kans op slagen is daar, waar slechts een geringe arbeidsverdeling en kennisdistributie bestaat, zodat er geen sprake is van sterk uiteenlopende objectieve realiteiten, die het individu kan internaliseren. Een betere kennisverdeling, die gekenmerkt wordt door verschillende te internaliseren objectieve realiteiten, biedt meer mogelijkheden voor de subjectieve internalisatie, hoewel deze steeds sterk bepaald blijft

door de primaire socialisatie van de eerste levensjaren. In dit geval kunnen er echter gemakkelijk identiteitsproblemen ontstaan, daar ieder over meer objectieve realiteiten beschikken kan, waardoor hij het risico loopt te zeer af te wijken van zijn sociaal gedefinieerde identiteit.

Samenvattend kan gezegd worden, dat het werk van Berger en Luckmann een analyse tracht te geven van de kennisopbouw binnen een sociaal verband. In navolging van Schutz wordt vooral gewezen op het sociale karakter van de menselijke kennis, op het feit, dat al deze kennis ontwikkeld en overgedragen wordt in sociale situaties.

Centraal bij zowel Schutz als Berger en Luckmann staat de werkelijkheidsconstructie van het alledaagse leven.

Mogelijkheden voor de gezinssociologie

Het onderscheid dat WILSON [270] maakt tussen het 'normatieve paradigma' van de huidige sociologie-benadering en het 'interpretatieve paradigma', dat het werk van Schutz en Berger kenmerkt, geeft de mogelijkheden van deze laatste benaderingen goed weer. Het 'normatieve paradigma' veronderstelt het bestaan van een sociaal systeem van symbolen en betekenissen, teneinde zinvolle interactie mogelijk te maken. Vanuit deze veronderstelling wordt dan de interactieproblematiek bestudeerd. In het 'interpretatieve paradigma' daarentegen ligt de vraag opgesloten, of er wel een dergelijk stabiel systeem van symbolen bestaat en zo ja, hoe dat dan opgebouwd is. De betekenis van een bepaalde rol of rolverwachting staat niet vast, maar wordt als problematisch ervaren. Hoe weet de mens precies wat de ander van hem verwacht in een bepaalde situatie? Op deze en soortgelijke vragen tracht het 'interpretatieve paradigma' een antwoord te geven. Dit geschiedt via de bestudering van de interpretatieve en typificerende processen, waaruit de interactie opgebouwd is. Typificatie dient dan gezien te worden als een abstractie van de structuurloze ervaring via vroeger verworven typificatie-schema's. Uit dit onderling definiëren en interpreteren wordt elke situatie tot een zinvol geheel en tekent zich een zekere sociale structuur af. Een dergelijke sociale constructie van de werkelijkheid kan volgens SCHUTZ [271] en BERGER en LUCKMANN [272] steeds afgeleid worden uit de typificatie-schema's van de alledaagse realiteit.

Wanneer we nu hier hun betekenis voor de gezinssociologie nagaan, zien we in de eerste plaats het belang, dat zij hechten aan de primaire socialisatie, om een term van Berger te gebruiken. Tijdens deze periode verwerft het kind de algemene typificaties, die een zinvol interacteren mogelijk maken en die de grondslag vormen van alle op latere leeftijd verworven kennis en gedragsregels. Alleen in geval van de door Berger en Luckmann besproken volledige resocialisatie gaat de betekenis van de primaire socialisatie voor het verdere leven verloren.

Elk individu wordt gekenmerkt door zijn biografische situatie, door zijn eigen levensloop, die begint in het gezin. Vooral deze eerste socialisatie in het gezin bepaalt volgens SCHUTZ [273] met welke typificatie de mens wordt uitgerust. Deze neergeslagen individuele ervaring geeft richting aan de latere interpretatie van allerlei nieuwe activiteiten en gebeurtenissen. Doordat het kind bepaalde typificaties intersubjectief ervaart, aanvaardt het deze als een werkelijkheid, die geen identificatieproblemen oplevert, omdat er aanvankelijk geen andere keus mogelijk is dan die, welke de significante anderen aanbieden. Deze emotioneel en affectief verworven 'realiteit zonder alternatief' is in het latere leven moeilijk af te breken, temeer daar ze is aangepast aan het handelen en interpreteren van de meeste groepen, waarin het kind de eerste tijd participeert.

Een ander punt waaraan veel aandacht wordt besteed, is de invloed van de socialisatie buiten het gezin op de gezinswerkelijkheid. Doordat de gezinsleden onderling in verschillende groepsverbanden participeren, ondergaat ieders kennis na verloop van tijd een zekere uitbreiding. Hoewel deze secundaire socialisatie veelal beperkte gebieden bestrijkt en gerelateerd is aan de meeste door de gezinsleden gedeelde typificaties, ondergaat de gezinsrealiteit toch zekere veranderingen. De sociale constructie van de (gezins-) werkelijkheid is een voortdurend proces van interpreteren en definiëren, menen Berger en Luckmann. Daarmee zeggen zij ongeveer hetzelfde als Hill, wanneer deze het gezin

een arena van interacterende personen noemt.

Een meer specifieke uiteenzetting van de verschillende aspecten van de constructie van een door meerderen gedeelde realiteit, geven BERGER en KELLNER[274] naar aanleiding van het Amerikaanse 'middle-class' huwelijk. Van dit artikel zullen we een uitgebreide samenvatting geven, opdat de lezer een indruk krijgt van de mogelijkheden, die het werk van Schutz, Berger en Luckmann biedt voor de bestudering van huwelijk en gezin.

Begonnen wordt met aan te tonen, dat elke samenleving op een eigen wijze de werkelijkheid ziet en definieert. Een grote rol hierbij speelt de taal, die opgebouwd is uit symbolen met een bepaalde betekenis en waarde. Daar alle leden van een samenleving een aantal typificaties en symbolen met elkaar delen, ontstaat de objectiviteit en de vanzelfsprekendheid van hun alledaagse werkelijkheid. Tijdens het socialisatieproces leert het individu verschillende soorten typificaties. Hierbij treden persoonlijke verschillen op, afhankelijk van de interactie-partner met wie contact onderhouden wordt. Een centrale plaats wordt ingenomen door de significante ander, die vooral een rol speelt bij de voortdurende bevestiging van iemands identiteit. De vanzelfsprekendheid van een sociaal gedefinieerde wereld hangt sterk af van de intensiteit en de continuïteit van de conversatie met significante anderen over deze wereld.

Met name in het huwelijk spelen dergelijke relaties met significante anderen een grote rol. In het huwelijk komen twee verschillende mensen samen, die met het oog op een zinvolle interactie genoodzaakt zijn zich wederzijds te herdefiniëren. Reeds lang is men dan al op het huwelijk als institutie voorbereid. De moeilijkheid is echter, dat de aanstaande partners een verschillend verleden hebben, daar zij door onderling verschillende mensen gesocialiseerd zijn. Vroeger was het huwelijk ingebed in het grotere groepsgeheel, thans is het echter een subwereld met een eigen conversatie. Het is een leefwereld, die door de twee huwelijkspartners zelf ontworpen wordt, zij het dan dat de samenleving zekere standaardinstructies geeft. De huwelijkspartners, die in de moderne westerse maatschappij voor wat betreft algemene kennis meestal niet al te sterk van elkaar verschillen (slechts geringe verschillen in klasse, religie en dergelijke), hebben zodoende onderling een ongeveer gelijke voorstelling van huwelijk en gezin. Deze lege projecties moeten nu geactualiseerd worden. Daarvoor is het nodig dat de definities van de partners met elkaar overeenstemmen, hetgeen veelal een zekere identiteitsverandering met zich meebrengt. In het huwelijk ontwikkelen beide partners een nieuwe zinvolle werkelijkheidservaring, hoewel zelden één van hen dit proces voldoende duidelijk doorziet. Meestal worden concrete problemen, zoals conflicten met vroegere relaties, als externe practische moeilijkheden van het huwelijk ervaren. Men heeft weinig begrip voor de subjectieve kant ervan, voor de identiteitsverandering, waardoor alle relaties nieuw gewaardeerd worden. De nieuw verworden realiteit is dialectisch van vorm, dat wil zeggen, dat de partners haar creëren en dat zij op haar beurt weer terugwerkt op de partners. Door vooral om te gaan met mensen, die de nieuwe werkelijkheid in hun gedrag bevestigen, wordt de aanvankelijk onstabiele realiteit steeds verder ontwikkeld. Bovendien veroorzaakt de huwelijksconversatie een herinterpretatie van ieders verleden en toekomst, waardoor een stabilisatie en verenging van de gedragsalternatieven optreedt. Dit gehele proces verloopt tamelijk automatisch. Men is zich onbewust van het feit dat de voor vaststaand aangenomen werkelijkheid een enigszins andere vorm aangenomen heeft. Dat is temeer zo, daar kinderen, vrienden en verwanten allen een rol spelen bij het versterken van deze nieuwe realiteit. Dit is het geval, omdat ze van het begin af aan zo leren spreken of zo geselecteerd worden, dat ze de nieuwe werkelijkheid voortdurend bevestigen.

Deze vorming van een eigen subwereld is volgens Berger en Kellner vanuit maatschappelijk oogpunt bezien functioneel, aangezien het individu zich zo in een eigen gezinswereld kan uitleven zonder voor belangrijke sociale, economische en politieke apparaten een bedreiging te vormen. De huidige gezinsideologie legitimeert een gesloten privésfeer, die in de mobiele en complexe maatschappij gemakkelijk verplaatsbaar is en zich gemakkelijk aanpast, zonder bewust in te grijpen in maatschappelijke processen

en structuren. De gezinsideologie weerspiegelt niet alleen de maatschappelijke functionaliteit van het gezin, maar versterkt deze ook.

Als voorbeeld hiervan noemen Berger en Kellner ondermeer de trend tot een huwelijk op jongere leeftijd, die normaal verklaard wordt als samenhangend met de toegenomen urbanisatie of de grotere sexuele vrijheid. Dan wordt echter vaak vergeten, dat het feit, dat het kind zelf opgegroeid is in een gesloten gezin en daar een psychologisch en sociaal stempel opgedrukt heeft gekregen, ook een belangrijke rol speelt. Met dit laatste hangt het verlangen samen om net als in zijn jeugd met behulp van een eigen subwereld, beter opgewassen te zijn tegen de eisen, die de moderne maatschappij oplegt. In de meeste gevallen betekent dit de constructie van een subwereld op basis van het huwelijk.

Een ander voorbeeld is de stijging van het echtscheidingscijfer. Dit lijkt zo op het eerste gezicht een argument tegen het huwelijk, doch Berger en Luckmann betogen, dat veel scheidingen gezien moeten worden als de beëindiging van een onbevredigende huwelijksrelatie, die veelal gevolgd wordt door een nieuw huwelijk.

Er is in de westerse samenleving een huwelijks- en gezinsvorm geïnstitutionaliseerd en gelegitimeerd, die als algemene werkelijkheid aanvaard en nageleefd wordt. Berger en Kellner wijzen er terecht op, dat de kennissociologie zich ook bezig dient te houden met de microsociologische problematiek, waarin het individu een rol speelt bij de constructie en handhaving van de sociale realiteit. Daartoe behoren bijvoorbeeld de sociale processen, die een rol spelen bij de constructie van de werkelijkheid van huwelijk en gezin bijvoorbeeld.

Methodologische problemen

Het symbolisch interactionisme tracht een analyse te geven van het sociale handelen van de mens, waarbij vooral rekening gehouden wordt met de aspecten van zin en zinbeleving, die dit handelen kenmerken. Dit brengt met zich mee, dat de ervaringswerkelijkheid van handelende en interpreterende individuen als object voor onderzoek en theorie-vorming wordt gezien. Deze ervaringswerkelijkheid dient men dan onvooringenomen tegemoet te treden om zo op inductieve wijze uniformiteiten te destilleren en in begrippen en theorieën uit te drukken. Alleen op deze wijze biedt de wetenschappelijke theorie een zo getrouw mogelijke afbeelding van de sociale realiteit.

Zijderveld [275] wijst op enkele nevenaspecten van een dergelijke naturalistische theorie-opvatting. Zo leidt zij gemakkelijk tot de veronderstelling, dat de waarheid van een theorie niet alleen bestaat uit een natuurgetrouwe afbeelding van de werkelijkheid, maar vooral ook uit haar practisch nut, dat empirisch onderzoek in het veld primair staat en dat speculatieve theorie- en hypothesevorming een zinloze en nutteloze bezigheid is. Veelal staat een dergelijke naturalistische en inductieve sociologie tamelijk afwijzend tegenover quantitatieve methoden, daar deze te gemakkelijk geïdentificeerd kunnen worden met de techniek van het verifiëren van vooropgestelde, logisch-deductief geconstrueerde, hypothesen. Vooral in het hierna nog te bespreken werk van Glaser, Strauss [276] en Blumer [277] zullen we een dergelijk accentueren van het primaat van qualitatief onderzoek en inductieve theorievorming aantreffen.

Een meer bevredigende oplossing voor de methodologische problematiek van het symbolisch-interactionisme kan echter bij Schutz [278] gevonden worden. Theorieën moeten volgens hem niet beoordeeld worden op waarheidsgehalte in de zin van correspondentie tussen theorie en feiten of op practische toepasbaarheid, maar op *heuristisch* gehalte in de zin van bijdragen tot het begrijpen van de werkelijkheid. Een dergelijk begrijpen van de realiteit kan niet alleen op inductie berusten, maar moet ook gebruik maken van een zekere speculatieve theorievorming. De sociale werkelijkheid is volgens het symbolisch-interactionisme en de fenomenologie van Schutz een intersubjectief ervaren werkelijkheid: begrippen als waarheid en onwaarheid hangen samen met een historisch- en sociaal-cultureel bepaalde ervaringswerkelijkheid. Schutz wijst in zijn werk voortdurend op het relatieve karakter van sociologische theorieën en begrippen, die altijd gebaseerd blijven op bepaalde alledaagse typificaties. Het enige verschil tussen de voorwetenschappelijke alledaagse typen en de sociologische typen is het feit, dat de

eerste vooral op practische belangen berusten en de tweede gedreven worden door theoretische belangen en logisch-rationeel van opzet zijn.

Het wetenschapsmodel van Schutz en de invloed ervan op het ontstaan van de ethnomethodologie van CICOUREL[279] en GARFINKEL[280] zullen we nog iets uitvoeriger behandelen. Allereerst wordt nu echter ingegaan op de inductieve theorievorming, die veelal inherent is aan het symbolisch-interactionisme.

Inductieve methodologie

De eerste, die duidelijk de methodologische consequenties van het symbolisch-interactionele perspectief onderkende, was BLUMER[281]. Centraal in zijn artikelen staat de 'naturalistic research' als onderzoekstechniek en de 'sensitizing- and definitive concepts' als theoretische begripsvormen.

Blumer's naturalistische onderzoeksmethode is erop gericht om een theorievorming mogelijk te maken, die aansluit bij de empirische werkelijkheid, bij de ervaringswerkelijkheid van handelende en interpreterende individuen. Daarbij moet vermeden worden, dat de onderzoeksmethoden en -technieken de werkelijkheid te zeer vervormen. Vooral qualitatief onderzoek en dan met name de participerende observatie kunnen Blumer's goedkeuring wegdragen.

Hij onderscheidt bij de participerende observatie twee stadia: exploratie en inspectie. Bij de exploratie tracht de onderzoeker via vage begrippen en met behulp van verschillende benaderingswijzen, zoals informele interviews en het nagaan van (auto-)biografische documenten, tot een beeld van de werkelijkheid te komen en een probleemstelling te formuleren, die uit deze werkelijkheid oprijst. Via de inspectie van zijn gegevens moet de onderzoeker tot een theorie zien te komen. Niet doordat hij deze gegevens in kunstmatige kaders perst, maar door het voortdurend toetsen van de gevonden categorieën aan empirisch individuele gevallen. Alleen een dergelijke theorievorming wordt niet onwerkelijk door te abstracte methoden van onderzoek en kan de sociale werkelijkheid in al haar aspecten verduidelijken.

Bij het naturalistisch onderzoek dient de socioloog in het beginstadium gebruik te maken van 'sensitizing concepts', dat wil zeggen van vage alledaagse begrippen, die een zeer algemeen beeld geven en via gedetailleerd empirisch onderzoek van individuele gevallen steeds nauwkeuriger omschreven kunnen worden. Zo veranderen in de loop van het onderzoek 'sensitizing concepts' in zogenaamde 'definitive concepts', in begrippen waarvan een heldere definitie te geven is.

Een meer systematische uitwerking van Blumer's methodologische kanttekeningen treffen we aan bij GLASER en STRAUSS[282]. Ook hier weer een inductief construeren van begrippen en theorieën, een ontdekken van in de werkelijkheid gefundeerde theorie: 'the discovery of grounded theory'. Het voordeel hiervan is volgens hen, dat er een natuurgetrouwe afbeelding van de sociale realiteit ontstaat, die zowel voor de socioloog als voor de leek begrijpelijk is. Een inductief geconstrueerde sociologische theorie dient dan ook aan de volgende twee eisen te voldoen:

1. Ze is direct op de sociale leefwereld betrokken, zodat de verschillende data zonder vervorming ingepast kunnen worden.
2. Ze verklaart het sociale handelen op een voor ieder begrijpelijke wijze.

Logisch-deductieve theorievorming berust daarentegen niet op direct in de sociale werkelijkheid gefundeerde veronderstellingen. Glaser en Strauss wijzen er zo bijvoorbeeld op, dat de vele verificatiestudies samenhangen met de veronderstelling, dat de klassieke sociologen voldoende theorieën hebben ontwikkeld om met behulp van de moderne verificatie-technieken ook de hedendaagse sociale realiteit begrijpelijk te kunnen maken. Zij menen echter, dat er meer plaats moet worden gemaakt voor de uit sociale werkelijkheid oprijzende theorie, aangezien de moderne verificatie deze werkelijkheid te zeer vervormt om een goed begrip ervan mogelijk te maken. Dit impliceert evenwel niet dat zij, zoals Blumer dat doet, het gebruik van quantitatieve data geheel terzijde te schuiven. Het proces van inductieve theorievorming is onafhankelijk van de soort data. De omstandigheden, de belangstelling en het onderzoeksmateriaal bepalen welke data de voorkeur krijgen.

Evenals Blumer pleiten Glaser en Strauss voor het gebruik van een vergelijkende analyse om bepaalde vage begrippen steeds duidelijker te kunnen definiëren. Zij maken daarbij een onderscheid tussen de vorming van substantiële en formele theorie. Bij de 'substantive theory' gaat het erom over een beperkt gebied van de sociale werkelijkheid een theorie op te stellen, zoals bijvoorbeeld over de jeugdmisdaad of de fabrieksarbeid. Er wordt dan een vergelijkende analyse toegepast op de sociale eenheden, die binnen dat specifieke gebied vallen. De 'formal theory' daarentegen is gericht op de vorming van meer algemene begrippen en theorieën. Hier wordt een vergelijking gemaakt tussen verschillende terreinen van de sociale werkelijkheid, om zo een begrip als bijvoorbeeld racisme in al zijn aspecten te verhelderen.

Ondanks hun pleidooi voor een inductieve sociologische theorie zijn Glaser en Strauss er wel degelijk van overtuigd, dat begrippen en categorieën ook op deductieve wijze verkregen kunnen worden. Zij wijzen daarbij echter op de gevaren van datavervorming en op het probleem van de uiteenlopende definitie en specificatie van bepaalde standaardbegrippen, waarmee men bij de deductieve theorievorming te maken krijgt. Dit is niet het geval bij de door hen gepropageerde vergelijkende analyse, waarbij niet alleen categorieën en begrippen, maar ook de relaties tussen deze uit de werkelijkheid 'oprijzen'. Aanvankelijk lijkt het zo ontstane geheel nogal onsamenhangend, maar via zoveel mogelijk verificatie in de loop van het onderzoek ontwikkelen zich meer algemene begrippen en relaties en tekent zich 'the core of the emergent theory' af. Het integratieve karakter van de theorie moet zich langzamerhand ontwikkelen en de theorie mag alleen ondergebracht worden in bestaande modellen, als de data niet geforceerd worden. Integratie-modellen, die uit bepaalde data oprijzen, zijn niet noodzakelijkerwijs toepasbaar op andere gebieden van de sociale werkelijkheid. Een dergelijke 'substantive theory' geeft echter wel altijd een nuttige aanzet tot de integratie van een meer algemene theorie.

Glaser en Strauss proberen de kloof tussen theorievorming en empirisch onderzoek zo goed mogelijk te overbruggen, door evenals Blumer systematische theorieën via in hoofdzaak qualitatief empirisch onderzoek te construeren. Begrippen en de daaruit samengestelde theorieën mogen niet vooraf op logisch-deductieve wijze opgesteld worden, zoals bij de verificatie van hypothesen, maar dienen juist uit de te onderzoeken werkelijkheid tijdens inductief onderzoek op te rijzen.

Alvorens bezwaren tegen een dergelijke inductieve methodologie aan te voeren, is het zinvol eerst het wetenschapsmodel van Schutz iets uitvoeriger te bespreken, dan tot nog toe het geval was.

Het wetenschapsmodel van SCHUTZ

SCHUTZ[283] acht het de taak van de sociale wetenschappen om de sociale werkelijkheid te verduidelijken en begrijpelijk te maken. De sociale werkelijkheid zoals deze door de mens ervaren wordt, de subjectieve en veelal irrationele betekenissen, dient de socioloog op rationele wijze te begrijpen. Elk wetenschappelijk systeem berust op objectieve kennis, op toegankelijkheid voor anderen, verificatie en controlemogelijkheden. Zo rijst dan ook de vraag, hoe een dergelijk objectief systeem al die verschillende subjectieve zinservaringen begrijpelijk kan maken. Dit begrijpelijk maken geschiedt volgens Schutz steeds vanuit een bepaalde wetenschappelijke situatie ('scientific situation'), die bestaat uit een hoeveelheid kennis over methoden, technieken en theorievormen en uit een relevantiesysteem, dat aan dit geheel ten grondslag ligt. De socioloog, die een model van de menselijke interactie tracht op te stellen, baseert zich op *dié* methoden en constructies, die het wetenschappelijke relevantie-systeem hem aanbiedt. Als participerend observator gedraagt hij zich bijvoorbeeld net zoals de door hem onderzochte interactie-partners. Alleen wijkt zijn relevantie-systeem sterk af en brengt hem ertoe zijn onderzoeksresultaten in een logisch-rationeel model onder te brengen. Zo bepaalt de socioloog de kennis en motivatie van de door hem onderzochte interactie-partners en creëert hij een langs kunstmatige weg geconstrueerde mens.

Op grond van theoretische belangen verloopt het handelen in een dergelijk simpel sociaal model op rationele wijze. Dit in tegenstelling tot het alledaagse sociale handelen,

dat vooral gebaseerd is op irrationele typificaties en dat gedreven wordt door practische belangen.

Tot zover gaat Schutz met WEBER[284] mee, die de werkelijkheid voor zover wetenschappelijk benaderd, ook logisch geconstrueerd dacht. De alledaagse sociale werkelijkheid kon volgens Weber al dan niet met een dergelijke logische constructie overeenstemmen, rationaliteit paste in het model, irrationaliteit week ervan af en werd zo rationeel begrijpelijk.

Vooral onder invloed van Husserl gaat Schutz dan verder, door aan te tonen, dat alle wetenschappelijke typen gezien moeten worden als gemodificeerde 'common-sense' typificaties. Tijdens het dagelijks typificeren wordt via preselectie en preïnterpretatie een sociale werkelijkheid geschapen, waarop de socioloog zijn denkobjecten baseert als tweedegraads constructies. Hier in de alledaagse typificaties ligt de basis van de ideaal-typen, waarvan de sociale wetenschappen goed gebruik kunnen maken. Wil de sociologie de subjectieve betekenissen, waaruit de sociale werklijkheid opgebouwd is, begrijpelijk maken en wil zij tevens als elke empirische wetenschap objectief zijn, dan dienen, uitgaande van de alledaagse typificaties, analytische typen geconstrueerd te worden volgens de regels van de 'scientific situation'. Schutz stelt nu de volgende eisen aan de wetenschappelijke model-constructie, teneinde tot een objectieve bestudering van het subjectief handelen te komen:

a. het *postulaat van de logische consistentie,* dat wil zeggen, dat het wetenschappelijke model volgens logisch samenhangende principes opgebouwd dient te zijn;
b. het *postulaat van de subjectieve interpretatie,* dat wil zeggen, dat het model de processen van subjectieve zingeving begrijpelijk dient te maken;
c. het *postulaat van de adequaatheid,* dat wil zeggen, dat het model gefundeerd dient te zijn in de alledaagse typificaties van de sociale leefwereld en zodoende zowel door socioloog als leek begrepen kan worden.

Ideale typen blijven zo altijd gefundeerd in de intersubjectieve leefwereld, waardoor volgens deze visie sociaal-wetenschappelijke kennis altijd een historisch gegroeide en dus relatieve vorm van menselijke kennis blijft. Schutz waarschuwt ervoor wetenschappelijke modellen als louter logisch-deductieve constructies te zien, aangezien elke kennisvorm in feite een verbijzondering is van de alledaagse typificaties en derhalve nooit volledig losgemaakt kan worden van een bepaalde historische werkelijkheid. Hij ziet als belangrijkste taak van elke sociaal-wetenschappelijke theorie juist het begrijpen en begrijpelijk maken van deze historische werkelijkheid en pleit er samen met het symbolisch-interactionisme voor, om de sociologische theorieën en begrippen zoveel mogelijk op de sociale leefwereld betrokken te houden.

Deze relatie tussen alledaagse kennis en wetenschappelijke kennis als een speciale benadering van de werkelijkheid, die echter steeds binnen de ervaring van de leefwereld valt, wordt in de door GARFINKEL[285] en CICOUREL[286] ontwikkelde *ethnomethodologie* nader aan de orde gesteld. De sociologische begrippen zijn wel gebaseerd op, maar verschillen door hun specifieke optiek sterk van de alledaagse begrippen. De ethnomethodologie richt zich vooral op het empirisch onderzoek van de 'common-sense' typificaties, die het dagelijks leven regelen. Cicourel wijst er vooral naar aanleiding van het werk van Schutz op, dat de betekenissen van de alledaagse taal doordringen in de wetenschapstaal en dat sociologisch onderzoek, met name wanneer het binnen een bepaalde gedeelde cultuur plaatsvindt, als een vorm van symbolische-interactie beschouwd kan worden. Hij pleit dan echter niet voor een zuivering van de sociologische taal, door de methodologie op de één of andere manier te dehumaniseren, maar stelt voor de gezinservaring van de te onderzoeken personen zo natuurgetrouw mogelijk in de categorieën en onderzoekstechnieken te laten reflecteren. Het probleem is volgens hem, dat de onderzoeker via zijn taal te gemakkelijk interpretaties kan opdrukken, die de onderzochte persoon niet bedoelt. De voorwaarde voor betrouwbaar sociologisch onderzoek is een nauwkeurige analyse van de alledaagse gedragsregels en kennis.

Garfinkel merkt op, dat mensen hun gedrag ontwerpen en legitimeren volgens bestaande handelingsrecepten. Via zijn 'spel-theoretische' werkmodel heeft hij getracht enkele karakteristieke eigenschappen van het sociale handelen, zoals regelmaat en legitimatie,

begrijpelijk te maken. De sociale werkelijkheid vertoont in vele opzichten overeenkomst met de spelsituatie. Bij het spel beschikt iedere speler over een schema, waarin staat welke handelingen hij en zijn medespelers kunnen, respectievelijk moeten, verrichten. De basisregels bepalen hoe het spel 'normaal' gespeeld wordt en bezitten de volgende drie eigenschappen: zij geven richtlijnen, die nagevolgd moeten worden; zij worden verondersteld aan alle spelers bekend te zijn; zij worden verondersteld door alle spelers op gelijke wijze geïnterpreteerd te worden.

Behalve de basisregels onderscheidt Garfinkel nog twee vormgevers van het spel: de 'rules of preferred play' en de 'game furnished conditions'. De eerste vallen buiten de basisregels en kunnen vrij door de spelers bepaald worden, waarbij factoren als traditie en esthetische voorkeur veelal een rol gaan spelen. De tweede hangen wel samen met de basisregels van het spel en beschrijven de karakteristieke eigenschappen en vormen, die het spel aanneemt als gevolg van deze basisregels.

De spelsituatie geeft de socioloog een voorbeeld van enkele aspecten, die ook kenmerkend zijn voor het sociaal handelen, zoals verwachtingen, die men koestert en regels, die men interpreteert. Het spel-theoretische model van Garfinkel geeft informatie over het proces van rol-aanname binnen een bepaald normatief patroon en over de ontwikkeling van rol-bewustzijnsprocessen. Ook in het dagelijks leven bestaan namelijk basisregels met soortgelijke eigenschappen, bijvoorbeeld de alledaagse typificaties, die het sociale gedrag regelen en die door meerderen gedeeld en gelijkluidend geïnterpreteerd worden. Alleen zijn in de sociale leefwereld de omstandigheden niet zo ideaal en zijn de regels niet zo precies omschreven, omdat de alledaagse realiteit niet zo sterk afgegrensd en gespecificeerd is als het spel. Juist deze speelruimte in de interpretatie van waarden en in de toepassing van regels, deze 'interpretive rules' zoals Cicourel [287] ze noemt, tracht de ethnomethodologie empirisch te onderzoeken en via modellen begrijpelijk te maken.

Samenvatting

Het symbolisch-interactionisme tracht het sociale handelen te analyseren en begrijpelijk te maken, zonder het via zijn onderzoeksmethoden tot zinledigheid te reduceren. De poging om de processen van interpretatie en zinservaring, die geacht worden het sociale handelen te kenmerken, zo begrijpelijk mogelijk voor te stellen, leidt in vele gevallen tot een naturalistische en inductieve destillatie van uniformiteiten uit de werkelijkheid. De wetenschappelijke theorie wordt dan tot afbeelding van de werkelijkheid en begrippen en theorieën zijn in deze opvatting plaatjes van de realiteit, die de regelmaat en uniformiteit daarvan weergeven.

Tegen een dergelijke begripsvorming via een louter inductieve opzet tekenen Schutz en de op zijn werk voortbouwende ethnomethodologie van Garfinkel en Cicourel verzet aan. In navolging van Rickert en Weber stelt Schutz, dat de socioloog geen wetenschappelijk gefundeerde uitspraak kan doen over de geldigheid van bepaalde waarden, maar deze, gedreven door zijn theoretische interesse, juist uit de hiërarchie van het practische sociale leven moet halen, om ze als naast elkaar gezette objecten aan een wetenschappelijk onderzoek te onderwerpen. Cultuurwetenschappelijk onderzoek onderscheidt zich daarbij van natuurwetenschappelijk onderzoek, doordat het de werkelijkheid als een constructie van de tweede orde benadert en onderzoekt (dat is als een werkelijkheid, die steeds betrokken is op subjectief als geldig aanvaarde waarden). Een dergelijke waardebetrokken analyse van cultuurobjecten voldoet echter alleen binnen de sociale- en historische constellatie, waarin de desbetreffende waarden gelden. Cicourel haalt als voorbeeld hiervan aan, dat de methoden en meettechnieken in de sociologie voortdurend gezien moeten worden tegen de achtergrond van de alledaagse taalsymbolen, die zowel de socioloog als de sociologisch onderzochten in vele gevallen gemeenschappelijk gebruiken. Zodoende is empirisch sociologisch onderzoek in feite een vorm van symbolische interactie met intersubjectief aanvaarde betekenissen, waarden en normen. Hoe abstract haar methoden en technieken ook zijn, de sociologie is niet los te maken van de waardebetrokkenheid, die haar met de cultuur en maatschappijvormen verbindt van de tijd, waarin zij bedreven wordt. Ze vormt wel een apart werkelijkheidsgebied,

een 'finite province of meaning', zoals Schutz dat noemt, omdat zij zich houdt aan specifieke logische en methodologische regels, die bepaald worden door haar relevantiesysteem. Maar ook deze regels zijn sociaal-culturele afspraken en niet a priori denk- of observatiewetten. Wetenschap blijft evenals de kunst en de mythologie, om maar een paar voorbeelden te noemen, altijd gefundeerd in de historisch- en sociaal-cultureel bepaalde alledaagse kennis.

Ook inductieve theorievorming, die pretendeert onvooringenomen de werkelijkheid tegemoet te treden, speelt zich af binnen een dergelijke historische- en sociaal-culturele context en is derhalve waarde-betrokken. Schutz ziet de taak van de sociologie dan ook met name in het begrijpelijk maken van een relatieve werkelijkheid met behulp van in de alledaagse leefwereld aanwezige analytisch-deductieve modellen of typen. In zijn wetenschapsmodel toont hij in navolging van James aan, dat sociologische typen gefundeerd zijn in voorwetenschappelijke alledaagse typen, waarbij het enig echte verschil daarin bestaat, dat de eerste strikt logisch-rationeel zijn en gedreven worden door theoretische belangen, terwijl de tweede existentieel bepaald zijn en gedreven worden door practische belangen.

In navolging van ZIJDERVELD[288] willen we op grond van het voorgaande pleiten voor een samengaan van de symbolisch-interactionele inductie met de analytisch-deductieve theorie van Schutz. Het symbolisch-interactionisme draagt dan materiaal aan voor de typenconstruerende theoreticus, met als duidelijk voorbeeld daarvan het werk van GOFFMAN[289], waarin de structuren van de alledaagse leefwereld sterk verhelderend beschreven worden. Op deze manier kan een symbolisch-interactionele theorievorming gerealiseerd worden, die de met betekenis en interpretaties geladen interacties als basis van het sociale handelen beschouwt, zonder daarbij in een eenzijdige inductieve methodologie te blijven steken. Met name de ethnomethodologie berust op een dergelijke combinatie van het symbolisch-interactionisme met het wetenschapsmodel van Schutz en zou zich ondermeer om deze reden in een grotere belangstelling moeten kunnen verheugen, dan tot nu toe het geval is.

De bedoeling van het symbolisch interactionisme is om de met betekenis en interpretaties geladen interacties van mensen te analyseren en te begrijpen. In het symbolisch interactionisme vindt men een poging om de sociologie empirisch te houden door de sociale werkelijkheid te laten voor wat zij is, namelijk de sociale werkelijkheid van interagerende individuen. De sociale werkelijkheid is in eerste instantie de alledaagse leefwereld met voor vanzelfsprekend gehouden waarden en betekenissen. Juist deze intentie om begrippen en theorieën voortdurend op de sociale leefwereld betrokken te houden, heeft het symbolisch interactionisme gemeen met de 'verstehende Soziologie' van Max Weber. Het is deze intentie, die de socioloog 'gevoelig' maakt voor de menselijke interacties in de alledaagse leefwereld. Een 'gevoeligheid', die *niet* moet gaan leiden tot de illusie van een inductieve methodologie. Maar een 'gevoeligheid', die de basis moet vormen voor een analytische sociologie in de traditie van Weber en Schutz.

BIJLAGE II.

METHODOLOGISCHE PROBLEMEN BIJ DE BESTUDERING VAN FINANCIËLE GEZINSCRISES

Vormen van onderzoek

In hoofdstuk 1.6 werden een groot aantal factoren opgesomd, die, op basis van de bestaande crisisliteratuur en gezien de resultaten van enkele pilotstudies, geacht mochten worden in verband te staan met het optreden van (financiële) crisissituaties onder jonggehuwden. Teneinde al deze variabelen bij het onderzoek te kunnen betrekken, werden twee korte vragenlijsten ontworpen; een voor de man en een voor de vrouw. Bovendien werd een aantal gestructureerde vragen in elk diepte-interview aan de orde gesteld.

De vragenlijst bevatte de items, waaruit de communicatie- en harmonieschaal van Kooy kon worden opgebouwd, benevens een drietal items met betrekking tot het financiële aanpassingsvermogen.

Aangezien besloten was het onderzoek naar de financiële problemen van jonggehuwden sterk exploratief te houden, was het een noodzaak om zo uitgebreid mogelijk materiaal te verzamelen, teneinde de veelgeschakeerde werkelijkheid tot zijn recht te laten komen. De opzet van het onderzoek moest zeer flexibel blijven, zodat we voortdurend van focus konden veranderen. Het eerste (kennismakings-)interview was dan ook bijna volledig ongestructureerd, enerzijds om een zekere vertrouwensrelatie tot stand te brengen en anderzijds om op die manier mogelijke aanknooppunten voor de latere interviews te verkrijgen.

Teneinde de verschillende case-studies toch enigermate vergelijkbaar te houden, werd elk echtpaar na verloop van tijd ook met een aantal meer gestructureerde items geconfronteerd; items, die bedoeld waren om informatie te verschaffen over die variabelen, die volgens de literatuur mogelijk gerelateerd waren aan het ontstaan van gezinscrises. De structurering van deze items was het sterkst daar, waar we konden beschikken over precies geformuleerde hypothesen, afgeleid uit vroeger onderzoek naar het ontstaan van gezinscrises in financieel moeilijke omstandigheden.

De aan de man en aan de vrouw voorgelegde vragenlijst is in bijlage V opgenomen evenals de gestructureerde vragen, waarvan bij de diepte-interviews gebruik werd gemaakt.

Financiële crisissituaties

Een jong echtpaar verkeert in een financiële crisissituatie, wanneer financiële problemen niet op te lossen zijn met de bestaande gewoonten en praktijken (zodat gevoelens van onzekerheid ontstaan en men steeds meer in een impasse geraakt[290]).

Via een analyse van de case-studies werd nagegaan of één, dan wel beide echtgenoten van mening waren voor onoplosbare financiële problemen te staan. Zo ja, dan werd een dergelijk gezin in de categorie 'financiële crisissituaties' ondergebracht. In hoofdstuk 4, betreffende de resultaten van de statistische methode, zijn de verschillende processen, die zich afspelen bij het ontstaan van gezinscrises, teruggebracht tot een score 0 voor het ontbreken van een crisissituatie en een score 1 ingeval tenminste één van de betrokken personen in een crisissituatie meende te verkeren. We waren ons bewust van de beperkingen, die een dergelijke indeling met zich meebracht. Zo was het bijvoorbeeld onmogelijk, de interactie-processen binnen de onderzochte gezinnen ook maar enigszins te verduidelijken. Als aanvulling hierop is dan ook in de hoofdstukken 5 en 6 intensief gebruik gemaakt van het voorhanden case-study materiaal bij de bestudering van de verschillende processen, die zich afspelen bij het ontstaan van een gezinscrisis.

Het essentiële probleem was steeds weer, of alleen *dát* concept gemeten werd, dat we wilden meten, zoals in dit geval: het optreden van financiële crisissituaties. In een vooronderzoek naar de validiteit bleek, dat een groot aantal, uit de beschikbare crisis-theorieën afgeleide relaties tussen het door ons geoperationaliseerde begrip 'financiële crisis-

situaties' en andere begrippen, in de empirische werkelijkheid opging. Hierbij valt met name te noemen: de negatieve relatie tussen de hoogte van het gezinsinkomen en de aanwezigheid van financiële crisissituaties. Maar ook valt te denken aan de negatieve relatie tussen de mate van gezinsintegratie en de aanwezigheid van financiële crisissituaties (KOOS; CAVAN en RANCK[291]), en aan het negatieve verband tussen de mate van gezinsaanpassingsvermogen en de aanwezigheid van financiële crisissituaties (ANGELL[292]).

Met het oog op de betrouwbaarheid van het meetinstrument is een interonderzoeker-betrouwbaarheidstest ingelast. Onafhankelijk van elkaar zijn 32 'cases' door twee verschillende codeurs gecodeerd. Dankbaar is hierbij gebruik gemaakt van de diensten van de collega-onderzoeker mevrouw van 't Klooster-van Wingerden. Bij vergelijking van de resultaten, die deze codering opleverde, bleek, dat beide codeurs slechts voor wat betreft 2 van de 32 gezinnen niet tot een eensluidend oordeel kwamen aangaande het optreden of afwezig zijn van een financiële crisissituatie. Bij herhaling van de meting bleek derhalve, dat de resultaten weinig uiteenliepen, hetgeen we als indicatie konden beschouwen voor een betrouwbare meting.

De eerste huwelijksjaren

Door middel van 2 tot 4 interviews van gemiddeld een uur, waarbij beide echtgenoten steeds aanwezig waren, werd getracht inzicht te krijgen in de financiële situaties. De interviews waren, zoals we gezien hebben, deels gestructureerd met de bedoeling om kwesties, die niet spontaan ter sprake kwamen, in min of meer gestructureerde vorm door de interviewer aan de orde te laten stellen.

De geschiedenis van de financiële situatie van de verschillende jonggehuwden viel in drie delen uiteen:

1. De financiële situatie van beide echtgenoten voor het huwelijk.
2. De financiële situatie tijdens de eerste huwelijksmaanden/jaren.
3. De financiële situatie ten tijde van de vraaggesprekken (een periode van ongeveer 5 maanden).

1. *De financiële situatie van beide echtgenoten voor het huwelijk*

Uitgaande van de stelling, dat het gezin wat het als een financieel probleem beschouwt mede definieert op grond van waarden, verwachtingen, aspiraties en behoeften van het gezin als geheel en van de afzonderlijke leden, is veel aandacht besteed aan de groepen en grotere sociale verbanden, waarvan elk der echtgenoten voor het huwelijk deel uitmaakte, of waaraan men refereerde. Het betrof hier informatiegaring over het beroep van de vader, de financiële situatie in de gezinnen van herkomst, het spaargedrag voor het huwelijk, de opleiding, de levensbeschouwing in de gezinnen van herkomst, de besluitvorming in de gezinnen van herkomst, de financiële mogelijkheden gedurende de laatste 2 jaar voor het huwelijk, en verder elke aanvullende informatie, die de diepte-interviews nog opleverden over de tijd voor het huwelijk.

Gezien de aard van de vraagstelling ontstonden er voor wat betreft de financiële situatie voor het huwelijk weinig methodologische problemen; ook niet bij de codering van de open-vragen, die in het algemeen vrij concreet te beantwoorden waren.

2. *De financiële situatie tijdens de eerste huwelijksmaanden/jaren*

Hier kregen we met meer problemen te maken, zeker wanneer de interviews niet op de band opgenomen waren. Bij een deel van de vraaggesprekken is geen gebruik gemaakt van een cassette-recorder, zodat er problemen ontstonden om de uitgebreide discussies in korte aantekeningen samen te vatten. Veel van de tijdens de interviews besproken aspecten van het financiële gedrag, moesten zo achteraf uit de herinnering worden opgediept. Door direct na afloop van de vraaggesprekken met de uitwerking te beginnen, is getracht om vertekening van de kant van de interviewer zoveel mogelijk te voorkomen. Met name de betrouwbaarheid van de gevonden resultaten kan echter in een dergelijke situatie toch minder optimaal zijn, dan wanneer het volledige vraaggesprek exact op de band opgenomen zou zijn. Na een uitleg van de voordelen, die het werken met een cassette-recorder voor ons had, en bij de inbouw van voldoende garanties, bleek

opname van de vraaggesprekken nergens problemen op te leveren. Deze garanties bestonden daaruit, dat de anonimiteit gewaarborgd werd door een willekeurige letter in plaats van de naam. Daarnaast werd de mogelijkheid geschapen om de gevoerde gesprekken aan het eind van de interview-fase af te luisteren en eventueel uit te wissen in aanwezigheid van de respondenten.

De spontaniteit en het ongedwongen karakter van de vraaggesprekken veranderde, naar de mening van de onderzoeker, niet waarneembaar, wanneer hetzelfde echtpaar met en zonder gebruikmaking van de cassette-recorder ondervraagd werd, ongeacht of dit nu tijdens het eerste dan wel tijdens een later vraaggesprek geschiedde. Mede hierom willen we er voorlopig voor pleiten, waar dat enigszins tot de mogelijkheden behoort, vraaggesprekken op de band op te nemen. Noodzakelijk en interessant zal het in dit verband zijn een vergelijkend onderzoek op te zetten naar de invloed, die het gebruik van opname-apparatuur heeft op de reacties van de respondent, in relatie tot de invloed, die uitgaat van andere manieren van informatie-registratie. Dit dan met name waar het gaat om een zogenaamde 'gevoelige' problematiek, zoals financieel of sexueel gedrag.

Bij de financiële situatie tijdens de eerste huwelijksmaanden ging het om vragen als: beroep pan de man ten tijde van de huwelijkssluiting, hoogte van het inkomen, betaalde werkkring van de gehuwde vrouw, maar vooral ook om de vraag naar het optreden van een financiële crisissituatie tijdens deze eerste huwelijksfase.

Deze laatste vraag vereiste een volledige bekendheid met de verschillende concepten en hypothesen inherent aan het verschijnsel van de gezinscrisis. Om die reden is de hulp ingeroepen van een onderzoeker (mevr. van 't Klooster-van Wingerden), die zich gedurende enkele maanden zo goed mogelijk inwerkte in de crisisproblematiek en die vanaf de eerste opzet bij het veldwerk betrokken werd. Gezien het grote aantal qualitatieve methoden en technieken van onderzoek, die toegepast werden, was het ondoenlijk om gebruik te maken van de diensten van weinig ingewerkte interviewers.

3. *De financiële situatie ten tijde van de vraaggesprekken*

Meer nog dan in de voorafgaande onderzoeksfasen was in deze fase de kennis van de concepten en hypothesen met betrekking tot het crisisverschijnsel een eerste vereiste. Veel werd overgelaten aan de inventiviteit van de onderzoeker, om, zonder een duidelijke structurering, de respondent ertoe aan te zetten alle mogelijke aspecten van zijn en/of haar financiële gedrag te onthullen.

Daarnaast ging het hier om de integratie en het aanpassingsvermogen, gemeten aan de hand van enkele aan Koos[293], respectievelijk aan Angell[294] ontleende open vragen, die de bedoeling hadden een discussie op gang te brengen. De codering van deze open vragen werd aan de interviewer overgelaten, zij het dat deze wel gebonden was aan bepaalde scores, teneinde de vergelijkbaarheid met de oorspronkelijke schalen te verzekeren.

Uitgaande van de definitie, die Eliot[295] van gezinscrisis geeft, moest de onderzoeker nu ook voor elk echtpaar een antwoord geven op de vraag of er sprake was van een crisissituatie ten tijde van de vraaggesprekken.

Afgezien van de vele methodologische problemen, die in de desbetreffende hoofdstukken reeds besproken zijn (harmonie- en communicatieschaal van Kooy; het financiële aanpassingsvermogen; en de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming), leverden de enkele vragen, waarop een concreet antwoord mogelijk was (huwelijksduur, huwelijksleeftijd, afbetaling), verder geen moeilijkheden meer op.

De benadering van de respondenten

In de loop van het vooronderzoek is de populatie op grond van enkele, voor de financiële situatie van de jonggehuwden van belang zijnde, variabelen in lagen ingedeeld. Voor bepaalde gegevens met betrekking tot deze indeling in subpopulaties (betaalde werkkring van de vrouw; aanwezigheid van kinderen) waren we rechtstreeks aangewezen op de populatie. Teneinde deze gegevens te achterhalen is gekozen voor een steek-

proef uit de populatie. Via een aselecte steekproef uit alle in de jaren 1972–1975 te Ede getrouwde paren, in zoverre ter plaatse nog woonachtig en waarvan tevens beide partners jonger dan 30 jaar waren bij de huwelijkssluiting, werden 280 adressen verkregen. Van deze echtparen werden er 272 bereid gevonden enkele voor het onderzoek relevante vragen te beantwoorden. Op die manier kon samen met de gegevens, die ons van gemeentewege ter beschikking werden gesteld, een zo goed mogelijke afspiegeling van de uiteindelijke waarnemingseenheden op enkele voor dit onderzoek relevante variabelen geconstrueerd worden.

In eerste instantie werden al deze 280 echtparen schriftelijk benaderd. Na een korte inleiding over de bedoeling van en de aanleiding tot het onderzoek door de voorzitter van de vakgroep Huishoudkunde van de Landbouwhogeschool, prof. Visser, werden, onder verzekering dat de anonimiteit gewaarborgd zou blijven, schriftelijke vragen gesteld. Deze vragen betroffen het opleidingsniveau, de aanwezigheid van kinderen en het uitoefenen van een betaalde werkkring door de vrouw. Gebruik werd gemaakt van vaste antwoordcategorieën, waaruit de respondenten konden kiezen door het aankruisen van één der aangeboden alternatieven. Voor het terugsturen van het vragenformulier werd een aan de onderzoeker geadresseerde antwoord-enveloppe bijgevoegd, die zonder postzegel verzonden kon worden. Na twee weken wachten had ongeveer 40% van de benaderde echtparen gereageerd via terugzending van een ingevuld vragenformulier. De echtparen, waarvan geen reactie ontvangen werd, werden vervolgens door de onderzoekers persoonlijk benaderd. Hierbij bleek, dat men het in de meeste gevallen te veel moeite had gevonden om de (enkele) vragen te beantwoorden, en/of om de brief te posten (vele malen lag het ingevulde vragenformulier al voor verzending gereed). Slechts 8 echtparen weigerden, ook na enige aandrang van de onderzoekers, pertinent hun medewerking aan een dergelijke inbreuk op hun privacy. Voor zover aan de hand van de beschikbare gemeentegegevens kon worden nagegaan, zou geen van deze 8 echtparen tot een zelden voorkomende subpopulatie behoren, zodat verwacht mag worden, dat de weigering van deze echtparen weinig of geen vertekenend effect op de stratificatie van de onderzoekspopulatie uitgeoefend zal hebben.

Op basis van 16 subpopulaties, combinaties van het beroep van de man, het werken van de vrouw en de aanwezigheid van kinderen, werd aselect een aantal waarnemingseenheden getrokken. Daar de steekproefomvang klein gehouden werd, was het onmogelijk, zonder te grote toevalligheden, iets te weten te komen over enkele zwak vertegenwoordigde subpopulaties. Vandaar dat, vanuit explorerend oogpunt, subpopulaties, die minder dan 15 echtparen omvatten, sterker dan evenredig vertegenwoordigd zijn in de steekproef.

De weigering om mee te werken aan het onderzoek

Vervolgens werden in totaal 128 echtparen benaderd met verzoek deel uit te gaan maken van de onderzoekspopulatie. Van deze 128 echtparen weigerden er 35 mee te werken, zodat we uiteindelijk 93 echtparen overhielden. De 35 echtparen, die hun medewerking niet verleenden, vertoonden, voorzover kon worden nagegaan, geen duidelijke verschillen met de echtparen, die wel genegen waren aan de vraaggesprekken deel te nemen. Met name uit korte persoonlijke gesprekken rees het vermoeden, dat een zekere angst om het gezinsleven en dan vooral de financiële aspecten daarvan aan de buitenwereld prijs te geven, veelal ten grondslag lag aan de verschillende redenen, die meer expliciet voor de weigering werden opgegeven.

Er was echter geen grond aanwezig voor de veronderstelling, dat de echtparen, die niet meewerkten aan het onderzoek, duidelijk meer of minder vaak in een financiële crisissituatie verkeerden dan de echtparen, die wel hun volledige medewerking verleenden. Dit laatste voor zover dat dan kon worden afgeleid uit de korte informatie, die de meeste weigeraars nog wel bereid waren te geven.

Wat ons bij de vraaggesprekken opviel, was dat de meeste jonggehuwden, die in ernstige financiële moeilijkheden verkeerden, gemakkelijker en uitvoeriger commentaar gaven dan de jonggehuwden, die weinig of geen financiële moeilijkheden meemaakten. Waarschijnlijk vond deze eerste groep eindelijk een mogelijkheid om haar gemoed te

luchten in een uitvoerige en diepgaande discussie over bestaande problemen. Te verwachten is, dat dezelfde behoefte aanwezig was bij de weigeraars, die in een financiële probleemsituatie verkeerden. Alleen ontbrak het deze echtparen aan de kracht en de moed om de isolerende 'privacy' van het gezin te doorbreken ten faveure van een discussie over bestaande problemen in aanwezigheid van een (onpartijdige) buitenstaander.

De diepte-interviews

Hier kregen we te maken met de bekende problemen, zoals daar zijn: het ontdekken van verborgen informatiebronnen, interrupties door de interviewer zonder daarbij de spontaniteit van het vraaggesprek te veel te ondermijnen en de vraag of vertrouwelijke informatie ook ingeval van een bandopname zou worden verstrekt. Bovendien bleek bij menig respondent de neiging te bestaan om de interviewer te veel als een financieel deskundige te gaan beschouwen, die wel een oplossing zou weten voor de financiële problemen,waarin men verkeerde.

De lengte van de vraaggesprekken, die gezien de onderzoeksopzet in totaal wel 7 uur in beslag konden nemen, maakte het noodzakelijk in etappes te werken. Nadat een vertrouwensrelatie met de respondenten was opgebouwd en nadat deze voor het project gewonnen waren, werd een afspraak gemaakt voor de volgende interviews.

Tijdens de interviews werd voortdurend veel ruimte opengelaten voor spontane mededelingen van de respondenten. Altijd echter beschikte de onderzoeker over een bepaald schema van gespreksthema's, die in ieder geval aan de orde moesten worden gesteld. Dit laatste werd dan zoveel mogelijk gedaan, wanneer het gesprek dreigde te verzanden of in spontaniteit afnam. Ondanks het feit, dat een interview wel eens 3 uur in beslag nam, was er ook dan nimmer sprake van een verminderende interesse bij de respondent.

De vrijheid, die de respondent geboden werd en die in de opzet van het onderzoek besloten lag, had de bedoeling om meer inzicht te krijgen in de motivering, die de respondent van zijn financiële gedrag geeft. Het was tevens een noodzakelijke voorwaarde om zoveel mogelijk aspecten van de definitie van de situatie te kunnen ontdekken.

Via bandopname werden de meeste diepte-interviews in hun geheel geregistreerd, dit met de bedoeling om alle verstrekte informatie bij het onderzoek te kunnen betrekken en om de emotionele aard van het gesprek natuurgetrouw te kunnen vastleggen. Een bezwaar hierbij was natuurlijk de moeizame verwerking van de bandopnamen. Het bleek echter een bezwaar te zijn, dat geenszins opwoog tegen de voordelen van een dergelijke werkwijze.

Wel was het in de meeste gevallen een moeilijke zaak om de ongedwongen spontaniteit, die tijdens de vraaggesprekken opgebouwd werd te handhaven, wanneer er onverwachts bezoek kwam. In dergelijke gevallen werd dan ook steeds besloten het gesprek geleidelijk aan op neutrale onderwerpen te laten overgaan, die bij de respondenten niet teveel emotionele gevoelens konden opwekken. Na een korte periode maakte de interviewer vervolgens een einde aan het gesprek en werd een nieuwe afspraak gemaakt.

Tijdens de diepte-interviews hadden we minder moeilijkheden met het verwerven van de meer vertrouwelijke informatie dan we hadden durven hopen. De toenemende vertrouwelijke sfeer als gevolg van de herhaalde contacten en de (emotionele) bevrediging, die de vrije interviews aan de respondent schonken, namen veel aarzeling weg. Dit was zelfs het geval, waar het ging om informatie over inkomen, belastingontduiking of sexueel gedrag (gezien tegen de achtergrond van de geboortenplanning).

Tijdens de diepte-interviews ontstond vaak een relatie tussen de interviewer en de jonggehuwden, die weinig verschilde van een persoonlijke vriendschap. Met een aantal echtparen werden op uitnodiging van hun kant contacten onderhouden, die zich uitstrekten tot buiten de fase van het veldwerk. Zeker bij de problematiek van de gezinscrisis leek ons de afstandelijke objectiviteit, die algemeen als een kenmerk van de sociologische onderzoeker wordt beschouwd, niet de meest geschikte benadering. De problematiek van de gezinscrisis vereist een diepgaand onderzoek naar betekenissen, die aan bepaalde situaties worden toegekend; betekenissen die resulteren in een daarbij

aansluitende gedragswijze. Uit de betekenis (de probleemsituatie is niet/wel op te lossen met de bestaande gewoonten en praktijken) en de resulterende gedragingen (wel of niet gevoelens van onzekerheid en angst, en het volledig door het probleem in beslag genomen worden) is op te maken of men in een gezinscrisis verkeert. Voor een dergelijke analyse is wetenschappelijke nieuwsgierigheid een eerste vereiste, een voortdurende interesse in de rijke geschakeerdheid van het menselijk denken en gedragen, waarbij het soms nodig blijkt de wetenschappelijke nieuwsgierigheid te laten prevaleren boven de eisen, die gesteld moeten worden aan de wetenschappelijke objectiviteit van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Alleen op die manier wordt erkend, dat de respondent menselijke gedragingen en dus ook emoties vertoont, welke laatste in tal van situaties als data van onschatbare waarde kunnen zijn. Dat geldt tenminste, wanneer het de onderzoeker erom gaat zoveel mogelijk aspecten van de sociale werkelijkheid te achterhalen. Blijven dergelijke methoden en technieken van onderzoek achterwege dan gaat *zéker dát* ten koste van de zo vurig gewenste objectiviteit.

Methoden, die toegepast zijn bij de analyse van de gegevens

Op twee manieren zijn in deze studie de beschikbare gegevens geanalyseerd: via de statistische methode en via de case-study methode. In het eerste geval ging het om het methodisch rangschikken, tellen en presenteren van daartoe geschikte gegevens en om het trekken van daarop gebaseerde conclusies. Op die manier was het mogelijk bepaalde classificaties te ontwerpen van jonggehuwden, die in meerdere respectievelijk mindere mate crisis-gevoelig zijn.

De statistische methode biedt echter weinig mogelijkheden, wanneer we er achter willen komen waarom het ene echtpaar erin slaagt een financiële crisissituatie te vermijden, terwijl een ander echtpaar, dat in ongeveer gelijke omstandigheden verkeert, daar niet in geslaagd is. Om dergelijke vragen te kunnen beantwoorden en zeker ook, gezien de sterk explorerende bedoeling van deze studie, werd besloten een belangrijke plaats in te ruimen voor de case-study methode. Dit is een zeer diepgaand en flexibel onderzoek, waarvan de techniek van doorvragen en de non-directieve benadering belangrijke bestanddelen vormen.

Welke van de twee methoden van onderzoek is toegepast, hebben we voortdurend van de te bestuderen objecten laten afhangen en niet van methodologische voorkeur voor een bepaalde techniek.

Na het veldwerk werd begonnen met de codering van de quantificeerbare gegevens, waarna deze op een ponsformulier werden overgebracht. Aangezien het moeilijk codeerwerk betrof (veel open vragen) werden een aantal items door twee personen, onafhankelijk van elkaar gecodeerd, waarna de verschilpunten vastgesteld werden en tot een definitieve codering besloten werd.

Met de bestudering van de uitkomsten van de verschillende statistische analyse-procedures (frequentie verdelingen; kruistabellen; significantie van de statistische verbanden; en multivariate analyse) werd gewacht, totdat de analyse van de case-studies voltooid was. Dit alles met de bedoeling om te verhinderen, dat de case-study analyse beïnvloed zou worden door de resultaten van de statistische analyse.

Nadat de verslagen van de 93 case-studies enkele malen bestudeerd waren, werd voor elk echtpaar een korte samenvatting gemaakt van de belangrijkste gegevens, die mogelijk in verband zouden staan met de financiële crisisgevoeligheid.

Aan het eind van elke korte samenvatting werd een profielschets ontworpen, die duidelijk maakte in hoeverre men erin geslaagd was een oplossing te vinden voor de financiële problemen, die zich de eerste huwelijksjaren voordeden. Met behulp van deze samenvattingen was het mogelijk op een meer systematische wijze en via een duidelijke tijdsbesparing tot het bestaan van bepaalde generalisaties te concluderen. Natuurlijk werd er daarbij wel voor gewaakt voortdurend terug te grijpen op de volledige verslagen van de verschillende cases. Het belangrijkste kenmerk van een case-study analyse is en blijft immers altijd om zoveel en zo rijk mogelijk geschakeerd materiaal te analyseren, waarbij men niet het gevaar mag lopen één of meer interessante aspecten over het hoofd te zien.

Via de analyse van de case-studies was het ons eveneens mogelijk een aantal classificaties van jonggehuwden te ontwerpen, die in meerdere of mindere mate crisisgevoelig waren, benevens een typologie van 'financiële probleemsituaties'.

Het begrijpen van het financiële gedrag van de jonggehuwden in zijn verschillende uitingsvormen en schakeringen moet, in geval van een case-study analyse, echter altijd blijven prevaleren voor de precisie, die geboden wordt bij statistische significantie-toetsen.

Een combinatie van de statistische methode en de case-study methode

De quantitatieve statistische methode was de aangewezen vorm om te toetsen, of bestaande crisistheorieën met meer of minder grote zekerheid als mogelijke verklaring voor het ontstaan van financiële crisissituaties onder jonggehuwden konden dienen. De grotendeels qualitatieve case-study methode diende om de sociale werkelijkheid zoveel mogelijk te laten voor wat ze is: de natuurlijke sociale wereld van interagerende individuen.

De methode van de case-studies is wel toegepast om een enkele hypothese, die niet op quantitatieve wijze getoetst kon worden, binnen de context van de financiële problematiek van jonggehuwden verder te bestuderen.

Belangrijker was echter de explorerende functie, waarbij zo rijk mogelijk materiaal verzameld is, hetgeen noodzakelijk was, aangezien we niet over een uitgewerkte theorie van het crisisverschijnsel konden beschikken.

Een gecombineerde benadering via de statistische methode en de methode van de case-studies, bood nieuwe mogelijkheden om de quantitatieve toetsing van bestaande theorieën in relatie te brengen met de met betekenis en interpretaties geladen interacties binnen de sociale leefwereld. De gecombineerde benadering werd ondernomen om meer inzicht te krijgen in de financiële problematiek van de jonggehuwden, daar waar beide methoden afzonderlijk tekort schoten.

De 5 echtparen, wier financieel gedrag tijdens de eerste huwelijksjaren op grond van de resultaten van beide methoden als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd, werden nu opnieuw uitvoerig geanalyseerd. Hierbij werd gebruik gemaakt van alle gegevens, die de vraaggesprekken opgeleverd hadden.

De 18 echtparen, wier financieel gedrag op grond van de resultaten van één van beide methoden als 'onverklaarbaar' moest worden beschouwd, werden op dezelfde wijze eveneens nogmaals geanalyseerd. Bij dit analyseren moesten we ons terdege bewust blijven van het feit, dat we bezig waren hypothesen en veronderstellingen af te leiden, nadat de data bekend waren geworden. De hier geformuleerde hypothesen zullen dan ook in belangrijke mate bepaald zijn door de specifieke, min of meer toevallige, eigenschappen van de onderzochte groep. Het is immers geen kunst om hypothesen te bevestigen, die tot stand zijn gekomen, nadat de data de onderzoeker bekend zijn geworden. Belangrijk is of dergelijke hypothesen, ook bij toetsing aan ander materiaal zonder een enkele vorm van aanpassing, blijken op te gaan.

Het vergelijken van twee methoden van onderzoek bood ook mogelijkheden om de resultaten van twee meetinstrumenten onderling te vergelijken. De index van de gezinsintegratie (een combinatie van de communicatie- en harmonieschaal van Kooy[296]) kon vergeleken worden met de op qualitatieve wijze tot stand gekomen indeling naar de mate van gezinsintegratie, gebaseerd op de studies van Koos en Cavan[297]. Het verband tussen de twee meetinstrumenten kon berekend worden met behulp van Goodman en Kruskal's coëfficiënt gamma[298], waarbij de uitkomst als controle op de validiteit van de operationalisatie van het begrip gezinsintegratie was te beschouwen. Wanneer zowel quantitatieve als qualitatieve methoden van onderzoek deel uitmaken van een explorerende studie, wordt automatisch een stuk valideringsonderzoek ingebouwd, waarvan gebruik gemaakt kan worden als aanvulling op de toetsing van de validiteit van de meetinstrumenten in een specifiek daarop gericht voor-onderzoek.

Bij de statistische methode worden de gegevens, los van de verschillende waarnemingseenheden, waarop ze betrekking hebben, gerangschikt, geteld en op overzichtelijke wijze gepresenteerd, en worden daarop gebaseerde conclusies getrokken. Statistisch werkzaam zijn wil ondermeer zeggen orde brengen in de vele gegevens, die bij een

onderzoek worden verzameld. Al deze gegevens worden in tabellen, grafieken, frequentieverdelingen en associatiematen omgezet. Wanneer de resultaten van de statistische methode met de sociale werkelijkheid van de respondenten geconfronteerd worden, blijkt alras dat de 'gemiddelde' respondent, gekenmerkt door alle eigenschappen, waarover hij op grond van de statistische resultaten zou moeten beschikken, in werkelijkheid weinig of in het geheel niet voorkomt.

Wanneer men echter als alternatief besluit te kiezen voor de case-study methode, loopt men de kans met een dermate gevarieerd beeld te maken te krijgen, dat men, ondanks het voordeel van de directe betrokkenheid op de sociale werkelijkheid, geleidelijk aan door de bomen het bos niet meer ziet. Bovendien is het in dit laatste geval, door het ontbreken van duidelijke generalisaties, vaak moeilijk om tot enigszins realiseerbare beleidsaanbevelingen te komen.

Doordat we ons bij deze studie naar de financiële problemen van jonggehuwden niet uitsluitend beperkt hebben tot slechts één van beide hierboven besproken methoden en technieken van onderzoek, bleek het mogelijk om de gebeurtenissen zelf, met hun gemeenschappelijke kenmerken, los van het gezin te classificeren. Maar ook was het mogelijk om de gebeurtenissen als een onderdeel van de dynamische processen, die zich in het gezin afspelen, te beschouwen.

We willen ons dan ook van harte aansluiten bij DENZIN[299], waar deze spreekt over de noodzaak om zowel quantitatieve als qualitatieve methoden en technieken toe te passen, afhankelijk van het te analyseren object in de sociale werkelijkheid. Dit houdt een duidelijke waarschuwing in tegen het hanteren van het dogma, dat het construeren van theorieën aan empirisch onderzoek vooraf moet gaan en dus speculatief mag blijven (eventueel geïllustreerd door de resultaten van qualitatief onderzoek). Evenmin is het zo, dat daarop aansluitend systematisch onderzoek tot functie heeft deze speculatieve theorieën achteraf op quantitatieve wijze te verifiëren.

Gezien de waarde-betrokkenheid van de socioloog is het onvermijdelijk, dat zijn studies gebaseerd zijn op speculatieve, deductief opgestelde hypothesen, maar dit hoeft naar onze mening niet gepaard te gaan met het opgeven van qualitatieve methoden en technieken van onderzoek. Qualitatief onderzoek is uitermate geschikt om menselijke gedachten en gedragingen te beschrijven en om aldus te garanderen, dat de analytisch-deductieve typen en modellen, waarmee de sociale werkelijkheid begrepen wordt en begrijpelijk gemaakt wordt, ook voortdurend op de alledaagse betekenissen en zinervaringen betrokken blijven.

BIJLAGE III.

DE MACHTSVERHOUDING BIJ DE FINANCIËLE BESLUITVORMING (STATISTISCHE ANALYSE)

Via de scores op een zevental belangrijke financiële beslissingen is gepoogd een totaalbeeld van de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming te construeren. Het betreft hier de financiële besluitvorming op het terrein van de voeding (2 x); de kleding (2 x); de overige grote uitgaven (2 x); en de regeling van de geldzaken (1 x).

De volgende antwoordcategorieën zijn onderscheiden:

1. de man neemt meestal of altijd de beslissing (M = man);
2. de beslissing wordt door de man en de vrouw in gezamenlijk overleg genomen (B.G. = beiden gezamenlijk);
3. de beslissing wordt door de man of de vrouw even vaak, maar zonder gezamenlijk overleg genomen (B.A. = beiden apart);
4. de vrouw neemt meestal of altijd de beslissing (V = vrouw).

In alle gevallen werd tijdens het tweede vraaggesprek nagegaan, in hoeverre dezelfde antwoorden werden verkregen bij gelijke vraagstelling. De verschillen, die daarbij optraden waren vooral gelegen op het terrein van de besluitvorming bij de overige grote aankopen en waar het ging om het regelen van de geldzaken. In een dergelijk geval werd tijdens een derde vraaggesprek ingegaan op de verschillende antwoorden, teneinde op deze manier tot een zo betrouwbaar mogelijke scoretoewijzing te kunnen komen.

De volgende mogelijkheden kunnen zo onderscheiden worden voor wat betreft de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming. Hierbij is geen rekening gehouden met de volgorde van de symbolen; alleen het aantal malen, dat een bepaald symbool voorkomt, is van belang voor de categorisering van de besluitvorming.

M M M M M M M	: door man gedomineerde besluitvorming (= 7 × M)
M M M M M M BG of BA	: door man gedomineerde besluitvorming (= 6 × M; 1 × B)
M M M M M M V	: door man gedomineerde besluitvorming (etc.)
M M M M M BG of BA BG of BA	: door man gedomineerde besluitvorming
M M M M M BG of BA V	: door man gedomineerde besluitvorming
M M M M M V V	: door man gedomineerde besluitvorming
M M M M BG of BA BG of BA BG of BA	: door man gedomineerde besluitvorming
M M M M BG of BA BG of BA V	: door man gedomineerde besluitvorming
M M M BG of BA BG of BA BG of BA BG of BA	: door man gedomineerde besluitvorming
M M V V V V V	: door vrouw gedomineerde besluitvorming
M BG of BA BG of BA V V V V	: door vrouw gedomineerde besluitvorming

M BG of BA V V V V V : door vrouw gedomineerde besluitvorming

M V V V V V V : door vrouw gedomineerde besluitvorming

V V V BG BG BG BG of of of of BA BA BA BA : door vrouw gedomineerde besluitvorming

V V V V BG BG BG of of of BA BA BA : door vrouw gedomineerde besluitvorming

V V V V V BG BG of of BA BA : door vrouw gedomineerde besluitvorming

V V V V V V BG of BA : door vrouw gedomineerde besluitvorming

V V V V V V V : door vrouw gedomineerde besluitvorming

M M M M BG of BA V V : wisselend autonome besluitvorming

M M M M V V V : wisselend autonome besluitvorming

M M M BG BG BG of of of V BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming

M M M BG BG of of V V BA BA : wisselend autonome besluitvorming

M M M BG of V V V BA : wisselend autonome besluitvorming

M M M V V V V : wisselend autonome besluitvorming

M M BG BG BG of of of V V BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming

M M BG BG of of V V V BA BA : wisselend autonome besluitvorming

M M BG of V V V V BA : wisselend autonome besluitvorming

M BG BG BG of of of V V V BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming

M M BG BG BG BG BG of of of of of BA BA BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*

M M BG BG BG BG of of of of V BA BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*

M BG BG BG BG BG BG of of of of of of BA BA BA BA BA BA : wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*

M	BG BG BG BG BG of of of of of V BA BA BA BA BA	: wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*
M	BG BG BG BG of of of of V V BA BA BA BA	: wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*
	BG BG BG BG BG BG BG of of of of of of of BA BA BA BA BA BA BA	: wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*
	BG BG BG BG BG BG of of of of of of V BA BA BA BA BA BA	: wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*
	BG BG BG BG BG of of of of of V V BA BA BA BA BA	: wisselend autonome besluitvorming *(ingeval minder dan vier BG)*

M M	BG BG BG BG BG of of of of of BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
M M	BG BG BG BG of of of of V BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
M	BG BG BG BG BG BG of of of of of of BA BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
M	BG BG BG BG BG of of of of of V BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
M	BG BG BG BG of of of of V V BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
	BG BG BG BG BG BG BG of of of of of of of BA BA BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
	BG BG BG BG BG BG of of of of of of V BA BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*
	BG BG BG BG BG of of of of of V V BA BA BA BA BA	: democratische besluitvorming *(ingeval vier of meer BG)*

De onderscheiden mogelijkheden zijn in vier categorieën ondergebracht. Wanneer vier of meer van de financiële beslissingen voornamelijk of uitsluitend door eenzelfde persoon genomen worden is, afhankelijk van de persoon, geconcludeerd tot een door de man (1) dan wel door de vrouw (2) *gedomineerde besluitvorming*. De situatie dat drie beslissingen door eenzelfde persoon gedomineerd worden, terwijl de overige beslissingen door beide echtgenoten in gezamenlijk overleg (BG) en/of door beiden even vaak, maar zonder overleg (BA) genomen worden, is als totaalbeeld eveneens onder de gedomineerde besluitvorming gerangschikt.

De situaties waarin niet sprake is van een gedomineerde besluitvorming zijn onderverdeeld in:

(3). een wisselend autonome besluitvorming;

(4). een democratische besluitvorming.

Van een *democratische besluitvorming* is sprake in al die situaties, die niet onder de gedomineerde besluitvormingen vallen en die gekenmerkt worden door het feit, dat 4 of meer beslissingen in gezamenlijk overleg genomen worden.

De overige situaties, waarbij een deel van de beslissingen door de man en een ander deel door de vrouw genomen wordt en/of waarbij een aantal beslissingen zonder onderling overleg evenvaak door de man als door de vrouw genomen wordt, zijn tot de categorie *'wisselend autonome besluitvorming'* gerekend.

BIJLAGE IV

DE HARMONIE- EN COMMUNICATIE SCHAAL VAN KOOY[300]

Kooy trachtte op basis van 19 items inzicht te krijgen in de meningsovereenstemming en in de communicatie binnen het huwelijk. Zijn items hadden betrekking op de volgende aspecten van de echtelijke verhouding: affectie, sexualiteit, vrije-tijdsbesteding, economie en beroepsleven, kinderopvoeding, verhouding tot de buitenwereld, individualiteit en socialisatie. Ieder der vragen was tweeledig en werd zowel aan de man als aan de vrouw afzonderlijk ter beantwoording voorgelegd. Elk van de vragen was bovendien geprecodeerd.

Nemen we nu als voorbeeld één van de gestelde vragen:

'Ieder echtpaar gaat wel eens uit, naar kennissen of vrienden, of naar de bioscoop, naar een toneelstuk e.d. Wat zoudt u het liefst willen? Wilt u dat hiernaast eens aankruisen?'

De antwoordalternatieven waren:

- meer uitgaan dan wij nu doen
- minder uitgaan dan wij nu doen
- het zo houden als het nu is

De tweeledigheid van de vraagstelling bestond daaruit, dat ook een oordeel over de mening van de huwelijkspartner verlangd werd. Het tweede deel van bovenstaande vraag luidde dan ook als volgt:

'En wat denkt u dat uw man/vrouw graag zou willen?'

De antwoordmogelijkheden werden in een dergelijk geval met één uitgebreid. Aan de aan het eerste deel der vraag gekoppelde antwoorden is nog dit ter keuze toegevoegd:

'Ik ken de mening van mijn man/vrouw niet.'

Het toevoegen van het laatste antwoordalternatief berustte op de verwachting, dat in vrij veel gevallen de respondent zich bewust zou zijn de mening van zijn partner niet te kennen.

De *harmonieschaal* – evenals de communicatieschaal een ordinale schaal – kon op zeer eenvoudige wijze tot stand komen. Er werd simpelweg een 0 toegekend, wanneer de partners op het eerste deel van een vraag hetzelfde antwoord bleken te hebben gegeven, terwijl een 1 werd toegekend, wanneer hun antwoorden bleken te verschillen. Wordt een ogenblik teruggekeerd tot de als voorbeeld genomen vraag, dan werd dus een 0 gegeven wanneer *beide* partners bijvoorbeeld meer hadden willen uitgaan of dit integendeel juist minder hadden willen doen. Een 1 werd daarentegen gegeven, wanneer bijvoorbeeld één hunner meer, maar de ander minder had willen uitgaan.

Kooy ging voorlopig van 19 items uit, waardoor de schaaluitersten $19 \times 0 = 0$ en $19 \times 1 = 19$ werden. Een behaalde totaalscore van 0 duidt dus op meningsovereenstemming op alle punten, een totaalscore 19 op meningsverschil op alle punten.

Aangezien de relatieve indicatieve zwaarte van ieder der vragen slechts zeer moeizaam kan worden vastgesteld, werden alle vragen evenzwaar gewogen bij de meting van de meningsovereenstemming.

De *communicatieschaal* werd op een wat minder simpele wijze ontworpen. Door gebruikmaking van een drietal symbolen, nl. +, 0 en –, kan de constructie van deze schaal het best verduidelijkt worden. Bij het tweede deel van een vraag, daar waar een oordeel over de mening van de huwelijkspartner gevraagd wordt, wordt voor het kennen van de mening van de partner een + gebezigd; voor het door hem uitdrukkelijk gestelde niet weten een 0; en voor het door hem onjuist beoordelen ervan een –.

De zich voordoende combinatiemogelijkheden van weten omtrent de mening van de ander zijn dan de volgende:

man	vrouw
+	+
+	0
0	+
+	−
0	0
−	+
−	0
0	−
−	−

In geval van + + is er dus een wederzijds weten van de mening van de ander, in geval van − − een wederzijds niet-weten van de mening van de ander. Deze beide grensmogelijkheden dienden als een bepaalde getalswaarde te fungeren. De tussenliggende mogelijkheden werden teruggebracht tot drie categorieën, waardoor een totaal puntentelling tot stand kwam, die er als volgt uitziet:

man	vrouw	puntentoekenning
+	+	1
+	0	2
0	+	
+	−	
0	0	3
−	+	
−	0	4
0	−	
−	−	5

De voorlopige communicatieschaal berustte op 19 items, zodat de totaalscore kon variëren van 19–95. Waren beide echtgenoten in alle kwesties op de hoogte van de mening van de ander, dan scoorde een dergelijk echtpaar 19. Bleken man en vrouw t.a.v. geen der 19 kwesties de mening van de ander te kennen, dan was de score van dit paar 95. Ook voor wat betreft de communicatieschaal werden alle items even zwaar gewogen.

Via een item analyse werd de werkelijke bruikbaarheid van beide schalen door Kooy getoetst. De itemselectie werd gemaakt d.m.v. correlatie van itemscore met voorlopige totaalscore. In de uiteindelijke schaal mag een item behouden blijven, wanneer alle overige itemscores constant blijvend hogere scores t.a.v. het item in kwestie gepaard gaan met hogere voorlopige totaalscores en lagere scores t.a.v. dit item gepaard gaan met lagere voorlopige totaalscores. Dit alles kan vastgesteld worden via een correlatieberekening. Blijkens de r-waarden die gevonden werden, bestond er bij Kooy geen aanleiding tot gegronde twijfel over het discriminerend vermogen van enig item. Wel bleken een viertal items qua correlatiehoogte uit het geheel der 19 items sterk naar voren te springen.

Naast de harmonie- en communicatieschaal, ontworpen onder gebruikmaking van de 19 items, heeft Kooy in het verdere verloop van zijn studie ook gebruik gemaakt van een kleine harmonieschaal en een kleine communicatieschaal, berustend op dit viertal sterk correlerende items.

Aangezien het niet in onze onderzoeksopzet paste om de respondenten een lange gestructureerde vragenlijst voor te leggen, maar aangezien het anderzijds wel in onze bedoeling lag de meningsovereenstemming (harmonie) en de communicatie binnen het huwelijk te meten, hebben we gekozen voor deze *gereduceerde communicatie- en har-*

monieschaal, die gebaseerd waren op de volgende vier items:

- Zoudt u een paar dagen per jaar er helemaal alleen op uit willen trekken, vakantie dus zonder uw vrouw/man en kinderen?
  (antwoordalternatieven: ja, zeer graag; ja, graag; neen, niet graag).

- Ieder echtpaar gaat wel eens uit, naar kennissen of vrienden, of naar de bioscoop, naar een toneelstuk e.d. Wat zoudt u het liefst willen?
  (antwoordalternatieven: meer uitgaan dan nu; minder dan nu; het zo houden).

- Ieder mens heeft er wel eens behoefte aan om te merken, dat hij gewaardeerd wordt door anderen. Zoudt u eens willen aankruisen hoe u op dat punt uw relatie met uw vrouw/man ziet?
  (antwoordalternatieven: ik zou wel willen dat zij/hij mij meer waardering liet blijken; mijn vrouw/man laat mij voldoende waardering blijken).

- Soms heb je, ook in het huwelijk, het gevoel, dat je te ver van iemand af staat, dat je niet voldoende contact hebt. Wilt u eens aankruisen wat uw gevoel op dit punt is?
  (antwoordalternatieven: ik zou eigenlijk wel meer écht contact met mijn vrouw/man willen hebben; ik heb het gevoel dat ik voldoende contact met mijn vrouw/man heb).

Het was op deze vier vragen, dat de kleine harmonieschaal en de kleine communicatieschaal werden gebaseerd. De scoretoewijzing vond op dezelfde manier plaats als bij de communicatie- en harmonieschaal, die op 19 items gebaseerd waren. Alleen waren de schaaluitersten voor de harmonieschaal nu 0 (= 4 × 0) en 4 = (4 × 1) en voor de communicatieschaal 4 (= 4 × 1) en 20 (= 4 × 5).

BIJLAGE V.

DE (GESTRUCTUREERDE) ITEMS, DIE BINNEN HET KADER VAN DE DIEPTE-INTERVIEWS AAN DE ORDE WERDEN GESTELD

Het was noodzakelijk, dat elk van de onderstaande, voor het onderzoek relevante thema's, in de verschillende diepte-interviews aan de orde werden gesteld. Het werd hierbij aan de onderzoeker overgelaten om de vraagstelling, waar dat nodig was, zodanig in de interviews in te passen, dat het gesprek toch zo ongestoord en spontaan als maar enigszins mogelijk was, zou blijven verlopen.

Beroep van de vader van de man . . .
- vader niet gekend
- bedrijfshoofd/vrije beroepen
- hogere employé
- lagere employé
- geschoolde/ongeschoolde arbeider
- werkloos/geen beroep/studerend.

(++ beroepsindeling CBS/Algemene Woningyerlling 1956 (blz. 5/6)

Beroep van de vader van de vrouw . . .
zelfde categorisering als bij het beroep van de vader van de man.

De financiële situatie bij de man thuis, gedurende de laatste jaren, die hij thuis doorbracht . . .
- slecht
- krap/uitkijken — *beoordeling aan de man overgelaten.*
- goed
- royaal

De financiële situatie bij de vrouw thuis, gedurende de laatste jaren, die zij thuis doorbracht . . .
- slecht
- krap/uitkijken — *beoordeling aan de vrouw overgelaten.*
- goed
- royaal

Gespaard voor het huwelijk en/of een huwelijksuitzet aangeschaft; zo ja, hoelang was men daarmee bezig voor het huwelijk? . . .
- door geen van beiden gespaard/huwelijksuitzet aangeschaft
- door (één van) beiden gedurende meer dan een jaar gespaard/huwelijksuitzet aangeschaft
- door (één van) beiden gedurende minder dan een jaar of een jaar gespaard/huwelijksuitzet aangeschaft.

Afbetaling/persoonlijke lening bij of tijdens het huwelijk . . .
- nooit
- begin van het huwelijk, maar thans afgelost
- thans nog (pas) lopend

(++ afgezien van hypotheek voor een huis.)

Opleiding van de man.

Opleiding van de vrouw.

Aanwezigheid van kinderen . . .
- geen kinderen
- één kind
- twee of meer kinderen.

Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming voor wat betreft het ondervraagde echtpaar; gemeten aan de hand van een zevental besluitvormingsprocessen . . .
- wie bepaalt wat er aan etenswaren gekocht moet worden?
- wie bepaalt of het financieel mogelijk is dat de gewenste etenswaren ook in feite gekocht (kunnen) worden?
- wie bepaalt dat er kleding gekocht moet worden?
- wie bepaalt of het financieel mogelijk is dat de gewenste kleding ook in feite gekocht (kan) word(en)t?
- wie bepaalt dat er overige grote aankopen verricht moeten worden?
- wie bepaalt of het financieel mogelijk is dat de gewenste overige grote aankopen ook in feite verricht (kunnen) worden?
- wie regelt de geldzaken; wie is precies op de hoogte van de financiële stand van zaken?

(antwoordalternatieven:
- de man neemt meestal of altijd de beslissing
- de beslissing wordt door man en vrouw in gezamenlijk overleg genomen
- de beslissing wordt door man en vrouw even vaak, maar zonder gezamenlijk overleg genomen
- de vrouw neemt meestal of altijd de beslissing.)

Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming voor wat betrof de ouders van de man; gemeten aan de hand van dezelfde zeven besluitvormingsprocessen, die geacht werden een indicatie te geven van de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming van de ondervraagde echtparen.

Machtsverhouding bij de financiële besluitvorming voor wat betrof de ouders van de vrouw; gemeten aan de hand van dezelfde zeven besluitvormingsprocessen, die geacht werden een indicatie te geven van de machtsverhouding bij de financiële besluitvorming van de ondervraagde echtparen.

Spaargedrag tijdens het huwelijk.

Financiële mogelijkheden van de man gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk, gerelateerd aan de financiële mogelijkheden, die tijdens het huwelijk tot haar beschikking staan . . .
- meer mogelijkheden voor het huwelijk
- dezelfde of minder mogelijkheden voor het huwelijk

(++ het gaat hier met name om de mogelijkheden, die aanwezig zijn/waren om individuele materiële verlangens te bevredigen.)

Financiële mogelijkheden van de vrouw gedurende de laatste twee jaar voor het huwelijk, gerelateerd aan de financiële mogelijkheden, die tijdens het huwelijk tot haar beschikking staan . . .
- meer mogelijkheden voor het huwelijk
- dezelfde of minder mogelijkheden voor het huwelijk

(++ het gaat hier met name om de mogelijkheden, die aanwezig zijn/waren om individuele materiële verlangens te bevredigen.)

Levensbeschouwing van de man . . .
- buitenkerkelijk

– Nederlands Hervormd
– Rooms-Katholiek
– Gereformeerd
– overige

Levensbeschouwing van de vrouw . . .
– buitenkerkelijk
– Nederlands Hervormd
– Rooms-Katholiek
– Gereformeerd
– overige

Huwelijksduur . . .
– minder dan anderhalf jaar getrouwd ten tijde van het eerste vraaggesprek
– anderhalf tot drie jaar getrouwd ten tijde van het eerste vraaggesprek

Huwelijksleeftijd van de man . . .
– jonger dan 22 jaar
– 22–25 jaar
– 25–30 jaar

Huwelijksleeftijd van de vrouw . . .
– jonger dan 20 jaar
– 20–23 jaar
– 23–30 jaar

Het aantal goederen en/of geldbedragen in de grootte-orde van 300 gulden of meer, dat men bij of tijdens het huwelijk ten geschenke heeft gekregen . . .
– nooit een dergelijk geschenk ontvangen
– éénmaal een dergelijk geschenk ontvangen
– twee maal een dergelijk geschenk ontvangen
– meer dan twee maal dergelijke geschenken ontvangen

Hoe vaak komen onderling bestedingsmoeilijkheden voor? . . .
– nooit
– soms/vaak
(++ deze vraag moest aan beide respondenten op een verschillend tijdstip gesteld worden, teneinde onderlinge beïnvloeding zoveel mogelijk tegen te gaan.)

Financiële situatie tijdens het huwelijk . . .
– financieel vooruitgegaan of gelijk gebleven
– er financieel minder dan 300 gulden per maand netto op achteruit zijn gegaan
– er financieeel 300 gulden of meer per maand netto op achteruit zijn gegaan

Afbetaling/persoonlijke lening bij de man thuis . . .
– nooit
– wel eens
(++ afgezien van een hypotheek voor een huis.)

Afbetaling/persoonlijke lening bij de vrouw thuis . . .
– nooit
– wel eens
(++ afgezien van een hypotheek voor een huis.)

Spaargedrag van de man vóór de verkerings/verlovingstijd . . .
- nooit gespaard
- nooit gespaard, maar wel advies van de ouders om dat te doen
- gespaard op advies van de ouders
- gespaard op advies van en met controle door de ouders
- gespaard zonder advies van de ouders daartoe

Spaargedrag van de vrouw vóór de verkerings/verlovingstijd . . .
- nooit gespaard
- nooit gespaard, maar wel advies van de ouders om dat te doen.
- gespaard op advies van de ouders
- gespaard op advies van en met controle door de ouders
- gespaard, zonder advies van de ouders daartoe

Geld geleend tegen een voordelige rente of zonder dat er rente over betaald moest worden . . .
- nooit
- bij de ouders
- bij anderen

Netto gezinsinkomen per maand, na aftrek van de huur of hypotheekaflossing . . .
- minder dan 1200 gulden
- 1200–1500 gulden per maand
- meer dan 1500 gulden per maand

Beroep van de man . . .
- bedrijfshoofd/vrije beroepen
- hogere employé
- lagere employé
- geschoolde/ongeschoolde arbeider
- werkloos/geen beroep/studerend

Betaalde werkkring van de vrouw tijdens het huwelijk; zo ja, hoe lang en gedurende hoeveel uur per week?

De mate en de duur van de geboorteplanning . . .
- gedwongen huwelijk
- geen planning
- wel planning, maar geboorte binnen het eerste huwelijksjaar
- wel planning en geen geboorte binnen het eerste huwelijksjaar

Het zal ook bij u wel eens voorkomen, dat u onderling van mening verschilt over de noodzaak om uw geld aan een bepaald artikel te besteden. Wilt u hiernaast eens aankruisen hoe uw man/vrouw in een dergelijke situatie handelt?
(antwoordalternatieven: hij/zij kan er meestal moeilijk toe gebracht worden zijn/haar mening te veranderen; hij/zij is vaak bereid om zijn/haar mening te veranderen.)

In elk gezin moet men rekening houden met de inkomsten. Wilt u eens aankruisen hoe uw man/vrouw met geld omgaat?
(antwoordalternatieven: het komt nogal eens voor dat hij/zij geen rekening houdt met hetgeen we ons, gezien ons inkomen kunnen veroorloven; hij/zij houdt zo goed als altijd rekening met hetgeen we ons, gezien ons inkomen, kunnen veroorloven.)

Wanneer u, zoals in elk gezin wel eens voorkomt, onenigheid gehad heeft over financiële aangelegenheden (zoals het inkomen, de bestedingen e.d.), hoe gedraagt uw man/vrouw zich dan daarna?

(antwoordalternatieven: hij/zij denkt er lang over na en het zit hem/haar lang dwars; hij/zij stapt er gemakkelijk overheen en is het snel weer vergeten.)